

ГЛОБАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СОЮЗНИЦЬКОГО ЛІДЕРСТВА
АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

В. А. ЛІПКАН, В. Я. ПОЛІТИЛО

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Монографія

*за редакцією доктора юридичних наук,
професора В. А. Ліпкана*

Київ
Видавець Ліпкан В. А.
2018

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту стратегічних комунікацій Глобальної організації союзницького лідерства
(протокол № 14/2018-м від 18 лютого 2018 р.)*

Рецензенти:

- Ю. Є. Максименко** — кандидат юридичних наук, доцент, голова Інституту інформаційно-го права Глобальної організації союзницького лідерства
І. М. Рижов — доктор юридичних наук, доцент, віце-президент Академії безпеки відкритого суспільства
К. Г. Татарникова — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічно-правових дисциплін Київського міжнародного університету
В. С. Цимбалюк — доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач кафедри галузевих юридичних наук факультету права, гуманітарних і соціальних наук Кременчуцького національного університету ім. М. Остроградського

Ліпкан В. А., Політило В. Я.

Л 613 **Право на доступ до податкової інформації в Україні :** [монографія] / за ред. В. А. Ліпкана. — К. : Видавець В. А. Ліпкан, 2018. — 352 с.

ISBN 978-966-97758-6-3

Монографію присвячено теоретичним та практичним правовим проблемам права на доступ до податкової інформації в Україні. У роботі визначені такі поняття, як «податкова інформація», «доступ до податкової інформації».

Розглянуто стан наукових досліджень, що присвячені праву на доступ до податкової інформації, та виокремлено основні стадії формування цього права у сучасній юридичній доктрині. Класифіковано види доступу до податкової інформації, та розкрито особливості інституційного забезпечення права на доступ до податкової інформації.

Структуровані та проаналізовані міжнародні стандарти правового регулювання права на доступ до податкової інформації, з'ясовано особливості розвитку вітчизняного законодавства щодо цього права в Україні.

З метою подальшого вдосконалення права на доступ до податкової інформації в Україні було запропоновано ухвалення Концепції формування і розвитку державної інформаційної політики, Інформаційного кодексу України. А також запропоновано внесення змін до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» або ухвалення відповідного спеціалізованого нормативно-правового акта, де чітко визначалися б концептуальні засади реалізації права на доступ до податкової інформації.

Монографія є логічним продовженням серії «ORDO ORDINANS» наукової школи В.А. Ліпкана і стане в пригоді аспірантам, науково-практичним працівникам та усім, хто цікавиться питаннями права на доступ до податкової інформації, правового регулювання державної інформаційної політики в податковій сфері, формування інформаційної держави і розвиненого інформаційного суспільства.

УДК 342.716:336.225.61(477)

ISBN 978-966-97758-6-3

© Видавець В. А. Ліпкан, 2018.

© В. А. Ліпкан, В. Я. Політило, 2018.

GLOBAL ORGANIZATION OF ALLIED LEADERSHIP
ACADEMY OF SCIENCE OF HIGH EDUCATION

V. A. LIPKAN, V. Y. POLITYLO

**THE RIGHT OF ACCESS
OF TAX INFORMATION
IN UKRAINE**

Monograph

Edited by Professor, Dr. V. A. Lipkan

Kyiv
Publisher Lipkan V. A.
2018

Publisher V. A. Lipkan

The right of access of tax information in Ukraine

V. A. Lipkan, V. Y. Politylo

Development Editor: Mykola Shwetz
Assistant Editor: Olga Kushnir
Aditorial Assitant: Vitaliy Tsybalyuk
Technology Project Manager: Catrin Boyko
Marketing Manager: Irina Mychaylenko
Marketing Communication Manager: Olena Lipkan
Art Director: Olexander Novikov
Print Buyer: Dmytro Lepeshin

Permission Editor: Olga Moshkovska
Text Designer: Volodymyr Lipkan
Photo researcher: Galina Lipkan
Copy Editor: Olena Lipkan
Illustrator: Olexander Novikov
Cover Printer: Dorado Druk
Printer: Dorado Druk
Pro Bono Advisor: Alexander Mitroff

© 2018, V. A. Lipkan.

© V. A. Lipkan, V. Y. Politylo

ALL RIGHTS RESERVED. No part of this work covered by the copyright hereon may be reproduced or used in any form or my any means — graphic, electronic, or mechanical, including photocopying, recording, taping, Web distribution, information storage and retrieval systems, or in any other manner — without the written permission of publisher

For more information about our products,
contact us at:

www.goal-int.org, www.lipkan.com

For permission to use material from this text or
product, submit a request at:
wlacademic@gmail.com

Any additional questions about permissions can
be submitted by email to
goalleadership@gmail.com

Printed in Ukraine

ISBN 978-966-97758-6-3

Lipkan V. A., Politylo V. Y.

**L 613 The right of access of tax information in Ukraine: [monograph] / Edited
by Dr. V. A. Lipkan. — Kyiv : Publisher Lipkan V. A., 2018. — 352 p.**

ISBN 978-966-97758-6-3

The monograph is devoted to theoretical, methodological and legal problems of the legal regime of access to tax information in Ukraine. The paper defines the concepts such as «tax information», «access to tax information».

The author examines the state of scientific research on the right to access to tax information and identifies the main stages of formation of this right in modern legal doctrine. The author classifies the types of access to tax information and reveals the peculiarities of institutional support of the right to access to tax information.

International standards of legal regulation of the right to access to tax information are structured and analyzed, and the peculiarities of development of domestic legislation on this right in Ukraine are clarified.

In order to further improve the right of access to tax information in Ukraine, it was proposed to adopt the Concept of formation and development of the state information policy and the Information Code of Ukraine. It was also proposed to amend the Law of Ukraine “On Temporary Measures for the Period of Anti-Terrorist Operation” or to adopt a specialized legal act that would clearly define the conceptual framework for the implementation of the right to access tax information.

The monograph is a logical continuation of the series «ORDO ORDINANS» of Dr. V. Lipkan scientific school and will be useful for graduate students, researchers, practitioners and for everyone who interested in the systematization of information legislation.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.....	8
PREFACE.....	11
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 РІВЕНЬ РОЗРОБЛЕННЯ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	23
1.1 Бібліографія за темою дослідження.....	25
1.1.1 Загальнотеоретичні роботи.....	27
1.1.2 Галузеві роботи.....	52
1.1.2.1 Конституційне право.....	52
1.1.2.2 Адміністративне право.....	74
1.1.2.3 Цивільне право.....	89
1.1.2.4 Інформаційне право.....	95
1.1.3 Спеціально-правові роботи, присвячені різноманітним аспектам права на доступ до податкової інформації.....	103
1.2 Методологічні засади дослідження права на доступ до податкової інформації в Україні.....	134
1.3 Понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	149
1.3.1 Поняття «особа» – «людина» – «громадянин» у доктринальних дослідженнях та нормативно- правових актах.....	150
1.3.2 Генезис ідеї прав людини та громадянина.....	152
1.3.3 Поняття «права людини».....	155

1.3.4	Поняття «права людини на інформацію»	158
1.3.4. 1	Поняття «права людини на інформацію» в міжнародних правових актах	159
1.3.4.2	Поняття «права людини на інформацію» в національному законодавстві	162
1.3.5	Право на інформацію та право на доступ до інформації в системі інших конституційних прав	165
1.3.6	Поняття «інформація»	175
1.3.6.1	Поняття «інформація» в доктринальних дослідженнях	175
1.3.6. 2	Поняття «інформація» в нормативних актах	179
1.3.7	Поняття «податкова інформація» в доктринальних дослідженнях	180
1.3.8	Поняття «право на доступ до інформації» в доктринальних дослідженнях	183
1.3.9	Поняття та зміст права на доступ до податкової інформації	187

РОЗДІЛ 2 ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ 191

2.1	Суб'єкти забезпечення права на доступ до податкової інформації та їх повноваження	197
2.2	Форми взаємозв'язку суб'єктів забезпечення права на доступ до податкової інформації	204
2.3	Гарантії забезпечення права на доступ до податкової інформації	207

РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ 217

3.1	Європейське законодавство у сфері доступу до податкової інформації	218
3.2	Законодавство у сфері доступу до податкової інформації окремих країн	223

3.2.1 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації США	223
3.2.2 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації Російської Федерації	226
3.2.3 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації Республіки Білорусь	234
3.2.4 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації Республіки Словенія	241

РОЗДІЛ 4 ВІТЧИЗНЯНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ 247

4.1 Стан нормативно-правового регулювання права на доступ до податкової інформації в Україні	249
4.2 Тенденції розвитку права на доступ до податкової інформації в Україні.	266
4.3 Шляхи підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до податкової інформації	272

ВИСНОВКИ 291

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 297

СЛОВА ДЯКИ 346

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Чому я вирішив започаткувати серію «**ORDO ORDINANS**»?

Передусім мене спонукало внутрішнє переконання у необхідності подолати той штучний бар'єр, за якого нинішнє покоління і прийдешня генерація втрачають свій іманентний докорінний глибинний зв'язок. Сучасні проблеми розвитку науки в Україні набули системного характеру, але до болю прикро, що нині бракує спорідненості між науковими поколіннями.

Здебільшого ті, хто вже здобув науковий ступінь, дуже прискіпливо й почасти суб'єктивно ставляться до здібного молодого покоління, а ще й намагаються нав'язати небезталанній молоді «своєрідну панцину» – безмежне удосконалення власних теоретичних досліджень, в рамках почасти застарілих епістемологічних та аксіологічних систем.

Такий інтелектуальний сепаратизм поінколи перетворюється на наукову «дідівщину», коли певні групи докторів наук унеможливають захист дисертацій, прикриваючись сумнівними гаслами про «необхідність удосконалення і глибшого вивчення предмета дослідження» або ж впливають на учнів щодо невикористання праць на наукових надбань тих чи інших дослідників.

Отже, нині в науці справжнісінька монополія на певні теми, напрями досліджень, що не лише негативно впливає на саму науку, а й призводить до сумнівів у світло науки, змушує молодь замислитись про здатність до самостійної роботи. Причому, нині в Україні поняття наукової школи чомусь опинилось майже поза законом, особливо це стосується правових наук. Роль держави – це окрема тема, на жаль, в Україні наука ледь животіє на маргінесі.

Ще хотів би привернути увагу до системи підготовки наукових кадрів, яка потребує докорінної зміни. Переконалий, що варто опановувати досвід інших країн, особливо США, де мені пощастило навчатися. Зокрема, в університетах США підготовка наукових кадрів здійснюється за тими напрямами, за якими вже працюють провідні науковці. Таким чином, наявність наукової школи там – це основний рушій подальшого розвою науки. Саме тому, наприклад, у професора університету США, який присвятив свій науковий пошук пробле-

мам міграції, немає учнів, які досліджували б проблеми реформування юстиції в США або питання розвитку системи стратегічних комунікацій.

Більш того, порядок унормування і формування аспірантського корпусу визначається не адміністрацією закладу, а самими професорами, які власноруч одбирають собі аспірантів. Кожен професор відповідає за наукове розроблення певної тематики, кожен рік на це затверджується бюджет, в рамках якого і здійснюється набір найбільш кмітливих та творчих, креативних аспірантів. Тому бажання недолугих спудеїв пересидіти в аспірантурі кілька років там нездійсненне. Тож ніколи не вирішить проблем жорсткий адміністративний контроль, яким хизуються українські ВНЗ, адже річ не в тім, аби ті, хто поступив, захистили дисертації. Питання у збереженні наукових традицій, розвитку наукових шкіл і наукового руху до нових горизонтів пізнання.

Хибне розуміння цього призвело до легітимації положення, закріпленого в настановах ВАК, про те, що тема докторської дисертації не може повторювати кандидатської. Утім, пробачте, про яку тоді наступність у науці може йтися, коли чиновники забороняють автору обрати напрям дослідження на все життя, щоб поступово, згідно з вимогами до оформлення робіт кандидатського і дисертаційного рівня досліджувати обрану проблему?

Кандидатська дисертація є початком наукового шляху, а докторська має слугувати його органічним продовженням. За таких умов можна буде говорити і про цілісність, і про системність дослідження, і про безперервність наукового зростання особистості, і про формування епістемологічних спільнот і про системний стратегічний розвиток науки як життєдайного рушія ефективного розвитку соціальної системи.

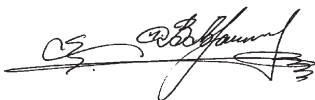
Переконалий, що визначальна роль у підготовці фахового та компетентного науковця має належати науковому керівникові. Від його компетенції, педагогічної майстерності, особистісних якостей, вміння мотивувати та сприяти у подоланні фрустрацій на тернистому науковому шляху залежить якість кінцевого продукту – ступінь вартості наукового фахівця. Науковий керівник, наче батько, який, узявши за руку, веде крізь терни до зірок, буремним та складним світом науки, де чимало кліпнів, а головне – так важко повірити у власні сили, і так легко зневіритись у можливість наукових перемог. Тому керівник, на мою думку, виступає своєрідним **ordo ordinans** – упорядковуючим началом. Не вдаючись у філософський зміст даного поняття, яке запропонував І. Г. Фіхте, я хотів би наголосити на директивному значенні керівника, на необхідності підвищення його відповідальності за формування наукових шкіл.

Саме тому я й вирішив започаткувати випуск серії монографічних видань, в яких знаходили б своє відлуння результат, квінтесенція спільної роботи наукового керівника і його учня. Причому одразу ж зауважу, що, як на мене, то уособлює обумовлений порядок єдине упорядковуюче начало для молодого науковця – його керівник. Тому братиму до уваги не тільки ті роботи, де я фактично виступав офіційно закріпленим науковим керівником, а й ті, де безпосередньо був тим упорядковującym началом для аспіранта і сприяв його становленню як майбутнього науковця.

Разом із керівником і його учнем безпосередню участь в реалізації проголошеної мною концепції бере спеціалізована Вчена Рада, члени якої своїми порадами сприяють подальшому натхненню в удосконаленні роботи.

Відтак, серія „**ORDO ORDINANS**” – це моя наукова позиція і конкретний внесок у **пропаганду системної науки в Україні**, в якій наукове співтовариство, що складається із вчених, молодих дослідників і майбутніх науковців як найбільш фаховий, інтелегентний та обізнаний шар української історичної нації – являє собою єдиний, цілісний інтелектуальний континуум, епістемологічну спільноту – еліту, яка має формувати дороговкази майбуття, засади національної ідентичності та прогресивного розвитку нашої держави.

***З непохитною вірою
в переможну ходу науки***

В. А. Ліпкан

PREFACE

Why I decided to start this series «**ORDO ORDINANS**»?

First of all, I have led an inner conviction of the need to overcome that artificial barrier, in which the current generation and future generation lose their immanent radical connection. Modern development of science in Ukraine becomes systematic, but painfully sad that now lacks affinity between scientific generations.

In most cases those who have earned scientific degree, very meticulously and partly subjective treat themselves towards talented younger generation, but also are trying to impose on the not untalented youth such a thing like unlimited improvement of their own theoretical studies.

Such intellectual separatism is partly converted into scientific «bullying» when certain groups of doctors of sciences make it impossible to defend dissertations, hiding behind dubious slogans about «necessity of improvement and a deeper studying of the subject of research.»

So now in science is a real monopoly on certain topics, research areas that not only affects the science itself, but also leads to the doubts in the light of science, forcing young people to think about the ability to work independently. Moreover, now in Ukraine the concept of scientific school has somehow ended up almost outlawed, especially it concerns legal sciences. The role of the state – is a separate issue, unfortunately, in Ukraine the science hardly exists at the margin.

And also I would like to draw attention to the system of training of scientific personals, that needs radical change. I am convinced, it is necessary to learn the experience of other countries, especially the U.S., where I was fortunate to learn. In particular, at U.S. universities training of scientific personnel is carried out on those areas on which the leading scientists are already working, thus the presence of scientific school there is a key driver of further development of science. This is why, for example, professor of university in the USA, who has devoted his scientific research for problems of migration, has not students who would studied the problem of reforming the justice system in the United States or the recovery of damages to participants of criminal proceedings through illegal actions of state authorities.

Moreover, the procedure of normalization and formation of postgraduate corps is determined not by the administration of the institution, but by the professors who personally select themselves postgraduates. Each professor is responsible for the scientific development of a certain topic, each year the budget is approved for that, within which the admission of the most clever and creative graduate students is carried out. Therefore, the desire of mediocre students to overstay in graduate school a few years – there is impossible. So the hard administrative control, which boast Ukrainian universities, never resolve the problems because that is not the question that those who entered – defend their dissertations. The question is in preserving scientific traditions, the development of scientific schools and scientific movement to new horizons of knowledge.

Wrong comprehension of this questions has led to legitimization of provision fixed in the guidelines of HAC, that the theme of the doctoral thesis cannot repeat the Ph.D. thesis. However, I'm sorry, about what then continuity in science can we talk when officials prohibit the author to choose the direction of his research for a lifetime in order to research gradually selected problem, according to the requests to the works of candidate and dissertation-level?

Ph.D. thesis is the beginning of a scientific way, and doctoral thesis should serve the organic extension of Ph.D. thesis. Under such circumstances it will be possible to talk about integrity, and finally about the systematic research, and about the continuity of scientific and personal growth.

I am convinced that the determining role in the preparation of professional and competent scientist must belong to Scientific leader. From its competence, pedagogical skills, personal qualities, ability to motivate and assist in overcoming frustrations on thorny scientific way depends the quality of the final product – the value of the degree of scientific expert. Scientific leader, like a father, who taking by the hand leads through the thorns to the stars, through the stormy world of science, where are many difficulties, and most importantly – so hard to believe in your own strength, and so easy to despair of the possibility of scientific victories. Therefore, the Scientific leader, in my opinion, in this case is unique **ordo ordinans** – the arranging beginning. Without going into the philosophical meaning of this concept, which is proposed by I. H. Fichte, I would like to emphasize the directive sense of the Scientific leader, the need to increase its responsibility for the formation of scientific schools.

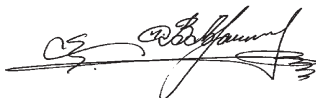
That's why I decided to start production of a series of books, in which the result, quintessential of teamwork of scientific leader and his disciple, would find its echo. At once I note that in my opinion, it represents due order, arranging beginning for

the young scientist – his leader. Therefore, I will take into account not only that works, where I actually was officially assigned as scientific leader, but also those where I directly was the arranging beginning for graduate and contributed to its establishment as a future scientist.

Together with the head and his student the Specialized Scientific Council, whose members contribute through their advice to further inspiration in the improvement of the work, directly participate in the implementation of the proclaimed concept.

Therefore, a series of **«ORDO ORDINANS»** – is my scientific position and concrete contribution to the **promotion of systemic conceptual science in Ukraine**, in which the scientific community, which consists of scientists, young researchers and future researchers as the most professional, intelligent and knowledgeable layer of Ukrainian historical nation – represents a single, holistic intellectual continuum, epistemological community – an elite, that has to establish ways to the future, the basis of national identity and progressive sustainable development of our country.

***With steadfast faith
in the victorious course
of science***

V.A. Lipkan

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВРУ** – Верховна Рада України
- ЗМІ** – засоби масової інформації
- ІзОД** – інформація з обмеженим доступом
- ІКТ** – інформаційно-комунікаційні технології
- ДПА України** – Державна податкова адміністрація України
- ДФС України** – Державна фіскальна служба України
- КУпАП** – Кодекс України про адміністративні правопорушення
- ККУ** – Кримінальний кодекс України
- НПА** – нормативно-правовий акт
- ОДВ** – органи державної влади
- ПДВ** – податок на додану вартість
- ПКУ** – Податковий кодекс України
- РСО** – режимно-секретні органи
- ТЗІ** – технічний захист інформації
- ЦКУ** – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Транспарентність діяльності органів державної влади є однією з ознак демократичності та розвиненості держави. Саме тому право на доступ до інформації в ХХІ сторіччі визнається одним із найвагоміших у системі інформаційних прав людини та громадянина.

Успішне виконання покладених завдань на державні інституції неможливе без отримання, пошуку, зберігання та використання інформації. Попри наявність законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян» та інших нормативно-правових актів, де визначаються концептуальні засади порядку здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень чи інших розпорядників публічної інформації та інформації, що становить суспільний інтерес, доступ до податкової інформації є недосконалим.

З метою забезпечення прозорості та відкритості діяльності податкових органів, реалізації права кожного на доступ до публічної податкової інформації та надання інформації за запитами щодо реєстраційних даних платників податків, діяльності підприємств, відомостей про третіх осіб, стану надходження податків до бюджетів України, суми нарахованих податків тощо, Державною фіскальною службою України розроблено організаційно-правовий механізм розгляду документів з проханням надати відповідну публічну податкову інформацію.

Однак і донині запитувачі інформації ототожнюють поняття: «запит на отримання публічної інформації», «звернення», «податкова консультація», які відрізняються за правовими підставами, терміном розгляду, вимогами оформлення та іншими характеристиками. Внаслідок цього податкові органи відмовляють у задоволенні запитів чи звернень, а також надсилають їх іншим розпорядникам інформації, у володінні яких перебуває затребувана інформація. Реалізація права на доступ до податкової інформації ускладнюється незаконним наданням публічної інформації статусу інформації з обмеженим доступом.

Під час написання монографії використано праці таких вітчизняних і зарубіжних фахівців з інформаційного права, адміністративного права, податкового права, теорії держави та права, конституційного права, цивільного права, як: І. В. Арістова, В. Ю. Баскаков, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, М. І. Дімчогло, І. В. Діордіца, В. А. Залізник, Є. Ф. Збінський, Б. А. Кормич, В. А. Ліпкан, О. В. Логінов, Ю. Є. Максименко, О. А. Мандзюк, А. І. Марущак, П. Є. Матвієнко, В. Г. Поліщук, Л. І. Рудник, О. В. Стоєцький, К. Г. Татарникова, В. І. Теремецький, В. С. Цимбалюк, К. П. Череповський, М. Я. Швець, Т. А. Шевцова, О. В. Шепета та інших.

Відсутність системного, методологічного розуміння та наукового опрацювання зазначених питань у вітчизняній правовій науці зумовлює **актуальну наукову проблему** – дослідження права на доступ до податкової інформації в Україні.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосування, аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства розробити та надати науково обґрунтовані пропозиції щодо шляхів підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до податкової інформації в Україні.

Вказана мета зумовила порушення та розв'язання таких *задач*:

- окреслити стан наукових досліджень, що присвячені праву на доступ до податкової інформації та виокремити основні стадії формування права на доступ до податкової інформації в сучасній юридичній доктрині;
- визначити методологічні засади дослідження;
- сформулювати авторське визначення понять «податкова інформація» та «доступ до податкової інформації»;
- здійснити класифікацію видів доступу до податкової інформації;
- визначити співвідношення понять «податкова інформація» та «податкова таємниця»;
- розкрити особливості інституційного забезпечення права на доступ до податкової інформації;
- проаналізувати міжнародні стандарти правового регулювання права на доступ до податкової інформації;
- з'ясувати тенденції подальшого розвитку законодавства України у сфері доступу до податкової інформації;
- запропонувати шляхи підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до податкової інформації в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні інформаційні відносини у податковій сфері.

Предметом дослідження є право на доступ до податкової інформації в Україні.

Методологічна основа дослідження складається з широкого спектра сучасних філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання державно-правових процесів та явищ. Застосування цих методів ґрунтується на системному, діяльнісному, функціональному та класифікаційному підходах, що дає змогу розглядати порушені проблеми різнобічно, виходячи зі специфіки предмета, поставленої мети та завдань дослідження.

У монографії використовуються *формально-правовий* і *діалектичний методи* пізнання, за допомогою яких визначено сутність поняття «доступ до податкової інформації», враховано динамічний розвиток цього поняття, визначено взаємозалежність цього поняття та інших соціальних явищ.

Аксіологічний метод застосовано для з'ясування і визначення суспільної небезпечності порушень у сфері податкового права та суспільної корисності державної діяльності щодо їх подолання.

За допомогою *герменевтичного методу* розкрито зміст права на доступ до податкової інформації, виходячи зі специфіки юридичної, нормативно-правової та наукової мови.

Структурний метод використовувався для визначення складових податкової інформації, елементів державно-правового захисту, а також структури методології монографії.

Використання *історичного методу* дало змогу окреслити історію розвитку права на доступ до податкової інформації у провідних країнах світу, особливості його забезпечення.

Методи класифікації й групування використовувалися для дослідження видів доступу до податкової інформації.

Застосування *порівняльно-правового методу* дало змогу проаналізувати міжнародні стандарти правового регулювання права на доступ до податкової інформації.

За допомогою *методу документального аналізу* опрацьовано нормативно-правові акти та розроблено наукові рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації.

Окремо наголошуємо на спеціальних наукових методах інформаційного права.

1. *Метод семантичної валентності* було застосовано для формування несуперечливої системи категорійно-понятійних рядів, що надало можливість позбавитись

термінологічної неточності, описовості та поверхневості при визначенні ключових категорій інформаційно-правових досліджень.

2. **Метод кореляційного регресійного аналізу** було застосовано при формулюванні положень стосовно розподілу інформації на певні види за критерієм доступу до неї.
3. Одним із ефективних методологічних прийомів став **метод апроксимації часових рядів юридичних даних за допомогою порівняння гармонійної та інших видів функцій (ряду Фур'є)**. Так, пропонується різними авторами структура Кодексу України про інформацію має містити спеціальну частину. Наприклад, в даній частині, за задумом В. С. Цимбалюка, інституційно комплексується специфіка правовідносин за об'єктною ознакою (основними видами діяльності, пов'язаної з інформацією). Однак надшвидкий розвиток інформаційного суспільства, розповсюдження концепції е-урядування, е-освіти, е-банкінгу, е-медицини, е-освіти тощо, створення в Україні першого технопарку Bionic Hill – є свідченням того, що спеціальна частина має виступати динамічним компонентом інформаційного законодавства, в якому мають бути враховані найновіші зміни суспільних інформаційних відносин.

Тож лінійна, або навіть поліноміальні апроксимуючі функції стають непридатними для отримання прийнятного результату у вигляді ефективного прогнозованого інформаційного розвитку держави та ефективного правового регулювання інформаційних правовідносин. Часовий ряд трансформації інформаційного суспільства становить синусоїду, яка коливається близько певного середнього значення. Якщо не зважати на даний факт, то пропонуваний кодекс може перетворитися на пам'ятку

інформаційного права, джерело права – не більше. Адже ми будемо позбавлені можливості правильно розподілити ресурси на реалізацію державної інформаційної політики. Саме в таких випадках доцільно проводити гармонійний аналіз часового ряду (аналіз Фур'є), який надає можливість отримувати прогнозне рівняння, а за наявності трендової компоненти до рівняння доцільно додавати параболічну складову.

4. **Застосування методу авторегресійних моделей юридичних процесів** надало можливість значно посилити аргументаційну базу дослідження в частині імплементації адекватних моделей інформаційної політики відповідно до сучасних треднів розвитку інформаційного суспільства, а не лінійного світорозуміння, яке й надалі намагаються просувати у своїх працях дослідники радянської доби, нехтуючи динамічними корелятами між індикаторами розвитку інформаційного суспільства та ефективністю державної інформаційної політики, передусім, правового регулювання суспільних інформаційних відносин.
5. Особливої ваги набуває застосування системного мета-концептуального моделювання матриць знань, за допомогою яких має вивчатися та досліджуватися інформаційна сфера. Отже, застосування корелятивно поєднаних **аксіологічних, онтологічних, феноменологічних, концептуально-методологічних, епістемологічних, ідеологічних (світоглядних), деонтологічних, аналітичних та антропологічних складових формування теорії інформаційної політики** є обов'язковим для повноцінного всебічного й об'єктивного аналізу предмета дослідження.
6. Майже атрибутивною для сучасних досліджень гуманітарних проблем правового розвитку інформа-

ційного суспільства стало нехтування аксіологію, що унеможлиблює розгляд та втілення нових методологічних підходів до вивчення різних просторів, у тому числі інформаційного. Нині вже поступово формуються нові підходи до опанування просторових концепцій: геополітичний, геостратегічний, геоінформаційний і геоправовий фактично уконституйовані, натомисть наукова рефлексія даних процесів поки відстає від реальних подій. Тому авторам доцільно було б дослідити теорію багатомірних оціночних просторів, теорію справедливості Роллза, функцію свободи, а також імперативний антагонізм позитивного та природного права В. Ліпкана.

7. Для розуміння корелятивного поєднання та зв'язків між складовими правового режиму податкової інформації також було застосовано **закони нормального розподілення Гаса-Лапласа, Гуаса**, за допомогою яких описується широкий спектр соціальних і правових явищ в інформаційній сфері. Адже діяння суб'єктів інформаційних правовідносин в просторі юридичної відповідальності розподіляються саме за даними законами. Те саме стосується і **правила трьох сигм Б'єнаме-Чебишева**.
8. Також значний методологічний потенціал зберігається і при використанні **теорії юридичного прогнозування**, за допомогою якого уможлиблюється формування прогнозних моделей правового впливу на податкові відносини.
9. Значним посиленням інформаційно-правових досліджень, особливо присвячених аналізу різних аспектів інформаційно-правової відповідальності, є використання **положень інформаційної деліктології**, яку розвивають представники наукової школи В. А. Ліпкана, зо-

крема Ю. Є. Максименко. Адже за нинішніх умов, коли інформаційне право сформувалося як окрема галузь, деліктологічна його складова відіграє вирішальну роль і має бути обов'язково врахована при розробленні проєктів Кодексу України про інформацію.

РІВЕНЬ РОЗРОБЛЕННЯ НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 1.1 БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ
- 1.2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА НА
ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ
- 1.3 ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ
ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формування теоретичних засад права на доступ до податкової інформації набуває особливого значення у контексті ХХІ століття, оскільки вільне отримання, володіння, користування інформацією стало невід’ємною ознакою демократичності держави. Кожна людина і громадянин своєї країни мають право на доступ до інформації, що надає можливість контролювати діяльність компетентних органів, припустимість їх повноважень та межі втручання в особисте життя.

Право людини і громадянина на доступ до податкової інформації досі долає складний шлях формування, становлення і розвитку.

Порушена проблематика є доволі новою і ще не розробленою у вітчизняній правовій доктрині. Наша монографія є продовженням дисертаційного дослідження «Право людини та громадянина на доступ до податкової інформації в Україні» з врахуванням конструктивної критики та побажань, що пролунали під час захисту, а також серії монографічних видань «**ORDO ORDINANS**», в яких знаходять своє відлуння результати, квінтесенція спільної роботи наукового керівника і його учня.

Аналіз наукової літератури у цій сфері дозволяє констатувати, що значного масиву джерел з цієї тематики, на жаль, сучасною юридичною наукою не напрацьовано.

Усвідомлюючи актуальність і багатогранність теми права доступу до інформації, дедалі більше вчених свої дослідження присвячують цій проблематиці та пов'язаним з нею питанням.

Вивченням загальних особливостей функціонування інформації, інформаційних відносин, інформаційної безпеки та інформаційної політики займалися такі науковці: І. В. Арістова, В. Ю. Баскаков, В. Д. Гавловський, М. В. Гуцалюк, М. І. Дімчогло, В. А. Залізник, Б. А. Кормич, В. А. Ліпкан, О. В. Логінов, Ю. Є. Максименко, О. А. Мандзюк, А. І. Марущак, П. Є. Матвієнко, В. Г. Поліщук, Л. І. Рудник, О. В. Стоєцький, К. Г. Татаришкіна, В. І. Теремецький, В. С. Цимбалюк, Л. С. Харченко, К. П. Череповський, М. Я. Швець, Т. А. Шевцова, О. В. Шепета; інформаційні відносини у сфері оподаткування розглядали М. В. Гринюк, М. М. Касьяненко, П. В. Цимбал.

Питанням свободи слова свої праці присвятили: В. О. Горобцов, Л. В. Кузенко, Н. В. Кушакова, В. В. Речицький, І. С. Чиж, А. І. Марущак та ін.

Дослідженню конституційного принципу гласності присвятив свою дисертацію В. О. Серьогін, а Т. М. Слінько дослідила на рівні дисертації тему правового забезпечення екологічної гласності.

Водночас, незважаючи на наявність великої кількості галузевих досліджень, праву на доступ до податкової інформації в цих роботах приділено недостатньо уваги. У зазначених працях висвітлені лише окремі аспекти цього питання, а в публікаціях, що безпосередньо присвячені доступу до інформації, розглядаються переважно практичні проблеми. Такі роботи пов'язані з реалізацією права на доступ до податкової інформації, проте в них бракує теоретичних засад цього права.

Здебільшого в сучасних українських дослідженнях автори ототожнюють право на доступ до інформації з правом на інформацію. Або розглядають право на доступ як одну з правомірностей останнього. Хоча право на доступ до інформації

треба розглядати як окреме суб'єктивне право, як і право на доступ до податкової інформації.

У цьому підрозділі ми розглядаємо доктринальні праці на рівні навчальних посібників і підручників, монографій та дисертаційних досліджень. А також пропонуємо до розгляду ті роботи, що були надруковані в хронологічних межах від 1991-го до 2016 року.

Зважаючи на міждисциплінарний та міжгалузевий характер предмета дослідження, розгляд цих джерел буде здійснюватись за принципом дисциплінарності, а саме їх диференціації на загальнотеоретичні, галузево-правові, спеціально-правові дослідження.

1.1.1 Загальнотеоретичні роботи

Серед загальнотеоретичних робіт слід зазначити роботи С. С. Алексєєва, С. Д. Гусарєва, М. І. Козюбри, В. В. Копєйчикова, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скаун [1-5] тощо, в яких визначено поняття, зміст, сутність прав та свобод людини і громадянина, теоретико-методологічні засади правового статусу людини та громадянина, гарантії прав і свобод людини та громадянина, форми та методи забезпечення прав та свобод людини і громадянина, тенденції розвитку правового становища особи в сучасній Україні тощо.

Крім підручників та навчальних посібників з теорії держави та права, важливу роль у розвитку інституту прав людини та громадянина відіграють дисертаційні дослідження загальнотеоретичного характеру.

Однією з перших робіт такого спрямування стала наукова розвідка К. Г. Волинки **«Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики»** [6], де розглядаються основні закономірності розвитку механізму забезпечення прав і свобод особи в сучасній Україні шляхом дослідження понят-

тя, суті і змісту механізму забезпечення прав і свобод особи, його місця і ролі в правовій системі, соціального призначення і функцій механізму забезпечення прав і свобод особи, основних форм забезпечення прав і свобод особи, структури механізму забезпечення прав і свобод особи в цілому, ступеня ефективності механізму забезпечення прав і свобод особи в Україні на сучасному етапі суспільного розвитку.

Авторкою констатовано, що механізм забезпечення прав і свобод особи виступає комплексом взаємодіючих складових, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод[6].

Серед структурних елементів виокремлено: юридичні передумови забезпечення прав і свобод (правовий статус особи); нормативно-правові засоби забезпечення прав і свобод (юридичні гарантії); загальносоціальні умови реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи (фактичне соціальне макросередовище, в якому здійснюється забезпечення прав і свобод). Внутрішні взаємозв'язки цих складових елементів обумовлюють узгоджену роботу механізму забезпечення прав і свобод в цілому. Кожний структурний елемент механізму забезпечення прав і свобод особи має особливе призначення у сфері реалізації, охорони і захисту прав і свобод. Зокрема, завдяки нормативно-правовому закріпленню становища людини в суспільстві як «...системи взаємопов'язаних прав, свобод і обов'язків виникають юридично забезпечені державою можливості використання різноманітних соціальних благ – матеріальних і духовних, створених в процесі розвитку суспільства. Сума цих благ є вирішальною умовою для нормального існування і самовизначення індивіда в конкретно-історичних умовах. Лише опосередковані юридично, ці можливості стають більш реальними, фактичними» [6].

Належні юридичні можливості для ефективного здійснення, охорони і захисту прав і свобод особи здійснюють норма-

тивно-правові засоби забезпечення прав і свобод особи (юридичні гарантії) як сукупність конкретних засобів, що носять юридичний, загальнообов'язковий характер, завдяки яким можливе найповніше і всебічне юридичне забезпечення ефективного здійснення, охорони і захисту прав і свобод особи[6].

Вони призначені всім і кожному надати рівні правові можливості для набуття, реалізації, охорони і захисту прав і свобод з метою створення необхідних юридичних умов для перетворення закріплених в нормативно-правових актах прав і свобод з потенційних можливостей на реальність.

К. Г. Волинка зауважує, що нині об'єктивно необхідним є удосконалення механізму забезпечення прав і свобод особи шляхом здійснення глибоких соціальних перетворень, які стосуватимуться всіх складових компонентів даного механізму, і відбуватимуться за рахунок системи різноманітних цілеспрямованих заходів юридичного, соціально-економічного, політичного, ідеологічного й організаційного характеру. Однак конкретних пропозицій, які мають на меті підвищити ефективність механізму забезпечення прав і свобод особи, дослідницею не запропоновано.

Набуття категорії «права людини» правового статусу має свою історію. Так, у кожній країні становлення та розвиток ідеї прав людини має закономірні відмінності та особливості, що обумовлені специфікою правосвідомості, правової культури, менталітету її народу, стану законодавства тощо. Не менш важому роль на поліваріативність теоретичних підходів до досягнення прав людини мають просторово-часові фактори.

Зважаючи на те, що права людини мають хронологічний і географічний вимір особливо цінною є праця С. П. Мороза «**Ідея прав людини у політико-правовій думці України (IX – початок XX століття)**» [7], де проаналізовано інтелектуальну політико-правову спадщину України IX – початку XX ст. на предмет генезису, структури, змісту та особливостей інтерпретації

категорії «права людини» та таких її складових, як ідея свободи, рівності, справедливості в пріоритетних концепціях свободи нації, місцевого самоврядування, державотворення в кінці IX – на початку XX ст.

Автором констатовано, що ідейне коріння прав людини в його структурній єдності (ідея свободи, ідея рівності, ідея справедливості) прослідковується ще у перших писемних пам'ятках Київської Русі. Саме Литовський Статут нарівні з Великою Хартією Вольностей (Англія, 1215 р.) містив прогресивні ідеї щодо правового статусу особи. Тобто Литовські Статути можна віднести до перших законодавчих актів, що підготували сучасну національну концепцію прав людини, стали її підґрунтям.

С. П. Мороз висновує, що формування ідеї свободи в політико-правовій думці України йшло по висхідній: пізнавши ідеї християнства з його принципом гуманізму, ця ідея втілилася у вимогу релігійної свободи народу (у вигляді самостійної церкви), свободи релігійного сповідання. Водночас, ідея свободи набула політичного забарвлення і постала у вимозі релігійно-політичної свободи людини, яка можлива лише за умови існування незалежної держави, що не поступалася б іншим державам християнського світу (Київська Русь); у подальшому – релігійно-політичної свободи як умови збереження етнічної ідентичності (XVII – XVIII ст.), національно-політичної свободи (XIX – початок XX ст.). Ідея ж рівності доповнювала і поглиблювала ідею свободи на всьому шляху розвитку політико-правової думки України і набувала то релігійного, то світського характеру у вигляді вимог рівності перед Богом, однакового ставлення Бога до праведників, соціальної рівності (І. Вишенський). Разом з процесом утворення соціально-правової реальності з ознаками цивілізованості просувалося визрівання ідеї рівності у взаємовідносинах людини та держави через поступове накопичення принципів рівності народів, рівності націй, рівності держав, нарешті, рівноправності, рівності пе-

ред законом, рівної відповідальності перед судом (Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко та ін.). Щодо ідеї справедливості в українській політико-правовій думці, то С. П. Мороз окремо зауважує про тісний зв'язок з історично змінними уявленнями про права людини як у контексті протесту проти релігійного, соціального, політичного гноблення, так і у вимогах юридичного визнання прав і свобод людини, прав народу (нації), самоврядування на місцях, державного утворення.

Отже, ідея прав людини, народу (нації) в Україні розвивалася і збагачувалася на ґрунті як власних правових традицій, так і запозичення правових ідей інших народів.

Глобалізація проблем забезпечення і захисту прав і свобод людини знайшла свій прояв у створенні різноманітних «людиноцентристських» учень, теорій, концепцій, які сформувались у рамках певних філософських, наукових, ідеологічних, релігійних та інших духовних течій.

З огляду на це, особливого значення набуває вивчення і врахування досвіду теоретичного та практичного розв'язання проблеми прав людини найчисленнішою із християнських конфесій та одному із найбільших релігійних об'єднань світу – католицькій церкві, духовно-ідеологічна діяльність якої спирається на філософію неотомізму.

Комплексному історичному і загальнотеоретичному дослідженню концепції прав людини у контексті природно-правової думки неотомізму у ХХ столітті (на матеріалах католицького соціального вчення) та з'ясуванню внеску неотомізму в наукове осмислення й обґрунтування сучасних світових та європейських стандартів прав людини присвячена дисертаційна робота С. П. Рабінович **«Права людини у природно-правовій думці неотомізму»** [8].

У розвідці дослідниця охарактеризувала соціальну доктрину католицизму, задля чого, передовсім, визначила поняття, джерела і принципи формування цього вчення та основні

етапи його еволюції, дослідила історичний розвиток природно-правової думки неотомізму та встановила причини, умови й фактори, котрі вплинули на її сучасну змістовну динаміку; з'ясувала вихідні методологічні засади концепції прав людини у неотомізмі, проаналізувала зміст природно-правової доктрини неотомізму, зокрема визначила ті його антропологічно-правові положення, які складають теоретичну основу відповідної концепції прав людини; розкрила природно-правові принципи соціальної етики неотомізму, надала загальнотеоретичну характеристики концепції прав людини у неотомізмі та розглянула ефективність і дієвість цієї концепції шляхом визначення характеру та ступеня її впливу на сучасну соціальну практику.

Авторка зауважує, що «природно-правова доктрина неотомізму зробила певний внесок у теоретичне осмислення й обґрунтування сучасних європейських та світових стандартів прав людини. Таким внеском можна вважати насамперед ідею гідності людини як фундамента усіх її невід'ємних прав. Своєю чергою, соціальне вчення католицької церкви зазнало й впливу міжнародної ідеології прав людини, відображеної у відповідних політико-правових документах. Це знайшло вияв у запровадженні в основні документи соціальної доктрини католицизму категоріально-термінологічного апарату прав людини, використовуваного у сучасній міжнародно-правовій практиці» [8].

Дієвість неотомістичної концепції прав людини визначається впливом останньої як на національне законодавство окремих держав Європи й на міжнародні політико-правові документи, так і, опосередковано, на практику формування громадянського суспільства й розбудови соціальної держави в окремих посттоталітарних країнах (повоєнні ФРН та Австрія), а також на розвиток демократизаційних процесів 1970–1980-х років у деяких країнах Європи, Південної та Центральної Америки, Східної Азії та Південної Африки [8].

Однак зміст та обсяг окремих прав людини у неотомізмі не став предметом детального розгляду в даній роботі.

Низка інших важливих аспектів соціальної практики католицизму у царині прав людини стали предметом окремого наукового аналізу в подальших працях [9-15] *С. П. Рабінович*.

Питанню становлення та розвитку ідеї гарантій прав і свобод людини у теоретико-правовій думці минулого України присвячено дисертаційне дослідження *І. Й. Магновського «Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект)»* [16].

Основоположними напрямками наукового аналізу стали такі питання, як:

- 1) висвітлення процесу становлення та розвитку вітчизняної теоретико-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина на підставі історичних, загальнолюдських та юридичних явищ;
- 2) визначення поняття та змісту гарантій прав і свобод людини та громадянина;
- 3) конкретизація ролі та місця держави, права, суспільства і самої людини щодо гарантування прав і свобод людини та громадянина;
- 4) визначення сутності теоретичних засад гарантій прав і свобод людини та громадянина;
- 5) обґрунтування правового відтворення системи гарантій прав і свобод людини та громадянина на сучасному етапі;
- 6) з'ясування ступеня ефективності інституту гарантій прав і свобод людини та громадянина і виявлення недоліків у правовому регулюванні їх здійснення та шляхи їх усунення;
- 7) виокремлення та обґрунтування факторів, що впливають на подальший розвиток та вдосконалення системи гарантій прав і свобод людини та громадянина.

Автором констатовано, що «...у правовій науці на сьогодні не вироблено єдиної позиції стосовно реального гарантування прав і свобод людини та громадянина. А тому, перед Україною стоїть завдання досягнення високого рівня правового регулювання життя суспільства із належним гарантуванням прав і свобод, де правотворча робота повинна базуватись на здобутках світової правничої науки і практики» [16].

Зважаючи на це, у подальших своїх роботах [17-26] дослідник детально розкриває зміст політичних, економічних, соціальних та юридичних гарантій, акцентуючи увагу на останніх, які на відміну від інших однаковою мірою мають стосунок до всіх без винятку прав і свобод, оскільки виникнення, реалізація та втрата конкретних прав і свобод особистості проходить в рамках чітко визначених відповідними правовими нормами. Проте, як слушно зауважує *І. Й. Магновський*, це не надає жодних підстав будь-якою мірою відривати та протиставляти юридичні гарантії іншим видам гарантій. Адже юридичні гарантії, будучи об'єктивно обумовлені і маючи до прав та свобод належну правотворчу активну роль, тим самим, перебувають у певному взаємозв'язку із загальними, тобто економічними, політичними, соціальними гарантіями і тому досягають найбільшої ефективності лише в тісній взаємодії між собою.

Отже, гарантії прав і свобод людини та громадянина є складним, багатоаспектним і водночас цілісним та самостійним інститутом правової системи.

Значний вплив на стан забезпечення прав людини має правова поінформованість громадян України як складовий елемент правової свідомості, який впливає на рівень усвідомленості та правомірності поведінки, виконання людиною своїх громадянських обов'язків та можливість цивілізованого користування правами і свободами, а це значною мірою залежить від рівня правової поінформованості.

Вагому роль у цьому відіграють засоби масової інформації, зокрема преса. У зв'язку з чим вельми актуальним є дисертаційне дослідження *О. С. Денісової «Роль преси у правовому інформуванні громадян України»* [27], де розкрито сутність та соціальну природу правового інформування як самостійної теоретико-правової категорії, визначено поняття, характерні риси, специфіку правового інформування, охарактеризовано структуру правового інформування та види правового інформування (нормативне, ненормативне, наукове, публіцистичне, консультативне та ін.), визначено місце і значення правового інформування у структурі правової свідомості та правової культури, проаналізовано ступінь впливу правового інформування на процес формування громадянського суспільства і правової держави, розкрито зв'язок правового інформування з іншими правовими інститутами сфери інформаційного права і законодавства, здійснено науковий аналіз нормативно-правового режиму діяльності друкованих засобів масової інформації загалом та забезпечення правового інформування зокрема, встановлено за допомогою аналізу соціологічної і статистичної інформації загальні тенденції у сфері сучасного правового інформування пресою в Україні.

Дослідниця зауважує, що «...системою чинних нормативно-правових актів, що регулюють питання правового нормативного інформування, практично не визначено форм юридичного впливу на суб'єктів, які забезпечують цей процес, у випадках порушення порядку такого інформування. Відповідальність визначається тільки декларативно й на невизначене коло суб'єктів» [27].

Неефективність преси у правовому інформуванні громадян України обмовлена також тим, що за останні чотири роки загальна кількість періодичних друкованих джерел правової нормативної і ненормативної інформації значно зменшилися. Слід відмітити, що така тенденція триває. Як слушно зау-

важує О. С. Денісова: «...це зумовлено не тільки економічними труднощами розвитку преси, але й відсутністю державної проєкційоністської програми конкретної підтримки правових видань» [27].

Особливо цінними є сформульовані практичні пропозиції щодо удосконалення системи заходів з правового інформування пресою громадян України [28; 29; 30; 31].

Протягом 2004–2005 років предметом дослідження фахівців теорії держави та права ставали права окремих категорій суб'єктів права: народу, нації та держави, жінок та неповнолітніх.

Так, природа суверенітету, генеза і становлення його концепцій, структура поняття «суверенітет держави», динаміка реального функціонування у єдності з народним і національними суверенітетами як його якісними характеристиками було розглянуто у дисертаційному дослідженні В. Д. Гапотія *«Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави»* [32].

Дана робота є корисною у зв'язку з уточненням низки понять. Кореспондує нашому баченню висновок автора щодо співвідношення понять «суб'єктивне право» та «суверенне право», де суб'єктивне право – це певна юридично закріплена та гарантована можливість поведінки, що належить тій чи іншій особі, а суверенне право – це право верховне, виключне, що належить відповідному суб'єкту і не належить нікому іншому. В окремих випадках суверенні права можуть делегуватися іншим суб'єктам, але їхній носій зберігає стосовно них верховенство [32].

Не менш аргументованою є позиція дослідника щодо співвідношення понять «суверенітет» та «суверенні права»: «Різниця між ними криється у системно-структурному змісті таких явищ, як народ, нація, держава, що виступають суб'єктами (носіями) і об'єктами певного змісту – якісної властивості, якою є

суверенітет. Наявність такої властивості, як суверенітет, слугує підставою виникнення суверенних прав, через які він юридично виявляється» [32].

В. Д. Гапотій також чітко вирізняє «права нації» та «національні права»: «Від прав нації як колективного суб'єкта запропоновано відрізнити національні права, які слід розглядати як фундаментальні права людини. До таких прав необхідно віднести перш за все право на вільну національну самоідентифікацію та право на захист від дискримінації за національною ознакою» [32].

До основних суверенних прав народу віднесено право визначати і змінювати конституційний лад, право на законні форми протесту, право змінювати територію власної держави, право на володіння, користування і розпорядження національним багатством, право первинної легітимації влади. Серед суверенних прав націй було виокремлено право нації на самовизначення та право на збереження та розвиток національної мови. Найбільш плюралістичними є суверенні права держави, які мають вторинний, похідний характер від суверенних прав народу (нації): право законотворчості, право визначати правовий статус особи (зокрема – статус громадянства), право збору податків, право формування державного бюджету, право державної власності, право застосування примусу, право забезпечення національної безпеки, право на інформацію (зокрема – право захисту інформації, що складає державну таємницю) та ін.

Інші важливі аспекти порушеної тематики було розглянуто в подальших роботах автора [33; 34; 35; 36].

Комплексному науковому опрацюванню прав жінок, втілених у міжнародних актах і чинному законодавстві України, визначенню ступеню ефективності дії механізму їх захисту органами влади і громадськими організаціями як на національному, так і на міжнародному рівні присвячено дисертаційне

дослідження *Л. В. Леонтьєвої* «**Права жінок та юридичні гарантії їх захисту в Україні (теоретико-правові аспекти)**» [37].

Дослідниця з'ясувала загальнотеоретичні та історико-юридичні особливості становлення прав жінок, запропонувала поняття “права жінок”, ґрунтуючись на аналізі теорії поколінь прав людини як «правові можливості, проголошені в Конституції держави та міжнародно-правових документах з прав жінок, які необхідні для їх існування і розвитку і дозволяють обирати той чи інший вид поведінки, а також користуватися рівними з чоловіками можливостями у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, спеціальними заходами щодо охорони їх праці і здоров'я, встановлення пенсійних пільг, створення умов для поєднання праці з материнством, правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства», виявила формування елементів прав жінок в історії жіночого руху в Україні та окреслила його вплив на становлення незалежності держави, виокремила економічні, політичні, соціальні, культурні права жінок у системі загальних прав людини, висвітлила систему юридичних гарантій захисту прав жінок, охарактеризувала повноваження органів влади у реалізації політики, спрямованої на забезпечення прав жінок та визначила шляхи підвищення ефективності взаємодії державних, недержавних та міжнародних організацій у забезпеченні прав жінок в Україні.

Так, дослідження прав жінок в Україні *Л. В. Леонтьєвою* здійснено за класифікацією: а) особисті права (ці права в частині охорони державою жіночої гідності і особистої свободи порушуються у зв'язку із значним поширенням такого негативного явища, як торгівля жінками); б) політичні права (ці права жінка не може реалізувати у повному обсязі, тож важливими заходами, спрямованими на подолання дискримінації жінок у політичній сфері, є запровадження квотуван-

ня та резервування місць у парламентських структурах та органах місцевого самоврядування); в) економічні права (порушеннями цих прав жінок є фактична нерівність в оплаті праці, використання жіночої праці на некваліфікованих маломеханізованих та нічних роботах, інколи з важливими та шкідливими умовами праці); г) соціальні права (ці права порушуються в частині реалізації жіночої права на материнство, а саме: звільнення з роботи або відмова у працевлаштуванні на підставі вагітності або відпустки по вагітності та пологам); д) культурні права (основою забезпечення гендерної рівноправності, можливостей гармонійного розвитку жінки, забезпечення їй належного місця в суспільстві і в родині слугує освіта [37, с. 14].

Інші важливі аспекти порушеної тематики, а саме міжнародні та національні стандарти в галузі прав жінок, система юридичних гарантій захисту прав жінок в Україні, механізм дотримання прав жінок на рівні міжнародних організацій були досліджені авторкою в подальших її роботах [38; 39; 40; 41; 42].

Поряд з правами жінок особливого ставлення з боку держави потребують й інші верстви населення, зокрема діти. Так, дослідження державно-правового механізму реалізації і захисту прав неповнолітніх, а також ювенальної юстиції як особливого апарату вирішення справ неповнолітніх стало предметом розгляду С. В. Несинової «**Державно-правовий механізм захисту прав неповнолітніх в Українській РСР (60-і – поч. 80-х рр. XX ст.)**». У роботі сформульовано поняття державно-правового механізму захисту прав неповнолітніх, досліджено його основні елементи: суб'єкти, об'єкти, нормативно-правова база, форми та методи діяльності державних органів та громадських організацій у цій сфері, а також гарантії досягнення головної мети – захисту прав дитини; охарактеризовано основні напрями діяльності держави у цій галузі в Українській РСР у досліджуваний період.

Значну увагу приділено організаційним та правовим формам захисту прав неповнолітніх, а також взаємодії державних органів та установ з громадськими організаціями та окремими громадянами.

Особливо конструктивними є сформульовані дослідницею рекомендації щодо удосконалення державно-правового механізму захисту прав неповнолітніх на сучасному етапі розвитку України, серед яких потрібно здійснити такі заходи:

- «шляхом систематизації, обліку, внесення змін до нормативно-правових актів вдосконалити правову базу з питань захисту прав неповнолітніх;
- скоротити кількість державних органів із захисту прав неповнолітніх та розширити їх компетенцію з метою створення чіткої схеми взаємодії цих органів з громадськістю, координації їх діяльності; провести атестацію працівників цих органів;
- розширити сітку позашкільних закладів за рахунок державного та місцевого бюджетів із залученням спонсорської допомоги;
- створити Всеукраїнську організацію дітей та молоді, яка б допомагала в організації їх дозвілля та сприяла закріпленню у дітей стандартів поведінки, що відповідало б ідеалам та моральним цінностям суспільства»[43].

Інші заходи удосконалення державно-правового механізму захисту прав неповнолітніх знайшли своє відображення в подальших роботах С. В. Несинової [44-51], а також у дисертаційному дослідженні Н. М. Опольської «Правове забезпечення прав і свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект)» [52].

2006 рік характеризується інтенсифікацією наукових розвідок, присвячених окремим правам людини та громадянина.

Зокрема, О. Г. Рогова здійснила перше комплексне дослідження права людини на життя як багатоаспектного явища, в

якому аналіз теоретико-правового феномена цього права здійснено у взаємозв'язку з філософсько-правовими концепціями природи людини, уявленнями про різні сторони життя людини, сучасними даними медичної та інших наук у дисертаційному дослідженні **«Право на життя в системі прав людини»** [53].

Задля цього дослідниця проаналізувала філософсько-правову ідейну спадщину щодо права на життя, визначила етапи та риси поступового формування сучасної концепції права людини на життя, дослідила місце права на життя в системі прав людини, обґрунтувала можливість визначення права людини на життя як природно-правової категорії, виходячи з того, що категорія «свобода» відображає фундаментальну якість людського буття, запропонувала багатоаспектне розуміння права людини на життя як право на вітальне (біологічне), соціальне та духовне існування, розвиток і відтворення, дослідила практичну сторону реалізації права людини на життя як універсального юридичного явища в різних напрямках державної діяльності та галузях права, визначила статичні та динамічні елементи в структурі права на життя, а також внутрішньодержавні та міжнародні гарантії права людини на життя та їх взаємодію [54-59].

Комплексний загальнотеоретичний аналіз права людини на охорону здоров'я було зроблено *І. Я. Сенютою* в дисертаційному дослідженні **«Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження)»** [60].

Авторка особливу увагу приділила уточненню поняттєво-термінологічного апарату у сфері охорони здоров'я, висвітлила загальні теоретико-методологічні засади наукового дослідження права людини на охорону здоров'я; визначила поняття та структуру права людини на охорону здоров'я як загальносоціального (природного) явища; дослідила юридичну природу

права людини на охорону здоров'я за законодавством України; визначила місце та роль права на охорону здоров'я у правовому статусі людини і громадянина в Україні; здійснила теоретико-практичний аналіз законодавчого забезпечення права людини на охорону здоров'я в Україні та обґрунтувала рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення законодавчого забезпечення охорони здоров'я, зокрема надання медичної допомоги, а саме: «...розробити і прийняти Закон України *«Про правовий статус та гарантії діяльності медичних і фармацевтичних працівників в Україні»* та *Етичний кодекс лікаря України*, який має бути затверджений Указом Президента України (проект структури яких запропоновано у дисертації), а також створення неупередженого і незалежного органу – *етико-правового комітету (етико-правової ради)* – для розв'язання конфліктів, що виникають між суб'єктами медичних правовідносин при наданні медичної допомоги» [61].

Етико-правові аспекти реалізації конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування, правове регулювання медико-біологічного експерименту в Україні, перспективи розвитку медичного права і Медичного кодексу України розкрито дослідницею в низці інших її робіт [62-77].

Першим у вітчизняному правознавстві комплексним монографічним дослідженням загальнотеоретичної концепції національних юридичних засобів захисту прав людини та загальних закономірностей забезпечення їх ефективного функціонування стало дисертаційне дослідження *Т. І. Пашука «Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод»*.

Особливу увагу дослідник приділив визначенню змісту права на ефективний юридичний засіб захисту та співвідношенню цього права з суміжними правами.

Так, *Т. І. Пашук* розрізняє загальносоціальну ефективність засобу захисту та його конкретно-ситуаційну ефективність,

аргументуючи тим, що навіть при низькому показнику загальносоціальної ефективності засіб захисту може «спрацювати» у конкретній справі і тим самим виявитись ефективним *саме у ній*. І навпаки, засіб захисту, який матиме високий показник загальносоціальної ефективності, може у конкретній справі виявитись, з певних причин, неефективним. Обидва різновиди ефективності мають вивчатися з урахуванням складових: ефективності *прогнозованої* та ефективності *реальної*. Для встановлення того, чи є юридичний засіб захисту права людини у конкретній справі ефективним, чи, навпаки, неефективним, автор пропонує використовувати *концепцію спеціальних умов ефективності таких засобів*. Серед таких умов виокремлюють, передовсім, кумулятивні (*доступність, теоретична результативність (перспективність), адекватність, достатність, практичність, оперативність* засобу захисту; *незалежність та неупередженість національного органу при застосуванні засобу захисту*). Зазначені умови є кумулятивними остільки, оскільки відсутність хоча б однієї з них зумовлює те, що відповідний засіб захисту не буде ефективним.

Крім того, дослідник виокремлює *умови ефективності для певних категорій справ*: а) наявність одного з альтернативних ефективних засобів захисту від порушення права на розумний строк провадження у справі (в такій ситуації особа повинна мати *хоча б один* з наступних засобів захисту: попереджувальний, (припинювальний) або відновлювальний); б) належне розслідування обставин злочину, вчиненого проти людини [78].

Інші важливі аспекти порушеної тематики було репрезентовано в подальших роботах автора [79-93].

З'ясування сутності й особливостей економічних і соціальних прав людини, їх європейських стандартів, а також в обґрунтуванні рекомендацій стосовно поліпшення впровадження останніх в юридичну практику України здійснено С. О. Верла-

новим в дисертаційному дослідженні «Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження)» [94].

Дослідник охарактеризував розвиток уявлень стосовно економічних і соціальних прав людини у загальнотеоретичних моделях прав людини; здійснив загальнотеоретичну характеристику таких прав людини; уточнив загальне поняття стандартів економічних і соціальних прав людини, визначив їх ознаки; класифікував європейські стандарти економічних і соціальних прав людини відповідно до ЄСХ; дослідив Конвенцію та ЄСХ як складові юридичного механізму захисту зазначених прав людини в Україні; з'ясував суть і систему основних принципів тлумачення юридичних норм, в яких закріплено економічні і соціальні права людини (насамперед, норм ЄСХ), а також взаємозв'язок та співвідношення стандартів економічних і соціальних прав людини, встановлених у Європейському Союзі та РЄ; охарактеризував шляхи подальшого впровадження європейських стандартів економічних і соціальних прав у юридичну практику України; дослідив юридичні засоби забезпечення та захисту європейських стандартів економічних і соціальних прав людини й запропонував можливості вдосконалення таких засобів.

Соціально-природні права людини та юридичний механізм їх забезпечення в Україні стали предметом дисертаційного дослідження *А. В. Рабінович «Право людини на гідний рівень споживання та юридичний механізм його забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження)» [95].*

Дослідницею було визначено поняття соціально-природних споживчих прав людини та з'ясовано їх зв'язок і співвідношення з іншими загальносоціальними правами, насамперед з правом людини на гідний рівень життя; виявлено методологічні особливості загальнотеоретичного дослідження соціаль-

но-природних споживчих прав людини й юридичного механізму забезпечення останніх; проаналізовано використовуваний у юридичній науковій літературі поняттєвий апарат, через посередництво якого відображаються основні явища й процеси у сфері правового регулювання споживчих відносин; охарактеризовано теорію споживчого права як складової юридичної науки та як навчальної дисципліни; уточнено статус і місце споживчого права у загальній системі українського позитивного права, а відповідних джерел цього права – у системі законодавства України; з'ясовано міжнародні (всесвітні та європейські) стандарти споживчих прав людини і ступінь відповідності їм споживчого законодавства України; досліджено правовий (насамперед законодавчий) механізм сприяння реалізації, охорони та захисту в Україні деяких актуальних прав споживачів і надано пропозиції, спрямовані на його удосконалення.

Інші аспекти порушеної тематики розглянуто А. В. Рабінович у подальших роботах [96-105].

Теоретичне обґрунтування концепції механізму реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади, розроблення наукових рекомендацій щодо удосконалення чинного законодавства, що регламентує механізм реалізації цього права, репрезентовано І. Й. Снігур в дисертаційному дослідженні **«Механізм реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади»**.

Задля цього дослідницею було проведено теоретико-правовий аналіз права громадян на участь у здійсненні державної влади; визначено поняття механізму реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади; з'ясовано структуру механізму реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади; визначено місце і роль правової культури та правосвідомості у структурі механізму реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади; обґрунтова-

но місце юридичних гарантій в системі гарантій права громадян на участь у здійсненні державної влади; охарактеризовано нормативно-правові гарантії права громадян на участь у здійсненні державної влади; висвітлено організаційно-правові гарантії права громадян на участь у здійсненні державної влади; з'ясовано особливості юридичної відповідальності як гарантії права громадян на участь у здійсненні державної влади.

Особливою гарантією права громадян на участь у здійсненні державної влади є юридична відповідальність, яка виявляється у двох формах: 1) юридичній відповідальності органів та посадових осіб за неналежне виконання покладених на них функцій та повноважень; 2) юридичній відповідальності за протидію участі громадян у здійсненні державної влади [106].

Як слушно зауважує дослідниця: «Істотним недоліком чинного законодавства є те, що звернення до органів державної влади, які надсилаються із використанням новітніх інформаційних технологій, зокрема Інтернету (електронною поштою), не підпадають під дію Закону України «Про звернення громадян». Це стосується і відповідей на такі „електронні” звернення, які не можуть вважатися офіційними документами, оскільки не мають письмового вигляду, як того вимагає законодавство. Ця прогалина зумовлює необхідність внесення змін до чинного законодавства» [106].

Автор висуває ряд пропозицій щодо усунення прогалин чинного законодавства, яке регулює механізм реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади, в подальших своїх роботах [107-116].

У 2008 році особливу увагу науковців було приділено механізму забезпечення прав і свобод особи, зокрема конкретними громадськими та державними інституціями.

Так, Є. В. Білозьоров у дисертаційній роботі «Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції» проаналізував правові основи діяльності міліції

у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина та підготував комплексну характеристику повноважень міліції у цій галузі; конкретизував роль та місце міліції в системі гарантування прав і свобод людини та громадянина; визначив ступінь ефективності інституту правових гарантій прав і свобод людини та громадянина, виявив недоліки в їх нормативному регулюванні та вказав на можливі шляхи подальшого розвитку; сформулював пропозиції та рекомендації щодо удосконалення правових основ діяльності міліції в контексті посилення правових гарантій прав і свобод людини та громадянина [117].

Поряд з правоохоронними державними органами особливе місце в механізмі забезпечення прав і свобод особи посідає адвокатура.

Визначення юридичної природи та місця адвокатури в системі забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги стало метою дисертаційного дослідження *Л. В. Тацій «Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина»* [118].

Дослідниця визначила з позицій понятійного арсеналу загальної теорії держави і права специфіку громадсько-самодіяльного (недержавного) статусу адвокатури; уточнила функції адвокатури в тісному взаємозв'язку з її загальним соціальним призначенням як інституту забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги; аргументувала особливості правового статусу адвоката у його співвідношенні з правовим статусом громадянина та з урахуванням особливостей, зумовлених адвокатською діяльністю; обґрунтувала принципи організації та діяльності адвокатури в Україні в контексті міжнародних стандартів діяльності адвокатури; розкрила правові форми участі адвоката в юридичному процесі: а) інститут судового представництва інтересів особи в цивільному та господарському процесі; б) роль адвоката в захисті прав і свобод

громадянина в провадженні справах про адміністративні правопорушення; в) захист адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого та підсудного в кримінальному процесі.

Інші особливості юридичної природи та правового регулювання діяльності адвокатури як інституту забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги було розглянуто в подальших роботах авторки [119-124; 125, с. 232].

Інформаційні права і свободи в межах загальнотеоретичних робіт було вперше досліджено в контексті розкриття теоретико-методологічних засад інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету. Так, першим дисертаційним дослідженням загальнотеоретичного характеру, де здійснювався ґрунтовний розгляд інформаційної безпеки України, була робота Ю. Є. Максименко **«Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України»** [126].

Авторка визначила основні методологічні підходи до визначення поняття «інформаційна безпека», сформулювала розуміння інформаційної безпеки як системи, що складається з інформаційної безпеки у сфері прав і свобод людини та громадянина, інформаційно-психологічної та інформаційно-технічної безпеки, обґрунтувала відмінність розуміння Європейським Союзом парадигми інформаційної безпеки щодо вітчизняної доктрини.

Зважаючи на закріплені Законом України «Про основи національної безпеки України» загрози національній безпеці в інформаційній сфері України, авторка розглядає інформаційну безпеку України як систему, що складається з певних структурних елементів:

- 1) *інформаційна безпека у сфері прав і свобод людини та громадянина:*
 - прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації;

- розголошення інформації, що становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави або спрямована на забезпечення потреб та національних інтересів суспільства і держави;
- 2) *інформаційно-психологічна безпека* – управління реальними чи потенційними загрозами, що можуть завдати шкоди психіці людини, суспільству, державі (в особі її державних службовців чи посадових осіб):
 - поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії;
 - намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації;
- 3) *інформаційно-технічна безпека* – управління потенційними чи реальними загрозами з метою захисту інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм [127, с. 10-11].

Окреслення нормативно-правового регулювання інформаційної безпеки України та ЄС, а також виокремлення головних проблем у цій сфері надало можливість Ю.Є. Максименко дійти такого висновку: «Нормативно-правове регулювання інформаційно-психологічної безпеки та інформаційної безпеки у сфері прав і свобод людини та громадянина де-юре відповідає міжнародним і європейським стандартам, причому здійснюється за допомогою такого виду нормативно-правового акту, як закон України. Суспільні відносини у сфері інформаційно-технічної безпеки врегульовані переважно підзаконними нормативно-правовими актами і потребують узгодження з європейськими стандартами. Простежується кількісний пріоритет нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання суспільних відносин у сфері інформацій-

но-технічної безпеки щодо інформаційно-психологічної та інформаційної безпеки у сфері прав і свобод людини та громадянина» [126].

Осмислення особливостей державного забезпечення інформаційної безпеки, його правового регулювання та перспектив розвитку в контексті інтеграції України у світовий та регіональний інформаційний простір, рецепції відповідних міжнародних та європейських правових стандартів було здійснено *О. О. Тихомировим* у дисертаційному дослідженні **«Забезпечення інформаційної безпеки як функція держави»**.

Висвітлення автором міжнародних, європейських та національних правових стандартів забезпечення інформаційної безпеки, надало можливість виокремити фактори (тенденції), що зумовлюють сучасні трансформації суспільства і є визначальними для досягнення поняття «інформаційна безпека»: підвищення соціальної цінності «інформації», динамічність перетворень в інформаційній сфері, взаємозв'язок і взаємозумовленість інформаційного розвитку та розвитку громадянського суспільства, залежність від глобалізаційних та інтеграційних процесів, місце у геополітичному просторі, єдність і взаємодоповнюваність організаційно-правового матеріально-забезпечувального та технічного аспектів забезпечення інформаційної безпеки [128].

В. М. Супрун в дисертаційному дослідженні **«Теоретико-правові основи інформаційного суверенітету»** [129] сформулював визначення дефініції «інформаційний суверенітет», розробив систему правових принципів інформаційного суверенітету, визначив основні напрями та механізм правового регулювання відносин у сфері інформаційного суверенітету; сформулював, обґрунтував та вніс авторські пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової основи інформаційного суверенітету.

Питання права доступу до інформації розглядається дослідником в контексті питання співвідношення категорій «свобода інформації» та «інформаційний суверенітет».

Автор зауважує: «...у здійсненні суспільного контролю за дотриманням всіх основних прав людини, закріплених міжнародними та державними правовими нормами право доступу до інформації та її розповсюдження відіграє виняткову роль», наголошуючи при цьому на необхідності формування такого рівня інформаційного суверенітету держави, інформаційного суспільства в Україні, які не применшували б і не обмежували б інформаційної приватності особи, не призводили б особу, суспільство і державу у прагненні створити інформаційно безпечні умови до інформаційної самоізоляції [129].

Порівнюючи інформаційний суверенітет та свободу інформації автор визначає, що встановлення меж свободи інформації доцільно лише у площині забезпечення державних інтересів в інформаційній сфері.

В. М. Сурун зауважує, що інформаційний суверенітет і свобода інформації вирізняються тим, що: 1) інформаційний суверенітет передбачає захист інформаційних ресурсів та створення режиму доступу до інформаційних ресурсів України для іноземних держав, а свобода інформації передбачає накладення обов'язку на державу (її органи) інформувати про свою діяльність та ухвалені рішення, а також створення відповідних інформаційних служб або систем, що забезпечували б доступ до інформації; 2) суб'єктом реалізації права інформаційного суверенітету є держава, або державні органи, перелік суб'єктів права на свободу інформації набагато ширший [129].

Ми підтримуємо висновок автора, що «...інформаційний суверенітет не повинен перетворюватися на самоціль, а його забезпечення не повинно впливати на звуження прав і свобод суб'єктів інформаційних відносин. Реалізація інформаційно-

го суверенітету повинна ґрунтуватися на основі інформаційної свободи та рівноправності» [129].

Інші аспекти порушеної тематики розглянуто дослідником в низці подальших робіт [130 ; 131; 132; 133; 134; 135].

Аналіз генезису загальнотеоретичних робіт, присвячених окремим аспектам права на доступ до інформації, надає можливість дійти таких висновків.

1. Право на доступ до інформації чи право на доступ до податкової інформації не ставало окремим предметом дослідження фахівців теорії держави та права.
2. Однак у загальнотеоретичних роботах розкриваються теоретико-методологічні аспекти генезису, змісту та видів прав людини та громадянина, механізм та гарантії забезпечення прав і свобод особи тощо.
3. Окремі засади права на доступ до інформації визначено в загальнотеоретичних розвідках крізь призму питань забезпечення інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету.

1.1.2 Галузеві роботи

Аналіз доктринальних джерел у цій сфері надав можливість констатувати, що різні аспекти права на доступ до податкової інформації особливо інтенсивно та плюралістично репрезентовано в рамках галузевих робіт. Саме тому всі галузеві роботи буде класифіковано на відповідні групи.

1.1.2.1 Конституційне право

Різноманітні права і свободи людини та громадянина загалом, а також право на доступ до інформації зокрема здебільшого розглядаються в рамках конституційно-правових розвідок.

Зважаючи на те, що право на доступ до інформації має складну природу та є багатоаспектним, варті уваги дисерта-

ційні роботи фахівців конституційного права, в яких визначено загальні та окремі аспекти різних прав, а саме: *І. О. Шумак* «Громадські права і свободи людини за Конституцією України» [136], *О. Б. Горова* «Конституційні громадські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі)» [137], *Ж. М. Пустовіт* «Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні» [138], *В. О. Демиденко* «Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції» [139], *С. Г. Грицкевич* «Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ» [140], *А. І. Мальота* «Конституційні особливості права та свободи людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ» [141], *В. В. Букач* «Конституційні політичні права та їх забезпечення міліцією» [142], *Ю. М. Фролов* «Економічні права і свободи людини і громадянина в Україні» [143], *В. І. Козлов* «Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз» [144], *Т. В. Шаповал* «Конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні» [145] тощо.

Не менш важливі висновки містяться в наукових розвідках, присвячених конкретним правам та свободам людини та громадянина: *К. О. Гориславський* «Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань» [146], *О. О. Чуб* «Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами» [147], *А. В. Грабильніков* «Конституційне право громадян України брати участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практики» [148], *В. М. Малишко* «Конституційне право на свободу світогляду і віросповідання» [149], *О. В. Домбровська* «Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ» [150], *В. О. Боняк* «Конституційне право людини і громадянина на освіту та

його забезпечення в Україні» [151], *В. П. Васьковська* «Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення» [152], *В. С. Олійник* «Конституційне право людини на особисту недоторканність і його забезпечення органами внутрішніх справ України» [153], *Л. А. Івершенко* «Конституційне право людини і громадянина на приватну власність в Україні та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ» [154], *В. В. Мацюкін* «Право громадян України на достатній життєвий рівень» [155], *О. В. Васьковська* «Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні» [156], *Р. Т. Чернега* «Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні України: стан та шляхи вдосконалення» [157], *Т. М. Мілова* «Конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості в Україні» [158], *С. В. Різник* «Забезпечення державою конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність» [159], *К. М. Романенко* «Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку» [160], *А. В. Ковбан* «Конституційно-правова регламентація права людини на свободу світогляду та віросповідання в Україні» [161], *В. В. Іванюшенко* «Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування» [162], *О. А. Альонкін* «Конституційне право людини на свободу світогляду і віросповідання та гарантії його реалізації в Україні» [163], *М. М. Денісова* «Правове забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні» [164], *О. В. Козир* «Конституційне право на недоторканність житла» [165], *В. В. Бедь* «Право людини на свободу совісті: конституційно-правове регулювання» [166] тощо.

Зокрема, *О. О. Чуб*, розглядаючи форми участі громадян в управлінні державними справами виокремлює звернення громадян, класифікуючи їх залежно від предмета: а) із суспільно значущих, публічних питань; б) з особистих питань.

При чому зауважує: «З точки зору участі громадян в управлінні державними справами, вирішальними є звернення, що мають суспільне значення чи принаймні претендують на таке. Право громадян на звернення може бути реалізоване тільки в ініціативному порядку. Стверджується, що його реалізація передбачає прояв особистої зацікавленості громадян при вирішенні питань державницького характеру. У деяких конституціях європейських держав встановлено, що з колективними петиціями можуть звертатися тільки «законно створені організації» або їх «установчі органи» (Австрія, Бельгія, Румунія тощо). Законодавство України не висуває такої вимоги, тому невизначеною залишається процедура складання і підписання колективних письмових звернень. Для того, щоб забезпечити її результативність, пропонується на законодавчому рівні закріпити вимоги до колективного звернення» [147, с. 13].

Інші важливі аспекти участі громадян в управлінні державними справами було розглянуто дослідницею в подальших роботах [167-175].

У межах конституційно-правових розвідок особливої актуальності мають ті наукові роботи, в яких безпосередньо досліджуються різні аспекти конституційного права громадян на інформацію чи права громадян на доступ до інформації: Л. М. Липачова «Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини» [176], Н. В. Кушакова «Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз)» [177], О. В. Нестеренко «Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект» [178], Л. А. Лазаренко «Конституційне право на звернення людини і громадянина та його забезпечення в Україні» [179], Г. М. Котляревська «Конституційне право громадян на звернення до органів влади в Україні (питання теорії та практики)» [180] тощо.

Так, *Л. М. Липачова*, аналізуючи стан функціонування процедури звернення до Європейського Суду з прав людини громадянами України, підкреслює деякі позитивні та негативні аспекти: «...численні факти звернення громадян України до Європейського Суду з прав людини за захистом своїх прав і свобод – явище позитивне. Однак значна кількість таких звернень є одночасно й негативним явищем, оскільки висвітлює неефективну роботу як правоохоронних та судових органів у сфері захисту прав людини в Україні, так і інших організацій та установ, що проводять недостатню просвітницьку роботу населення у галузі правознавства» [176].

Цікаво, що порівняльний аналіз конституцій держав колишнього соціалістичного табору засвідчив той факт, що в більшості з них не знайшло свого прямого закріплення конституційне право на звернення кожного за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини, за винятком конституцій Російської Федерації та України.

Реалізація конституційного права на звернення кожного за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини можлива лише за дотримання таких умов: а) має місце порушення прав чи свобод людини, які передбачені Європейською Конвенцією про захист прав людини та основних свобод, а також факультативними протоколами до неї; б) особа офіційно зверталась до відповідних органів національної держави чи її посадових осіб за захистом своїх прав і свобод та використала при цьому всі національні засоби правового захисту, але не досягла своєї мети; в) предметом скарги є праводносини між особою і державою, які виникли після того, як Україна ратифікувала на рівні закону «Європейську Конвенцію про захист прав людини та основних свобод», а також факультативні протоколи до неї; г) скаржником може бути особа (фізична), група осіб (дві і більше) чи неурядова організація; д) право на звернення до міжнародних судових установ скарж-

ник має реалізувати протягом шести місяців з дати прийняття остаточного рішення у справі на національному рівні [176].

Дослідниця пропонує власну дефініцію поняття «право на звернення до Європейського Суду з прав людини» як надану та гарантовану державою через норми Конституції України та міжнародних договорів України юридичну можливість активних дій суб'єктів правовідносин, формою виразу яких є скарга, викликана неправомірними діями або бездіяльністю посадових чи службових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, яка подається у чітко визначений термін до Європейського Суду з прав людини за умови вичерпання всіх правових засобів захисту на національному рівні і невдоволення рішенням компетентного державного органу стосовно відновлення порушених прав чи свобод людини в Україні [176].

Н. В. Кушакова уперше дослідила право на інформацію в системі інших конституційних прав і свобод шляхом визначення поняття, змісту і структури конституційного права на інформацію, розкриття природи права на інформацію в контексті його історичного розвитку, місця та ролі права на інформацію в системі конституційних прав людини, гарантій реалізації права на інформацію. Дослідницею було розроблено новий підхід до обмеження втручання держави у процес реалізації права на інформацію та судовий захист від цього втручання, напрями правового регулювання Інтернету як одного з універсальних сучасних засобів реалізації права на інформацію.

Як слушно зауважує *Н. В. Кушакова*: «Очевидно, що і в Україні розпочався процес усвідомлення того, що саме інформація є головним ресурсом, який економить матеріальні, трудові, енергетичні, фінансові та інші ресурси, стає рушієм прогресу. Це зумовило зростання тиску громадськості на державу з погляду її невтручання в особисту сферу діяльності людей, надання їм ширших прав і свобод, до появи в політиці держави ліберально-демократичних тенденцій на шля-

ху задоволення інформаційних потреб як окремої особи, так і суспільства» [177, с. 207].

Дослідниця зауважує про недосконалість нормативної бази в інформаційній сфері, зокрема критикуючи попередню редакцію Закону України «Про інформацію».

Уперше виокремлення права на доступ до інформації з поміж інших конституційних прав людини та громадянина, а також співвідношення з такими суміжними поняттями, як «свобода інформації» (свобода масової інформації), «право на інформацію», «гласність» тощо було здійснено *О. В. Нестеренко* [181].

Зокрема авторка акцентує на недоречності ототожнення права на доступ до інформації з правом на свободу інформації, оскільки «...вони хоча й мають однакову мету забезпечення реалізації потреби людини в інформації, проте у них різне функціональне призначення. Якщо функція права на доступ до інформації полягає в забезпеченні особі отримання інформації безпосередньо від органів влади про їх діяльність та відомостей про себе, а також суспільно значущої інформації, що знаходиться у приватноправових юридичних осіб, то призначення свободи інформації полягає в забезпеченні можливості вільного пошуку та одержання будь-якої інформації із загальнодоступних джерел, отримання інформації про дії влади, але вже в інтерпретації представників ЗМІ, можливість ознайомлення з науковими працями, художніми творами, спілкування, кіно та ін. Єдине, що вимагає свобода інформації від держави, – це дотримуватися політики невтручання, й, навпаки, право на доступ до інформації репрезентує обов'язок держави створити певні умови для реалізації доступу до інформації. Якщо свобода інформації (свобода масової інформації) – це негативне право, то право на доступ до інформації – право позитивне» [181].

Дослідниця розкрила також правову природу, генезис, місце права на доступ до інформації в системі конституційних

прав та свобод, підходи до розуміння підстав обмеження права на доступ до інформації та свободи масової інформації, виокремила проблеми та шляхи вдосконалення правового регулювання права на доступ до інформації; нею досліджено роль спеціалізованих інституцій та правозахисних організацій у механізмі забезпечення права на доступ до інформації тощо.

Так, було виокремлено такі *основні підходи щодо змісту та обсягу права на доступ до інформації*:

- 1) класичний підхід (право на доступ до інформації розглядається як право на одержання офіційних документів та інформації про діяльність органів виконавчої гілки влади або від усіх органів державної влади);
- 2) розширений підхід (право на доступ до інформації, окрім юридичних можливостей пошуку та одержання інформації від органів державної влади та органів місцевого самоврядування про їх діяльність та можливість ознайомлення з відомостями про себе в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях, включає також отримання будь-якої інформації із засобів масової інформації, можливість ознайомлення з літературними, науковими працями, перегляд фільмів, вистав, свободу доступу до джерел інформації (Інтернет, бібліотеки));
- 3) обмежений підхід (право на доступ до інформації – це право ознайомлюватися з відомостями про себе. Іноді право знати тлумачиться як можливість представників ЗМІ звертатися до органів влади з інформаційними запитом щодо надання інформації про їх діяльність);
- 4) комплексний підхід (право кожного отримувати безпосередньо від органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також організацій, підприємств, громадських об'єднань, що виконують специфічні функції та/або цілком чи

частково фінансуються з бюджету, інформацію про їх діяльність, що включає право одержувати офіційні документи та ознайомлюватися з відомостями про себе) [181].

Не менш важливими в контексті порушеної проблематики є запропоноване *О. В. Нестеренко* визначення поняття «право на доступ до інформації» як гарантована можливість кожного отримувати безпосередньо від органів публічної влади, їх установ та організацій інформацію про їх діяльність, від приватноправових юридичних осіб суспільно значущу інформацію про їх діяльність та можливість знайомитися з відомостями про себе [181].

Право на доступ до інформації, на думку дослідниці, складається з правомочностей:

- права на доступ до інформації про діяльність органів державної влади, органів влади автономії та місцевого самоврядування;
- права на отримання відомостей про себе;
- права отримувати суспільно значущу інформацію про діяльність приватноправових юридичних осіб, якою є будь-яка інформація державно-політичного характеру, а також інформація, що належить приватноправовим юридичним особам, якщо це інформація про корупційні дії або інші зловживання посадових та службових осіб; використання бюджетних коштів; екологічна інформація; фінансова інформація, що здатна негативним чином вплинути на фінансовий стан та доходи громадян; інформація про військові угоди України з іншими країнами; інформація щодо охорони здоров'я населення, інформація про продукти харчування, косметологічну продукцію, інформація про засновників та власників засобів масової інформації та інша інформація, що становить суспільний інтерес [181].

Хоч як це прикро, але дослідження стану забезпечення права на доступ до інформації органами державної влади та місцевого самоврядування через інформаційний запит надало можливість автору стверджувати, що в Україні порушення права на доступ до інформації має системний характер, а надання запитуваної інформації та офіційних документів у повному обсязі та у передбачений законом строк є винятком, а не правилом [181].

Серед основних причин порушення права на доступ до інформації в Україні виокремлено такі: 1) низький рівень фахової підготовки посадових та службових осіб, який виявляється у незнанні Конституції та законів України та нездатності тлумачити норми закону, що в кінцевому підсумку призводить до помилкового розуміння духу та букви закону; 2) відсутність культури інформаційної відкритості влади; 3) істотні недоліки та невідповідність міжнародним стандартам у сфері доступу і свободи інформації Закону «Про інформацію» та інших нормативно-правових актів, що регламентують реалізацію права на доступ до інформації в Україні; 4) матеріально-технічні причини [181, с. 9].

Отже, *О. В. Нестеренко*, досліджуючи конституційно-правове регулювання права на доступ до інформації, стан його забезпечення та захисту в Україні, визначила, що доступ до інформації є окремим суб'єктивним конституційним правом кожного та має системний характер порушень у цій сфері.

Також дослідниця розглядає положення про можливість обмеження права на доступ до інформації – при цьому зазначає, що обмеження повинні встановлюватися винятково на підставі закону й мають бути прозорими, описуватися вузько і відповідати контролю згідно з трискладовим текстом, сутність якого полягає у такому: інформація повинна мати відношення до легітимної мети, передбаченої законом; оприлюднення інформації не повинно загрожувати спричиненням суттєвої

шкоди вказаній легітимній меті; шкода, яка може бути заподіяна вказаній меті, має бути вагомішою за суспільний інтерес в отриманні інформації.

Інші аспекти цієї тематики *О. В. Нестеренко* виклала в чималій кількості наукових статей [182-193].

На рівні конституційного права питання права доступу на інформацію розглядає американський професор *Р. Смолла*, який у своєму дослідженні «**Право громадян на отримання інформації: «прозорість» діяльності державних органів**» звертає увагу, що право на доступ до інформації можливо реалізувати лише в разі, якщо доступ буде забезпечений по трьох напрямках:

- 1) доступ до державних матеріалів та документів, у яких знаходяться «справи народу»;
- 2) доступ до дорадчих органів влади, наприклад на засідання та конференції, на яких обговорюються та вирішуються державні питання;
- 3) доступ до установ, що здійснюють щоденну діяльність, не пов'язану з дорадчим процесом (тюрми, лікарні, навчальні заклади) [194].

Отже, право на доступ до інформації багато в чому залежить від способів її отримання. Для всебічної поінформованості недостатньо мати можливість отримувати інформацію лише за інформаційним запитом або тільки знайомитися з потрібною інформацією на сайті органу державної влади – лише гарантування всіх можливих способів отримання інформації здатне забезпечити право на доступ до інформації. Втім, враховуючи, що традиційно право на доступ до інформації розглядається як право на доступ до інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, в літературі розглядаються саме форми реалізації права на доступ до інформації про ці органи.

Визначено, що більшість фахівців у сфері доступу до інформації розрізняють «активний» та «пасивний» спосіб права на

доступ до інформації. Втім, автори по-різному визначають, які форми доступу до інформації треба зарахувати до пасивного способу, а які – до активного.

Зокрема Є. К. Волчинська, Л. К. Терещенко, М. В. Якушев у спільній роботі «**Інтернет і гласність**» під активним способом доступу до інформації розуміють повідомлення необмеженої кількості осіб незалежно від їх запитів на отримання такої інформації. Це характерно для надзвичайних ситуацій, виборів, а також для встановлених видів інформації (наприклад нормативно-правової інформації), а пасивний, коли інформація надається за інформаційним запитом [195, с. 28—29].

Є. Захаров, І. Рапп, аналізуючи доповіді правозахисних організацій від 2004 року, дотримуються протилежної точки зору. Зокрема пасивний спосіб отримання інформації вони визначають як одержання інформації через створені органами державної влади та органами місцевого самоврядування канали комунікації, а активний – як одержання інформації шляхом інформаційних запитів щодо отримання відомостей або про доступ до матеріалів [196, с. 122]. Даної позиції також дотримується і М. С. Демкова у роботі «**Доступ до інформації та електронне урядування**» [197, с. 66].

Але в цілому даний розподіл є доволі умовним, оскільки реалізація права на доступ до інформації в будь-якому випадку передбачає активні дії з боку особи, яка намагається отримати інформацію.

Т. С. Шевердяєв виокремлює такі способи безпосереднього здійснення права на доступ до інформації про діяльність органів державної влади:

- 1) спрямування особою запиту до органів влади про надання інформації;
- 2) відвідування відкритих робочих засідань органів влади;
- 3) допуск до відкритих архівів офіційної інформації органів влади [198, с. 19].

Однією з форм реалізації права на доступ до інформації є звернення. Конституційне право людини і громадянина на звернення, що закріплюється в ст. 40 Основного Закону, є не тільки можливістю людини і громадянина пропонувати пропозиції та давати зауваження, а й засобом забезпечити реалізацію своїх прав шляхом заяв і клопотань та вимагати поновлення порушеного права шляхом скарги.

Саме тому у 2010–2011 роках значну увагу конституціоналістів було приділено праву громадян на звернення. Уперше комплексний аналіз поняття, видів, змісту конституційного права людини і громадянина на звернення та забезпечення його органами держави і суб'єктами громадянського суспільства в Україні було здійснено *Л. А. Лазаренко*, яка дослідила доктринальні і нормативно-правові джерела конституційного права на звернення людини і громадянина; з'ясувала поняття і ознаки конституційного права на звернення людини і громадянина; сформулювала критерії класифікації та види цього права; визначила зміст конституційного права на звернення людини і громадянина та дослідила зміст його забезпечення; проаналізувала діяльність органів і посадових осіб держави щодо забезпечення конституційного права людини і громадянина на звернення, суб'єктами громадянського суспільства; сформулювала конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства і практики забезпечення конституційного права людини і громадянина на звернення.

Дослідниця зауважує: «Від звернення, як конкретної дії (юридичного факту), слід відрізнити право на звернення. Воно може розглядатися як загальнотеоретичне і конституційне явище. Його слід розглядати у об'єктивному і суб'єктивному значенні. У об'єктивному значенні право на звернення є системою конституційних норм та норм законів України щодо порядку звернення, розгляду звернень, прийняття рішень по зверненнях та направлення відповідей особам, що звертають-

ся, відповідальності осіб, винуватих у порушенні законодавства про звернення. Об'єктивне право на звернення – це система норм та принципів Конституції і законів України, підзаконних нормативно-правових актів, що забороняють певні дії, зобов'язують особу діяти відповідним чином чи уповноважують особу обирати варіант поведінки на власний розсуд. Отже, об'єктивне розуміння права на звернення – це юридична модель фактичної дії чи бездіяльності суб'єкта права, який прийняв рішення реалізувати своє суб'єктивне право на звернення. У суб'єктивному розумінні конституційне право на звернення може бути схарактеризоване як можливість особи (громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, біженця) звертатися до органів держави та суб'єктів громадянського суспільства з пропозиціями, зауваженнями, заявами, клопотаннями та скаргами в письмовій та усній формах. Воно характеризується об'єктами і суб'єктами. Суб'єктивне право на звернення – це закріплена нормами об'єктивного права можливість суб'єкта права обирати форму і вид звернення, здійснювати такі дії (звернення) чи утримуватися від них» [179].

Характерними ознаками суб'єктивного права людини і громадянина на звернення є: 1) наявність норми об'єктивного права, що закріплює можливість подавати пропозиції, зауваження, заяви, клопотання, скарги; 2) можливість обирати усну чи письмову форму звернення; 3) здатність бути суб'єктом звернення, тобто бути: а) громадянином України; б) іноземцем; в) особою без громадянства; г) особою з подвійним громадянством; д) біженцем; 4) можливість направляти звернення до: а) органів державної влади; б) органів місцевого самоврядування; в) керівників підприємств, установ, організацій різних форм власності; г) об'єднань громадян; д) засобів масової інформації; е) їх посадових і службових осіб тощо; 5) можливість звертатися з приводу дотримання суб'єктами їх функціональних обов'язків статутної діяльності та забезпечення лю-

дині і громадянину їх прав, свобод і гарантій, не порушення названих суб'єктивних прав та не заважання щодо виконання юридичних обов'язків; 6) можливість вимагати розглянути звернення; 7) гарантії отримувати обґрунтовану відповідь на своє звернення у встановлений законом строк [179].

Не менш важливими для дослідження є запропоновані авторкою дефініції низки понять:

- «конституційне право людини і громадянина на звернення» – це закріплені нормами Конституції та законів України можливості громадян України, іноземців і осіб без громадянства та біженців подавати до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, їх службових і посадових осіб зауваження та пропозиції, що стосуються їх статутної діяльності, заяви або клопотання щодо реалізації громадянських, політичних, соціальних, економічних, культурних прав і законних інтересів та скарги про їх порушення і отримувати обґрунтовані відповіді у встановленому законом порядку та визначені строки;
- «забезпечення конституційного права на звернення людини і громадянина» – це діяльність державних організацій, їх посадових і службових осіб, суб'єктів громадянського суспільства зі створення людині і громадянину сприятливих умов стосовно їх можливостей викласти письмово пропозицію чи зауваження, заяву чи клопотання, а також скаргу або особисто в усній формі звернутися до відповідних суб'єктів та здійснення зобов'язаними суб'єктами охорони і захисту таких можливостей від ймовірного правопорушення, використання ними засобів щодо відновлення порушеного права та відшкодування матеріальних і моральних збитків, завданих правопорушенням [179].

Удосконалення нормативно-правового регулювання конституційного права на звернення, забезпечення конституційного права на звернення громадян парламентом України та суб'єктами громадянського суспільства детально розглянуто Л. А. Лазаренко в інших її роботах [199-206].

Теоретичні та прикладні питання правового регулювання звернень громадян України до органів влади, шляхи і напрями вдосконалення законодавства в цій сфері правовідносин стало предметом дослідження Г. М. Котляревської.

Як слушно зауважує авторка: «Однією з головних методологічних проблем є та, що в законодавстві про звернення громадян не проведено різницю між зверненнями їх до органів влади та зверненнями до інших суб'єктів (громадських організацій, установ тощо). Такий підхід не враховує особливостей цих суб'єктів. Розширення складу суб'єктів, яким адресують звернення, пояснюється відсутністю чіткого закріплення поняття “звернення громадян” і досконалої класифікації звернень, недостатнім врахуванням специфіки різних суб'єктів. Структура законодавства про звернення громадян має включати загальні норми, що регулюють усі звернення осіб до різних суб'єктів, і спеціальні норми, що регулюють специфічні відносини у цій сфері. Такий поділ дасть змогу чіткіше визначити юридичний механізм здійснення конституційного права на звернення, зробити більш упорядкованим і системним його законодавче забезпечення» [180].

Актуальним, на думку Г. М. Котляревської, залишається питання закріплення юридичних гарантій права на звернення до органів влади в законодавстві України. «Слід не лише чітко визначити й закріпити це право, його суб'єктів і сфери правового регулювання, а й встановити чіткий порядок роботи із зверненнями громадян та систему відповідальності за його дотримання. Ці загальні юридичні гарантії повинні доповнюватися спеціальними гарантіями, закріпленими, зокрема, як нор-

ми юридичної відповідальності за порушення цього права у кримінальному, цивільному та адміністративному законодавстві» [180].

Вагому роль у своєму дисертаційному дослідженні авторка приділила питанням удосконалення законодавства про звернення громадян як-от: систематизація законодавства, закріплення гарантій цього права, вдосконалення порядку звернень громадян і порядку роботи владних суб'єктів із зверненнями, врегулювання практики колективних звернень (петицій), законодавче закріплення реалізації громадянами права на звернення до органів влади шляхом подання звернень із використанням мережі Інтернет, вироблення єдиної методики роботи із зверненнями, вдосконалення класифікатора звернень громадян, обліку, контролю роботи зі зверненнями; у здійсненні моніторингу виконання законодавства та нагляду за законністю у даній сфері відносин, а також інформуванні населення й органів влади про стан роботи зі зверненнями.

Однак дані пропозиції мають занадто абстрактний характер.

Інші важливі аспекти порушеної тематики, а саме: конституційне і законодавче регулювання звернень громадян у країнах СНД *Г. М. Котляревська* окреслила в подальших своїх роботах [207-216].

Левову частку конституційно-правових розвідок присвячено конституційному механізму забезпечення прав людини і громадянина в Україні [217; 218], Конституційно-правовим гарантіям прав та свобод людини і громадянина в Україні [219; 220], місця Конституційного Суду в механізмі забезпечення прав людини і громадянина в Україні [221; 222], Обмеженням основних прав та свобод людини і громадянина [223] тощо.

Не менш важливими для ознайомлення є дисертаційні дослідження *В. О. Серьогіна* «Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України» [224] та

Т. В. Чубарук «Конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери» [225].

Так, В. О. Серьогін дослідив еволюцію принципу гласності в історії вітчизняної політико-правовій думки і державного будівництва, сформулював визначення принципу гласності, узагальнивши сутність всіх його проявів; обґрунтував місце і роль принципу гласності в конституційному праві України; проаналізував особливості правового закріплення принципу гласності у чинному законодавстві і визначив шляхи його оптимізації; розкрив зміст принципу гласності й особливості його прояву в діяльності органів державної влади України відповідно до їх функціонального призначення та компетенції; висвітлив основні проблеми реалізації принципу гласності у діяльності органів державної влади України і запропонував нормативно-правові та організаційні шляхи їх розв'язання.

Як зауважує автор: «Гласність виконавчих органів влади завжди була і залишається найбільш гострою проблемою, оскільки вони найбільш схильні до надмірної закритості, бюрократизації та відриву від потреб населення. У сучасних демократичних державах доступ громадськості до інформації державного значення забезпечується у два способи: заборонаю цензури і створенням механізму отримання офіційних документів. Інформування широкого загалу про діяльність Кабінету Міністрів і прийняті ним рішення забезпечуються: 1) через Верховну Раду України (звіти, відповіді на депутатські запити та ін.); 2) через засоби масової інформації (тексти правових актів, статті, інтерв'ю, прес-релізи та ін.); 3) безпосереднім спілкуванням з громадянами (відповіді на інформаційні запити, бесіди з громадянами під час робочих поїздок Прем'єр-міністра по країні та ін.). Саме поєднання всіх трьох шляхів дає змогу налагодити постійний інформаційний зв'язок між урядом і громадянами. Провідна роль у забезпеченні поінформованості населення про діяльність урядових структур належить відпо-

відним прес-службам, які мають забезпечувати прямі та зворотні інформаційні потоки між виконавчою владою і громадянами. Однак на сьогодні належний зв'язок прес-служб міністерств і відомств з Прес-службою Кабінету Міністрів України майже повністю відсутній, а координація їх діяльності, незважаючи на відповідне розпорядження Президента України, не здійснюється. Головне завдання у цій сфері полягає в належній правовій регламентації статусу прес-служб на основі Типового положення, а також у структурній їх перебудові з урахуванням зарубіжного досвіду» [224].

Щодо діяльності правоохоронних органів, то *В. О. Серьогін* стверджує, що простежується зворотна тенденція: «...гласність їх роботи значно зросла і набуває нових форм. Значний досвід забезпечення гласності правоохоронної діяльності накопичений підрозділами МВС та СБУ, де традиційна робота із зверненнями громадян доповнюється соціологічними дослідженнями громадської думки, тісною співпрацею з друкованими та електронними засобами масової інформації та іншими формами зв'язків з громадськістю. Основний тягар відповідальності за налагодження співпраці із ЗМІ несуть прес-служби правоохоронних органів, які з'явилися раніше, ніж у багатьох інших органах влади. Найбільш «потужними» прес-посередницькими підрозділами є центри громадських зв'язків, що функціонують в системі МВС. За роки їх діяльності накопичений значний досвід використання різних форм «паблік рілейшнз», серед яких найбільш вдалими виявились спільні проекти з місцевими телекомпаніями щодо створення інформаційно-аналітичних програм. Репортажі з місця подій та оперативна статистична інформація про злочини та дорожньо-транспортні пригоди, коментарі працівників правоохоронних органів привертають увагу глядацької аудиторії, відіграють значну попереджувальну і виховну роль, переконують громадськість у дієвості правоохоронних органів. Водночас з метою розповсюдження передово-

го досвіду слід вдосконалювати координацію і співпрацю між інформаційно-аналітичними службами правоохоронних органів» [224].

Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян, гласність роботи українського парламенту з точки зору стандартів Ради Європи досліджуються автором в подальших його розвідках [226-232].

Задля комплексного дослідження конституційних засад правового регулювання інформаційної сфери, визначення їх змісту, механізмів реалізації, розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в інформаційній сфері *Т. В. Чубарук* дослідила основні наукові підходи до розуміння конституційних засад і визначила їх юридико-кваліфікаційні ознаки, з'ясувала правову природу, зміст і визначила конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери, інформаційну сферу як об'єкт конституційно-правового регулювання, розкрила міжнародні підходи та іноземний досвід конституційно-правового регулювання інформаційної сфери, а також зв'язок права на інформацію з конституційними засадами правового регулювання інформаційної сфери, визначила зміст поняття «інформаційна безпека» та дослідила стан конституційно-правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні. До того ж, на прикладі екологічної інформації авторка дослідила конституційні засади доступу до інформації.

Дослідження авторкою доктринальних підходів, теоретичних концепцій щодо трактування права на інформацію дало їй змогу дійти висновку, що «право на інформацію слід розглядати як конституційне комплексне суб'єктивне право громадянина, що полягає в можливості вільно здійснювати будь-які операції з інформацією незалежно від її виду та змісту; через проблему інформаційної відкритості діяльності державних органів» [225].

Здебільшого поняття «конституційне право на інформацію» охоплює усі конституційні права, що мають інформаційну складову або інформаційно-правовий характер і спрямовані на реалізацію в структурі інформаційних відносин. Однак така позиція не надає можливості розмежовувати інформаційні права і право на інформацію.

Певні тези дослідниці є близькими нашому баченню:

1. Право на інформацію є комплексним, включає правові можливості громадян, юридичних осіб і державних органів збирати, зберігати, використовувати, поширювати інформацію (про особу, про діяльність органів державної влади, адміністративну, масову, правову, екологічну інформацію тощо), що є необхідною для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, дотримуючись взаємного балансу приватного – суспільного – державного інтересів.
2. Конституційна засада гарантування права на інформацію виявляється у формі встановленого Конституцією та законами України позитивного обов'язку уповноважених та відповідальних за реалізацію цього права осіб. Зокрема, утвердження та забезпечення права на інформацію є прямим обов'язком держави та її органів за змістом ст. 3 Конституції України. Право на доступ до інформації, що є складовою права на інформацію, гарантує реалізацію останнього шляхом забезпечення можливості ознайомлення з офіційними документам, у чому простежується зв'язок права на інформацію з правом на звернення (ст. 40 Конституції України).
3. Право на інформацію включає за класифікаційними ознаками позитивні права, котрі полягають у можливості збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, та негативні права, що полягають у мож-

ливості відмови у наданні певної інформації (ч. 1 ст. 63 Конституції України).

4. Визнання та встановлення гарантій права на інформацію в державі відображають рівень дотримання нею вимог міжнародних принципів і стандартів прав людини, розвитку й утвердження демократичних і правових цінностей.

Конструктивним вбачається дослідження системи гарантій права на інформацію *Т. В. Чубарук*, що включає такі елементи: збирання, зберігання, використання та поширення інформації про діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб; доступ громадян до відомостей про себе в державних органах; можливість перевірки якості інформації та реалізації вимоги спростування інформації, яка не відповідає дійсності; отримання необхідної достовірної інформації через засоби масової інформації; доступ до правової інформації у встановленому законом порядку; захист права на інформацію в суді тощо.

При чому дослідниця зауважує: «...в системі гарантій права на інформацію норми, які обмежують свавілля державних органів та інших зобов'язаних осіб в інформаційній сфері, становлять лише незначну частину. Водночас спостерігається тенденція встановлення необґрунтованих обмежень щодо доступу до відомчих документів, архівів, актів органів місцевого самоврядування тощо» [225, с. 14].

Т. В. Чубарук досліджує також і випадки, коли запровадження обмежень права на інформацію видаються виправданими, доцільними та необхідними, а саме: «віднесення інформації до державної таємниці, захист комерційної та іншої таємниці, конфіденційної інформації, розголошення якої може негативно вплинути на законні інтереси особи» [225, с. 14].

Важливі аспекти порушеної проблематики, зокрема питання інформаційної безпеки в контексті права на інформацію, висвітлено в інших наукових роботах *Т. В. Чубарук* [233-241].

Отже, в межах конституційно-правових розвідок не знайшло свого відображення дослідження права на доступ до податкової інформації, однак конституційні засади права на інформацію, права на доступ до інформації, структура цих прав, особливості звернень громадян до органів публічної влади стали предметом уваги конституціоналістів та є вельми важливими при окресленні специфіки права на доступ до податкової інформації.

1.1.2.2 Адміністративне право

Одним із ефективних засобів охорони прав і свобод громадян є адміністративно-правова охорона, яка відрізняється від інших тим, що регулює стосунки між виконавчою владою та громадянином, визначає адміністративно-правовий стан суб'єктів таких відносин, підстави та порядок здійснення впливу на порушників прав і свобод громадян.

КУпАП України містить близько ста складів адміністративних проступків, що посягають на різні права і свободи громадян. Саме тому особливе місце в системі адміністративно-правової охорони прав і свобод громадян займає адміністративна відповідальність, зміст якої становить застосування до порушників адміністративних стягнень.

Зважаючи на це, не менш плюралістичними серед галузевих досліджень є адміністративно-правові розвідки: від адміністративно-правової характеристики окремих прав громадян, гарантій їх захисту, особливостей адміністративної відповідальності за порушення окремих прав, механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина, адміністративно-правових способів захисту прав та свобод людини і громадянина [242-247] до безпосередньо адміністративно-правової характеристики права на інформацію [248], особливостей адміністративно-правового захисту

окремих видів інформації [249-257], правового регулювання відносин щодо отримання органами державної влади України інформації [258].

Найбільш динамічними є адміністративно-правові розвідки, присвячені окремим аспектам забезпечення інформаційної безпеки [259-267].

Розгляд міжнародно-правової регламентації права людини і громадянина на інформацію, досвід правового регулювання цього права в найбільш розвинених державах світу, особливості вітчизняного правового регулювання права громадян на інформацію та пропозиції щодо подальшого вдосконалення законодавства в цій сфері, подальшого розвитку правових гарантій належної реалізації права громадян на інформацію у сфері державного управління вперше розглядалися в дисертаційному дослідженні *Л. В. Кузенко «Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління»* [268].

Близьке нашому баченню є окреслення умов належної реалізації права громадян на інформацію, зокрема зауважується: «Належна реалізація права громадян на інформацію пов'язана з діями таких правових презумпцій, як презумпція відкритості інформації і презумпція імовірності (вірогідності) інформації. Суть першої з них полягає в тому, що будь-яка інформація повинна вважатися відкритою, доки не будуть доведені законні підстави для її закриття. Презумпція імовірності (вірогідності) інформації повинна розповсюджуватися як на громадян, так і на органи управління. Це означає, що інформація, яка надається громадянами до органів управління, повинна вважатися імовірною (вірогідною) доки не будуть встановлені факти, що свідчать про протилежне. Інформація, яка надається громадянам, також повинна вважатися імовірною доки не буде встановлене протилежне. У випадках, коли інформація надається громадянином до відповідного органу, посадової особи, обов'язок встановлення її вірогідності повинен по-

кладатися на цей орган та його посадових осіб. При отриманні інформації від органів управління, такого роду обов'язок має бути покладений на громадянина. Однак при цьому необхідно враховувати той важливий факт, що з певних обставин (вік, стан здоров'я та ін.) можливості громадян можуть бути обмежені. Ось чому органи управління, їх посадові особи повинні всебічно сприяти громадянам в їх діяльності з оцінювання вірогідності наданої їм інформації» [269, с. 15-16].

Акти управління як носії інформації, інформація як необхідна умова державного управління, класифікація інформації для її організації в системі органів внутрішніх справ, питання інформаційної політики з висвітлення роботи органів державної влади, організація та використання технічного забезпечення в державному управлінні, інформаційна обумовленість державного управління, адміністративна відповідальність за порушення прав громадян на інформацію тощо досліджувались авторкою в інших її роботах [270-278].

Питання доступу до інформації доволі поверхнево розглядаються *Л. В. Кузенко* в підрозділі 2.3 «Закріплення права громадян на інформацію в законодавстві України», зокрема в контексті інформації про громадян. Дослідниця пропонує: «З урахуванням тих обставин, що деяка інформація про громадян може збиратися та зберігатися в період до введення в дію Закону, доцільним буде розширення змісту ст. 31 Закону, щодо включення до неї права громадян знати про наявність в державних органах, установах і організаціях, інформації, що може їх стосуватися. Звертається увага на необхідність чіткого тлумачення окремих термінів, що містяться в Законі, усунення обмежень, пов'язаних з отриманням інформації в процесі прийняття рішення в окремих справах щодо реалізації чи захисту окремих прав та свобод громадян. Своє чітке законодавче закріплення потребують і питання, пов'язані з оплатою послуг за надання інформації» [269, с. 15-16].

Однак конструктивними є пропозиції *Л. В. Кузенко* щодо законодавчого закріплення адміністративної відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади, підприємств та установ у сфері забезпечення прав громадян на інформацію за такі протиправні дії: «Порушення права громадян та інших суб'єктів інформаційних відношень на інформацію»; «Порушення порядку використання і поширення інформації»; «Порушення порядку доступу до інформації»; «Порушення порядку зберігання інформації і забезпечення її збереження».

Суб'єктами права на доступ до інформації можуть виступати й органи державної влади. У зв'язку з чим варта уваги дисертаційна розвідка *І. М. Сопілко* «**Правове регулювання відносин щодо отримання органами державної влади України інформації**» [258], де досліджуються види інформації, яку можуть отримувати органи державної влади України, правові підстави для отримання органами державної влади України інформації, оптимізація інформаційної правосуб'єктності органів державної влади України тощо.

Зокрема **підставами для отримання органами державної влади інформації** є виконувані органом влади функції у процесі здійснення:

- контрольно-наглядової діяльності;
- адміністративно-процесуальної і цивільно-процесуальної діяльності;
- кримінально-процесуальної діяльності;
- оперативно-розшукової діяльності;
- розвідувальної і контррозвідувальної діяльності;
- кримінально-виконавчої діяльності тощо [258].

І. М. Сопілко розрізняє поняття «отримання інформації» та «отримання джерел інформації», які не є тотожними, оскільки «при отриманні джерел інформації не завжди можна отримати інформацію: у зв'язку з неналежними засобами роботи з відповідними джерелами, у зв'язку з відсутністю у суб'єкта отриман-

ня джерела інформації спеціальних знань (наприклад, знання мови) чи навичок (здатності до аналітичної роботи)» [258].

Авторкою визначено зміст поняття «*отримання органами державної влади України інформації*» як вид інформаційної діяльності, що полягає у набутті, придбанні, накопиченні органами державної влади України відповідно до чинного законодавства України документованих або публічно оголошуваних відомостей задля виконання державних функцій [258].

Особливо важливе значення мають висловлені дослідницею *напрями оптимізації інформаційної правосуб'єктності ОДВ*:

- прийняття нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері отримання ОДВ інформації, зокрема закріплення відповідальності за ненадання інформації на законний запит ОДВ;
- ухвалення правової бази для використання електронних інформаційних засобів отримання ОДВ інформації;
- адаптація вітчизняного законодавства до загальноприйнятих міжнародних стандартів з питань отримання інформації у національне законодавство шляхом підписання і ратифікації відповідних договорів та угод;
- уніфікація правозастосування щодо отримання ОДВ інформації, зокрема здійснення правосуддя з відповідних питань.

Проведене дослідження розкриває значне коло проблем правових основ отримання органами державної влади, однак не вичерпує усіх проблем, що виникають при цьому. Це детермінувало необхідність подальшого розроблення порушеної теми дослідницею [279-296].

Особливе місце в системі адміністративно-правових робіт посідає дисертаційне дослідження О. Г. Марценюка «**Теоретико-методологічні засади інформаційного права: реалізація права на інформацію**» [248], де розглядається вітчизняний

та зарубіжний досвід реалізації права на інформацію, законодавчі режими використання інформації та їх вплив на забезпечення прав людини, проблемні питання отримання та використання інформації з відкритим доступом, відкритість інформації про діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування як фактор демократизації суспільства, право засобів масової інформації на доступ до інформації з відкритим доступом, забезпечення прав людини, суспільства, держави при отриманні доступу до екологічної інформації, права на інформацію з обмеженим доступом як субінститут права власності, забезпечення права людини на особисту таємницю, пріоритет прав людини при збиранні та використанні інформації про громадянина, основні положення інформаційно-правових відносин в інституті комерційної таємниці, загальні правила встановлення та зберігання банківської таємниці, проблеми дотримання прав автора та власника у виключних правах, пов'язаних з інтелектуальною власністю, захист пріоритету при здійсненні права громадян на таємну інформацію, проблемні питання реалізації права на інформацію в правовій системі України тощо.

За результатами проведеного автором опитування середньої ланки працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, рівень відкритості нормотворчості органів виконавчої влади задовольняє лише 13 % респондентів, а якість отриманої інформації від органів державної влади цілком задовольняє 16 % учасників дослідження. Внаслідок чого автор дійшов висновку, що «неотримання громадянами повної інформації призводить до відповідного скорочення інформації від громадян, що надається для прийняття управлінських рішень і, як наслідок, прийняття органами державної влади хибних рішень» [248, с. 4].

Автор наголошує на необхідності «...забезпечити реальну юридичну відповідальність посадових осіб та керівників ор-

ганів державної влади за ненадання або неоприлюднення публічних відомостей, чи систематичне порушення права людини на інформацію. Одночасно встановлюється юридична відповідальність для суб'єктів, що створюють неправдиву інформацію, перекидують отримані відомості з метою передачі або передають недостовірну чи неповну інформацію. Потрібно законодавчо обумовити існування «чорної бази» недобросовісних операторів» [248, с. 18].

Інші важливі аспекти порушеної проблематики знайшли своє відображення в подальших наукових дослідженнях О. Г. Марценюка [297-303].

Комплексне дослідження й теоретичне усвідомлення загальних закономірностей та особливостей адміністративно-правових відносин, що виникають у процесі забезпечення права громадян на інформацію, стало предметом дисертаційного дослідження С. І. Лопатіна **«Адміністративно-правові відносини у сфері права громадян на інформацію»** [304].

На думку автора, *адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення права громадян на інформацію* – це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, які виникають в інформаційній сфері у процесі здійснення державної влади у зв'язку з реалізацією інформаційних прав і свобод та забезпеченням інформаційних процесів.

Конструктивною є позиція автора щодо того, що «...реформування законодавства в сфері реалізації права на інформацію має відбуватися поетапно. Спочатку необхідно визначити загальну концепцію реформування законодавства в інформаційній сфері, визначити її основні та пріоритетні завдання. Далі потрібно прийняти нову редакцію базового Закону України «Про інформацію» та внести відповідні зміни до законодавства в цій сфері. Лише після цього можна проводити систематизацію шляхом прийняття Інформаційного кодексу, який врегулював би основні питання доступу до інформації та реа-

лізації інформаційних прав. Концепція реформування законодавства в інформаційній сфері повинна відображати цілісне, системне бачення нашого інформаційного простору в єдності всіх його елементів» [304].

С. І. Лопатін також пропонує у новій редакції Закону України «Про інформацію» детальніше регламентувати класифікацію типів інформації, в якій буде враховано зміст інформації, її цільове призначення, наслідки її доступності або обмеження доступу до неї. Крім того, визначити чіткі критерії віднесення інформації до конфіденційної та вичерпний перелік відомостей, які можуть бути обмежені. Також потрібно вдосконалити норми Закону України «Про інформацію», які стосуються інформаційних запитів. Найбільш цінними є пропозиції автора щодо необхідності визначення в Законі України «Про інформацію», нарівні з конфіденційною та таємною інформацією, правового режиму інформації «для службового користування», поняття такої інформації, які відомості можуть становити її зміст, режим доступу до неї. Загалом, *С. І. Лопатін* за доцільне вважає уніфікацію в одному нормативному акті всіх видів обмежень щодо доступу до інформації. Така уніфікація можлива як шляхом ухвалення окремого закону, що регламентуватиме правовий режим інформації з обмеженим доступом, так і шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про інформацію».

Як і більшість дослідників цієї тематики, автор вважає за необхідне вдосконалити інформаційну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, щоб їх робота стала максимально прозорою для громадян через її інформаційне висвітлення, зокрема створення інформаційної бази, у якій містилися б рішення органів державної влади, а також, що особливо важливо, органів місцевого самоврядування.

Ми підтримуємо позицію дослідника, що «для вдосконалення управлінської діяльності органів державної влади щодо забезпечення права на інформацію потрібно провести ряд ре-

форм та змін. По-перше, у системі органів державної влади повинна бути сформована єдина структура, функцією якої є проведення державної інформаційної політики. По-друге, проведення державної інформаційної політики має координуватися з єдиного центру на рівні вищого керівництва країни. По-третє, державне управління інформаційною сферою повинно бути планомірно забезпечене фінансовими і матеріальними ресурсами за рахунок бюджетного фінансування, беручи до уваги реальні можливості держави за статтею витрат на державне управління» [304].

С. І. Лопатін також пропонує законодавчо конкретизувати обов'язок органів влади щодо надання інформації громадянам, встановивши норму про те, що таке зобов'язання поширюється і на надання інформації щодо вирішення індивідуальних справ. З метою убезпечення громадян від зловживань щодо оплатного надання інформаційних послуг доцільно чітко визначити перелік інформаційних документів, які повинні надаватися громадянам безплатно (зокрема, це стосується інформації щодо питань екології, забезпечення санітарно-епідеміологічного добробуту громадян, про технічний стан будинків і споруд, що розташовані в місцях проживання громадян, правової інформації тощо). «На сьогодні потрібним є створення додаткової системи державних органів для реалізації інформаційної політики в окремих сферах. Так, необхідним є створення спеціально уповноважених органів центральної влади у сфері охорони інформації з обмеженим доступом, що не становить державної таємниці, та у сфері захисту особи, суспільства, держави від недостовірної, недоброякісної інформації; органу, який би забезпечував інформаційний обмін між центральними і місцевими органами влади; органу для вироблення та реалізації політики розвитку національної системи Інтернет; єдиного координуючого органу, який би займався загальнодержавною політикою в сфері формування інформаційної культури» [304].

Особливу увагу автор приділив питанням інформаційно-правової культури як історично сформованої й закріпленої в нормах права сукупності знань, які відображаються в інформації, правомірній діяльності або поведінці.

Чинники, які впливають на стан забезпечення права на інформацію стали предметом дослідження науковцем в інших його роботах [305-310].

Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію розглядається в дисертаційному дослідженні *С. В. Петрова «Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію»* [311], де автор з'ясував зміст права громадян на інформацію, розкрив правову природу права громадян на інформацію, окреслив місце права громадян на інформацію в адміністративно-правовому статусі громадянина, встановив особливості становлення та сучасний стан нормативного забезпечення права громадян на інформацію, систематизував суб'єктів забезпечення реалізації права громадян на інформацію, з'ясував особливості адміністративних процедур реалізації права громадян на інформацію, охарактеризував сутність та особливості юридичної відповідальності як гарантії реалізації права громадян на інформацію, а також розробив окремі пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинних нормативних актів, які регламентують порядок реалізації громадянами права на інформацію тощо.

Дослідник стверджує: «Система суб'єктів публічної адміністрації, які діють у сфері забезпечення реалізації права громадян на інформацію, є трирівневою і складається з державного рівня (органи державної влади та державні органи, що здійснюють управлінські функції; державні підприємства, установи та організації – стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів), самоврядного (муніципального) рівня (обласна, районна, сільська, селищна, міська рада та їх виконавчі органи; комунальні підприємства, установи та організації – стосов-

но інформації щодо використання коштів місцевого бюджету), приватного рівня (особи та органи, якщо вони виконують делеговані повноваження органів виконавчої влади згідно із законом чи договором, – стосовно інформації, пов’язаної з виконанням їхніх обов’язків; юридичні особи приватного права, які займають домінуюче становище на ринку, або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, – стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них). Забезпечення органами публічної адміністрації реалізації права громадян на інформацію здійснюється в межах адміністративних процедур розгляду заяв громадян, які регулюються Законами України «Про звернення громадян», «Про інформацію», та розгляду запитів громадян на інформацію, правовою основою яких є Закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» [311, с. 7].

До адміністративних процедур реалізації права громадян на інформацію дослідник зараховує процедури розгляду заяв запитів громадян на інформацію та зауважує, що «при прийнятті документів від громадянина суб’єкту публічної адміністрації слід чітко розмежовувати звернення громадян (заяву) та запити на інформацію. Залежно від змісту поданих документів буде розпочато процедуру розгляду заяв громадян або процедуру розгляду запитів громадян на інформацію. Під час розгляду та вирішення заяв громадян або запитів громадян на інформацію суб’єкти публічної адміністрації повинні керуватися принципами належного врядування (відкритість, участь, відповідальність, ефективність та відповідність), а також враховувати строки, в межах яких вони зобов’язані надати свою відповідь громадянину. Наголошується, що сама по собі фіксація обов’язків публічної адміністрації щодо розгляду заяв громадян та запитів громадян на інформацію не буде виконувати повноцінну роль без встановлення юридичної відповідальності для суб’єктів публічної адміністрації за вчинені ними порушен-

ня, перешкоди в задоволенні інтересів громадян, приховання або перекручування інформації. У разі притягнення до юридичної відповідальності суб'єктів публічної адміністрації, що забезпечують реалізацію прав громадян на інформацію, слід враховувати: а) правовий статус особи – посадова чи службова; б) характер правопорушення, залежно від якого настає дисциплінарна чи адміністративна відповідальність» [311, с. 12].

Щодо права на інформацію, то автор виділив два основні доктринальні підходи до розуміння права на інформацію – вузький та широкий. У межах вузького підходу право на інформацію – це виняткове право на отримання інформації та доступ до інформації. Широкий підхід передбачає віднесення до права на інформацію всіх суб'єктивних прав, спрямованих на інформацію або відповідні дії з нею, тобто право на створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорону, захист інформації. При чому використання широкого підходу до визначення права на інформацію, з його точки зору, є більш правильним, а також підкреслено, що під цим правом необхідно розуміти систему наявних для особи в суспільстві та державі можливостей в інформаційній сфері.

З цієї позицією не можемо погодитися, адже таким чином право на інформацію ототожнюється з усіма інформаційними правами, отже, значно розширюється зміст цього поняття.

Цікавим є висновок дослідника щодо визначення змісту права на інформацію в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. Зокрема висновується, що *зміст права на інформацію в об'єктивному аспекті* становить сукупність правових приписів як об'єктивований результат волевиявлення правотворчих органів, за допомогою яких здійснюється регулювання інформаційно-правових відносин. Водночас, зважаючи на те, що суб'єктивне право є мірою юридично можливої поведінки, що задовольняє інтереси певної особи, зроблено висновок: *змістом права громадян на інформацію в суб'єктивному аспекті*

є закріплені в правових нормах суб'єктивні права, юридичні обов'язки та заборони громадян щодо збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації.

Доволі інноваційним є пропозиція автора щодо виокремлення адміністративно-інформаційного права як сукупності правових норм, які регулюють відносини між суб'єктами публічної адміністрації або між приватними особами й органами публічної адміністрації щодо забезпечення публічного інтересу у сфері створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. У контексті цього, право громадянина на інформацію – це надана йому можливість створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації, яку він реалізує в межах публічно-правових відносин за участі суб'єктів публічної адміністрації.

С. В. Петров констатує: «...чинне законодавство України спрямоване на впровадження ефективних механізмів забезпечення реалізації прав громадян, зокрема права громадян на інформацію, та зорієнтоване на забезпечення високого рівня демократії в державі. Це знайшло підтвердження в новій редакції Закону України «Про інформацію» та в Законі України «Про доступ до публічної інформації». Але, незважаючи на позитивні зміни, законодавство в інформаційній сфері не повною мірою забезпечує реалізацію права громадян на інформацію. Доведено доцільність систематизації інформаційного законодавства шляхом його кодифікації, тобто прийняття Інформаційного кодексу. Слід доопрацювати з урахуванням законодавства держав Європейського Союзу один із базових законів у сфері інформації – Закон України «Про інформацію», що визначає загальні положення та принципи регулювання інформаційних відносин, а також окремі закони, які регулюють коло відносин вужчого характеру за окремими правовими ін-

ститутами інформаційного законодавства: доступ до інформації, персональні дані, інформаційна відкритість державної влади, інформація в автоматизованих системах тощо» [311].

Інші важливі аспекти адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на інформацію розкрито автором в інших його роботах [312-320].

Окремі аспекти питання захисту інформації з обмеженим доступом межують із проблематикою права доступу до інформації, що стали предметом розгляду *І. В. Арістової*. Так, у дисертаційному дослідженні авторка зазначає, що «...ключовою проблемою є створення відкритого інформаційного простору (національної інформаційної сфери), що сприяє забезпеченню інформаційної прозорості державної влади, необхідної для формування громадянського суспільства, інформаційної держави і досягнення ефективної взаємодії між суспільством та владою на принципах довіри, порозуміння і ділового партнерства» шляхом «механізму практичної реалізації конституційного права громадян на свободу одержання інформації», в основі якого «повинні стати законодавчо закріплені чіткі правила, умови та порядок одержання громадянами та інституціональними структурами суспільства інформації в органах державної влади і місцевого самоврядування, від інших державних і недержавних юридичних осіб, а також прямий доступ до державних і недержавних інформаційних ресурсів» [321, с. 181]. Також у роботі автор зауважує: «...при цьому тільки в рамках законодавства доступ до деяких видів інформації повинен бути обмеженим з метою захисту особистих прав і свобод громадян, інтересів економічних та інших структур суспільства, держави і національної безпеки. Особливо збалансований підхід потрібний під час роботи з персональними даними і шифруванням інформації, тому що саме в цих сферах найбільш можливе виникнення загроз недоторканності особистого життя й обмеження прав на особисту, сімейну і комерційну таємницю як

при надмірному втручанні держави, так і у разі несанкціонованої діяльності недержавних структур» [321, с. 182].

В умовах істотного оновлення інформаційного законодавства України в правозастосовній практиці виникає цілий ряд перешкод для реалізації громадянами, юридичними особами права на інформацію. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність вжиття державою належних заходів реагування, врахування сучасних безпекових трендів в інформаційній політиці держави.

Саме тому вироблення адекватних і ефективних механізмів правового захисту права на інформацію, зокрема засобами адміністративної відповідальності (допоки не буде вироблено інституту інформаційно-правової відповідальності в межах інформаційної деліктології), є одним із пріоритетних напрямів діяльності державних органів.

Зважаючи на зазначене вище, актуальним є дисертаційне дослідження О. В. Чуприни **«Адміністративна відповідальність за порушення права на інформацію»** [322].

Порушена проблематика комплексно не досліджувалася, а розроблялась переважно на рівні коментарів до ст. 212-3 КУпАП, висвітлювалася у деяких підручниках з адміністративного чи інформаційного права, у відповідних методичних рекомендаціях. При цьому в зазначених джерелах міститься чимало суперечливих висновків і рекомендацій, що негативно впливає на стан захисту права на інформацію адміністративно-правовими засобами та на діяльність відповідальних посадових осіб державних органів України. Разом з тим відсутнє чітке розмежування понять «права на інформацію», «інформаційні права» та «права доступу до інформації», що сприяє використанню дослідниками їх як синонімів, а отже, значно ускладнює правореалізаційний та правозахисний процес у цій сфері.

Слід також відзначити положення дисертаційного дослідження, які присвячені з'ясуванню поняття «право на інфор-

мацію» та його структурних елементів, що надало можливість автору в подальшому встановити невідповідність Конституції України та Закону України «Про інформацію», означеного в ст. 212-3 КУпАП, права на інформацію, звуження його змісту.

У зв'язку з цим доволі аргументованою є пропозиція щодо зміни назви ст. 212-3 КУпАП «Порушення права на інформацію» на «Порушення права на збирання інформації», яка більше відповідала б змісту зазначеної статті.

Крім того, проведений аналіз легальних дефініцій права на інформацію надав підстави вказати на невідповідність змісту цього права, визначеного Законом України «Про інформацію» в новій редакції, відповідним положенням Конституції України, і аргументовано вважати недоречними нові зміни в згаданому Законі, відповідно до яких право на інформацію – це можливість одержання, використання, поширення, зберігання і захист інформації.

Слушною є пропозиція автора щодо необхідності виділення в Кодексі України про адміністративні правопорушення окремої глави, що передбачає адміністративну відповідальність за правопорушення інформаційного характеру.

Отже, в межах адміністративно-правових розвідок право на доступ до податкової інформації безпосередньо не досліджувалось. Однак особливості адміністративно-правового забезпечення права на доступ до інформації, адміністративно-правові засади адміністративної відповідальності за порушення права на доступ до інформації стали предметом уваги адміністративістів.

1.1.2.3 Цивільне право

У науці цивільного права терміни «право на інформацію», «право на доступ до інформації» трактуються неоднозначно. Однак здебільшого предметом цивільно-правових до-

сліджень є особливості цивільно-правової охорони, захисту та реалізації авторського права в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, авторського права у сфері новітніх комп'ютерних технологій (комп'ютерних програм, комп'ютерних мереж, зокрема Інтернету), а також загальні цивільно-правові проблеми інформаційних відносин [323-332].

Окремі аспекти порушеної тематики розглядалися такими фахівцями цивільного права, як: А. Г. Дідук «**Правовий режим конфіденційної інформації: цивільно-правовий аспект**» [331], О. О. Кулініч «**Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних прав**» [330], Є. В. Петров «**Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин**» [332], Б. М. Гоголь «**Право на інформацію в цивільному праві України**» [333] тощо.

Уперше виявлення прогалин і суперечностей чинного інформаційного законодавства України, формування конкретних пропозицій щодо удосконалення законодавства, а також з'ясування правового режиму інформації як об'єкта цивільного права, права на інформацію та комплексний всебічний теоретичний аналіз договору на передачу ноу-хау як правової форми реалізації права на передачу інформації зацікавленим особам, а також внесення пропозицій з метою його подальшого правового регулювання було здійснено Є. В. Петровим [332].

Задля цього дослідник проаналізував поняття та виявив основні ознаки інформації як об'єкта цивільного права; дослідив джерела регулювання інформаційних відносин; визначив види інформації приватного та публічного характеру та зміст інформаційних правовідносин; проаналізував інформацію як об'єкт цивільного права; з'ясував правове становище суб'єктів інформаційних правовідносин, визначив їх суб'єктивні права та юридичні обов'язки; класифікував види інформаційних відносин з послідовним аналізом інформації, яка їх обумовлює; проаналізував процес виникнення та розповсюдження догово-

рів на передачу інформації; класифікував договори про передачу інформації і розглянув специфіку окремих видів; визначив предмет та встановив комплекс прав та обов'язків сторін у договорі; показав особливості захисту права на інформацію.

Є. В. Петров стверджує: «Слід розрізняти юридичні дії “розповсюдження інформації” та “передача інформації”. Якщо йдеться про розповсюдження інформації, то слід говорити про укладання договору з надання інформаційних послуг, предметом якого буде саме послуга, а не інформація. У разі передачі інформації предметом виступає інформація (як правило, нерозкритого характеру) і права на неї. Видами інформаційної послуги є: маркетинговий та консультаційний. На прикладі договору про передачу “ноу-хау”, який є базовим для передачі нерозкритої інформації, на основі якого повинні в подальшому розроблятися договори про передачу інформації, показано, що для передачі інформації не можна застосувати договір купівлі-продажу та ліцензійний договір. Передумовою укладення договору про передачу інформації повинен бути попередній договір, основною рисою якого є обов'язок про нерозповсюдження відомостей, які стали відомі» [332].

Подальше визначення сутності та ознак інформації як соціального і правового явища, її поняття, ознак і видів, місця інформації в системі об'єктів цивільних прав; визначення поняття інформації з обмеженим доступом, її ознак, класифікацій; вивчення динаміки формування таємниці як соціальної та правової категорії; аналіз загальноправового та особливостей цивільно-правового регулювання обігу окремих видів інформації з обмеженим доступом; виявлення прогалин в цивільному законодавстві України та розроблення аргументованих пропозицій з його вдосконалення було здійснено О. О. Кулініч [330, с. 10].

До того ж авторка розкрила особливості цивільно-правового регулювання окремих видів інформації з обмеженим доступом, зокрема: інформації, що становить таємницю приватного

життя, комерційну таємницю, професійну та службову таємницю, які залежать від суб'єкта відносин, що виникають з приводу інформації, та вимог чинного законодавства, що висуваються до обігу певного виду інформації [330, с. 10].

Близька нашому баченню позиція дослідниці, відповідно до якої необхідно доповнити ЦК України ст. 200-1, що визначати-ме режими інформації залежно від її виду.

«Стаття 200-1. Режими інформації

1. Режим заборони використання інформації поширюється на інформацію, яка є об'єктом інтелектуальної власності та належить володільцю на підставі виключного права, та полягає у забороні протиправного використання цієї інформації без надання згоди володільця у порядку, встановленому чинним законодавством.
2. Режим таємниці поширюється на інформацію з обмеженим доступом, що належить фізичним та юридичним особам та стосується обставин життя фізичних осіб або діяльності як юридичних так і фізичних осіб та полягає у забороні доступу до цих відомостей за виключенням випадків, коли володільцями виявлена згода на доступ до цієї інформації.
3. Режим загального доступу та використання поширюється на інформацію, що є загальновідомою та доступною та полягає у рівному доступі осіб до можливості використання цієї інформації» [330].

Окремі аспекти права на доступ до інформації стали предметом уваги й А. Г. Дідук.

Дослідниця зауважує, що «Аналіз судової практики, яка стала предметом дослідження, свідчить про те, що учасники інформаційних правовідносин, а на випадок спорів і учасники судових процесів, органи юрисдикції мають значні труднощі, коли їм необхідно застосувати ту чи іншу норму права, диспозиція якої містить термін «інформація», «конфіденційна ін-

формація», «комерційна таємниця», «ноу-хау». Про це свідчить і рівень вітчизняних наукових розробок щодо вказаних видів інформації» [331, с. 5].

Найвагомішою серед цивільно-правових досліджень є дисертаційна робота Б. М. Гоголя «**Право на інформацію в цивільному праві України**» [333], в якій автор визначив інформацію як об'єкт цивільних правовідносин, проаналізував легальні та доктринальні дефініції даного об'єкта, з'ясував зміст суб'єктивного права на інформацію в цивільному праві України, окреслив співвідношення права на інформацію з цивільними особистими немайновими правами, об'єктом яких є інформація, виявив особливості здійснення права на інформацію, встановив юридичні гарантії здійснення права на інформацію, визначив межі здійснення права на інформацію, виявив умови, форми та способи захисту права на інформацію та вніс пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України в інформаційній сфері.

Так, автор висновує, що необхідним елементом механізму реалізації права на інформацію є юридичні гарантії здійснення права на інформацію, під якими пропонується розуміти закріплені у законодавстві спеціальні юридичні засоби, які забезпечують реальність здійснення зазначеного суб'єктивного права. Основними юридичними гарантіями здійснення права на інформацію є: можливість обмеження здійснення права на інформацію лише у передбачених Конституцією України випадках на підставі закону; заборона необґрунтованого засекречування інформації; доступність офіційної інформації для приватних осіб; свобода діяльності засобів масової інформації; свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості; наявність юридичної відповідальності за порушення права на інформацію.

Межами здійснення права на інформацію є передбачені законодавством форми та способи, якими правоможна особа

може збирати, зберігати, обробляти та поширювати інформацію. Запровадження меж здійснення права на інформацію обумовлено необхідністю дотримання прав та інтересів інших осіб, а також потребою забезпечення загальнонаціональних інтересів. Межі здійснення права на інформацію, передусім, забезпечуються закріпленням у законодавстві категорії інформації з обмеженим доступом. Здійснення права на інформацію поза межами даного суб'єктивного права може полягати у розголошенні інформації про приватне життя; порушенні прав інтелектуальної власності; поширенні неправдивої інформації, що ганьбить честь, гідність чи ділову репутацію особи; поширенні інформації, що розпалює расову, національну, релігійну ворожнечу тощо.

Особливу увагу дослідник приділяє захисту права на інформацію, під яким розуміє правомірну реакцію фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави на порушення, невизнання чи оспорювання права на інформацію з метою припинення порушення, поновлення чи визнання зазначеного права або компенсації завданої правомочній особі шкоди. Ключову роль у механізмі захисту права на інформацію відіграє право на захист, яке необхідно розглядати як можливість особи використовувати заходи правоохоронного характеру з метою запобігання протиправним посяганням на суб'єктивне право на інформацію та поновлювати його у різі порушення.

Право на інформацію захищається за допомогою низки цивільно-правових способів захисту, які можуть бути поділені на загальні та спеціальні; пресікальні, відновлювальні та компенсаційні; міри цивільно-правової відповідальності та способи захисту права на інформацію, які не пов'язані з мірами цивільно-правової відповідальності. Речево-правові способи захисту не можуть бути застосовані для захисту права на інформацію. Необхідною є фіксація в чинному законодавстві такого спеціального способу захисту права на інформацію, як визнання

відкритою інформації, що була безпідставно віднесена до категорії з обмеженим доступом.

Отже, в цивільно-правових розвідках досліджуються цивільно-правові аспекти інформаційної проблематики, особливості інформації як об'єкта цивільно-правових відносин, цивільно-правові засоби забезпечення інформаційних прав і свобод, захист, насамперед, конфіденційної інформації цивільно-правовими засобами тощо.

1.1.2.4 Інформаційне право

Однією із перших вітчизняних робіт з інформаційного права була праця А. А. *Письменицького*, який до сфери інформаційного права України відніс загальне інформаційне законодавство, Закон України «Про інформацію»; законодавче регулювання у сфері засобів масової інформації (законодавство України про друковані засоби масової інформації (пресу), про телебачення і радіомовлення, про інформаційні агентства); правове регулювання режиму інформації (законодавство України про державну таємницю, про захист інформації в автоматизованих системах; законодавство України у сфері науково-технічної інформації, автоматизованих систем інформації, бібліотечної справи) [334].

Важливими роботами саме в ракурсі розкриття предмета дослідження є науково-практичні посібники А. І. *Марущака*, зокрема «**Правомірні засоби доступу громадян до інформації**», виданий у 2006 році.

У цій науковій праці автор розглядає теоретичні основи та практичні засади реалізації права громадян на доступ до інформації, досліджує національно-правові та міжнародно-правові гарантії реалізації права громадян на доступ до інформації, визначає особливості правової регламентації різноманітних засобів та процедур отримання громадянами

інформації, зокрема доступу до інформації про діяльність органів державної влади, приватної інформації про фізичну особу, інформації про суб'єктів господарювання та їх діяльність, розкриває правові основи отримання відкритої інформації через ЗМІ, доступу громадян до інформації через Інтернет, доступу до інформації в архівах, окреслює види юридичної відповідальності за порушення права на доступ до інформації [335, с. 3].

У навчальному посібнику **«Інформаційне право: доступ до інформації»**, виданому в 2007 році, автор системно розглядає сутність, зміст і структуру саме доступу до інформації в контексті інформаційного права [336, с. 16].

У навчальному посібнику **«Інформаційне право: доступ до інформації»**, підготовленому в 2008 році автор виділяє підрозділ «Доступ до статистичної інформації», де, зокрема, зазначено, що «...первинні дані, отримані органами державної статистики від респондентів під час проведення статистичних спостережень, а також адміністративні дані щодо респондентів, отримані органами державної статистики від органів, що займаються діяльністю, пов'язаною зі збиранням та використанням адміністративних даних, є конфіденційною інформацією, яка охороняється Законом і використовується виключно для статистичних цілей у зведеному знеособленому вигляді» [337, с. 242]. Також у цьому посібнику розкривається поняття та види інформаційної діяльності в Україні, особливості нормативно-правового регулювання процесу розвитку інформаційного суспільства в Україні, поняття та основні напрями інформатизації в Україні. Водночас у цій роботі визначено правовий статус таких суб'єктів інформаційної діяльності, як: друковані засоби масової інформації (преси) в Україні, інформаційні агентства і бібліотеки, архівні установи, телерадіоорганізації, суб'єкти кінематографії, видавничої справи, державної статистики і рекламної діяльності.

Нам імпонує думка автора, що «...для простих громадян право на інформацію і, зокрема, його складова – доступ до інформації – є важливим чинником реалізації особистих майнових і немайнових прав, участі у громадському житті, в управлінні державними справами тощо. Для державних службовців розуміння особливостей права на доступ до інформації – це, по-перше, можливість реалізувати передбачені законом владні повноваження, а, по-друге, запорука ефективної реалізації громадянами їх права «знати.»... Однак нерідко дана сфера суспільних відносин характеризується проблемними випадками і конфліктністю інтересів відповідних учасників. Зокрема, громадяни не знають механізмів доступу до інформації, меж реалізації власних прав на ту чи іншу інформацію. Це спричиняє негативні наслідки для них як мінімум у вигляді витраченого часу на безрезультатні інформаційні пошуки, і, як максимум, у вигляді юридичної відповідальності» [335, с. 6].

У монографії В. С. Цимбалюка **«Інформаційне право (основи теорії і практики)»** [338] порушуються важливі аспекти становлення інформаційної галузі права. Розглядаються історичні джерела інформаційного права, формування його методології і структури, законодавче забезпечення формування та розвитку єдиного інформаційного простору України, міжнародне інформаційне право, проблеми міжнародного співробітництва в правовому регулюванні та розвитку глобального інформаційного простору, удосконалення правової основи інформаційного простору й інформаційних ресурсів України.

Отже, аналіз стану зазначених наукових розвідок, присвячених предмету нашого дослідження, надав можливість констатувати їх поодинокий і фрагментарний характер.

Зважаючи на те, що дана монографія є продовженням серії **«ORDO ORDINANS»** як наукової позиції і конкретного внеску дослідників у **пропаганду системної науки в Україні**, в якій наукове співтовариство вчених, молодих дослідників і

майбутніх науковців як найбільш фаховий, інтелігентний та обізнаний прошарок української історичної нації – являє собою єдиний, цілісний інтелектуальний континуум, епістемологічну спільноту – еліту, яка має формувати дороговкази майбуття та прогресивного розвитку нашої держави [339], особливо актуальним вбачається дослідження робіт цієї серії.

Першою роботою серед інших [257; 340; 341], де приділена увага удосконаленню інформаційного законодавства є монографія за редакцією В. А. Ліпкана та В. А. Залізняка **«Систематизація інформаційного законодавства України»**.

У цій роботі автори ґрунтовно розглянули зміст понять «інформація», «правове регулювання інформаційних відносин в Україні», «інформаційне законодавство», «систематизація інформаційного законодавства», «ефективність законодавства», «уніфікація законодавства», «розвиток законодавства» та відмежували поняття «систематизація інформаційного законодавства» від інших споріднених понять, визначили правові передумови систематизації інформаційного законодавства та виокремили основні недоліки національного інформаційного законодавства, охарактеризували міжнародно-правові стандарти регулювання інформаційних відносин, намітили основні етапи систематизації вітчизняного інформаційного законодавства та концептуальні засади створення Інформаційного кодексу України, визначили основні форми систематизації інформаційного законодавства та надали їм характеристику, а також надали пропозиції до проекту Інформаційного кодексу України та обґрунтували роль доктрини інформаційної безпеки як дороговказу до систематизації інформаційного законодавства України.

Більш детально розглянуто різні проекти Інформаційного кодексу України, визначено їх позитивні та негативні риси. Зважаючи на важливість забезпечення інформаційної безпеки, окрему увагу було приділено Доктрині інформаційної безпеки

України, а саме її сутності, призначенню, ролі у систематизаційній діяльності.

Особливо цінними, з наукової точки зору, є запропонована авторами систематизація літератури за предметом дослідження та тезаурус.

Грунтовність розгляду різних наукових підходів щодо порушеної проблематики, конструктивність та інноваційність поглядів і пропозицій авторів надає можливість констатувати, що це перше видання, де чітко простежується початок формування наукової школи В. А. Ліпкана.

Розуміючи взаємопов'язаність різних форм систематизації інформаційного законодавства задля підвищення його ефективності, В. А. Ліпкан ініціював дослідження консолідації як передумови кодифікації інформаційного законодавства України. Інноваційні та креативні ідеї погляди знайшли своє відображення у ще одній монографії цієї серії за редакцією В. А. Ліпкана та М. І. Дімчогло «*Консолідація інформаційного законодавства України*» [341].

Ураховуючи значну кількість аспектів, пов'язаних із підвищенням ефективності інформаційного законодавства України, інтеграції його до стандартів міжнародного права, у монографії детально розглянуто консолідацію конституційних положень щодо інформаційних правовідносин у законодавстві; особливості застосування консолідації при кодифікації інформаційного законодавства України тощо. Акцентовано увагу на питанні консолідації не тільки як на етапі систематизації інформаційного законодавства, але і як на процесі, методології, методиці, методах, способах, засобах уніфікації, інтеграції, гармонізації його у загальній системі законодавства України як важливої складової системи національного права.

Логічним продовженням низки монографій серії «**ORDO ORDINANS**» стала ще одна монографія за співавторства В. А. Ліпкана та К. П. Череповського «*Інкорпорація інформа-*

ційного законодавства України» [342], яку присвячено теоретичним і правовим засадам інкорпорації інформаційного законодавства України, де визначаються загальні методологічні положення інкорпорації як складового елементу систематизації інформаційного законодавства України та концептуальні підходи до проведення інкорпорації інформаційного законодавства України, обґрунтовано необхідність проведення інкорпорації міжнародного інформаційного права як передумови гармонізації з ним інформаційного законодавства України, охарактеризовано процеси здійснення інкорпорації інформаційного законодавства в окремих країнах, надано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання інформаційних відносин в Україні, обґрунтовано необхідність інкорпорації як етапу, що передуює кодифікації інформаційного законодавства України та запропоновано структуру проекту Кодексу України про інформацію на основі досліджень інкорпорації інформаційного законодавства.

Слід зауважити, що низка ідей, висвітлених в попередніх монографіях, корелюються з ідеями та міркуваннями цієї наукової роботи. Взаємозв'язок і взаємодоповнюваність поглядів ще раз підкреслює наявність наукової школи В. А. Ліпкана, розвиток ідей та постулатів якої знаходить своє відображення у наукових позиціях інших фахівців інформаційної проблематики [338; 343-356].

У рамках інформаційного права слід акцентувати увагу й на дисертаційному дослідженні Л. І. Рудник (Капінус) «**Право на доступ до інформації**», де здійснено історіографічний аналіз досліджень права на доступ до інформації, визначено методологічні засади права на доступ до інформації, проаналізовано поняття та зміст права на доступ до інформації, уточнено право на доступ до інформації як елемента правового статусу людини і громадянина, охарактеризовано порядок доступу до інформації з обмеженим доступом, прослідковано сучас-

ні тенденції розвитку інформаційних відносин у сфері доступу людини та громадянина до інформації, здійснено аналіз міжнародного досвіду правового регулювання права на доступ до інформації, а також запропоновано шляхи підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до інформації в Україні.

Удосконалення інформаційного законодавства, на думку дослідниці, доцільно здійснити за напрямками: правове визначення уніфікованого переліку підстав для обмеження прав на доступ до інформації з обмеженим доступом; внесення змін і доповнень до чинного законодавства України щодо регулювання відносин стосовно збирання, зберігання, поширення, використання інформації обмеженого доступу; конкретизація правових норм щодо підстав відповідальності за порушення законодавства з питань безпеки інформації; створення системи страхування інформаційних ризиків тощо.

На основі дослідження національного інформаційного законодавства окремих зарубіжних країн та нормативно-правових актів, що регулюють інформаційні відносини, прийняті міжнародними інституціями, авторкою було виділено *основні засади міжнародно-правового регулювання інформаційних відносин*: розвиток інформаційних відносин обумовлює дедалі більшу увагу міжнародних інституцій; міжнародне інформаційне законодавство має значний вплив на національне інформаційне законодавство та характеризується дедалі більшою взаємозалежністю; міжнародні норми, що приймаються Організацією Об'єднаних Націй та Радою Європи щодо міжнародних норм інших інституцій, набувають вирішального значення при формуванні національного інформаційного законодавства; здебільшого національне інформаційне законодавство корелюється із загальними світовими тенденціями розвитку міжнародних правових норм та стандартів у цій галузі; у багатьох країнах світу розроблено спеціальні програми розбудови

ви інформаційної інфраструктури, спрямовані на об'єднання в єдиний інформаційний простір та створення уніфікованої законодавчої бази, але, зважаючи на потенціал конкретної країни; національне інформаційне законодавство має розгалужений характер, що потребує його систематизації; найбільш уніфікованим з міжнародними стандартами є та частина національного інформаційного законодавства, що закріплює правові засади права на інформацію; серед основних міжнародних тенденцій є створення етичних кодексів у конкретних галузях інформаційної сфери. Міжнародна спільнота приділяє значну увагу правовому регулюванню інформаційних відносин. Як самостійний учасник міжнародних відносин Україна має урахувати міжнародні тенденції у цьому контексті та запозичувати позитивний досвід встановлення правових стандартів у цій сфері відповідно до власних національних інтересів.

Важливим, на нашу думку, є таке посилення дослідницькі: для забезпечення повної реалізації права на доступ до інформації необхідно вичерпно визначити обсяг правомочностей та коло осіб, на яких воно розповсюджується. Незважаючи на те, що основні інформаційні права та свободи людини і громадянина закріплені низкою нормативно-правових актів, однак підстави їх можливого обмеження і прямі обмеження, що визначені там же, найчастіше не збігаються, варто підготувати уніфікований перелік засад для обмежень і випадків прямого обмеження прав і свобод із подальшим внесенням змін у Конституцію України та при розробленні проекту і ухваленні Інформаційного кодексу України. До квінтесенції інформації також слід віднести всебічність та об'єктивність; окрім неправомірного обмеження права на доступ до інформації, також слід згадати і про «спіраль мовчання».

Цікавою є позиція авторки про необхідність створення інформаційних ресурсів для осіб з обмеженими можливостями як повноцінних суб'єктів права на доступ до інформації [357-367].

Отже, в рамках інформаційного права право на доступ до податкової інформації не стало предметом уваги дослідників. Водночас окремі теоретико-правові аспекти забезпечення права на інформацію та права на доступ до інформації були досліджені фахівцями інформаційного права.

1.1.3 Спеціально-правові роботи, присвячені різноманітним аспектам права на доступ до податкової інформації

Дослідження доктринальної літератури з податкового права [368-375] та фінансового права [376-386] дозволяє дійти висновку, що інформаційна тематика загалом та права на доступ до податкової інформації зокрема не стали окремим предметом розгляду фахівців у цій сфері.

Попри незначну кількість *спеціально-правових досліджень*, слід виокремити ряд дисертаційних робіт, в межах яких поверхнево розкриваються особливості права доступу до податкової інформації в контексті дослідження стану та перспектив використання інформаційного ресурсу підрозділами податкової міліції для прийняття управлінського рішення, інформаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України, правових засад управління інформаційними ресурсами органів державної податкової служби України [387; 388; 389].

Так, однією із перших робіт була праця В. Я. Мацюка «**Використання інформаційного ресурсу підрозділами податкової міліції для прийняття управлінського рішення**» [387], де було доведено нерозривний зв'язок ефективності діяльності органів податкової міліції з цілеспрямованим процесом доступу, фіксації та правового оформлення інформації.

Автор стверджує: «Розкриття податкових злочинів – одне з головних завдань, покладених на податкову міліцію відповід-

но до діючих законів України. Швидкість, об'єктивність розкриття цих злочинів залежить від повноти, достовірності, оперативності отримання саме корисної інформації, що відноється до такої функції, як управління «інформацією» [387].

Однак «Існуюча система управління в органах податкової міліції неспроможна усунути недоліки, а саме: дублювання процедур, повторюваність запитів, отримання зайвої інформації, неодноразовість погодження, а також: реалізувати вимоги нормативних актів в частині здійснення ефективного оперативного управління; своєчасно задекларувати про невідповідність методів і технологій управління умовам, що випереджають зміни системи управління і складаються в процесі реформи; забезпечити систему контролю щодо проходження ідентичних даних шляхами руху інформації, що значно знижує ефективність управління, потребує додаткових затрат часу, людських ресурсів» [387].

Право доступу до податкової інформації, її особливості та механізм забезпечення не стали безпосередньо предметом уваги в цій та інших роботах [390-395] *В. Я. Мацюка*.

Водночас вважаємо конструктивними пропозиції дослідника щодо необхідності законодавчого закріплення відповідальності керівників органів податкової міліції за забезпечення захисту інформації щодо податкової злочинності, захисту та безпеки інформації на всіх технологічних етапах: збирання, накопичення, обробки та передачі інформації на всіх рівнях органів податкової міліції, а також відповідальності осіб за дії, які сприяли несанкціонованому доступу до інформації, щодо податкової злочинності та механізм реалізації цих норм.

Комплексне розкриття адміністративно-правового забезпечення інформаційної безпеки в органах державної податкової служби України було зроблено в дисертаційному дослідженні *Т. В. Субіної «Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в органах державної податкової*

служби України», зокрема визначено основні етапи розвитку інформаційних процесів, що відбувалися у суспільстві та державі, зокрема: розвиток, що виник ще до нашої ери, коли люди тільки-но почали спілкуватися. Інформація стала однією із основних умов існування суспільства. Передача інформації шляхом безпосереднього спілкування людей здійснювалася різними способами та засобами (мова, жести, звуки, сигнали тощо); винайдення писемності дозволило фіксувати і поширювати інформацію у часі та просторі. Писемність стала важливим фактором у розвитку суспільства. Водночас з появою писемності виникли й методи захисту інформації – шифрування, криптографія; стрімке удосконалення технічних засобів телекомунікації надало можливість запровадити та поширити застосування телефонів, телеграфів, радіо, телебачення.

На основі проведеного аналізу застосування адміністративної відповідальності за правопорушення, вчинені у сфері забезпечення інформаційної безпеки в діяльності державних органів України і, зокрема, в діяльності органів ДПС України, дисертанткою зроблено висновок: «...на сьогодні взагалі не врегульовано питання про притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб за неналежне виконання своїх посадових обов'язків чи навмисні або необережні дії щодо інформації, яка циркулює в державних органах і може призвести до негативних наслідків, зокрема знищення, порушення цілісності та доступності державної таємниці або іншої» [396, с. 15].

У зв'язку з чим було запропоновано зміни та доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб, зокрема за порушення порядку встановлених вимог щодо отримання, використання, поширення, обліку та зберігання інформації, документів на паперових та інших носіях, розголошення посадовими особами інформації про особу, незаконне,

в тому числі шахрайським шляхом отримання інформації з обмеженим доступом, а також інформації про особу.

Беручи до уваги наш предмет дослідження, варта уваги позиція дослідниці щодо особливостей захисту відкритої інформації загального користування через інформаційно-телекомунікаційні системи та захисту інформації з обмеженим доступом за правовим режимом, який поділяється на конфіденційну інформацію та державну таємницю, змісту та особливостей конфіденційної інформації, запропонованих заходів охорони державної таємниці та обмеження доступу до неї.

Також авторка зазначає, що тільки комплексний підхід у процесі правового забезпечення обігу інформації у сфері оподаткування дасть змогу урегулювати суспільні відносини, що виникають у зазначеній сфері, а також можуть забезпечити інформаційну безпеку в діяльності органів ДФС України [397].

Виокремлено основні напрями діяльності зазначених органів державної влади, які забезпечують інформаційну безпеку у сфері оподаткування, зокрема: прийняття і практична реалізація законів, що стосуються питань інформатизації та інформації; створення правових та організаційних засад щодо впровадження електронного документообігу, електронного цифрового підпису; розвиток інформаційно-технічних засобів; формування, реалізація систем криптографічного та технічного захисту; здійснення державного контролю за станом криптографічного та технічного захисту; проведення профілактичних заходів щодо забезпечення інформаційної безпеки; проведення єдиної політики інформатизації органів ДФС України; забезпечення автоматизованими технічними системами та програмними засобами органів ДФС України; використання загальнодержавних довідково-інформаційних баз даних; автоматизація інформаційної системи для здійснення оперативно-розшукової діяльності, підрозділів податкової міліції та співпраці з міжнародними організаціями у сфері інформатизації.

У дисертації надано висновок, що забезпечення інформаційної безпеки в діяльності органів ДФС України здійснюється внаслідок взаємодії з іншими суб'єктами, які вступають у суспільні відносини у сфері оподаткування, досліджено забезпечення інформаційної безпеки із застосуванням технічних засобів, здійснення електронного документообігу та правове забезпечення безпеки при використанні Інтернету в органах ДФС України.

Розглянуто види загроз, пов'язаних із використанням технічних засобів, та їх вплив на інформацію. Досліджено систему заходів захисту інформації, що забезпечують інформаційну безпеку в органах ДФС. Проаналізовано особливості захисту відкритої інформації загального користування через інформаційно-телекомунікаційні системи та захисту інформації з обмеженим доступом за правовим режимом, який поділяється на конфіденційну інформацію та державну таємницю. Розкрито зміст та особливості конфіденційної інформації.

На підставі аналізу нормативно-правових актів дисертантом визначено правові заходи охорони державної таємниці та обмеження доступу до неї.

Однією з останніх дисертаційних робіт, присвячених інформаційній тематиці в податкових органах України, є праця *Т. О. Рекуненко «Адміністративно-правові засади управління інформаційними ресурсами органів державної податкової служби України»*.

Оскільки тема нашої наукової роботи потребує з'ясування інституційно-функціональної системи забезпечення права на доступ до податкової інформації в Україні, то зацікавлення викликає перелік питань, порушених *Т. О. Рекуненко*:

- комплексний аналіз інформаційних ресурсів органів Державної податкової служби України;
- нове бачення організаційної структури суб'єктів управління інформаційними ресурсами органів ДПС України;

- сутність адміністративно-правових відносин у сфері управління інформаційними ресурсами органів ДПС України;
- особливості управління інформаційними ресурсами органів ДПС України на адміністративних рівнях;
- адміністративно-правові методи управління інформаційними ресурсами органів ДПС України;
- напрями інтеграції інформаційних ресурсів ДПС України у систему державних інформаційних ресурсів та можливості їх використання в діяльності інших органів державної влади, установ, організацій та громадян;
- напрями забезпечення інформаційної безпеки діяльності органів ДПС України;
- удосконалення адміністративно-правового забезпечення управління інформаційними ресурсами органів ДПС України тощо.

Дослідниця висновує: «...нині відсутня єдина Концепція використання інформаційних технологій у діяльності органів ДПС України, яка б у комплексі узагальнювала особливості використання різних інформаційних ресурсів, управління інформаційними процесами, рівні інформаційно-ресурсного забезпечення; ...сучасне управління за допомогою інформаційних ресурсів вимагає компетентного підходу з боку безпосередніх співробітників, які беруть участь у діяльності, пов'язаної з інформацією» [389, с. 14].

Саме тому цінними є виокремлені дослідницею заходи, які необхідно здійснити при побудові системи захисту інформації (за пріоритетністю) У ДФС України:

- забезпечити право користувачів на доступ до роботи з корпоративною інформацією за допомогою системи паролів та ідентифікації користувачів;
- забезпечити заходи щодо регулярного резервування інформації корпоративних файл-серверів за допомо-

гою регулярного копіювання інформації на магнітні носії;

- створити ефективну антивірусну систему захисту інформаційних ресурсів, використовуючи новітні розробки антивірусних програм;
- захистити від викрадення інформацію з використанням віддаленого доступу, використовуючи систему паролів на кожному конкретному комп'ютері і в кожній конкретній локальній мережі;
- забезпечити режим підвищеного захисту серверного приміщення і резервних копій інформації файл-серверів через створення режиму обмеженого доступу в ці приміщення третіх осіб;
- здійснити постійний контроль за Інтернет-трафіком;
- впровадити систему контролю за місцезнаходженням персоналу в приміщеннях, де є доступ до інформаційних ресурсів, використовуючи при цьому складну систему доступу в ці приміщення, наприклад, за магнітною картою [389].

Організаційно-правові засади інформаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України досліджено в дисертаційній розвідці *І. С. Стаценко-Сургучової* «**Організаційно-правові засади інформаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України**».

У роботі розкрито сутність, зміст, основні ознаки поняття «інформаційно-аналітична робота в органах державної податкової служби» як різновиду інформаційно-правових відносин; визначено правове оформлення інформаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України, обґрунтовано важливість досліджень сутності даного явища та запропоновано виокремити його як самостійну проблемну галузь знань у структурі науки інформаційного права; доведено, що захист інформаційних ресурсів в органах державної подат-

кової служби України є складовою більш широкого поняття інформаційної безпеки та умовою для її забезпечення, на підставі чого розроблено класифікацію податкової інформації за режимом доступу до неї; класифіковано напрями інформаційної безпеки в органах податкової служби України відповідно до видів завдань, що ставляться перед забезпеченням і підтримкою на належному рівні інформаційної безпеки та рівнями її забезпечення.

Так, можемо погодитись з думкою автора, що система органів державної фіскальної служби України спирається на інтелектуальну інформацію, до якої можна віднести економічну, правову, соціальну, статистичну та інші види інформації. Особливо важливо для предмета нашого дослідження є визначення специфіки інформації та її особливостей в органах ДФС. До таких особливостей можна віднести наявність суб'єктів та об'єктів інформаційних відносин. Суб'єктами інформаційних відносин у процесі діяльності податкової служби є співробітники податкової служби, уповноважені на ведення цієї діяльності, а також юридичні та фізичні особи, об'єднання громадян, міжнародні організації, релігійні організації, суб'єкти владних повноважень. Об'єктами інформаційних відносин є документована або публічно оголошувана інформація про події та явища в галузях економіки, міжнародній, соціальній та інших сферах. Ефективне інформаційне забезпечення залежить від відповідної інформаційної системи органів державної фіскальної служби України. Таким чином, у межах нашого дослідження, на основі даних тверджень ми визначимо вид доступу до податкової інформації залежно від суб'єкта, який отримує інформацію (доступ фізичної особи, доступ юридичної особи).

Особливу увагу автор приділяє інформаційному забезпеченню органів державної фіскальної служби, визначаючи ці поняття як діяльність органів державної фіскальної служ-

би у встановленому законом порядку із застосуванням принципів, методів, способів, правил, схем та алгоритмів, за якими здійснюється пошук даних, їх збір, обробка, накопичення та зберігання тощо, спрямована на надання своїм підрозділам необхідних для розв'язання такої ситуації даних у обсязі, достатньому для функціонування системи. Органи державної фіскальної служби отримують інформацію із зовнішніх і внутрішніх джерел, а також забезпечують право доступу до податкової інформації. Отримана інформація в більшості випадків підлягає процесу обробки (переробки). Обробка інформації уособлює аналітико-синтетичний процес, під час якого з первинної (елементарної) інформації виділяються необхідні дані, здійснюється її стиснення при відносному збереженні обсягів інформації, і дані надаються в найбільш раціональній для зберігання та сприйняття формі, що дає змогу забезпечити право доступу до інформації. Щодо зберігання інформації, то це є процес передачі інформації в часі, пов'язаний із забезпеченням незмінності її змісту.

Дослідниця зауважує, що захист інформаційних ресурсів в органах податкової служби України є складовою більш широкого поняття інформаційної безпеки та умовою для її забезпечення, на підставі чого розроблено класифікацію податкової інформації за режимом доступу до неї.

Аналіз запропонованої класифікації надає можливість дійти висновку про дискусійність ряду положень, зокрема хибним вбачається диференціація інформації з обмеженим доступом на персональні дані, службову інформацію та податкову таємницю. Тим більше, що дослідниця в подальшому оперує таким поняттям, як «конфіденційна інформація» та пропонує «законодавчо закріпити єдиний перелік видів такої інформації, визначивши їх співвідношення, механізм реалізації та встановлення відповідальності за порушення режиму обмеження доступу до неї» [388, с. 16].

Водночас конструктивними є виокремлення авторкою заходів щодо забезпечення захисту в інформаційних системах податкової служби, а саме:

- засоби фізичного захисту;
- програмні засоби (антивірусні програми, системи розмежування повноважень, програмні засоби контролю доступу);
- адміністративні заходи захисту (доступ до приміщення, розробка стратегій безпеки організації та ін.) [388, с. 16].

Окрім того, *І. С. Стаценко-Сургунова* стверджує: «Сертифікація та ліцензування програмних продуктів є одними з основних умов забезпечення захисту інформації в органах податкової служби України» [388].

Дослідниця зазначає, що на сучасному етапі, коли Україна стикнулася з проблемами глибокого реформування соціально-політичної, економічної систем є необхідність пошуків оптимальних шляхів розвитку країни, які ускладнюють суперечності в суспільній свідомості, відсутність єдності в поглядах на пріоритетні вектори розвитку, а також намагання створити в Україні кодифіковану та зрозумілу нормативно-правову базу для регулювання відносин у сфері оподаткування, відображаються на податковій системі [398].

У роботі *В. І. Теремецького* «**Основні напрями модернізації взаємодії структурних підрозділів ДФС в інформаційній сфері**» [399, с. 142—156] автор розглядає теоретичні та адміністративно-правові проблеми технічного доступу до податкової інформації в Україні. Варті уваги для розкриття нашого предмета дослідження такі питання: інформаційне забезпечення ДФС України відбувається через доступ до електронної бази нормативних документів, електронного документообігу, розміщення та збереження податкової інформації, що здійснюється на принципах достовірності та повноти податкової інформації; об'єктом інформаційних відносин за участю ор-

ганів ДФС є публічна та службова інформація про податкову політику, документовані відомості про податки та збори, відомості про податкові правопорушення; інформаційні відносини у сфері діяльності ДФС за суб'єктивним складом поділяються на внутрішні, інформаційні відносини з іншими органами державної влади, інформаційні відносини з громадськістю.

У дослідженні В. Ф. Ковалю «**Новації інформаційного забезпечення діяльності податкової міліції**» розглядається інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності податкової міліції в Україні. Зокрема автор зазначає, що інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності податкової міліції здійснюється як за рахунок власних інформаційних масивів, так і з використанням інформації Міністерства внутрішніх справ України, інших правоохоронних і контролюючих органів. Так, інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності базується на власних оперативних обліках. Основу інформаційного забезпечення діяльності податкової міліції становлять інформаційні масиви фіскальної служби. Основні напрями та стан інформатизації податкової міліції визначаються політикою ДФС України у сфері інформаційних технологій, зокрема:

- 1) централізоване забезпечення засобами електронної обчислювальної техніки та комунікації;
- 2) інтеграція фіскальної міліції в корпоративну обчислювальну мережу державної фіскальної служби та надання доступу до необхідних інформаційних масивів;
- 3) централізоване здійснення антивірусного захисту комп'ютерної системи державної фіскальної служби, а також захист інформаційних ресурсів та каналів передачі даних від несанкціонованого доступу та витоку інформації;
- 4) забезпечення податкової міліції атестованим програмним забезпеченням з фонду алгоритмів і програм ДФС України;

- 5) централізована розробка прикладного програмного забезпечення для потреб податкової міліції, інтеграція його з інформаційними системами державної фіскальної служби;
- 6) технічне та програмне забезпечення інформаційними підрозділами фіскальної служби доступу податкової міліції до інформації інших міністерств та відомств, з якими укладено відповідні угоди.

Система інформаційного забезпечення діяльності податкової міліції зумовлена її основним завданням – боротьбою з податковими злочинами та іншими правопорушеннями, а також функціями, визначеними для спеціальних підрозділів у складі органів ДФС. Основою інформаційного забезпечення діяльності податкової міліції є обліки платників податків, нарахованих і сплачених податків і зборів (обов'язкових платежів), податкової звітності, що ведуться відповідними підрозділами ДФС, відповідальними за актуальність і достовірність указанної інформації та за обмін інформацією між державними установами, міністерствами та відомствами [400, с. 143—146].

Важливою складовою нашого дослідження є діяльність ДФС України, яка також нерозривно пов'язана з правом доступу до податкової інформації. Без забезпечення права доступу до інформації неможливо ефективно керувати системою, забезпечити її раціональне функціонування та успішний розвиток зазначають *М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк та П. В. Цимбал* і виокремлюють такі завдання, які виконує право на доступ до інформації:

- 1) забезпечення специфічної форми взаємозв'язку, взаємодії компонентів системи, а також системи в цілому з навколишнім середовищем;
- 2) обслуговування всіх рівнів та функцій управління – від підготовки та ухвали рішення до підбиття підсумків виконання;

- 3) вибір системою того чи іншого варіанта поведінки, переведення системи в новий стан, що забезпечує її рух до мети [401].

Аналітична робота органів ДФС є найважливішою складовою їх діяльності, не епізодичним, короткочасним актом, що виконує спеціально призначений працівник, а функцією усіх ланок системи на постійній основі. Тому слід пам'ятати, що право на доступ до податкової інформації має забезпечуватись відповідно до зазначених чинників. І, крім того, на думку цих дослідників, аналітична робота в органах ДФС України – це постійна дослідницька діяльність, що охоплює широкий комплекс організаційних заходів і методичних прийомів для вивчення і оцінки інформації про стан дотримання податкового законодавства, результати практичної діяльності органів ДФС України з виконання поставлених перед ними завдань, а також про умови, у яких ці завдання виконуються [401, с. 89].

У процесі виконання професійної діяльності податківцями використовуються різні види інформації. Також здійснюються різні види доступу до інформації, відповідно забезпечуються різні права доступу до податкової інформації, де, передусім, провідну роль у названих вище процесах відіграє податкова інформація та право доступу до неї. Інформаційне забезпечення процесу управління в системі органів державної фіскальної служби охоплює всі етапи управлінського циклу – від підготовки ухвалення рішення до організації виконання і контролю результатів. Воно містить: збір елементарної інформації про стан керованої системи та зовнішнього середовища; передачу цієї інформації каналами зв'язку в місце її обробки; обробку елементарної інформації з метою формування керуючої дії; передачу інформації, яка містить керуючу дію; забезпечення контролю за її реалізацією.

Зрозуміло, що визначити податкову інформацію, встановити її особливості можна лише розглянувши поняття подат-

кової інформації та права доступу до податкової інформації. Проте існує думка, з якою ми не можемо погодитись, що податкову інформацію та інформацію економічну можна отожднювати, оскільки в нашому розумінні – це абсолютно різні поняття. В. І. Франчук у своїй роботі **«Основи побудови організованих систем»** [402] зазначає, що економічна інформація – відображення суспільно-економічних відносин і процесів за допомогою цифр і фактів, відомостей та інших матеріалів. Система відображення господарського механізму є цілісною і органічною. Вона забезпечує зв'язок між елементами і процесом відтворення. Основні джерела економічної інформації – це бухгалтерський, статистичний та оперативний облік, розрахункова, планова і прогнозна документація, різні публікації, телебачення, радіо, Інтернет тощо. Автор вважає, що все це стосується і податкової інформації як частини інформації економічної, з тією відмінністю, що податкова інформація – це відображення за допомогою цифр, фактів та відомостей, а також інших матеріалів податкових відносин. Цієї ж думки дотримується В. Я. Мацюк, який зазначає, що спроба класифікувати інформацію призводить до того, що нова класифікація є щоразу продовженням попередньої, що класифікація ґрунтується на комплексному, системному підході до видів, типів інформації, вважаємо, що більш широке поняття економічної інформації відноситься до інформації податкової як загальне до часткового [403, с. 37].

На противагу вищезазначеним науковцям, А. В. Іщенко, І. П. Красюк та В. В. Матвієнко розглядають питання розвитку і застосування поняття «профільна інформація» у військовій справі, економіці, управлінні та юридичній науці, а також у правоохоронній діяльності [404, с. 77–78].

Система органів фіскальної служби є штучною системою соціальних систем-організацій, що спеціально створені людиною для розв'язання окремих проблем або виконання соціального

замовлення [405]. Соціальне замовлення системи органів державної фіскальної служби вимагає забезпечення норм податкового законодавства. У тому числі права на доступ до податкової інформації, а також надання коштів для бюджетів усіх рівнів. Особливістю управління в системі органів фіскальної служби України є пов'язані з правом доступу до податкової інформації сукупність керуючих і керованих підсистем, взаємодія між якими здійснюється за допомогою прямих і зворотних зв'язків. Каналом прямого зв'язку передається інформація, що містить керуючу дію, каналом зворотного зв'язку – інформація щодо керованої системи і стану зовнішнього середовища. Головна система, канали прямого і зворотного зв'язку становлять систему управління, в якій циркулююча інформація містить як керівну дію (прямий зв'язок), так і реакцію об'єкта управління (зворотний зв'язок). Взагалі, кожний процес управління є інформаційним [406]. Тому в даному аспекті зазначаємо, що право на доступ до податкової інформації також взаємопов'язане з процесом управління. Саме на підставі тієї чи іншої інформації, право доступу до неї здійснюється як одна із головних функцій управління – формування управлінських рішень. Таким чином, ефективність управління в такій складній соціальній системі, як фіскальна служба залежить від ефективності інформаційного забезпечення управлінського процесу.

На думку *Г. М. Воскресенського*, інформаційне забезпечення доцільно поєднувати із правом доступу до інформації. Зокрема він зазначає: «З ускладненням управління, а також і з підвищенням обсягів інформаційної роботи почалось поступове виділення процесів збору і обробки інформації та права доступу до неї в самостійний вид діяльності. Розвиток технічних засобів і вдосконалення технології обробки інформації, а також виникнення нових форм організаційної роботи ще більше визначили процес виокремлення її в самостійний вид управлінської діяльності» [407, с. 78].

Р. А. Калюжний та В. О. Шамрай окреслюють три стадії процесу управління, що пов'язані з правом на доступ до інформації:

- 1) забезпеченість системи управління відповідною кількістю інформації;
- 2) ця діяльність пов'язана з організацією збору, реєстрації, передачі, зберігання, опрацювання і представлення інформації;
- 3) діяльність щодо формування цілеспрямованої суспільної й індивідуальної свідомості суб'єктів суспільних відносин щодо управління у конкретній сфері суспільних відносин [408].

Т. В. Закупень відзначає зв'язок між інформаційною діяльністю, правом доступу до інформації і процесом управління, що полягає в організації цілеспрямованих масивів інформації й інформаційних потоків. Цей процес включає збирання, зберігання, опрацювання і передавання інформації (у тому числі з використанням комп'ютерних інформаційних систем) з метою аналізу одержаних результатів, забезпечення права на доступ до інформації для підготовки, обґрунтування й ухвалення управлінських рішень органами управління [409, с. 12—18].

Г. П. Герт звертає увагу на право доступу до інформації в органах внутрішніх справ і визначає його як «діяльність суб'єктів управління, спрямовану на надання службам та підрозділам органів внутрішніх справ відомостей, необхідних їм для здійснення покладених на них завдань і функцій, та задовольняючи відповідні вимоги» [410, с. 124].

Питання права на доступ до інформації в ракурсі інформаційного забезпечення профілактики правопорушень розглядають *А. Е. Жалинський та М. В. Костицький*: «Інформаційне забезпечення профілактики правопорушень – це цілеспрямована діяльність, яка спирається на правові, організаційні, технічні та методичні заходи щодо збору й переробки, зберігання, права на доступ до інформації та створення умов для викорис-

тання інформації, необхідної для ефективного функціонування профілактичної системи» [411, с. 145].

М. Г. Твердохліб акцентує увагу на формі вираження права на доступ до інформації в процесі інформаційного забезпечення ДФС, підкреслюючи, що право на доступ до інформації надається до інформації різних видів призначення, нормативної бази та реалізованих рішень щодо обсягів. Розміщення і форми існування інформації використовуються на об'єкті управління [412]. Варто зазначити, що доступ до інформації на об'єктах управління не може надаватись до інформації різних видів призначення усім особам, мають бути визначені винятки.

Натомість А. В. Тривайло [413, с. 152—154.], вивчаючи проблеми права на доступ до інформації, формування системи інформаційного забезпечення управлінської діяльності, зокрема наголошував, що в системі управління першочергового значення набуває вторинна, оброблювана інформація. Він розробив системну модель комплексу завдань та інформаційних потреб, що визначають право на доступ до інформації, також запропонував шляхи оптимізації кількісних та якісних характеристик інформаційного забезпечення процесу управління.

Одним із останніх і найбільш ґрунтовних досліджень, на нашу думку, саме у царині податкового права, є робота О. А. Мандзюка «**Правовий режим податкової інформації в Україні**» [414; 415], датована 2014 роком.

У своїй роботі науковець запропонував до використання в науковому обігу поняття «правовий режим податкової інформації», під яким розуміє передбачений чинним законодавством особливий порядок правового регулювання суспільних відносин. Регулювання цих суспільних відносин здійснюється за допомогою системи спеціальних юридичних засобів у сфері суспільно значимих відомостей та/або даних. Дані можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені

в електронному вигляді, що створені чи одержані податковими органами у межах повноважень, що передбачені законодавством з метою забезпечення ефективного функціонування системи оподаткування. Вперше оперуючи визначенням цього поняття, він дає змогу у подальших наукових дослідженнях і розвідках розкрити особливості видів доступу до податкової інформації. Так, надане дослідником визначення цього поняття дало змогу науково закріпити дану дефініцію. Водночас автор у своїй роботі сформулював ознаки правового режиму податкової інформації, серед яких визначив: особливий порядок правового регулювання суспільних відносин у сфері оподаткування (податкових відносин) щодо створення, збирання і одержання, зберігання і використання, поширення, охорони та захисту інформації. Цей процес здійснюється за допомогою системи різноманітних спеціальних засобів, а порядок закріплений у чинному законодавстві України. Має міжгалузевий характер, а метою такої діяльності є забезпечення ефективного функціонування системи оподаткування шляхом реалізації інформаційних прав і свобод людини та громадянина у сфері оподаткування, а також інформаційної діяльності податкових органів.

Серед напрямів удосконалення правового режиму податкової інформації було виокремлено такі: формування інформаційного поля про діяльність податкових органів через ініціативу пропаганди впровадження ефективних інформаційних інструментів комунікації з громадянами та бізнесом і розробки та реалізації законодавчих ініціатив у тісному діалозі з платниками податків; забезпечення єдиного підходу до застосування законодавства у галузі податкової інформації, тобто удосконалення податкового законодавства може здійснюватись відповідно до розробки нових законодавчих ініціатив у тісному діалозі з платниками податків і водночас за допомогою удосконалення механізму застосування апеляційних процедур, що

базуються на неупередженому та справедливому застосуванні законодавства; затвердження єдиних правил та критеріїв підготовки відповідей на запитання платників податків за допомогою спрощення форм декларацій та зменшення обсягу інформації, що надається платниками, яка може здійснюватись також іншими державними органами та органами місцевого самоврядування щодо обміну інформацією про платників податків, зборів; розвиток наявних і впровадження інноваційних електронних сервісів для збирання, обробки і передачі інформації за допомогою створення «єдиного вікна» для подання звітності в електронній формі; побудова сучасної динамічної ІТ-функції, що полягає у запровадженні ефективного процесу управління інформаційними технологіями через максимальну централізацію ІТ-функції та модернізації ІТ-інфраструктури і створення централізованого управління нею; забезпечення високого рівня продуктивності, надійності та безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем за допомогою запровадження ефективної комплексної системи захисту податкової інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах і утворення основного та резервного центрів для обробки даних відповідно до сучасних умов [415, с. 181].

Подальше висвітлення порушеної проблематики було здійснено автором в межах кількох робіт монографічного характеру [416; 417].

Дослідження зарубіжних розвідок дає змогу констатувати, що у російській науковій доктрині доволі активно розглядається механізм правового регулювання правовідносин у сфері сплати податків, особливості різних податкових режимів, спеціальні податкові режими [418-427] тощо. Однак право на доступ до податкової інформації не стало предметом уваги російських фахівців.

Аналіз спеціально-правових досліджень надає можливість дійти висновку про незначну кількість робіт, присвячених без-

посередньо правам платників податків, особливостям їх забезпечення податковими органами.

Розробка цілісної концепції правового регулювання статусу платників податків, системний аналіз основних обов'язків та прав платників податків, їх класифікація й деталізація, співвідношення між ними стало метою дисертаційного дослідження М. О. Перепелиці **«Правове регулювання статусу платників податків і зборів в Україні»** [428], де здійснюється:

- аналіз поняття «суб'єкти податкових правовідносин», характеристика і співвідношення їх видів;
- аналіз ознак, які характеризують платника податків як суб'єкта податкових правовідносин;
- дослідження особливостей податкової правосуб'єктності платників податків;
- дослідження податкової правосуб'єктності фізичних осіб;
- характеристика сутності і специфіки податкових обов'язків і прав фізичних осіб;
- дослідження податкової правосуб'єктності юридичних осіб;
- дослідження сутності і специфіки податкових обов'язків і прав юридичних осіб.

Близькі нашому баченню запропоновані дослідницею такі визначення понять:

- «податковий статус платника» – це встановлена фінансово-правовими нормами сукупність податкових обов'язків і прав і можливість виступати їх носієм у податкових правовідносинах;
- «обов'язок платника податків» – це передбачена нормами податкового права міра його належної поведінки, що означає імперативний припис про поведінку платника в чіткому й однозначному розпорядженні податкової норми;

- «право платника податків» – це передбачена нормою податкового права міра, що означає можливість будувати свою поведінку за власним розсудом, але в рамках закону;
- «податкова правосуб'єктність» являє собою встановлену нормами фінансового права здатність особи бути носієм юридичних обов'язків і прав у відносинах, що регулюють установлення, зміну, скасування податкових платежів, їх сплату чи стягнення з метою формування доходної частини бюджетів і відповідних позабюджетних фондів [428].

Однак право на доступ до податкової інформації не стало предметом уваги дослідниці.

Інші аспекти правового статусу, податкової правосуб'єктності, податкових обов'язків та прав платника податків розкрито авторкою в подальших її роботах [429-435].

Д. Г. Мулявка здійснив дослідження адміністративно-правових заходів забезпечення прав платників податків [436], а саме розкрив такі аспекти порушеної проблематики:

- поняття, зміст і правовий статус платників податків;
- формування інституту платників податків на основі історичних та юридичних фактів;
- організаційну структуру податкової служби та її діяльність з реалізації прав платників податків як чинника дотримання податкового законодавства;
- досвід підготовки кадрів податкової служби та їх роль в організації роботи з платниками податків;
- питання правової неузгодженості і незавершеності в нормативно-правовому регулюванні податкових відносин та їх вплив на захист прав платників податків;
- організацію роботи підрозділів апеляції ДПА України, порядок розгляду скарг платників податків;
- процедуру судового захисту прав платників податків;

- роль громадських формувань у забезпеченні прав платників податків.

Предметом уваги *Д. Г. Мулявки* стали стан та перспективи врегулювання питання розгляду скарг підрозділами апеляції ДПА та захисту прав платників податків. Так, дослідник стверджує: «Захист прав платників податків є органічною складовою інституту захисту прав і свобод людини, який в Україні нині знаходиться у стадії становлення. Платник податку має право знати, куди пішли сплачені ним кошти, бути захищеним від свавілля представників державної влади. На жаль, в нашій державі ще не склалися для цього відповідні умови. Тому платник податку повинен відстоювати та захищати свої права. В нього є декілька шляхів цього захисту: перший і головний – захист у судовому порядку; інший шлях – подання скарг до вищих органів установ, які прийняли рішення, котрі порушують права такого платника податків» [436].

Головною квінтесенцією цієї роботи є те, що механізм справляння податків стане більш оптимальним тоді, коли буде базуватись на партнерських взаємовідносинах між податковими органами і платниками податків.

Саме тому «платники податків мають право на отримання інформації щодо функціонування податкової системи і методів їх оподаткування. Крім того, вони мають право на інформацію щодо їх прав, включаючи право на апеляцію. Право на оскарження рішення податкових органів мають усі платники податків і воно розповсюджується майже на всі рішення податкової служби у сфері застосування або інтерпретації законів чи адміністративних рішень за умови, що вони безпосередньо стосуються платників податків» [436].

Близький нашому баченню є такий висновок дослідника: «Особливо велике значення і вплив на захист прав платників податків мають правова неузгодженість і незавершеність в нормативно-правовому регулюванні податкових відносин» [436].

Робота громадських формувань і їх роль в забезпеченні прав платників податків, практика і порядок розгляду звернень громадян і скарг на дії органів державної податкової служби та їх посадових осіб розкрито *Д. Г. Мулявою* в подальших роботах [437-444].

Комплексний аналіз правового механізму реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин на матеріалах вітчизняного законодавства і юридичної практики, позитивного досвіду іноземних держав було проведено *Я. В. Грецою* в дисертаційному дослідженні «**Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин**» [445].

Задля цього дослідник розкрив такі питання:

- поняття та структура механізму реалізації та захисту прав та законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин;
- система та види гарантій реалізації та захисту прав суб'єктів податкових правовідносин;
- способи захисту прав та законних інтересів платників податків;
- особливості правового регулювання захисту прав та законних інтересів платників податків у судовому порядку;
- суть та принципи захисту прав платників податків в адміністративному порядку;
- правові особливості правового регулювання відшкодування шкоди, заподіяної неправомірними рішеннями та діями органів державної податкової служби;
- суть інтересів держави як суб'єкта податкових правовідносин;
- організаційно-правові основи реалізації прав органів державної влади та управління у податкових правовідносинах.

Попри те, що право на доступ до податкової інформації безпосередньо дослідником не розглядалось, доволі цінними є авторські міркування з приводу особливостей відшкодування шкоди, заподіяної неправомірними рішеннями та діями органів державної податкової служби, зокрема підстави виникнення права платника податків на відшкодування шкоди, заподіяної неправомірними рішеннями та діями органів державної податкової служби, серед яких є протиправність дій або бездіяльність органів податкової служби та їх посадових осіб; нанесення збитків платникові (або шкоди його майну) при здійсненні посадовою особою своїх службових обов'язків; причинний зв'язок між неправомірними діями (чи бездіяльністю) та заподіяною шкодою. Адже порушення права на доступ до податкової інформації також потребує відшкодування шкоди.

Автором пропонується «...закріпити в законодавстві гарантії повного і своєчасного відшкодування шкоди, заподіяної платникам податків та іншим суб'єктам податкових відносин, у випадку недостатності бюджетних асигнувань, визначивши додаткові джерела відшкодування шкоди, зокрема передбачивши в структурі видатків спеціальні бюджетні фонди, на зразок резервного фонду Кабінету Міністрів України» [445]. Крім того, щоб «...дисциплінувати посадових осіб органів податкової служби, стримуючи їх через, можливо, найбільш дієвий стимул – матеріальний, щоб в кінці кінців відповідав за протиправні дії сам порушник, а не всі платники податків, які сплачують кошти до бюджету, дисертант наголошує на доцільності встановлення механізму можливості регресних вимог з боку держави до посадової особи, неправомірними діями якої заподіяно шкоду платникам податків, з вимогами компенсувати втрати бюджету у зв'язку з відшкодуванням шкоди платникам податків за рахунок бюджетних коштів» [445].

Я. В. Греца наголошує на необхідності проведення кардинальної і системної реформи фіскальних органів шляхом їх об'єднання у єдиний центральний орган державної виконавчої влади з метою встановлення ефективної взаємодії, координації їхньої діяльності і забезпечення належного рівня реалізації їх прав та захисту інтересів держави й у подальших своїх роботах [446-453].

На основі врахування досягнень адміністративної та фінансово-правової науки, узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду розгляду заяв і скарг платників податків, систематизації результатів розвитку комплексу правових норм різних галузей вітчизняного законодавства, які стосуються адміністративного порядку захисту прав і законних інтересів суб'єктів оподаткування в Україні, оновлення концептуальних підходів до вказаної сфери суспільних відносин, приведення їх у відповідність з рівнем науки адміністративного та податкового права, розкриття найбільш актуальних практичних питань, що впливають на підходи до застосування якісно нових принципів і норм в законопроектній роботі органів відповідальних за розвиток концепції адміністративного та податкового законодавства в майбутньому детально дослідив О. М. Федорчук у дисертаційній розвідці **«Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку»** [454]. Відповідно до мети була зроблена спроба виконати такі завдання:

- на основі аналізу історичних фактів дослідити динаміку формування, становлення і розвитку інституту захисту прав і законних інтересів платників податків;
- розкрити внутрішній зміст і сформулювати поняття захисту прав і законних інтересів платників податків;
- охарактеризувати особливості адміністративно-правового статусу платників податків – фізичних осіб з позицій захисту ними власних прав і законних інтересів в адміністративному порядку;

- охарактеризувати особливості адміністративно-правового статусу платників податків – юридичних осіб та їх відокремлених підрозділів з позицій захисту ними власних прав і законних інтересів в адміністративному порядку; визначити систему гарантій захисту прав і законних інтересів платників податків;
- проаналізувати у світлі вимог Конституції України 1996 року найбільш важливі для захисту прав і законних інтересів платників податків правові принципи, розкрити систему цих принципів, їх сутність і правову природу; дослідити роль та значення законів, підзаконних нормативно-правових актів, міжнародних договорів і угод, рішень судових органів, активно-вольових дій організаційного характеру, в системі гарантій захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку;
- здійснити аналіз правового статусу структурних підрозділів і посадових осіб Державної податкової адміністрації України, що виконують функції розгляду заяв і скарг платників податків в адміністративному порядку;
- розкрити особливості правового регулювання захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку;
- виробити та запропонувати законодавцю і правозастосовним органам практичні рекомендації щодо вдосконалення правових засад захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку, уточнити методологічні й організаційні орієнтири і критерії цієї діяльності [454].

Попри те, що право на доступ до податкової інформації автором безпосередньо не розглядається, цінними є його висновки щодо юридичних гарантій захисту прав і законних інтересів платників податків як закріплених в чинних правових

нормах умов і засобів, що забезпечують платникам податків реальну охорону, безперешкодну реалізацію та поновлення в разі порушення їх суб'єктивних прав і законних інтересів.

Зокрема, *О. М. Федорчук* зауважує, що систему гарантій захисту прав і законних інтересів платників податків складають принципи права, нормативно-правові акти та активно-вольові дії організаційного характеру із забезпечення правильного застосування норм [454].

Не менш конструктивними вбачаються пропозиції дослідника щодо етапів реформування порядку захисту прав і законних інтересів платників податків. Так, на першому етапі пропонується «...встановити чіткий порядок та критерії для визначення достатності досвіду роботи та рівня правових знань осіб, що призначаються на посади з повноваженнями по розгляду заяв і скарг платників податків. Крім того, слід у Законі України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» та в Положенні «Про порядок розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби» закріпити обов'язковий колегіальний розгляд заяв і скарг платників податків. Встановити, що до складу колегії входять: представник органу державної податкової служби, до якого подана апеляційна скарга, незалежний представник з числа платників податків та представник правозахисних організацій регіону. При цьому рішення за результатами розгляду скарги платника податків мають ухвалюватися більшістю голосів членів колегії та затверджуватися відповідним керівником органу державної податкової служби або його заступником. Якщо думка одного з членів колегії не збігається з думкою інших членів колегії він має право викласти її окремо. Окрема думка заноситься до рішення. В разі розбіжності думок всіх членів колегії остаточне рішення приймається особою якій надано право затвердження рішення. Другим етапом є максимальне наближення

адміністративної процедури розгляду заяв і скарг платників податків до процедури судочинства шляхом «...виокремлення підрозділів апеляцій з структури підрозділів Державної податкової адміністрації України і створення на їх базі самостійних незалежних установ, які синтезували б адміністративний і судовий моменти при вирішенні податкових спорів на основі провадження справ за принципами правосуддя: усності процесу, гласності, рівності сторін, змагальності сторін при колегіальному розгляді»[454, с. 13].

Особливості нормативного регулювання та шляхи удосконалення захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку, а також інші аспекти захисту прав і законних інтересів платників податків досліджено в подальших роботах цього автора [455-460].

Численні скарги платників податків на рішення, дії (бездіяльність) податкових органів та їх посадових осіб свідчать про наявність непоодиноких випадків не лише порушення права на доступ до податкової інформації, а й інші зловживання у сфері оподаткування. Проте й донині процедура проваджень у справах за зверненнями платників податків до органів державної податкової служби України є доволі невизначеною.

У зв'язку з чим актуальною вбачається дисертаційна робота *Н. П. Каменської «Проведення у справах за зверненнями платників податків до органів державної податкової служби України»*, де на основі аналізу наукових праць, чинного законодавства та правозастосовної практики визначено структуру і зміст проваджень у справах за зверненнями платників податків до органів державної податкової служби України, сформульовано пропозиції, рекомендації щодо вдосконалення механізму розгляду та вирішення відповідної категорії справ[461].

Ми погоджуємось з дослідницею, що «...суб'єктами проваджень у справах за зверненнями платників податків до орга-

нів державної податкової служби України є: платники податків – фізичні та юридичні особи, податкові органи, а також особи, які сприяють здійсненню таких проваджень, – адвокати, експерти, перекладачі, законні представники тощо. Разом з тим платники податків – відокремлені підрозділи юридичних осіб не можуть виступати як суб'єкти цих проваджень, оскільки вони є представниками своїх засновників, діють від їхнього імені та у межах делегованих ними повноважень» [461].

Цікавою є також класифікація звернень платників податків до органів державної податкової служби України на: заяви, скарги, пропозиції, інформаційні запити та запити щодо роз'яснення законодавства.

Як стверджує *Н. П. Каменська*: «Перераховані звернення є важливим джерелом інформації про ефективність діяльності податкових органів. У зв'язку з чим існує нагальна потреба їх систематизації, аналізу та узагальнення. Відповідне завдання доцільно покласти на структурні підрозділи (посадових осіб), які здійснюють аналітично-інформаційне забезпечення у податкових органах. З цією метою обґрунтовується необхідність внесення відповідних змін до організаційно-розпорядчих актів органів державної податкової служби України, якими визначаються функціональні повноваження таких підрозділів (посадових осіб)» [461].

Схвалення викликає також пропозиція дослідниці щодо необхідності закріплення на законодавчому рівні порядку оскарження платниками податків – юридичними особами дій (бездіяльності) податкових органів (їх посадових осіб), рішень посадових осіб цих органів, а також можливості направлення адміністративних звернень громадян електронною поштою [461].

Особливості провадження за скаргами, заявами, пропозиціями, інформаційними запитами, запитами щодо роз'яснення

законодавства платників податків та за платників податків, удосконалення законодавства, норми якого регламентують провадження у справах за зверненнями платників податків до органів ДПС України розглянуто авторкою в подальших роботах [462-474].

З'ясування правової природи, змісту та сутності права людини, громадянина на доступ до податкової інформації в Україні та надання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо шляхів підвищення ефективності його правового регулювання вперше було визначено В. Я. Політило в дисертаційному дослідженні «**Право людини та громадянина на доступ до податкової інформації в Україні**» [475].

Задля цього автором було поставлено такі завдання:

- окреслити стан наукових досліджень, що присвячені праву на доступ до податкової інформації та виокремити основні стадії формування права на доступ до податкової інформації у сучасній юридичній доктрині;
- визначити методологічні засади дослідження;
- сформулювати авторське визначення понять «податкова інформація» та «доступ до податкової інформації»;
- здійснити класифікацію видів доступу до податкової інформації;
- визначити співвідношення понять «податкова інформація» та «податкова таємниця»;
- розкрити особливості інституційного забезпечення права на доступ до податкової інформації;
- проаналізувати міжнародні стандарти правового регулювання права на доступ до податкової інформації;
- з'ясувати тенденції подальшого розвитку законодавства України у сфері доступу до податкової інформації;
- запропонувати шляхи підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до податкової інформації в Україні.

Попри безперечну актуальність розкритих питань, кілька позицій залишилися поза увагою, а саме: не з'ясовано структуру права на доступ до податкової інформації, не визначено інституційно-функціонального механізму реалізації права на доступ до інформації, відсутні результати соціологічних досліджень автора, або, принаймні, посилання на соціальні дослідження інших науковців відповідно до теми дослідження тощо.

Дана монографічна робота є логічним продовженням думок, ідей та пропозицій, висловлених в наведеній дисертації з урахуванням конструктивних зауважень, висловлених під час захисту, та подальшим особистим науковим пошуком, а також беручи до уваги концептуальні принципи наукової школи інформаційного права В. А. Ліпкана.

Дослідження доктринальної літератури, присвяченої інформаційній тематиці загалом та окремим аспектам права на доступ до податкової інформації зокрема, надає можливість дійти таких висновків.

1. Питання доступу до податкової інформації є предметом дослідження багатьох юридичних наук.
2. Найбільш багатогранно ця проблематика розглядається науковцями в рамках конституційного, інформаційного, адміністративного права.
3. Становлення таких наукових досліджень має складну і тривалу історію та нецілісний, несформований характер, що не надає можливості здійснити періодизацію їх розвитку.
4. Нині неунормований понятійно-категоріальний апарат у цій сфері, а також розрізнення права на інформацію, права на доступ до інформації, права на звернення тощо.
5. Право на доступ до податкової інформації потребує комплексного, системного дослідження.

1.2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Наукове дослідження права людини і громадянина на доступ до податкової інформації – це цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають у вигляді системних понять, законів, теорій. Порушена тематика є доволі складною, а об'єктивне, ґрунтовне та всебічне її вивчення вимагає застосування різних методологічних підходів і принципів.

Об'єктом науково-теоретичного дослідження виступає не просто окреме явище, конкретна ситуація, а цілий клас понять, пов'язаних з поняттям «право на доступ людини і громадянина до податкової інформації». Мета та безпосередні завдання нашого науково-теоретичного дослідження полягають у тому, щоб знайти загальне у ряду поодиноких явищ та розкрити закони, за якими виникає, функціонує такий правовий феномен, як право на доступ до податкової інформації, з огляду на наукові позиції і характеристики предмета дослідження. Кінцевою ж метою нашої роботи є висунення авторської гіпотези.

До основних методологічних складових нашого науково-теоретичного дослідження слід віднести такі, як сукупність наукових методів, всебічно обґрунтованих та зведених до єдиної системи; розгляд основних понять, а також конкретних термінів, пов'язаних між собою у межах юридичної науки.

На жаль, сьогодні багато дослідників не приділяють належної уваги такій важливій складовій наукового дослідження, як методологія. На нашу думку, такий підхід при проведенні наукового дослідження є доволі спрощеним. Наукова методологічна база має величезний потенціал, що дозволяє досліднику розглянути безліч поглядів та вибудувати власний. Ми вважаємо, що саме методологічний розділ вказує на рівень проведе-

ного дослідження науковцем, оскільки вкрай важливо привернути увагу до особливостей теоретичної думки для застосування її на практиці.

Усі результати наукових досліджень втілюються в наукових працях (статтях, монографіях), пізніше, після їх всебічної оцінки, використовуються на практиці, враховуються у процесі пізнання і в узагальненому вигляді включаються в керівні документи. У науковій чи практичній формі діяльність людей визначається за допомогою кількісних та якісних компонентів. Кінцевий результат наукової роботи залежить не тільки від того, хто діє (суб'єкт) або на що вона спрямована (об'єкт). Також кінцевий результат залежить і від того, як відбувається даний процес, які способи, прийоми, засоби при цьому застосовуються. Відповідно, такі характеристики слід віднести до проблем визначення методу.

Ф. Бекон порівнював метод зі світильником, який освітлює подорожньому шлях у темряві. Він вважав, що не можна розраховувати на успіх у вивченні якого-небудь питання, якщо ти загубився у дорозі. Кожен метод виявиться неефективним і навіть марним, якщо використовувати його не як «керівну ланку» в науковій або іншій формі діяльності, а як готовий шаблон для перекроювання відомих фактів [476, с. 134].

Р. Декарт методом називав точні та прості правила, дотримання яких сприяє накопиченню знань, дозволяє відрізнити помилкове від істинного. Він зазначав, що краще буде не думати про пошук різних істин, аніж робити це без всякого методу [476, с. 134].

І. Павлов зазначає: «Метод – найперша, основна річ при проведенні наукової роботи. ...Якщо правильно обрати метод, то навіть не дуже талановита і працьовита людина може зробити багато. А при поганому методі й геніальна людина буде працювати даремно і не одержить цінних, точних і правильних даних» [476, с. 135].

Дж. Томсон зауважує, що «Науковий метод – не стовпова дорога до відкриття. ...Я думаю, що це сукупність правил, іноді загальних, іноді окремих, які допомагають досліднику на шляху по джунглях спочатку розрізнених, неспіввідносних один щодо одного фактів» [476, с. 136].

Наукові методи повинні ґрунтуватись на основі певної теорії, яка водночас виступає необхідною передумовою її виникнення та застосування. Важливість кожного методу, з огляду на його ефективність, полягає у розкритті головного змісту і визначенні суті того явища чи поняття, що розглядається. Також важливо враховувати фундаментальність теорії, яка «переходить у метод» [1, с. 8]. Поступово, з визначенням основних понять метод знаходить своє розширення в системі. Тобто використовується для подальшого розвитку науки, її поглиблення і розгортання теоретичного знання як цілісної системи, її матеріалізації та об'єктивізації в практиці, на конкретному прикладі.

Історія і сучасний стан пізнання і практики переконливо показують, що далеко не всі методи, не перша-ліпша система принципів, а також засоби діяльності забезпечують успішне розв'язання проблем. Величезного значення набуває не тільки результат дослідження. Науковці звертають особливу увагу на шлях, який торують. Усі кроки на ньому повинні бути важеними.

Основною функцією методу є безпосереднє втілення мети в роботі науковця. Внутрішня організація і регулювання процесу пізнання пов'язана з практичним перетворенням того або іншого об'єкта. Тому метод, у різних своїх проявах, може зводитись до сукупності визначених правил і прийомів, а також способів та норм пізнання у безпосередній дії. Він є системою розпоряджень і принципів, нових вимог, що повинні орієнтувати в розв'язанні конкретної задачі, для досягнення визначеного результату в конкретній сфері діяльності. Він дисциплінує

пошук істини і надає можливість заощаджувати сили і час. Такий підхід дає змогу рухатися до мети найкоротшим шляхом.

На думку вітчизняного вченого *А. М. Сови*, метод і методологія водночас тотожні і різні: їх схожість полягає в тому, що вони взаємопов'язані і у своїй єдності відображають реальну дійсність. Будучи єдиними у своїй взаємодії, метод і методологія не відокремлені жорстко одне від одного, і водночас не є безпосередньо одним тим самим. Ці дефініції у процесі проведення наукового дослідження та їх застосування переходять, перетворюються одне на одне. Метод, досліджуючи дійсність, перетворюється та трансформується на методологію за допомогою розробки. Формулювання принципів і правил, а також прийомів, що впливають з нього, можуть знову повертатись в метод (і навпаки). Суб'єкт дослідження надає їм якості контрольних функцій та приписів. Цей доволі складний процес відбувається в ході пізнання і зміни навколишнього світу за його власними і самостійними законами розвитку [4, с. 21].

На нашу думку, твердження вченого *В. В. Пороха*, що метод – це теорія, звернена до практики наукового дослідження [477, с. 15], не є зовсім точним, бо метод звернений також і до самої практики як предметної та соціальної діяльності та виконує перетворювальну функцію. Розвиток методів і вдосконалення методології дослідження, по суті, один і той самий процес з двома нерозривно пов'язаними сторонами. Не тільки методи визначають себе в методології, а й методи переходять у методологічні процеси та істотно впливають на їх формування, а також на хід практики. Щоб методи виконували методологічну функцію, вони повинні бути відповідним чином трансформовані й перетворені з пояснювальних положень теорії на діяльність з власним процесом орієнтації. Звідси впливає поява регулятивних принципів, що втілюється у вимогах, приписах і настановах. Усі методи детерміновані не тільки попередніми та співіснуючими водночас з ними іншими мето-

дами і не тільки тією теорією, якою вони засновані. Кожен метод обумовлений, передусім, своїм предметом, тобто тим, що саме досліджується. Це можуть бути окремі об'єкти, або їх класи, що виконують спільні або різні функції.

Метод як спосіб дослідження іншої діяльності не може залишатися протягом тривалого часу незмінним. Метод має варіативну конструкцію, він повинен змінюватися разом з предметом, на який спрямований. Це означає, що істинним повинен бути не тільки кінцевий результат пізнання, а також і шлях, що веде до нього. Тобто метод повинен засвоїти й утримати специфіку даного предмета. Метод будь-якого рівня щодо прояву своєї спільності має не тільки суто теоретичний, а й практичний характер, бо він виникає з реального життя.

Метод юриспруденції як засіб юридичного пізнання й створення, а також організації юридичного знання визначає О. Ф. Скакун. За допомогою юридичного методу предмет юриспруденції конкретизується і оформлюється у відповідну юридичну теорію (юридичну науку) як єдину систему знань про державу та право, висловлену в поняттях [1, с. 5]. Методологію як науку про методи, складне утворення, що характеризує систему різних методологічних рівнів і методів пізнання предмета детермінують такі вітчизняні вчені, як С. Д. Гусарєв, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко [4, с. 21]. У механізмі юридичного пізнання вони розглядають методологію як вихідну категорію, а метод – як вихідну, базову категорію методології. Оскільки методологія є не що інше, як теорія методів [4, с. 21]. В. М. Шейко методологію визначає як концептуальний виклад мети, змісту та методів дослідження, що забезпечують отримання максимально об'єктивної, а також точної та систематизованої інформації про досліджувані процеси та явища навколишньої дійсності [478, с. 56].

Поняття «метод» та «методологія» розрізняє науковець С. Л. Лисенков. Він зазначає, що конкретні прийоми і способи наукового дослідження називаються методами науки [479, с. 13].

Сукупність усіх методів будь-якої науки становить її методологію [479, с. 13].

Російські вчені *В. В. Лазарєв, С. В. Липень* розглядають методологію як сукупність принципів, прийомів, способів наукової діяльності, що застосовується для отримання істинних, та таких, що відображають об'єктивну реальність знань [2, с. 13]. *Н. І. Матузова, А. В. Малько* зазначають, що метод охоплює способи, прийоми, засоби вивчення [3, с. 23].

Зазначимо, що проблеми методу і методології займають важливе місце у сучасній західній філософії. Особливого розвитку вони набувають у таких її напрямках та течіях, як позитивізм і постпозитивізм, структуралізм і постструктуралізм, аналітична філософія, герменевтика, феноменологія тощо.

Головне призначення будь-якого методу – на основі відповідних принципів (вимог, приписів) забезпечити успішне розв'язання певних пізнавальних і практичних проблем. Ми стверджуємо, що питання методу і методології не можуть бути обмежені лише філософськими або внутрішніми науковими рамками, а повинні розкривати питання у широкому контексті.

Аргументовану позицію з приводу співвідношення понять «метод» та «методологія» детально викладено в першій книзі з серії «**ORDO ORDINANS**» – монографії *В. А. Ліпкана* та *В. А. Залізняка* «**Систематизація інформаційного законодавства**» [339].

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що ці поняття («метод» і «методологія») слід використовувати в таких значеннях.

Метод: 1) спосіб досягнення мети, певним чином упорядкована діяльність; 2) спосіб дослідження конкретної сфери об'єктивної реальності, який надає загальнометодологічним засадам предметної визначеності. Метод як засіб пізнання являє собою спосіб відтворення в розумовій діяльності досліджуваного предмета. *Гегель:* «Метод є рухом самого змісту і через це не може розроблятися поза зв'язком зі змістом».

Методологія: 1) сукупність принципів, прийомів і методів дослідження будь-якого об'єкта; 2) певним чином сформована ідеологія науково-аналітичної роботи, що базується на певних припущеннях, ідейно-теоретичних засадах, ціннісних настановах, які загалом задають науково-пізнавальний горизонт ставлення людини до світу, суб'єкта до об'єкта, що вивчається, та змінюється в процесі людської діяльності; 3) наука про методи пізнання й перетворення світу.

Отже, поняття «методологія» та «метод» співвідносяться між собою як загальне та часткове, де методологія – це вчення про методи пізнання дійсності або система принципів, на основі яких ґрунтується дослідження та здійснюється обрання конкретних методів, а метод – це важлива складова методології, за допомогою якого пізнається дійсність (спосіб пізнання дійсності).

Методологія даного дослідження складається з широкого спектра сучасних філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання державно-правових процесів та явищ. Застосування цих методів ґрунтується на системному, діяльнісному, функціональному та класифікаційному підходах, що дає змогу досліджувати порушені проблеми різнобічно, виходячи зі специфіки предмета дослідження, поставленої мети та його задач.

Визначаючи та розглядаючи методологічні засади нашого дослідження, маємо необхідність розкрити суть тих методів, на основі яких здійснювалось розкриття права на доступ до податкової інформації.

Ряд дослідників юридичної методології – *М. І. Козюбра* («Поняття і структура методології юридичної науки») [480; 481], *Р. М. Лукич* («Методологія права») [482], *В. М. Сирих* («Метод правової науки: основні елементи і структура») [483], *С. С. Алексєєв* («Загальна теорія права») [484], *П. М. Рабінович* («Проблеми трансформації методології вітчизняного пра-

вознавства: досягнення, втрати, перспективи») [485], *Н. Н. Тарасов* («Метод и методологический подход в правоведении: попытка проблемного анализа») [486], *В. П. Казимирчук* («Право и методы его изучения») надають визначення методології та основних методів у юридичній науці [487].

Аналізуючи зазначені вище праці різних науковців, ми виокремили такі юридичні методи, які, на нашу думку, детерміновані генезисом, особливостями предмета дослідження:

- 1) світоглядні, філософські та наукознавчі засади дослідження;
- 2) використані домінуючі методологічні принципи та підходи;
- 3) застосовані основні наукові методи для вивчення предмета та побудови відповідних наукових знань, що склали понятійно-категоріальний апарат дослідження.

По-перше, з широкого спектра філософських та наукознавчих засад нами виділені погляди та філософські системи комунікації таких науковців, як *Ю. Хабермас* [488; 489; 490], герменевтики *Г.-Г. Гадамер* [491; 492], феноменології *М. Гайдеггер* [493; 494; 495; 496; 497; 498; 499; 500].

По-друге, застосування філософських та наукознавчих засад здійснюється на основі системного [501; 502], діяльнісного [503], функціонального [504] і класифікаційного [505] підходів, що дає змогу досліджувати порушені проблеми різнобічно, виходячи зі специфіки предмета дослідження, поставленої мети та його задач.

Застосування системного підходу при дослідженні державно-правових явищ розпочалось у 70 – 80-ті рр. ХХ ст. У радянській науці розвиток системного методу здійснювався в умовах значної ідеологізації та догматизації теоретичної думки, абсолютизації діалектичного методу у пізнанні, насамперед суспільних явищ. Системний підхід навіть у скрутні для науки часи знаходив прихильників серед науковців юридичної

галузі пізнання. Так, першими розпочали його застосування у державно-правових дослідженнях *Е. Маркаряна «Питання системного дослідження суспільства»* (1972 р.) [506], *С. Алексєєв «Структура радянського права»* (1975 р.) [507], *Л. Тіунова «Про системний підхід до права»* (1986 р.) [508]. Ці дослідження ґрунтувались на фундаментальних працях таких вчених, як *В. Г. Афанасьєв «Системність і суспільство»* [509], *І. Блауберг, Є. Г. Юдін «Становлення і сутність системного підходу»* [510], *Л. А. Петрушенко «Єдність системності, організованості та постійного руху»* [511], *В. Н. Садовський «Основи загальної теорії систем»* [512] та ін.

Деякі наукові праці щодо застосування системного підходу в галузі суспільних наук написані у 70 – 80-х рр. Однак, зрозуміло, що жодна з них не порушувала проблеми цілісного системного дослідження демократичної, соціальної і правової держави. З часом ідеологічні та політичні зміни, що сталися в нашому суспільстві, призвели до того, що увага до цього методу відчутно послабилася. Поступові позитивні кроки із застосування системного підходу в державно-правових дослідженнях відбулися у 90-ті, після проголошення Україною незалежного шляху розвитку.

Складність природи системного підходу визначається тим, що він пов'язаний з різними дисциплінами. Цей загальнонауковий метод виступає засобом формування цілісного світогляду, оскільки є методом дослідження об'єкта як цілого. Тобто сукупності елементів, що перебувають у взаємодії та породжують цілісні властивості. На сьогоднішній день системний підхід широко використовується у різних галузях знань, що дає підставу говорити про його універсальність [513; 514; 515]. Ефективність застосування цього методу пов'язана з визначенням і закінченням процесом формування системного підходу як цілісної методології. Наприклад, такий підхід допомагає науковцю розробити понятійний та категоріальний апарат наукового дослідження.

Системний підхід є такою основою дослідження, в якій передбачається розгляд об'єкта як складного, багатогранного явища з різними якостями, що складаються з окремих елементів. Зв'язки між складовими цього явища утворюють його відносно незмінну структуру та забезпечують цілісність.

Використання системного підходу у юридичних дослідженнях допомагає розглянути державні та правові явища як цілісні сукупності різноманітних елементів, що взаємодіють між собою і навколишнім середовищем.

До головних положень при застосуванні цього підходу слід віднести державно-правові явища, що проектується на зовнішній світ, у якому процеси та предмети пізнання мають цілісний характер. Це обумовлює наявність у них таких властивих тільки їм рис, які не зводяться до суми властивостей їх складових. Вони взаємопов'язані між собою так само, як і кожне явище з множиною інших систем. Інтерпретованість у визначенні властивостей елементів чи систем залежить від властивостей системного цілого, частину якого вони становлять. Будь-яке державно-правове явище має динамічну природу, тобто йому властиві процеси виникнення і становлення, розвитку і зміни до моменту припинення свого існування. Функціонування та розвиток цих явищ здійснюється в результаті взаємодії з зовнішнім середовищем при здійсненні домінування внутрішніх закономірностей над зовнішніми чинниками та закономірностями. Інколи цей процес пов'язаний із саморозвитком нової системи.

Отже, системний підхід є важливим методом у межах нашого наукового дослідження. За допомогою системного підходу державно-правові явища ми розглядали як елементи системи.

Право, держава, їх структурні підрозділи є відкритими системами, що складаються із систем першого порядку і належать до вищих систем.

І право, і держава виконують певні функції, що, передусім, визначає актуальність використання системного підходу та

аналізу в пізнанні явища права на доступ до податкової інформації. Так, «первинна клітина» права на доступ до податкової інформації – його норма – є частиною цілісної системи права; система права – частиною правової системи держави.

Норму права можна пізнати лише в тісному логічному зв'язку з іншими нормами; систему права – у зв'язку з елементами правової системи: законодавством, правосвідомістю, правовою культурою та ін.

Системний підхід надав нам можливість досягнути взаємодії держави і права як комплексний процес з усіма його проявами, простежити зв'язки між причиною і наслідком у державно-правових явищах.

Діяльнісний підхід потрапив до сфери наукового інтересу в XVIII ст. завдяки представникам німецької класичної філософії, де діяльність розглядалась як спонтанна активність свідомості. Пізніше, у працях *К. Маркса* отримала свій розвиток концепція трудової діяльності, її структури, співвідношення з метою тощо [516, с. 188—189]. Однак концептуальні засади, що містилися у працях *І. Канта*, *Г. Гегеля*, *Ф. Енгельса*, *М. Вебера* [512], ще не дозволяли стверджувати про можливість формування цілісної теорії діяльності. Необхідні були додаткові фундаментальні дослідження.

Одним із важливих етапів наукового осмислення категорії діяльності став період 1927 – 1930 рр., пов'язаний з працями *Л. Виготського* [517] та 1935 – 1940 рр. *А. Леонтьєва* [517]. Саме в цей період були сформульовані всі головні тези майбутньої теорії діяльності: про її цілеспрямованість, предметність, склад і побудову, практичний та теоретичний рівень, ідеї щодо ієрархії діяльності, провідного типу діяльності тощо.

Пізніше, у 70 – 90-х роках, також спостерігалися наукові сплески зацікавленості проблематикою діяльності, де на особливу увагу заслуговують представники психологічної науки, філософії та соціології [479].

У правознавстві діяльнісний підхід розглядає діяльність, що пов'язана з реалізацією суб'єктивних прав, інтересів людини та громадянина, що передбачає здійснення аналізу цієї діяльності шляхом юридичної кваліфікації з метою приведення її відповідно до вимог норми.

У нашому дослідженні ми пов'язуємо право на доступ до податкової інформації з діяльністю держави, її функціонуванням та розвитком, режимом здійснення влади, де людська діяльність (права на доступ) є першоосновою.

Основні положення функціонального підходу були визначені *Р. Мертоном*:

- 1) функціональна єдність цілого, що означає узгодження функцій всіх його частин;
- 2) універсальність функціоналізму – функціональність притаманна всім соціальним явищам і віддзеркалює їх корисність;
- 3) функціональна необхідність – будь-яке явище існує, коли функціонує, взаємодіє [517, с. 78–79].

У межах розкриття предмета нашого дослідження застосування функціонального підходу обумовлене необхідністю виокремлення елементів права на доступ до податкової інформації відповідно до процесу взаємодії різноманітних суб'єктів, що здійснюють процес забезпечення права на доступ до податкової інформації, визначенні його місця, ролі, а також значення у розвитку правового суспільства.

Окрім того, функціональний підхід був використаний при визначенні особливостей вітчизняного та зарубіжного регулювання права на доступ до податкової інформації, а також для розробки та обґрунтування авторської позиції щодо шляхів підвищення ефективності правового забезпечення права на доступ до податкової інформації в Україні.

За допомогою класифікаційного підходу ми виокремили наукові позиції вчених щодо порушеної проблематики, а також

об'єктивно існуючі проблеми права на доступ до податкової інформації.

При проведенні дослідження були застосовані основні наукові методи вивчення предмета та побудови відповідних наукових знань, що склали понятійно-категоріальний апарат дослідження, бо, як зазначив С. Л. Лисенков: «...чим складнішим є предмет науки, чим багатограннішими є форми його прояву в реальній дійсності, тим більша кількість методів (прийомів, способів) використовується при його дослідженні» [479, с. 13]. Оскільки тематика нашого дослідження є доволі складною, то є потреба у використанні цілого арсеналу загальнонаукових, спеціально-юридичних і філософських методів.

Сучасні вітчизняні наукові дослідження базуються здебільшого на такому загальнонауковому методі, як діалектичний. Загалом діалектика як наука вивчає загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення.

Діалектичний метод – це загальнонауковий метод пізнання, що потребує враховувати в процесі пізнання дійсності взаємозв'язок і постійний розвиток явищ. Діалектика як метод пізнання природи, суспільства і мислення, розглянута в єдності з логікою і теорією пізнання, є фундаментальним науковим принципом дослідження багатопланової і суперечливої дійсності в усіх її проявах [478, с. 58].

Цей метод «був розвинутий протягом багатьох століть вченими різних філософських та політичних напрямків» [518] й полягає у такому підході до вивчення явищ суспільного буття, що ґрунтується на загальних закономірних зв'язках розвитку суспільства, держави й природи. Таким чином, згідно з діалектичним методом усі явища взаємопов'язані один з одним та є динамічними, що перебувають у постійному розвитку.

Щодо теми дослідження, то завдяки діалектичному методу було враховано розвиток поняття «право на доступ до подат-

кової інформації», беручи до уваги його динаміку на тлі розвитку законодавства країни; визначено взаємозалежність цього поняття з іншими соціальними та суспільними явищами, зокрема права з історією, економікою та суспільним життям.

Аксіологічний метод спрямовано на з'ясування і визначення суспільної небезпеки порушень у сфері права на доступ до інформації та суспільну корисність державної діяльності щодо їх подолання.

Герменевтичний метод надав можливість розкрити і з'ясувати зміст права на доступ до податкової інформації, виходячи з особливостей юридичної термінології, залежність тлумачення нормативно-правових актів чи положень, що викладені у наукових текстах, розкрити зміст норм права та наукових знань, виходячи з особливостей юридичної нормативно-правового та наукового стилю мови.

Структурний метод у нашому дослідженні використовувався для визначення складових податкової інформації, елементів державно-правового захисту, а також структури методології дослідження.

Історичний метод дає змогу з'ясувати процеси виникнення, становлення та розвитку явищ та процесів, врахувати конкретне історичне середовище, в якому відбувалося їх формування, встановити етапи розвитку тощо. А це, своєю чергою, допомагає правильно зрозуміти сутність предмета дослідження, виявити загальні закономірності, що йому притаманні.

Як слушно зазначає О. А. Неприцький: «...принцип історичності доповнює загальну методологію дослідження як інструмент, що дає змогу розглянути факти, події, явища і процеси в їх історичній ретроспективі та послідовності появи і розвитку. Всі вони існували у жорсткій прив'язці до тих історичних умов, що їх створили. І вивчатися вони мають у відповідності зі своїми хронологічними, причинно-наслідковими зв'язками у поєднанні з тогочасними об'єктивними умовами» [519, с. 40].

Важливість цього методу пізнання підкреслював М. Х. Бунге: «...завдання вченого полягає не у викладі загальних, далеких від реальності понять – загального руху економічного процесу, а у вивченні багатограних форм дійсності, у розкритті сенсу останньої, у пізнанні законів, які панують серед різноманіття і уявної випадковості явищ. Для того, щоб задовольнити сучасні потреби, політична економія повинна займатись дослідженням того, що існує, – явищ, фактів і будувати свої твердження на історичній основі – на знанні поступового розвитку форм в економічній історії» [520, с. 6].

Отже, використовуючи історичний метод, було окреслено історію розвитку права доступу до податкової інформації у провідних країнах світу та особливості його забезпечення.

Методи класифікації й групування використовувалися нами для дослідження видів доступу до податкової інформації.

Порівняльно-правовий метод передбачає «зіставлення юридичних понять, явищ і процесів і виявлення між ними схожості та відмінностей» [1, с. 15].

Слід зазначити, що у вітчизняних наукових колах тенденцію поєднання наукових методів різних наук оцінюють позитивно. Зокрема, О. П. Реєнт зазначає, що інтеграція історичної науки з іншими дисциплінами створює нові можливості для вивчення явищ соціокультурного життя народу України [521, с. 21].

А. О. Чубарян вважає запорукою успіху синтез методів різних наукових дисциплін, нові орієнтації та підходи [521, с. 5].

У межах нашого дослідження застосування порівняльно-правового методу надало можливість проаналізувати міжнародні стандарти правового регулювання права на доступ до податкової інформації; за допомогою *формально-правового методу* було визначено сутність поняття «право доступу до податкової інформації».

За допомогою *методу документального аналізу* опрацьовано нормативно-правові акти та розроблено наукові рекомендації.

дації щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації.

Отже, **окреслення методологічних засад дослідження права на доступ до податкової інформації надало можливість діяти таких висновків:**

- 1) від методологічного інструментарію залежить як широта когнітивних можливостей для видобування нового знання про предмет вивчення, так і відповідність одержаних результатів;
- 2) предмет нашого дослідження потребує використання широкого спектра сучасних філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання державно-правових процесів та явищ;
- 3) застосування цих методів ґрунтується на системному, діяльнісному, функціональному та класифікаційному підходах, що дає змогу досліджувати порушені проблеми різнобічно, виходячи зі специфіки предмета дослідження, поставленої мети та його задач;
- 4) комплексне використання методологічних підходів та методів дослідження сприятиме об'єктивному, всебічному, повному розкриттю предмета вивчення даної монографічної роботи.

1.3 ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зміст права людини та громадянина на доступ до податкової інформації варто дослідити через алгоритмічну складову термінів: «особа» – «людина» – «громадянин» – «право» – «право на інформацію» – «інформація» – «податкова інформація» – «право на доступ до інформації» – «право на доступ до податкової інформації».

1.3.1 Поняття «особа» – «людина» – «громадянин» у доктринальних дослідженнях та нормативно-правових актах

Співвідношення понять «особа», «громадянин» та «людина» займає одне з провідних місць у гуманітарних науках. Аналіз загальнотеоретичних досліджень у цій сфері надає можливість дійти таких висновків:

- 1) **«людина»** – це біологічна категорія, що визначає належність живої істоти до людського роду за певними анатомічними особливостями та фізіологічними функціями, зокрема:
 - розвиненість інстинктів, що забезпечує можливість реалізації різних інтересів;
 - наявність мови як засобу спілкування та узгодження діяльності людини;
 - необхідність спілкування із собі подібними з метою досягнення компромісу інтересів;
 - чіткий розподіл праці у людському середовищі, що надає можливість досягти високого ступеня організованості відносин;
- 2) **«особа»** – людина, яка має історично зумовлений ступінь розвитку, користується правами, що надаються суспільством, та виконує суспільні обов'язки, а також володіє такими рисами:
 - розумність, тобто здатність мислити та приймати осмислені, а не інстинктивні рішення;
 - свобода, тобто можливість вибору із встановлених суспільством варіантів поведінки саме того, який найповніше відповідає інтересам особи та не порушує прав інших суб'єктів, що і забезпечує можливість усвідомленого ставлення суб'єкта до власної поведінки;

- індивідуальність, що виявляється у наявності специфічних рис, які виокремлюють особу з маси собі подібних;
- відповідальність, що характеризується як можливість передбачати результати своїх дій, керувати ними та самостійно нести відповідальність у разі невиконання обов'язків чи порушення прав інших осіб;

3) **«громадянин»**— це особа, яка належить до постійного населення певної держави, має нормативно закріплений статус, користується захистом держави як у межах її території, так і поза нею.

Таким чином, еволюція понять «людина», «особа» та «громадянин» визначає певні етапи становлення, розвитку та функціонування суспільства і держави.

У нормативно-правових актах України поняття «особа» використовується як тотожне за змістом поняттю «людина». Окрім цього, часто з'являється й поняття «громадянин», яке вже передбачає певну взаємодію між особою та державою і тісно пов'язане з функціонуванням державних механізмів. Так, у ході історичного розвитку суспільства відбувається постійна боротьба між особою та приналежністю її до соціальної спільноти. Особа, щоб отримати можливість діяти вільно, постійно вступає в боротьбу з іншими особами, а також соціальним середовищем.

М. М. Рассолова, В. О. Лучіна, Б.С. Ебзєєва вважають, що поняття «особа» являє собою соціальну характеристику людини на певному етапі суспільного розвитку. Вона є невід'ємним елементом суспільства, наділена правовим статусом, правосуб'єктністю, реципієнт правового впливу, повноправний учасник суспільних відносин, сукупність та зміст яких визначають його положення у суспільстві та соціальну роль, поведінку і духовне життя [522, с. 209].

Розглядаючи зазначене питання, не можливо оминати роль держави у житті особи. Державою можна назвати своєрідний інструмент, за допомогою якого існують її громадяни. Основним завданням держави щодо громадян є забезпечення їхньої свободи.

Право особи є атрибутом громадянина, а боротьба кожної особи за право постійно призводить до змін у правовій сфері (тобто зміни відбуваються у державі на законодавчому рівні), що можливо здійснити тільки у межах функціонування держави. Функція права перебуватиме у постійному розвитку доти, доки особа не припинить боротись за свої права в межах своєї індивідуальності.

1.3.2 Генезис ідеї прав людини та громадянина

Поліваріантність теоретичних підходів до досягнення прав людини на всіх етапах розвитку української політико-правової думки є закономірною. Адже, по-перше, вони мають хронологічний і географічний вимір. По-друге, кожна країна, залежно від правосвідомості, правової культури, менталітету її народу, стану законодавства, презентувала своєрідні ідеї в галузі прав людини, які виражали особливості політико-правового світогляду народу, його самобутність. Ці ідеї запозичувалися іншими, менш розвиненими країнами, які для покращення свого суспільного життя боролися за гуманізацію діючої правової системи, законодавства тощо.

Залишаючи поза увагою шляхи формування теорій і концепцій прав людини, лише зауважимо, що становлення інституту прав людини відбувалося одночасно з осмисленням людської сутності, а також формуванням уявлень про державу, право, закон.

Зокрема ідеї соціальної і правової держави тісно стикаються з ідеями прав людини, вони є сполучною ланкою між природ-

ною сутністю людини з її природними потребами і нормативним вираженням прав людини.

У суспільстві існує безліч політико-правових систем, функціонують різні підходи до поняття і визначення права. Такий стан речей у своїй більшості пояснюється багатозначністю цього поняття.

На сьогодні можемо окреслити дві основні концепції у розумінні права: природно-правову концепцію і позитивістську.

Так, прихильники першої концепції (природно-правової) визначають право, як об'єктивне явище суспільного життя, що не може створюватись ні людиною, ні державою, а є проявом божественної сили, яка визначає справедливість і рівність.

Представники позитивістського напрямку зазначають, що право не може виникати та існувати без держави, створюється при формуванні суспільних відносин, утверджує справедливість.

Звичайно, можна погодитись, що враховуючи людську природу, вже з огляду на суть свого буття, а також виходячи з принципів рівності та справедливості, кожен суб'єкт має певні права. Він завжди має право бути вільним і може розраховувати на створення державою умов для самореалізації. У такому підході слід вбачати сутність природного права, мета якого забезпечення особі природних прав.

Суб'єктивні права – це атрибут кожної особи, що тісно пов'язаний з її існуванням. Водночас, враховуючи сутність людського буття у суспільстві, право їх є ідеалом і реальністю, що зароджені у соціумі. Право регулює нормативну поведінку суб'єкта і визначає рівень його свободи.

Багатоплановість у визначенні поняття права також обумовлюється об'єктивними і суб'єктивними факторами, що визначені поняттям свідомості нації, її менталітету, національних особливостей, культурних здобутків, політичного та історичного розвитку.

Право являє собою узгоджену і взаємообумовлену систему юридичних норм. Для права характерні такі ознаки, як нормативність, формалізм, системність, обов'язковість, процедурність і об'єктивність.

Нормативність права обумовлена системою норм, моделей поведінки, що визначена межами дозволеного і забороненого. Ці норми визначають поведінку громадян. Формалізм права виражено через функціонування документів, у яких закріплено відповідні правові норми. Системність і обов'язковість полягає у визначенні права як узгодженої системи, що не суперечить волі суспільства. Звідси можна виокремити таку особливість права, як його «вольовий характер». Право є основою вольового прагнення особи, рушійною силою, що визначає дійсність залежно від обставин поведінки. Будь-яке право існує для вияву волі суспільства або окремої особи. Процедурність права пов'язана з відповідними органами державної влади, що забезпечують реалізацію права. Об'єктивність обумовлена конкретними нормативно-правовими актами, які регламентують діяльність права.

Права без їх нормативного закріплення – лише голосні декларації і красиві теорії. Власне юридичні права людини є реальністю для права, яка дозволяє забезпечувати їх реалізацію, охорону і захист.

Особливістю прав людини є те, що вони становлять фундаментальні за природою, універсальні моральні категорії, невід'ємну складову частину для кожної живої людини в її стосунках з державою. Права людини невід'ємні, належать людям у рівному обсязі незалежно від соціального стану і не вимагають підтвердження права володіння ними.

Л. І. Глухарьова виокремлює головні етапи розвитку ідеї прав людини. «Перший етап – зародження ідеї (з другої половини V ст. – до н.е.) і формування вчення про права людини (з Нового часу); другий етап – позитивне закріплення прав лю-

дини як системного формування (з другої половини XVIII ст.); третій етап – соціалізація прав людини (на поч. XX ст.); четвертий етап – інтернаціоналізація прав (з середини XX ст.); п'ятий етап – глобалізація прав людини (XX–XXI ст.) [523, с. 128].

1.3.3 Поняття «права людини»

Однією з поширених у науковій юридичній літературі є думка, що під правами людини потрібно розуміти систему обов'язкових правил поведінки, формально визначених і затверджених в офіційних документах, що підтримуються силою державного примусу.

М. М. Рассолова, В. О. Лучіна, Б. С. Ебзеєва визначають право людини як об'єктивні умови, можливості життєдіяльності людини, без яких вона не може існувати [522, с. 209].

І. О. Шумак пропонує визначати права і свободи людини як визнані і гарантовані Конституцією і законами України пріоритетні природні можливості людини громадянського користуватися невідчужуваними благами приватного життя та індивідуальної свободи [136].

На думку *В. В. Кравченка*, права людини визначаються як її соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид та міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних матеріальних та духовних потреб шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими органами [524].

Дещо схожу позицію підтримує і *Ю. М. Тодика*, який визначає права людини як міру можливої поведінки для особи [525].

О. В. Чуприна пропонує під правами людини розуміти певні можливості людини, необхідні для її існування і розвитку в конкретних історичних умовах, детерміновані відповідним рівнем розвитку суспільства, що здебільшого закріплені в міжнародних нормативних документах [322].

В. Є. Гулієв та Ф. М. Рудінський під правами людини розуміють найбільш суттєві можливості вільного розвитку людей, надані державою та суспільством, що виникли як результат розвитку суспільства, широкого розповсюдження революційних та гуманістичних ідей [526].

В. В. Конєйчиков визначав права людини як вимоги, звернені до зобов'язаної особи або організації, які останніми мають бути обов'язково виконані [527].

Права та свободи людини і громадянина в Україні як певні можливості володіти, користуватися та розпоряджатися політичними, економічними, соціальними, культурними та іншими благами, наданими суспільством та державою, а також набувати їх в порядку, межах, формах і у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, визначаються *Ж. М. Пустовіт* [138].

М. І. Матузов під правами людини розуміє продукт суспільного розвитку, що визрівають в надрах певної соціально-економічної структури. Їх першопричина – матеріальні умови життя суспільства [528].

Здійснивши аналіз розвитку уявлень про права людини, *О. В. Синьов* дійшов висновку, що їх можна визначити як рівні для всіх можливості реалізації своїх потреб, необхідних для нормального існування і розвитку індивіда в конкретно-історичних умовах, об'єктивно обумовлених досягнутим рівнем розвитку людства і закріплених як міжнародні стандарти [242].

І. В. Ростовищikov права людини визначає як матеріально зумовлені, юридично закріплені і гарантовані можливості людини створювати, набувати, володіти і користуватися відповідними соціальними благами [529].

П. М. Рабінович зауважує, що права і свободи людини – це певні можливості людини, необхідні для її існування і конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягну-

тим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і закріплені у широко визнаних міжнародних нормативних документах [530].

Вчені під час дослідження правових проблем, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини, розглядають права людини як суб'єктивні права, які виражають її реальні можливості, оскільки у правознавстві часто з'являється розуміння суб'єктивного права лише як елемента конкретних правовідносин, що виникає за наявності конкретного юридичного факту.

Наприклад, С. С. Алексєєв зазначає, що розкриваючи свою природно-правову сутність через такі поняття, як «наявність», «існування» права людини крізь призму таких категорій зазвучали в загальноприйнятому для особи юридичному значенні. Вони вже існують у вигляді права на життя, права на свободу слова, права на творчість, права на отримання і використання інформації, права на особисте життя тощо. Забезпечення прав здійснюється у вигляді суб'єктивних прав, що пов'язані з можливостями індивіда, невіддільними від конкретної окремо взятої особи [531, с. 643].

Таким чином, зазначимо, що сучасна юридична практика трактує право як певні бажання людей, наприклад, «право на життя», «право вибору». Це є природні права людини, що обумовлені сутністю її буття та природою.

Також під правами слід розуміти систему юридичних норм, яка створена відповідно до вимог функціонування суспільства. Водночас права можуть бути охарактеризовані як законодавчо визначені можливості (право на життя, освіту, права на доступ до податкової інформації).

Отже, аналіз доктринальних позицій щодо розуміння поняття «права людини» дозволив дійти висновку, що дослідники репрезентуючи авторське бачення цього поняття, насамперед, вказують на «певні можливості», які:

- полягають в утриманні від певних дій чи навпаки діяти певним чином;
- є необхідними для існування, розвитку тощо людини;
- детерміновані відповідним рівнем розвитку суспільства та конкретної держави;
- юридично закріплені у відповідних міжнародних чи національних актах;
- мають часово-просторові межі тощо.

У Конституції України та у конституційному законодавстві багатьох інших країн застосовуються терміни «право людини» і «свобода людини» як рівнозначні.

Справді, як юридичні категорії вони не мають суттєвих відмінностей, адже визначають певні правові можливості людини в різних галузях її життєдіяльності, які гарантуються державою.

«Водночас між ними є певна межа-відмінність, яку можливо встановити на основі ступеня визначеності можливої поведінки і механізму державного гарантування. Термін «право» застосовується тоді, коли йдеться про конкретні можливості поведінки (право на працю, на відпочинок, на освіту, на соціальний захист тощо). Коли ж треба підкреслити більший простір вибору варіанта поведінки саме на власний розсуд і під власну відповідальність, використовується термін «свобода» [322].

1.3.4 Поняття «права людини на інформацію»

Попри визнання і проголошення в Україні широкого каталогу прав та свобод людини і громадянина, зокрема й інформаційних прав, означена група прав залишається малодослідженою.

Тривалий час основні інформаційні права та свободи людини і громадянина як у радянській, так і в сучасній науковій лі-

тературі розглядалися значною мірою як складова громадянських чи політичних прав. Це обумовлювалось, насамперед, відсутністю фундаментальної теорії основних прав та свобод людини і громадянина: відсутністю їх загальноновизнаного переліку, загального поняття таких прав тощо.

Забезпечення повної та послідовної реалізації Конституції України, чіткого дотримання конституційних положень у всій діяльності органів та посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій та в поведінці громадян, визначення змісту інформаційних прав в системі інших прав і свобод та в контексті загальних проблем правового статусу особи є одним з пріоритетних завдань вітчизняної правової науки та має важливе практичне значення.

Заслужують на увагу й зовнішні фактори, які підсилюють актуальність теми. Вступивши до Ради Європи, Україна взяла на себе обов'язок визнавати «принцип верховенства закону та принцип, в силу якого будь-яка особа, яка знаходиться під її юрисдикцією, користується правами людини та основними свободами» [532] (ст. 3 Статуту Ради Європи).

1.3.4. 1 Поняття «права людини на інформацію» в міжнародних правових актах

Аналіз основних міжнародно-правових актів, що закріплюють права людини, дозволяє дійти висновку, що хоча в кожному з цих міжнародних документів міститься норма, відповідно до якої визначено право на інформацію, зміст цього права, його трактування має певні відмінності.

Так, у ст. 19 *Загальної декларації прав людини* було зазначено, що: «Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одер-

жувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів» [533].

У ст. 10 *Конвенції про захист прав людини і основних свобод* також закріплено, що «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [534].

У ст. 19 *Міжнародного пакту про громадянські та політичні права* від 16 грудня 1966 року визначено, що «Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» [535].

Декларація свободи висловлювань та інформації, що прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 29 квітня 1982 року, проголошує, що свобода інформації необхідна для соціального, економічного, культурного і політичного розвитку кожної людини, вона є умовою гармонійного розвитку соціальних і культурних груп, націй і міжнародного співтовариства [536].

Право на інформацію знайшло нормативне закріплення також в регіональних правових актах – Хартії основних прав Європейського Союзу, Африканській Хартії прав людини (Банжувльській хартії), Азійсько-тихоокеанській декларації людських прав індивідів і народів, Американській декларації прав і обов'язків людини, Американській конвенції про права людини, Каїрській декларації прав людини, Арабській хартії прав людини, Туніській декларації про права людини и народів тощо.

Отже, у ст. 13 *Африканської Хартії прав людини* визначено, що «кожен має право на свободу думки і її виразу, що охоплює свободу пошуку, отримання і розповсюдження інформації не-

залежно від кордонів, як усно, так і письмово чи в друкованому вигляді, у формі художнього зображення чи за допомогою інших засобів на власний розсуд» [537].

У *Азіатсько-тихоокеанській декларації людських прав індівідів і народів* виокремлюються право на свободу (ст. 15), право бути інформованими про внутрішню і зовнішню політику свого уряду (ст. 20), право на свободу думки, совісті й релігії, а також право на свободу поглядів і самовираження тощо.

У ст. 13 *Американської конвенції про права людини* задекларовано, що «...кожна людина має право на свободу думки і виразу. Це право включає свободу шукати, отримувати і розповсюджувати всілякого роду інформацію і ідеї незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи завдяки засобам друку, чи художніх форм виразу, або іншими способами на власний розсуд» [538].

У ст. 22 *Каїрської Декларації прав людини в ісламі* визначено, що «Кожен має право на вільне вираження своєї думки таким чином, щоб це не суперечило принципам шариату».

Серед європейських міжнародних правових документів слід відмітити *Хартію основних прав Європейського Союзу* (ЄС), в ст. 11 якої закріплено: «...кожна людина має право на свободу вираження своєї думки. Це право охоплює свободу підтримувати свою думку, отримувати і розповсюджувати інформацію і ідеї без якого-небудь втручання зі сторони публічної влади і незалежно від державних кордонів. Забезпечуються свобода і плюралізм засобів масової інформації» [539].

Майже ідентичний зміст має ст. 11 *Конвенції Співдружності Незалежних Держав з прав і основних свобод людини* 1995 року, в якій визначено, що «...кожна людина має право на вільне вираження своєї думки. Це право охоплює свободу підтримувати свою думку, отримувати і розповсюджувати інформацію і ідеї будь-яким законним способом без втручання зі сторони державної влади і незалежно від державних кордонів» [540].

Як слушно зауважила О. В. Чуприна: «...якщо на початку 1950-х рр. право на інформацію визначалось як здебільшого політичне право, тобто зводилось до можливості громадян знати про політичні інститути й процеси, їх функціонування у власній державі та світі, то на початку 80-х рр. XX ст. зміст права на інформацію почали тлумачити значно ширше як заповуки соціального, економічного, культурного і тільки насамкінець політичного розвитку кожної людини» [322].

Право на інформацію розглядалось в контексті права на свободу вираження поглядів, де перше було лише складовою останнього, адже свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань тільки тоді є реальними, коли вони спираються на право вільно збирати, використовувати і поширювати інформацію у будь-якій спосіб на свій вибір, що має забезпечуватися державою шляхом сприяння створенню розгалуженої і розвинутої системи державних і недержавних засобів масової інформації, інших її джерел, державного переслідування всіх соціальних суб'єктів, що перешкоджають вільному отриманню і поширенню інформації [541].

Аналіз норм вищевикладених міжнародно-правових актів дозволяє дійти висновку, що нині право на інформацію є важливим та фундаментальним в системі прав людини. Рівень його реалізації в країні визначає рівень розвиненості та демократичності.

1.3.4.2 Поняття «права людини на інформацію» в національному законодавстві

Уперше в Україні право на інформацію було визначено в 1992 році у Законі України «Про інформацію» як право усіх громадян, юридичних осіб і державних органів на вільне одержання, використання, поширення та зберігання необхідних ними відомостей.

У ч. 2 ст. 34 Конституції України право людини на інформацію – це можливість вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким способом, на свій вибір [542].

Після ухвалення Закону України «Про доступ до публічної інформації», нова редакція Закону України «Про інформацію» містить окрему статтю, що розкриває зміст права на інформацію. Так, у ст. 5 цього нормативно-правового акта «...кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів» [543].

Таким чином, право на інформацію відповідно до норм Закону України «Про інформацію» – це можливість одержання, використання, поширення, зберігання інформації, а також і її захист.

У ст. 302 «Право на інформацію» Цивільного кодексу України закріплена така дефініція «право на інформацію» – це право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію [544].

Отже, на відміну від конституційних та цивільно-правових норм, у Законі України як у попередній редакції, так і новій замість терміна «збирання» використовується термін «одержання» інформації. До того ж згідно з новою редакцією цього Закону з'являється новий структурний елемент права на інформацію – «захист».

Однак, по-перше, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти ухвалюють на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

По-друге, ці поняття неможливо вважати синонімічними, оскільки «збирання» вказує на активний характер дій людини, поняття ж «одержання» – це, насамперед, пасивна характеристика діяльності.

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо, що конституційні норми є нормами прямої дії та жоден нормативно-правовий акт не може суперечити Конституції України. А тому є потреба змінити норми Конституції України чи використовувати ту термінологію, яка закріплена в Основному законі.

Право на інформацію у суспільстві визначається через суб'єктні відносини, а регулювання інформаційних відносин за допомогою суб'єктних правовідносин є цілком обґрунтованим. Суб'єктність права на інформацію підтверджує висловлену раніше нами позицію щодо необхідності надання особі необхідної їй інформації, а держава бере на себе зобов'язання надавати особі інформацію. Інша річ, завжди постає питання щодо надання інформації відповідно до вимог чинного законодавства. Так, право на інформацію з погляду суб'єктних властивостей фактично надає особі право на отримання відомостей, а держава бере на себе зобов'язання надати особі відповідну інформацію. Особливого значення в межах нашого дослідження набуває питання щодо отримання права на інформацію: хто має право на інформацію?

Якщо розглядати право на інформацію, зважаючи на її суб'єктні властивості, то особа може отримувати інформацію сама, або від інших осіб. У разі збереження, поширення, створення, передачі та розповсюдження інформації також з'являється нове коло суб'єктів, які повинні мати повноваження щодо збереження, поширення, створення, передачі та розповсюдження інформації. Право на інформацію у фаховій юридичній літературі науковці також відносять: до політичних прав особи (виражають можливості особи брати участь у політичному житті та здійснення розвитку чи контролю державної влади); розкривають право на інформацію як продовження розвитку свободи слова; свободи друку.

Зазначимо, що ці характеристики відносяться до права на інформацію як елемент до цілого, де політичні права визнача-

ють як право на участь в організації та діяльності держави через різні її форми правління (виборче право, право на участь в референдумах, право на звернення та інші) і право на участь у житті суспільства (свобода слова, друку, право на об'єднання тощо).

Свобода слова і свобода друку також надають можливість реалізувати особі право на інформацію за допомогою технічних засобів. Водночас особа може здійснювати пошук і отримання інформації в межах своїх повноважень, що у сукупності формуватимуть право на доступ до інформації. Право вільного поширення, створення, передачі та розповсюдження інформації за власним вибором є важливою сферою особистих прав людини і громадянина. Такі тенденції свідчать про активний розвиток конституційного права, водночас право на інформацію дедалі частіше розглядається як самостійне комплексне конституційне особисте право людини і громадянина. У теорії права вирізняють право на інформацію як самостійну категорію, де слід виділити: політичні, культурні, особисті права; соціально-економічні, громадянські права; колективні права; права людини (право на мир, на безпечне для життя довкілля, інформаційні права).

1.3.5 Право на інформацію та право на доступ до інформації в системі інших конституційних прав

Права і свободи людини і громадянина в юридичній доктрині класифікуються за багатьма критеріями: за роллю держави у реалізації прав людини і громадянина, за часом проголошення на права і свободи, залежно від належності особи до певної держави, права і свободи поділяються на права і свободи за ступенем розповсюдження, права і свободи людини та громадянина, за кількістю суб'єктів, що реалізують права і свободи тощо.

Найбільш розповсюдженим та дискусійним є такий критерій розподілу прав і свободи людини і громадянина, як сфера діяльності держави і громадян (сфера реалізації в суспільному житті). Саме цей критерій класифікації нормативно визначений в численних міжнародно-правових актах, таких як: Статут ООН 1945 р., Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Статут Ради Європи, Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод 1950 р. та ін.

Саме за цим критерієм ряд вітчизняних учених поділяють права людини на три групи, при цьому об'єднуючи економічні, соціальні і культурні права в одну групу [545], інші пропонують класифікаційну модель з чотирьох груп прав [546], але переважна більшість правознавців поділяють права і свободи людини і громадянина на п'ять груп [547 ; 548; 549], а окремі з них навіть на шість груп, тобто виокремлюють ще й екологічні права [550].

З урахуванням міжнародних-правових актів і стандартів, загальнолюдських вимірів і цінностей складений розділ II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Однак Конституція України не надає чіткої класифікації прав і свобод людини і громадянина, а також, як стверджує *О. В. Пушкіна*: «... не містить безпосередньої вказівки на той критерій, згідно з яким у ній класифікуються та групуються права людини»[551], тобто у ньому відображено опосередкований спосіб закріплення конституційної класифікації прав людини. Разом з тим, вона підкреслює, що «... з цього факту не можна робити висновок, що у Конституції України ... права людини подаються безсистемно і що в ній відсутня внутрішня структура, яка дозволяє класифікувати різні права»[551].

У досліджуваному розділі вперше відповідно до загальноновизнаних світових стандартів і Міжнародних пактів у 31 статті закріплено 48 основних прав і свобод людини і громадянина, що складає тільки третину від занесених у каталог прав, яких «... на сучасному етапі містить понад 150 найменувань»[552].

Як зауважують З. С. Гладун та М. Г. Федчишин, «із змісту Конституції України випливає, що основні права та свободи громадян слід класифікувати за такими ознаками: громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні»[553]. Поділяючи цю думку та узагальнюючи інші погляди щодо сутності та змісту будь-якої класифікаційної моделі прав людини і громадянина, слід зазначити, що будь-яка із них має довільно умовний характер, оскільки одні й ті самі права можуть водночас належати до різних класифікаційних груп за одним і тим самим критерієм, що, як слушно зауважив В. М. Капіцин, у багатьох випадках віднесення прав до тієї або іншої класифікаційної групи викликає чималі складнощі. Особливо це стосується розмежування між соціальними та економічними правами, з одного боку, та особистими і громадянськими, – з іншого [554].

Наприклад, право на інформацію. Попри те, що воно визнається як одне із найважливіших прав людини в системі інших прав, питання належності до конкретної групи цього права є доволі дискусійними серед науковців. На думку одних вчених-конституціоналістів, це право належить до громадянських прав і свобод, на думку ж інших – до політичних, треті вказують, що воно є культурним тощо.

Зокрема, у спеціальній програмній роботі колективу авторів Інституту держави і права РАН «Права людини як фактор стратегії стійкого розвитку», згадуючи про конституційні права і свободи (слова, думки, інформації тощо), автор глави

про політичні права розглядає їх як «побічні» та напрями, не пов'язані з проблемою стійкого розвитку [555].

Цікаву позицію відстоюють такі дослідники, як *В. Я. Тацій, В. Ф. Погорілко, Ю. М. Тодика*: до особистих (громадянських) прав і свобод людини відносять, насамперед, право на життя, на повагу до її гідності, свободу та особисту недоторканність, свободу думки і слова, світогляду і віросповідання, свободу пересування тощо [556]. Але, визначаючи політичні права і свободи громадян України, вчені відносять до них право на свободу друку та інформацію, тобто поділяють ч. 1 і ч. 2 ст. 34 на два різні права.

До речі, в попередньому виданні *В. Ф. Погорілко* та інші автори право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань та право на інформацію (ст. 34) відносили до політичних прав, хоча й зазначали, що «ці права і свободи... є переважно культурними (духовними)», а їхнє відношення «до політичних прав і свобод ... було і є надмірною політизацією цієї свободи» [548].

Оскільки політичні права і свободи вказують, насамперед, на можливості громадян брати участь в управлінні державою й у суспільному житті, впливати на діяльність різних державних органів, а також громадських організацій політичної спрямованості, то відносити це право винятково до політичних здається невиправданим. Право на інформацію має більш широке коло застосування та більш вагоме значення і в інших сферах життєдіяльності суспільства.

У ст. 7 Декларації принципів міжнародного культурного співробітництва від 4 листопада 1966 року проголошується, що поширення ідей та знань, що базуються на максимально вільному обміні та порівнянні, необхідне для творчої діяльності, пошуку правди та розквіту людської особистості. Тим самим право на інформацію визнається одним із культурних прав людини [557].

З цього приводу також зауважимо, що за таких умов значно обмежується зміст права на інформацію.

Отже, дотримуючись основних положень загальновідомих міжнародно-правових актів, вважаємо, що закріплені у другому розділі Основного Закону України права і свободи людини і громадянина потрібно групувати на п'ять основних груп: громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні, які за слушним зауваженням *Н. Г. Шукліної* «...є не якимось випадковим, аморфним поєднанням, а внутрішньо узгодженою системою прав і свобод громадян, яка охоплює своїм регулюючим впливом всі найважливіші й найістотніші сфери життя і діяльності людини» [558].

Враховуючи, що серед учених немає одностайності щодо конкретного переліку прав, які можна віднести до тієї чи іншої групи, на основі проведеного всебічного аналізу юридичної літератури та змісту кожного нормативно-правового припису відповідної статті Конституції України пропонуємо перелічені в них права і свободи людини і громадянина віднести до таких класифікаційних груп:

1) *громадянські права*:

- «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» (ст. 23);
- «Кожна людина має невід'ємне право на життя» (ст. 27);
- «Кожен має право на повагу до його гідності» (ст. 28);
- «Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність» (ст. 29);
- «Кожному гарантується недоторканність житла» (ст. 30);

- «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції» (ст. 31);
- «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» (ст. 32);
- «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом» (ст. 33);
- «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» (ст. 34);
- «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» (ст. 35);
- «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб», «Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» «Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» (ст. 55);
- «Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рі-

шеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень» (ст. 56);

- «Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки» (ст. 57);
- «Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» (ст. 59);
- «Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину» (ст. 63);

2) *політичні права:*

- «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів» (ст. 36);
- «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються

рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування» (ст. 38);

- «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» (ст. 39);
- «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» (ст. 40);

3) економічні права:

- «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» (ст. 41);
- «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» (ст. 42);

4) соціальні права:

- «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» (ст. 43);
- «Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів» (ст. 44);
- «Кожен, хто працює, має право на відпочинок» (ст. 45);
- «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обста-

вин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» (ст. 46);

- «Кожен має право на житло» (ст. 47);
- «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» (ст. 48);
- «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» (ст. 49);
- «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» (ст. 50);

5) *культурні права:*

- «Кожен має право на освіту» (ст. 53);
- «Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом» (ст. 54).

Отже, право на доступ до інформації, яке є складовим елементом права на невтручання в особисте і сімейне життя, що полягає у можливостях людини організовувати своє особисте і сімейне життя без будь-яких перешкод з боку третіх осіб; мати особисті таємниці, які становлять захищену законом конфіденційну інформацію; ознайомлюватися в державних і недержавних органах, установах і організаціях з відомостями про себе,

які не є державною чи комерційною таємницею, складовим елементом права вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – за власним вибором (права на інформацію), що належать до особистих конституційних прав.

Слід зауважити, що в юридичній науці зустрічається десять видів найменувань цих прав і свобод: громадянські; елементарні; особисті; особові; особистісні; життєві; фізичні; індивідуальні; права і обов'язки в області індивідуальної свободи та особистої безпеки; права і свободи людини та громадянина у сфері особистої безпеки та приватного життя. Однак найбільш поширеним серед науковців є саме термін «громадянські права і свободи людини». Попри назву цієї групи прав, вони є загальними, надтериторіальними й наднаціональними. Вказаними правами і свободами людина наділяється як член громадянського суспільства.

Для визначення статусу людини і громадянина у сфері права на інформацію варто встановити його найбільш точне юридичне визначення, що має такі характеристики: змістову, що пов'язана з визначенням цього поняття у нормативно-правових документах; правознавчу, що пов'язана з реалізацією цього права у конкретній державі незалежно від форми правління та устрою; процесуальну, що регламентує реалізацію цього права.

Право на доступ до інформації нерозривно пов'язано з правом на звернення – права надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення, або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що належить до політичних прав.

Більшість з політичних прав адресовані громадянам України на відміну від інших видів прав і свобод, визначаючи їх правове становище в системі суспільних відносин, які виникають у процесі здійснення державної влади.

Зазначені права і свободи закріплені у Загальній декларації прав людини 1948 року, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року. Поряд з громадянськими (особистими), а також економічними, соціальними і культурними правами вони складають обов'язкову частину конституцій демократичних країн.

Отже, в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Конституції України право на доступ до інформації визнається здобутком кожної людини. Здобутком же громадянина держави – є політичні права. У Конституції України гарантується право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на інформацію, право на звернення. Тому знову постає питання стосовно приналежності одне до одного понять «особа» – «людина» – «громадянин». Розуміння особи (людини) як істоти суспільної дає змогу розкрити той факт, що особа (людина) мають так звані особисті права, а громадяни держави додатково мають політичні права і свободи.

Зрозуміло, що у суспільстві по-різному розкривається питання взаємовідносин між особою і державою. Дедалі більшого розголосу набувають думки, що державний апарат утримується тільки завдяки податкам з метою забезпечення функціонування суспільних функцій, а у нормативно-правових документах до права на інформацію найчастіше відносять свободу пошуку, отримання, передачу, виготовлення і поширення інформації. Також до змісту права на інформацію слід зарахувати надання доступу до інформації.

1.3.6 Поняття «інформація»

1.3.6.1 Поняття «інформація» в доктринальних дослідженнях

Термін «інформація» походить з латини та в перекладі означає «повідомлення, викладення, тлумачення, уявлення».

Розкриємо формування поняття «інформація» у науковій літературі в історичному зрізі у XX столітті за допомогою таблиці 1.

Формування поняття «інформація» у наукових джерелах

Таблиця 1

№ з/п	Автор	Визначення поняття «інформація»
1.	К. Шеннон	Інформація – це відомості, що применшують нерозуміння інформації, яку використовує особа. Нерозуміння інформації відбувається під час необхідності реалізації однієї можливості серед багатьох [559]. К. Шеннон одним із перших звернувся до вивчення теорії інформації у межах кібернетики ще 1948 року. Його праці носили дещо загальний характер, тому науковці з різних галузей приділяли їм багато уваги
2.	Р. Буаде	Інформація – це все те, що зменшує ступінь невизначеності нашого знання про даний предмет [560, с. 10—20]
3.	І. Ложе	Визначає інформацію як всеохоплюючу, адже вона охоплює всі рівні і сторони буття. Це і кількість градусів, температури і документ, що підтверджує податкову перевірку. У всіх випадках розкривається одна мета – зменшити рівень невизначеності [560, с. 10—20]
4.	А. Моль	Добирає такі синоніми до поняття «інформація», як оригінальність, новизна, звертаючи нашу увагу при цьому на те, що інформація може бути визначенням самої конструкції будь-яких структур [561, с. 406]
5.	Н. Вінер	Зазначає, що інформація – це зміст, який з'являється перед нами у зовнішньому світі в процесі пристосування до нього та приведення у відповідність до нього нашого мислення [562, с. 31].

У сучасному науковому світі визначають три філософські теорії розвитку інформації: *антропоцентричну; атрибутивну; функціональну*.

Представники антропоцентричної теорії вважають, що інформація має властивість функціонувати тільки у свідомості людини, вона є властивістю людського світосприйняття. Атрибутивна теорія визначає інформацію як властивість буття матеріального світу. Вчені називають теорію атрибутивною через властивість інформації бути атрибутом усього матеріального. Функціональна теорія інформації виявляється під час впливу одних об'єктів на інші, а особливо впливають на зміни, що нас оточують.

Отже, у широкому сенсі поняття «інформація» – це відображення реального світу, а у вужькому – це відомості, які можна зберігати, передавати та перетворювати.

Інформація може бути різних видів та виконувати різні функції:

- 1) *релевантна функція* – здатність ґрунтовно та своєчасно розкривати потрібні питання особи та громадянина;
- 2) *інформативна функція* – достовірно та у доступній формі надавати потрібну інформацію, яка має бути захищена.

З середини XX століття термінологічні особливості поняття «інформація» активно досліджуються юридичними науками. При сучасному розвитку правових знань поняття «інформація» визначають як правовий феномен, що активно розвивається у різних галузях права.

У наукових роботах з конституційного права доступ до інформації визначається важливим конституційним правом кожного громадянина. У цивільному праві інформація розглядається як товар і об'єкт цивільно-правових досліджень. Науковці з криміналістики вивчають інформацію у ракурсі засобу вчинення злочину чи об'єкта злочинного посягання.

З метою розкриття поняття «інформація» нами у табл. 2 також проаналізовані дослідження сучасних науковців.

Поняття «інформації» у сучасних розвідках

Таблиця 2

№ з/п	Автор	Визначення поняття «інформація»
1.	В. Тронь	Стимул, який визначається окремо від природніх процесів, їх походження. Розвиток структури відповідно до можливостей її розрізнення) [563, с. 203]
2.	В. Лукашевич	Відомості різного характеру. До матеріальної підсистеми вони надходять у процесі взаємодії з оточуючим середовищем) [564, с. 265]
3.	В. Юзвишинин	Під інформацією розуміє єдину субстанцію Всесвіту. Вона є первинною і генералізовано визначеною [563, с. 206]
4.	І. Колодій	Сукупність відомостей, повідомлення, дані, що зменшують невизначеність знань про певне явище, подію у реципієнта певної сфери [565, с. 83]. Таким чином, автор розглядає визначення поняття «інформація» як відомостей
5.	В. Голубєв	Відображення та обробка образів оточуючого світу, навколишнього світу в свідомості людини, відомості про оточуючі людину предмети, явища природи, діяльність інших людей називаємо інформацією [566, с. 19]
6.	Б. Кормич	Автор розглядає інформацію як дані. За визначенням науковця інформація організовується у певній формі, документується, передається для передачі іншій особі, або для забезпечення її сприйняття [567, с. 45]

7.	В. Копилов	Інформація розуміється як відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси незалежно від форми їх представлення (В. Копилов) [568, с. 3]
8.	А. Антопольський	Слідством інтелектуальної діяльності є інформація [569, с. 51]
9.	В. Дозорцев	Визначає поняття «інформація» як процес повідомлення. Відомості передаються від однієї особи до іншої [570, с. 27]
10.	В. Залізняк, В. Ліпкан	Автори додають до попередніх визначень власне тлумачення – це формально визначені результати інтелектуальної діяльності людини, що урегульовані вітчизняним законодавством [339, с. 96]

Отже, у сучасній науковій доктрині відповідно до теми нашого дослідження нами підтримується трактування поняття «інформація» як документовані або публічно оголошені відомості.

1.3.6. 2 Поняття «інформація» в нормативних актах

Поняття «інформація» у чинному законодавстві України визначається у Законах України «Про інформацію», «Про телекомунікації», «Про науково-технічну інформацію», а також в Цивільному кодексі України тощо.

У Законі України «Про інформацію» визначено поняття «**інформація**», як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [543].

Згідно з Законом України «Про телекомунікації»: **інформація** – відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб [571].

У Законі України «Про науково-технічну інформацію» визначено поняття **«науково-технічна інформація»**, як будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки й виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [572].

У ч. 1 ст. 200 ЦК України під **інформацією** розуміють будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [544].

Феноменологічний характер поняття «інформація» визначено його проблемним характером. Наявність таких різних, а інколи протилежних поглядів на саме поняття «інформація» надають підстави стверджувати, що слід належним чином оцінити значення цього поняття для сучасної правової наукової думки.

Ми вважаємо, що проблема сучасних наукових досліджень полягає не у визначенні самого поняття «інформація», а у необхідності розгляду цього питання як цілісного феномена, який є багатограним та інтегрованим.

1.3.7 Поняття «податкова інформація» в доктринальних дослідженнях

При розгляді поняття «податкова інформація» слід враховувати усю інформацію, що циркулює в податковій сфері: відомості про податкові збори з об'єктів оподаткування, про об'єкти оподаткування, про платників податків тощо.

Логіко-семантичний підхід до даного визначення поняття «податкова інформація» надає можливість констатувати необхідність його удосконалення, адже воно не відображає змісту та сутності даного виду інформації. По-перше, дане визначен-

ня містить ряд понять, що потребують додаткового тлумачення: «відомості про податкові збори», «об'єкти оподаткування». По-друге, не конкретизовано, яку саме інформацію слід віднести до інформації про платників податків. Відповідно, дане визначення є занадто загальним, що не дає змоги вирізнити податкові органи щодо інших органів контролю.

У цьому напрямі в податковому праві законодавча база права доступу до податкової інформації тісно пов'язана з рівнем суспільних і правових відносин у державі.

У Законі України «Про інформацію» визначено поняття «інформація», як будь-які відомості та/або дані, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Водночас у визначенні поняття «податкова інформація» використовуються зовсім інша конструкція – «скупність відомостей і даних» замість «будь-які відомості та/або дані». Таким чином, ототожнюються поняття «податкова інформація» та «податкові інформаційні ресурси» [415, с. 42].

Отже, законодавча дефініція поняття «податкова інформація» не відображає комплексно сутності та змісту цієї складної категорії. Варто наголосити на тому, що у цій сфері замало наукових робіт, а також необхідно звернути увагу на певну обмеженість та фрагментарність розгляду даної проблематики. Здебільшого в розвідках, присвячених порушеній тематиці, окреслюються окремі види податкової інформації, зокрема податкова таємниця.

Ми підтримуємо позицію О. А. Мандзюка, що поняття «**податкова інформація**» та «податкова таємниця» співвідносяться між собою як загальне та частина, тобто податкова таємниця є лише одним з елементів податкової інформації, що охоплює і публічну податкову інформацію.

Т. М. Субіна пропонує визначати поняття «**податкова інформація**» як інформацію, що пов'язана з об'єктом і суб'єктом оподаткування, а також використовується податковими орга-

нами для здійснення адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів [396, с. 14]. На нашу думку, авторська інтерпретація поняття «податкова інформація» потребує додаткового роз'яснення, що є «об'єктом та суб'єктом оподаткування», що означає «пов'язана».

На думку таких фахівців, як *О. Папаїка, В. Орлов, О. Грицак*, **податкова інформація** – це сукупність відомостей та даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на органи податкової служби завдань та функцій [573, с. 213].

О. Долгий визначає **податкову інформацію** як «...інформацію у сфері оподаткування, що є у розпорядженні посадових осіб контролюючих органів або стала їм відома у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків» [574, с. 75]. Дане визначення також потребує додаткового роз'яснення, зокрема, що означає «у розпорядженні посадових осіб...» чи «... що є сферою оподаткування».

Своє бачення щодо визначення поняття «податкова інформація» пропонує *Е. Дмитренко*: «...це сукупність відомостей і даних щодо обчислення та сплати податків і зборів, що створені, надані, зібрані, одержані, збережені, накопичені, оброблені, передані, використані, поширені, оприлюднені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, що підлягають аналізу, охороні та захисту» [575, с. 42].

На нашу думку, логічним та обґрунтованим є визначення поняття «податкова інформація», запропоноване *О. Мандзюком*: **податкова інформація** – це суспільно значимі відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, створені чи одержані податковими органами у межах повноважень, передбачених законодавством з метою забезпечення ефективного функціонування системи оподаткування [415, с. 75].

Проаналізувавши дослідження провідних вітчизняних і зарубіжних науковців щодо визначення поняття «податкова інформація», можемо зазначити:

- 1) податкова інформація є складною правовою категорією;
- 2) податкова інформація є малодослідженим предметом в юридичних наукових розвідках;
- 3) законодавчо закріплена дефініція «податкова інформація» не відображає складної природи, сутності та змісту цієї правової категорії;
- 4) існують різні наукові підходи щодо розуміння поняття «податкова інформація»;
- 5) відсутня однозначність у визначенні поняття «податкова інформація», що обумовлює подальше наукове дослідження цієї складної тематики.

Отже, пропонуємо авторське визначення поняття **«податкова інформація»** як відомості, повідомлення, дані, що отримуються, збираються, поширюються і передаються суб'єктами податкових правовідносин у порядку, встановленому законодавством.

1.3.8 Поняття «право на доступ до інформації» в доктринальних дослідженнях

При визначенні змісту права людини і громадянина на доступ до інформації слід знову звернутися до Декларації прав і свобод людини і громадянина, де зазначено, що державні органи і посадові особи зобов'язані забезпечити кожному можливість ознайомлення з документами і матеріалами, що безпосередньо пов'язані з його інтересами, правами і свободами, якщо інше не передбачено законом. Так, зміст права людини і громадянина на доступ до інформації тісно пов'язаний з діяльністю держави. Держава ухвалює закони, а громадяни їх виконують, таким чином між державою і суспільством існує правова залеж-

ність. Умовою забезпечення права доступу людини і громадянина до інформації є виконання громадянином норм, в яких держава встановлює певні правила доступу до інформації, надає права, визначає обов'язки та покладає відповідальність.

З огляду на зазначене, можемо також зауважити, що право на доступ до інформації про діяльність держави також є елементом права на інформацію, водночас держава нормативно закріплює обмеження на забезпечення права доступу людини і громадянина до інформації. Держава забезпечує ознайомлення людини і громадянина з матеріалами, надає право доступу до документів. Хоча не до всіх документів громадяни мають право доступу, навіть в умовах технічного розвитку й функціонування демократичного суспільства.

Право на доступ до податкової інформації людини і громадянина складається з норм, відповідних правил поведінки, які є обов'язковими для виконання усіма членами суспільства незалежно від того: це фізична чи юридична особа. Така властивість права доступу до податкової інформації обумовлена незалежністю державної влади, яка, власне, і є гарантом цих прав. Однак ступінь та міра дотримання цих правил є різною відповідно до того кола осіб, в яких воно реалізовується. Наприклад, норма, що встановлює податок на прибуток фізичних осіб, є загальнообов'язковою, але існують окремі положення, що визначають місцеві податки. Такі положення поширюються на осіб, які проживають на окремих територіях.

При забезпеченні права на доступ до податкової інформації слід дотримуватись основних процесів. Це збір, обмін, передача, накопичення, збереження та обробка податкової інформації у процесі забезпечення права доступу до податкової інформації.

Збір інформації може проводитись особою власноруч або за допомогою технічних засобів. Однак останнім часом дедалі більше прослідковується тенденція до автоматизації відповідних процесів.

Обмін податковою інформацією – це процес передачі та прийому між особами, у деяких випадках між групами осіб податкової інформації. Передача податкової інформації може відбуватися різними способами відповідно до чинного законодавства.

Накопичення податкової інформації – це процес формування вихідного масиву. Збереження податкової інформації – процес підтримання інформації у вигляді оригіналу для забезпечення видачі особі при здійсненні запиту у визначені терміни.

Обробка податкової інформації – це впорядкований процес її перетворення.

Отже, право на доступ до податкової інформації забезпечується при дотриманні таких умов: передача інформації, її збереження та перетворення, збереження структурності та надійності цього процесу.

Так, у межах даного дослідження пропонується визначити види доступу до інформації, конкретизувавши їх категорії у алгоритмічній складовій «право на доступ до податкової інформації»: залежно від суб'єкта; за походженням; за режимом доступу; за місцем надання права на доступ; за ступенем гласності; за строком надання доступу.

У наукових розвідках автори по-різному розглядають і визначають зміст та обсяг права на доступ до інформації.

Американський професор конституційного права Р. А. Смолла пише про наявність двох підходів щодо змісту права на доступ до інформації.

Перший – пов'язаний з отриманням інформації через засоби масової інформації. Автор наголошує на появі журналістського бачення офіційних відомостей, які завжди шукають сенсацію.

Другий підхід не пов'язаний зі свободою преси, а базується на праві народу знати правду про дії свого уряду [194].

Таким чином, право на доступ до інформації також може розглядатись як право на одержання офіційних документів та інформації про діяльність усіх органів державної влади.

Н. Баранова зауважує, що право на інформацію за своєю природою близьке за змістом до свободи масової інформації. Також наголошує на тому, що право на доступ до інформації є частиною права на інформацію [576]. Такий підхід має на меті гарантувати реалізацію загального права на інформацію, завдяки якому відбувається доступ до інформації.

Зміст права на доступ до інформації через сукупність окремих правоможностей розкриває *О. Мохова*: право на доступ до документів, інформаційних ресурсів, інформаційних систем; право на запит інформації; право на одержання інформації; право фіксувати інформацію за допомогою технічних засобів; право відтворювати інформацію; право на передачу інформації певним суб'єктам через засоби масової інформації; передача інформації в режимі регулярних повідомлень; право отримувати консультаційну допомогу з питань доступу до інформації [577, с. 17].

Якщо говорити про право на доступ до інформації з огляду на можливість оприлюднювати документи та матеріали, а також інформацію, яка в них знаходиться, то *Т. Шевердяєв* висловлює окремі сумніви у зв'язку з необхідністю включення до змісту права на доступ до інформації елемента, пов'язаного з оприлюдненням офіційної інформації.

Водночас зміст та обсяг права на доступ до інформації не обмежується пошуком та одержанням інформації від органів державної влади та органів місцевого самоврядування про їх діяльність та можливість ознайомлення з відомостями про себе в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях. Тобто, окрім цих юридичних можливостей, право на доступ до інформації означає також отримання будь-якої інформації із засобів масової інформації, можливість ознайомлення з літературними, науковими працями, перегляд фільмів, театральних вистав, свободи доступу до джерел інформації (Інтернет, бібліотеки) – таку позицію висуває *В. О. Копилов* [568, с. 154].

Отже, право на доступ до інформації – це право кожного отримувати безпосередньо від органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, організацій, підприємств, громадських об'єднань, що виконують специфічні функції та (або) повністю і частково фінансуються з бюджету, інформацію про їх діяльність.

Право на доступ до інформації включає право одержувати офіційні документи та знайомитися з відомостями про себе.

Структурною особливістю права на доступ до інформації є:

- 1) отримання інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- 2) ознайомлення з відомостями про себе.

1.3.9 Поняття та зміст права на доступ до податкової інформації

Поняття «право на доступ до податкової інформації» розглянемо через сучасну класифікацію системи податкової інформації в Україні, а також на основі зазначених даних розкриємо власне визначення поняття «право на доступ до податкової інформації» та класифікацію видів доступу до податкової інформації.

Обравши за критерій розподілу право на доступ до податкової інформації, до системи податкової інформації слід віднести:

- 1) відкриту інформацію, що, своєю чергою, поділяється на загальну інформацію (створюється у процесі діяльності та не містить конфіденційних відомостей); податкову інформацію (надається та розповсюджується ЗМІ); офіційні документи;
- 2) інформацію з обмеженим доступом, що поділяється на конфіденційну і таємну [415].

До відкритої податкової інформації належить податкова інформація, що перебуває у володінні та користуванні, у розпорядженні контролюючих органів, їхніх посадових осіб, а також платників податків. Така інформація не належить до податкової інформації з обмеженим доступом. Також інформація про платників податків, на поширення якої такі платники надали дозвіл. Дозвіл на поширення відкритої податкової інформації надається експертними комісіями відповідних контролюючих органів, що створюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

До податкової інформації з обмеженим доступом відноситься податкова інформація, яка може бути збережена на матеріальних носіях чи зафіксована в електронному вигляді. Доступ до такої інформації обмежено згідно із законодавством України її власником або добросовісним користувачем (суб'єктом владних повноважень, фізичною або юридичною особою) у зв'язку з її особливою цінністю для них на законних підставах [257]. До такої інформації належить конфіденційна податкова інформація. До конфіденційної податкової інформації відноситься будь-яка податкова інформація з обмеженим доступом, що не має ознак державної таємниці, а також таємна – будь-яка податкова інформація з обмеженим доступом, що має ознаки державної таємниці. Статус державної таємниці надається податковій інформації відповідно до Закону України «Про державну таємницю» [578].

До *конфіденційної податкової інформації* належить інформація: про платників податків – фізичних та юридичних осіб, яку одержують контролюючі органи у зв'язку з виконанням покладених на них функцій та виконання завдань, крім інформації щодо невиконання або не належного виконання ними податкових зобов'язань та вчинення інших правопорушень у сфері оподаткування; про зовнішньоекономічну діяльність, фінансування валютних, експортно-імпортних операцій, одержана

контролюючими органами згідно із законодавством України; про підготовку та укладання міжнародних договорів України з питань оподаткування; про діяльність контролюючих органів, зокрема щодо стягнення податків; інша податкова інформація, яка є власністю держави та включена до переліку конфіденційної інформації відповідно до чинного законодавства України.

У ст. 70 *Податкового кодексу* визначено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику формує та веде Державний реєстр фізичних осіб – платників податків [579].

Згідно з підпунктом 70.15.2 п. 70.15 ст. 70 Кодексу відомості з Державного реєстру є інформацією з обмеженим доступом.

У п. 63.12 ст. 63 *Податкового кодексу* встановлено, що інформація, яка збирається, використовується і формується органами доходів і зборів у зв'язку з обліком платників податків, вноситься до інформаційних баз даних і використовується з урахуванням обмежень, передбачених для податкової інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до п. 17.1.9 ст. 17 *Податкового кодексу* платник податків має право на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську таємницю.

У п. 21.1.6 та п. 21.1 ст. 21 *Податкового кодексу* встановлено, що посадові особи контролюючих органів зобов'язані не допускати розголошення інформації з обмеженим доступом, що одержується, використовується, зберігається під час реалізації функцій, покладених на контролюючі органи.

Згідно зі ст. 11 *Закону України «Про інформацію»* та ст. 14 *Закону України «Про захист персональних даних»* не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди.

Так, надання інформації є можливим за умови дотримання порядку, встановленому чинним законодавством України.

Отже, авторське визначення поняття **«право на доступ до податкової інформації»** – це можливість отримання та використання податкової інформації особою або кількома особами (групою осіб), що закріплена на електронному носії (через інформаційно-технологічну систему) або у вигляді документа (паперового, на електронному носіїві).

Доступ до податкової інформації може бути класифікований за такими критеріями: залежно від суб'єкта (доступ до податкової інформації фізичної особи, доступ до податкової інформації юридичної особи); за походженням (службовий доступ і особистий); за режимом доступу (відкритий доступ, доступ для службового користування, таємний доступ); за місцем надання права на доступ (зовнішній доступ, внутрішній доступ); за ступенем гласності (гласний, негласний); за строком надання доступу (термінове надання доступу, відтерміноване надання доступу).

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

- 2.1 СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯ
- 2.2 ФОРМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
- 2.3 ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Визначаючи концептуальні засади трансформації у сфері забезпечення права на доступ до податкової інформації, для розуміння яким чином доцільно здійснювати сам процес інституційних перетворень у цій галузі, варто звернутись до основ інституціонально-еволюційної теорії, щоб визначити категоріальну основу інституціональної юридичної теорії з метою реалізації механізму забезпечення права на доступ до податкової інформації.

У вживанні термінів «інститут» та «інституція» в науковій літературі виникає питання щодо розрізнення зазначених термінів або вживання їх водночас у тотожному значенні. Ми підтримуємо позицію *О. Іншакова* [580] і *Т. Гайдай* [581] щодо штучного запозичення і калькування цих двох термінів, попри їх різні формулювання.

Так, розглянемо погляди науковців щодо конкретного визначення цих понять.

Термін «інститут» походить від лат. *institutum*, що в перекладі означає «установа». Інститут – це усталена форма організації, регулювання та впорядкування суспільного життя, діяльності та поведінки. Зазначимо, що цей термін походить з юриспруденції, де означає сукупність норм права, що регулюють певні визначені відносини [582].

Аналіз наукових досліджень у цій сфері надає можливість виокремити наукові підходи щодо визначення поняття «інститут». Основні з них такі:

- 1) засновник інституціоналізму *Т. Веблен* визначав інститути як «поширений образ думки в тому, що стосується окремих відносин між суспільством і особистістю, а також окремих виконуваних ними функцій. Закріплення звичаїв і порядків у вигляді закону чи закладу» [583, с. 201];
- 2) *Дж. Коммонс* визначає це поняття як «систему законів чи природних прав, в межах яких індивіди діють як в'язні» [584, р. 650];
- 3) на думку *Д. Норта*, «інститути – це так звані «правила гри» у суспільстві, створені людиною рамки обмеження, що організовують відношення між людьми. Інститути створюють базові структури, за допомогою яких люди протягом своєї історії створили правопорядок і за допомогою цього знизили ступінь своєї невпевненості» [585, с. 17]. *Д. Норт* визначає у складі інститутів три основні складові:
 - закони, правила, норми права – це формальні правила;
 - звичаї, традиції, домовленості – це неформальні обмеження;
 - правоохоронні органи, суди – це механізми примусу, що забезпечують дотримання правил [585, с. 20];
- 4) *А. Шастітко* зазначає, що «інститут – це ряд правил, які виконують функцію обмежень за дотриманням цих правил» [586];
- 5) *В. Мандибура* визначає інститути як «організації, що включають в себе увесь спектр соціальних відносин» [587, с. 111]. Він поділяє інститути на:
 - інститути державної влади, інститут місцевого самоврядування – владно-організаційні інститути;
 - інститут власності, інститут грошей, інститут підприємництва, фінансово-кредитний інститут, інститут ціноутворення – базисно-господарські та функціонально-економічні системні інститути;

- домогосподарство, фірма, держава – господарсько-асоціативні інститути;
- партії, профспілки, суспільні об'єднання, громадські організації – асоціативно-соціальні інститути [587, с. 113].

У *Великій Радянській Енциклопедії*, виданої у 1972 році, під інституцією (лат. *institutio*), що в перекладі означає «об'єднання» розуміється будь-яке стійке об'єднання людей для досягнення певної мети (сім'я, партія, трест, церква, держава, профспілка) [588, с. 293—296].

Виокремимо також наукові підходи щодо визначення поняття «інституція»:

- 1) *В. Гамільтон* подає класичне визначення інституцій у статті до «Енциклопедії суспільних наук» (1932): «Інституції – це вербальний символ для кращого опису групи суспільних звичаїв. Вони означають переважний та постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для народу. У повсякденній мові це слово має інше значення «процедура», «загальна згода» чи «домовленість». Книжною мовою – це народні звичаї, так само як класична освіта, фундаменталізм та демократія також є «інституціями» [589].
- 2) *Дж. Коммонс* визначає інституції як «колективну дію по контролю, лібералізації та розширенню індивідуальної діяльності» [584, р. 651]. Так, сутність колективної дії змінюється від неорганізованого звичаю чи традиції до множини організованих поточних відносин, таких як сім'я, корпорація, профспілка, торговельна організація, держава [584, р. 651];
- 3) *Т. Веблен* розрізняє поняття «інститут» та «інституція», визначаючи, що «інституція – це настанова, звичай, порядок» [583, с. 201];
- 4) за визначенням *Д. Норта*: «Інституції – це обмеження, створені людьми, які формують взаємодію між ними. Ці

обмеження створюються для зниження невизначеності через структурування людської поведінки» [585, с. 17]. Отже, якщо «інститути – це правила гри», то «інституції – це організації і гравці, які беруть участь у грі» [585, с. 17]. Організації складаються з груп людей, які об'єднані спільною метою. Вони утворюються відповідно до множинних можливостей, визначених інституціональною структурою суспільства. Сукупність суспільних інституцій, або інституціональні межі визначає:

- сукупність інституцій, що забезпечують витрати (розмір витрат);
 - створення різних організацій (система стимулювання);
- 5) А. Турен вважає, що «інституція – це не те, що було інституційовано, а те, що є джерелом інституціювання, тобто ті механізми, завдяки яким культурні орієнтири трансформуються в соціальну практику» [590, с. 17];
- 6) А. Гриценко зазначає, що «у суспільстві немає нічого, що не являло б собою інституції. Інституції – це не просто елементи суспільства, це все суспільство, розглянуте в певному аспекті» [591].

Реалізація права громадян на доступ до окремих категорій інформації у сучасних умовах набуває дедалі більшої суспільної важливості. Зокрема, відкритість і доступність публічної інформації є свідченням прозорої роботи органів державної влади, а отже, сприяє зростанню довіри до них.

Проте колізії у чинному законодавстві створюють умови для неправомірного обмеження доступу до інформації, розпорядниками якої є державні органи. Досі залишаються характерними «спекуляції» на захисті права на приватність, а також – посиленні на режим обмеження доступу до інформації. За умов питання оптимізації повноважень окремих органів державної влади щодо забезпечення доступу до інформації постійно залишаються в центрі уваги наукового товариства [416, с. 35].

Викладене є особливо актуальним для податкової інформації – тобто відомостей і даних, що створені чи отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, установленому Податковим кодексом України.

При цьому слід враховувати, що податкова інформація за режимом доступу може бути класифікована на:

- 1) відкриту інформацію;
- 2) інформацію з обмеженим доступом, що охоплює:
 - таємну податкову інформацію (податкову таємницю);
 - службову податкову інформацію [592].

Відповідно, що й доступ громадян до певних категорій податкової інформації є обмеженим, і навпаки – право громадян на доступ до певних категорій податкової інформації гарантоване державою.

2.1 СУБ'ЄКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЇХ ПОВНОВАЖЕННЯ

Аналіз вітчизняного законодавства у цій сфері надає можливість виокремити таких **суб'єктів забезпечення права на доступ до податкової інформації**:

- 1) *державні інституції*:
 - Президент України;
 - Верховна Рада України;
 - Рада національної безпеки і оборони України;
 - органи виконавчої влади;
 - інші державні органи та організації;
- 2) *недержавні інституції*:
 - органи місцевого самоврядування;
 - об'єднання громадян;

- інші недержавні інституції;
- 3) фізичні особи:
 - громадяни України;
 - іноземці;
 - особи без громадянства.

Отже, коло суб'єктів забезпечення права на доступ до податкової інформації складає багаторівневу систему. Однак кожен з них має різні повноваження та засоби для досягнення покладених завдань.

Наприклад, Верховна Рада України як суб'єкт забезпечення права на доступ до податкової інформації здійснює кадрові, законодавчі та контрольні функції; Президент України також здійснює правотворчі, кадрові та контрольні функції; Рада національної безпеки і оборони та Кабінет Міністрів України здійснюють координаційні та контрольні функції тощо.

Нині відсутній нормативно-правовий акт, який має чітко встановлювати компетенцію, завдання та функції цих органів щодо забезпечення правового режиму податкової інформації. Водночас в деяких нормативно-правових актах, зокрема у ст. 4 *Закону України «Про державну таємницю»* [578] визначено:

- Президент України, забезпечуючи національну безпеку, видає укази та розпорядження з питань охорони державної таємниці;
- Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони державної таємниці;
- Кабінет Міністрів України спрямовує та координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади щодо забезпечення здійснення державної політики у сфері охорони державної таємниці;
- центральні та місцеві органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування здійснюють державну політику у

сфері охорони державної таємниці в межах своїх повноважень, передбачених законом;

- спеціально уповноваженим державним органом у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України.

Слід зауважити, що суб'єктами забезпечення права на доступ до податкової інформації, з одного боку, завжди є суб'єкти, що мають відповідні державно-владні повноваження (відповідні податкові органи в цілому, а також структурний підрозділ або відповідальна особа), а з іншого – представники громадськості.

Так, **суб'єктами забезпечення права на доступ до відкритої податкової інформації** є:

- 1) *запитувачі інформації* – фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень;
- 2) *розпорядники інформації* – суб'єкти владних повноважень – органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, інші суб'єкти, які здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання;
 - юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, – стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів;
 - особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, – стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків;
 - суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями.

ми, – стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них;

3) *структурний підрозділ або відповідальна особа з питань запитів на інформацію розпорядників інформації.*

В апараті центрального податкового органу України є ряд департаментів, котрі забезпечують інформаційну політику ДФС України [416, с. 208]:

- *Департамент охорони державної таємниці, технічного та криптографічного захисту інформації;*
- *Департамент інфраструктури;*
- *Департамент комунікацій;*
- *Департамент міжнародних зв'язків тощо.*

Зокрема у межах Департаменту комунікацій виокремлюються Управління інформаційної політики (відділ медіа-планування, відділ прес-служби, відділ супроводження інтернет-проектів, відділ моніторингу та аналізу медіа) та Управління комунікацій з громадськістю (відділ масово-роз'яснювальної роботи, відділ взаємодії з інститутами громадянського суспільства, відділ супроводження роботи з інвесторами).

Серед основних завдань Департаменту комунікацій слід виокремити:

- забезпечення співпраці з інститутами громадянського суспільства, участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики за напрямками діяльності ДФС;
- організація роз'яснювальної роботи у засобах масової інформації щодо практики застосування законодавства з питань, що належать до компетенції ДФС;
- формування інформаційної політики ДФС та його територіальних органів;
- забезпечення інформування громадськості про реалізацію податкової та митної політики через Інтернет;
- інформування суспільства про показники роботи, напрями та підсумки діяльності ДФС;

- моніторинг та аналіз інформаційного простору;
- супровід роботи з інвесторами.

До того ж у структурі центрального податкового органу України є *Інформаційно-довідковий департамент*, серед завдань якого:

- 1) надання консультацій та інформаційно-довідкових послуг відповідно до Податкового та Митного кодексів України, законодавства з питань сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- 2) інформування суб'єктів господарювання та громадян про зміни та доповнення, внесені до нормативно-правових актів з питань оподаткування, державної митної справи, сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- 3) формування та підтримка в актуальному стані бази знань ДФС;
- 4) організація роботи сервісу ДФС України «Пульс»;
- 5) організація роботи з надання послуг електронного цифрового підпису;
- 6) організація роботи зі зверненнями, що надійшли з державної установи «Урядовий контактний центр».

Суб'єктами забезпечення права на доступ до податкової інформації з обмеженим доступом є винятково відповідні податкові структурні підрозділи або відповідальні особи.

Зокрема, у структурі центрального податкового органу виокремлено *Департамент охорони державної таємниці, технічного та криптографічного захисту інформації*, який складається з режимно-секретного відділу, відділу спеціального зв'язку та криптографічного захисту інформації, відділу забезпечення технічного захисту інформації та контролю, відділу захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, відділу моніторингу та антивірусного захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах.

Основним завданням цього Департаменту є організація, здійснення та контроль заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці, технічного та криптографічного захисту інформації в центральному апараті та його територіальних органах.

Попри наявність відповідних структурних підрозділів центрального податкового органу України щодо забезпечення захисту відкритої податкової інформації та податкової інформації з обмеженим доступом, результати їх діяльності засвідчують недостатню ефективність роботи. Про це свідчить значна кількість звернень, запитувачі яких так і не отримали відповіді; витік податкової інформації з обмеженим доступом тощо.

Однією із детермінант такої ситуації є перманентна реструктуризація органів державної влади, дублювання повноважень, непрофесійність кадрів, відсутність технічної освіти у працівників податкових органів, застаріла інфраструктура та оснащеність тощо.

Отже, актуальним напрямом удосконалення правового режиму податкової інформації в Україні є розроблення пропозицій щодо корекції їх компетенції та повноважень, оптимізації їх організаційно-функціональної структури, а також створення спеціалізованого департаменту, який забезпечуватиме реалізацію інформаційної політики цього органу.

Як слушно зазначає *Б. А. Кормич*, більшість органів публічної влади виступають лише суб'єктами інформаційних відносин і їх вплив на ці відносини опосередкований: інформаційні відносини не є об'єктом їх діяльності, а лише одним із інструментів, засобів виконання своїх функцій у різних сферах суспільного та державного життя [593, с. 205].

Справді, серед функцій центрального податкового органу України, незважаючи на наявність відповідних структурних підрозділів у своїй структурі, функції щодо охорони податкової інформації з обмеженим доступом чи інші інформаційні функції не є основними.

Наявність цих функцій обумовлена правом ДФС одержувати в установленому законодавством порядку від центральних та місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на нього завдань та транспарентністю діяльності органів державної влади.

Саме тому серед суб'єктів забезпечення права на доступ до податкової інформації слід виокремити й інші органи державної влади:

- *Міністерство внутрішніх справ України*, що здійснює захист інформаційних прав і свобод, законних інтересів громадян, запобігає інформаційним правопорушенням та здійснює все необхідне для їх припинення, виявляє та розкриває інформаційні правопорушення, розшукує осіб, що їх вчинили, виконує кримінальні покарання і адміністративні стягнення, бере участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяє у межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків;

- *Служба безпеки України*, яка є основним органом, що забезпечує охорону державної таємниці;

- *Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України*, основним завданням якої є формування і забезпечення реалізації державної політики у сферах організації спеціального зв'язку та захисту інформації, телекомунікацій, користування радіочастотним ресурсом України, надання послуг поштового зв'язку;

- *Державна служба України з питань захисту персональних даних*, що покликана вносити пропозиції щодо формування державної політики у сфері захисту персональних даних, реалізовувати державну політику у сфері захисту персональних даних, здійснювати контроль за додержанням вимог законодав-

ства про захист персональних даних та міжнародно-правове співробітництво у сфері захисту персональних даних тощо.

2.2 ФОРМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Аналіз механізму забезпечення права на доступ до податкової інформації свідчить, що у ньому задіяні як державні, так і недержавні інституції. Відтак маємо констатувати необхідність налагодження чіткої взаємодії між державними і недержавними інституціями у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації.

Така взаємодія зумовлюється низкою обставин:

- спільністю завдань, які постають перед державними і недержавними інституціями у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації;
- різним обсягом їх повноважень;
- особливістю призначення сил і засобів, що застосовуються для виконання відповідних завдань;
- різними методами діяльності;
- взаємозалежністю кінцевих результатів спільної діяльності.

Сучасними науковцями взаємодія державних та недержавних органів з питань реалізації фіскальної політики визнана обов'язковою складовою їх ефективної діяльності у даній галузі [594, с. 5].

Відтак, існує необхідність наукового дослідження особливостей взаємодії між державними і недержавними інституціями у формуванні механізму забезпечення права на доступ до податкової інформації, а також визначення за результатами аналізу перспективних напрямів подальших розвідок з досліджуваних питань.

Термін «взаємодія» широко застосовують у різних сферах людської діяльності. У кожній з них він наділяється певним змістовним значенням [595, с. 17]. Так, у мовознавстві термін «взаємодія» тлумачиться як «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [596, с. 85]. Як одна з філософських категорій, сутність взаємодії розкривається: 1) як керований процес, який визначається рівнем співвідношення інтересів і цілей політичних суб'єктів; 2) як необхідна передумова повної реалізації функцій політичної системи, яка визначає характер політичного розвитку і темпи політичного прогресу [597, с. 101—102]; 3) у відображенні процесів впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість і зміну стану [598, с. 7]; 4) у прямому та зворотному впливі речей одна на одну, обміні речовиною, енергією та інформацією між різними об'єктами, між організмами і середовищем, у формах кооперації людей у різних ситуаціях співробітництва [599, с. 113]. Подібне тлумачення поняття взаємодії – як взаємного ефекту, зв'язку між системами, коли явища однієї системи впливають на явища в іншій системі – також є у психології. З погляду психології така взаємодія передбачає безпосередні або опосередковані контакти між особами за допомогою яких-небудь технічних засобів комунікацій [600, с. 64].

В управлінській сфері взаємодію можна розглядати як форму зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування всієї системи в цілому, причому не тільки у внутрішньоорганізаційній діяльності системи, але й у зовнішніх її функціях [601, с. 500].

З урахуванням викладеного, власне поняття «взаємодія» можна інтерпретувати як здійснювану в певних правових і організаційних формах спільну, узгоджену за метою, часом та місцем діяльність державних та недержавних органів у

формуванні механізму права на доступ до податкової інформації.

Слід виокремити **три інституційні форми взаємозв'язку державних і недержавних інституцій у формуванні механізму забезпечення права на доступ до податкової інформації: взаємодію, координацію та співробітництво.**

Важко визначити пріоритетність та оптимальності кожної форми, однак основою усіх форм взаємозв'язку повинно бути узгоджене функціонування на підставі встановлення інформаційного взаємообміну.

Налагодження взаємодії державних і недержавних інституцій у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації є складним процесом, що включає методичний, інституційно-правовий та операційний етапи.

У цих умовах важливого значення набуває правове забезпечення, від якого залежить безперервність інформаційних каналів взаємозв'язку та прозоре функціонування державного апарату в цілому. На сьогодні правове регулювання інформаційної взаємодії державних і недержавних інституцій у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації має узагальнювальний характер. Зокрема – специфіка та особливості діяльності фіскальних органів залишаються поза увагою, тому розробка відповідного нормативно-правового акта є першочерговим кроком у налагодженні взаємодії між державними і недержавними інституціями.

Підсумовуючи отримані результати, маємо зауважити, що коло суб'єктів взаємодії державних і недержавних інституцій у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації складає багаторівневу систему. Однак кожен з них має різні повноваження та засоби для досягнення мети цього режиму. Разом із цим, суб'єктами забезпечення права на доступ до податкової інформації в Україні, з одного боку, завжди є суб'єкти, що мають відповідні державно-владні повноваження (відпо-

відні податкові органи в цілому, а також структурний підрозділ або відповідальна особа), а з іншого – представники громадськості.

Нині відсутній нормативно-правовий акт, який чітко встановлює компетенцію, завдання та функції державних і недержавних інституцій щодо забезпечення права на доступ до податкової інформації. У цих умовах допомогти підвищити ефективність взаємодії державних і недержавних інституцій у цій сфері має чітка регламентація організаційно-правових форм, мети та принципів їхніх спільних дій відповідними внутрішньовідомчими та міжвідомчими адміністративно-правовими актами.

2.3 ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Реформування фіскальних органів України та впровадження міжнародних стандартів у їх діяльність щодо інформаційно-го забезпечення у сфері справляння податків вимагає постійного аналізу законодавчих положень, які регламентують дану діяльність [602].

Випадки неправомірного обмеження прав громадян на доступ до податкової інформації свідчать про відсутність розуміння посадовими особами Державної фіскальної служби концепції «privacy» як такої. Адже головна мета захисту права на приватність, гарантованого ст. 32 *Конституції України*, є захист саме приватного життя, яке, справді, повинно бути захищено від втручання сторонніх (за винятком публічних осіб, чи коли розповсюджувана інформація є суспільно необхідною), але в той самий час професійне життя, а особливо професійні обов'язки посадових та службових осіб, їхня кваліфікація, а також документи, що її підтверджують, аж ніяк не можуть вважатися конфіденційною інформацією про особу, доступ до якої може бути обмежений.

Нині *право на доступ до публічної інформації гарантується:*

- 1) обов'язком розпорядників інформації надавати та оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом;
- 2) визначенням розпорядником інформації спеціальних структурних підрозділів або посадових осіб, які організовують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, якою він володіє;
- 3) максимальним спрощенням процедури подання запиту та отримання інформації;
- 4) доступом до засідань колегіальних суб'єктів владних повноважень, крім випадків, передбачених законодавством;
- 5) здійсненням парламентського, громадського та державного контролю за дотриманням прав на доступ до публічної інформації;
- 6) юридичною відповідальністю за порушення законодавства про доступ до публічної інформації.

Для забезпечення реалізації права на доступ до інформації недостатньо його простого декларування. Важливо передбачити конкретні гарантії.

У ст. 3 Закону України «По доступ до публічної інформації» [602] окреслено основні гарантії реалізації права на доступ до публічної інформації, які деталізуються в інших положеннях Закону, а також в інших законодавчих актах [603].

Реалізація права на доступ до інформації може здійснюватися різними способами. Для всебічної поінформованості недостатньо мати можливість отримувати інформацію лише за інформаційним запитом або лише мати можливість знайомитися з потрібною інформацією на сайті органу державної влади. Саме тому для належного забезпечення права доступу до інформації суб'єкти владних повноважень повинні гарантувати такий доступ у всі можливі способи, що дозволяють сучасні техноло-

гії. Доступ до інформації можна умовно поділити на два основні види: «активний» (обов'язок розпорядників інформації надавати інформацію у відповідь на запит) та «пасивний» (обов'язок оприлюднення інформації розпорядником в ініціативному порядку).

Обов'язок надавати інформацію реалізується шляхом:

- 1) надання відповідей на інформаційні запити;
- 2) вільного доступу на засідання суб'єктів владних повноважень;
- 3) представлення для ознайомлення відкритих архівів суб'єктів владних повноважень;
- 4) проведення «гарячих ліній» для оперативного надання інформації чи фіксації запитів.

Обов'язок оприлюднювати інформацію означає, що суб'єкт владних повноважень повинен:

- 1) оприлюднювати свою інформацію на офіційному сайті в Інтернеті, через ЗМІ;
- 2) оприлюднювати звіти, рішення, плани тощо у спеціальних брошурах і збірниках офіційної інформації;
- 3) розмішувати відповідну інформацію на інформаційних стендах;
- 4) періодично робити публічні виступи тощо.

Для належної організації доступу до інформації Закон України «Про доступ до публічної інформації» [602] передбачає обов'язок розпорядника створити або визначити (з числа вже існуючих) окремий структурний підрозділ або особу, які відповідатимуть за роботу з інформаційними запитами. До обов'язків таких структурних підрозділів (чи осіб), зокрема, відносяться:

- 1) поширення всередині відповідного органу найкращої практики збереження, архівування та розміщення документів;
- 2) виступати як головна контактна особа (підрозділ) у питаннях отримання та задоволення запитів інформації;
- 3) надання допомоги особам в отриманні інформації.

Варто наголосити, що обов'язок визначати спеціальні структурні підрозділи або посадових осіб, які організовують у встановленому порядку доступ до публічної інформації, поширюється лише на суб'єктів владних повноважень і не поширюється на інших розпорядників інформації.

Це впливає з норми ч. 3 ст. 13 *Закону України «Про доступ до публічної інформації»* [602], відповідно до якої на таких інших розпорядників публічної інформації (тобто тих, які не є суб'єктами владних повноважень) вимоги Закону поширюються лише в частині оприлюднення та надання інформації за запитом. Хоча для окремих таких розпорядників інформації (наприклад, бюджетні заклади, природні монополії) через великий обсяг суспільно важливої інформації, що знаходиться у їхньому володінні, виглядає доцільним також призначити спеціальну посадову особу (чи навіть визначити відповідний структурний підрозділ), в обов'язки якої будуть входити питання забезпечення доступу до публічної інформації.

У структурі Державної фіскальної служби суб'єктом координації є структурний підрозділ або відповідальна посадова особа органу ДФС України, що організовує доступ до публічної інформації [602].

Відповідно до *Закону України «Про доступ до публічної інформації»* [602], процедура доступу до інформації шляхом подання інформаційного запиту повинна супроводжуватися мінімальними формальностями і бути зрозумілою для запитувача. Цей принцип є визначальним для регулювання процедурних моментів реалізації права на доступ до інформації («запит подається в довільній формі»).

Він також повинен застосовуватися при тлумаченні і застосуванні положень *Закону України «Про доступ до публічної інформації»* [602], зокрема, проблемних. Це означає, наприклад, що відповідь на запит повинна надаватися у найбільш зручній формі для запитувача (якщо це практично можливо).

Цей принцип також означає, що суб'єкт владних повноважень не має права встановлювати додаткові вимоги до форми запиту, окрім тих, що вже визначені

У разі, якщо суб'єкт владних повноважень затверджує форму запиту на інформацію відповідно до ч. 6 ст. 19 Закону України «По доступ до публічної інформації» [602], ця форма не повинна містити вимог, додаткових до тих, що передбачені у ч. 5 ст. 19, і повинна спрощувати доступ для особи, а не ускладнювати його додатковими вимогами. Так само відмова в наданні інформації через недотримання форми запиту, яка була затверджена розпорядником, є порушенням гарантії щодо максимально спрощеної процедури подання запиту та отримання інформації, а також інших положень Закону України «По доступ до публічної інформації».

Вказані гарантії знайшли своє відображення у Порядку складання та подання запитів на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України, форми подання запиту на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України, який затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 10.03.2015 р. № 309 [603].

Так, згідно із вимогами розділу 2 вказаного документа, *запитувач має право* звернутися до органів ДФС України із запитом незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Запит може бути індивідуальним або колективним, подається в усній чи письмовій формі, особисто від запитувача або шляхом надсилання поштою, електронною поштою, факсом, телефоном за вибором запитувача. Письмовий запит подається в довільній формі, проте обов'язково має містити: прізвище, ім'я, по батькові (найменування) запитувача, поштову адресу або адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку (якщо такий є); загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа,

щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо; підпис і дату за умови подання письмового запиту. Для спрощення процедури оформлення письмового запиту запитувач може використати відповідну форму подання запиту. Зазначену форму запиту можна отримати у суб'єкта координації в органах ДФС України або на офіційному веб-порталі ДФС України, субсайтах органів ДФС України у розділі «Публічна інформація». Запитувач може заповнити в електронному вигляді форму запиту на офіційному веб-порталі ДФС України або на субсайтах органів ДФС України. Запит може бути подано запитувачем особисто до суб'єкта координації в робочий час згідно з правилами внутрішнього трудового розпорядку, установленими для органів ДФС України. У формі запиту запитувачеві надається можливість обрати форму надання відповіді – поштою, факсом, електронною поштою. Відповідь на запит надається у спосіб, обраний запитувачем.

У разі, коли з поважних причин (інвалідність, обмежені фізичні можливості тощо) особа не може подати письмовий запит, його оформлює суб'єкт координації із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові, контактного телефону в запиті та надає копію запиту особі, яка його подала.

На вимогу запитувача на першому аркуші копії запиту проставляється відмітка про отримання запиту. Така копія повертається запитувачу.

Ще однією з гарантій забезпечення права на доступ до публічної інформації є встановлення відповідальності за порушення цього права. Детальніше це питання регулюється в статті 24 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [602]. Зазначимо, що у п. 6 ст. 3 Закону йдеться про відповідальність за «порушення законодавства». Водночас, відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями.

Таким чином, зазначені питання не можуть бути предметом регулювання підзаконних нормативно-правових актів. Отже, підстави юридичної відповідальності за порушення права на доступ до інформації можуть бути передбачені виключно законами. Такими підставами, зокрема, є стаття 24 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [602] та стаття 21.3 Кодексу про адміністративні правопорушення [604].

Як свідчить аналіз даних, з початку 2015 року щодо розгляду запитів, поданих до органів Державної фіскальної служби на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації», запити на отримання публічної інформації надходять як від юридичних, так і від фізичних осіб [603].

Відповідь надається у спосіб, обраний запитувачем, та у визначений статтею 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [603] термін, тобто протягом п'яти робочих днів з дня надходження запиту.

Питання, з якими звертаються запитувачі до органів Державної фіскальної служби стосуються надання інформації щодо:

- проведених перевірок;
- системи оподаткування суб'єкта господарювання;
- копій наказів щодо проведення перевірок та актів перевірок;
- третіх осіб;
- відкритих банківських рахунків;
- заборгованості перед бюджетом та інше.

Запит на отримання публічної інформації можна подати до органу Державної фіскальної служби особисто або надіслати поштою. Крім того, такий запит можна надіслати на електронну скриньку.

Враховуючи викладене, можемо дійти висновку, що основними гарантіями забезпечення права на доступ до публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України, є:

- обов'язок надання відповідей на інформаційні запити;
- обов'язок проведення «гарячих ліній» для оперативного надання інформації чи фіксації запитів;
- обов'язок оприлюднювати свою інформацію на офіційному сайті в мережі Інтернет, через ЗМІ;
- обов'язок оприлюднювати звіти, рішення, плани тощо у спеціальних брошурах і збірниках офіційної інформації;
- обов'язок розміщувати відповідну інформацію на інформаційних стендах;
- обов'язок періодично робити публічні виступи тощо.

До питання основних проблем, що виникають у ході реалізації громадянами права на доступ до податкової інформації, маємо зауважити, що на сьогодні ще не до кінця розв'язано проблему узгодженості правових норм різних законодавчих актів, якими врегульований механізм забезпечення права на доступ до податкової інформації. Насамперед це стосується законів України «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про інформацію». Бракує нормативно-правових актів, які конкретизували б положення Закону України «Про доступ до публічної інформації» у розрізі доступу до податкової інформації та містили чіткі механізми реалізації правових норм.

Наразі не втрачає актуальності потреба в проведенні роз'яснювальної роботи серед населення щодо особливостей застосування стосовно податкової інформації норм законів України «Про доступ до публічної інформації» та «Про звернення громадян».

Водночас поряд із позитивними напрацюваннями залишається нерозв'язаною низка проблем, пов'язаних як з неналежним виконанням чинного законодавства України з питань доступу до податкової інформації, так і з суперечністю, неузгодженістю окремих правових норм і відсутністю дієвих механізмів їх реалізації. З огляду на це, першочерговим завданням держав-

ного управління у сфері доступу до податкової інформації має бути приведення інформаційного законодавства України у відповідність із сучасними потребами, підвищення ефективності його застосування шляхом систематизації законодавчих актів – прийняття Інформаційного кодексу. Окрема увага має бути приділена проблемі відповідальності за порушення порядку доступу до податкової інформації.

Тема вдосконалення інформаційного законодавства є надзвичайно актуальною, тому подальші дослідження доцільно спрямувати на теоретико-методологічне обґрунтування засад публічно-правового регулювання питань доступу до податкової інформації.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

- 3.1 ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ДОСТУПУ
ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
- 3.2 ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО
ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОКРЕМИХ КРАЇН

3.1 ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Звернення до міжнародного досвіду обумовлено необхідністю врахування позитивних та негативних тенденцій розвитку податкового законодавства в інших країнах, які вже довели свою ефективність, оскільки зарубіжні країни вже подолали еволюційний шлях своїх податкових систем та віднайшли ефективні засоби та методи нормативно-правового регулювання на доступ до податкової інформації.

З метою забезпечення конституційного права громадян України на інформацію та права на доступ до податкової інформації слід урахувувати норми європейського права.

Обов'язковим для ефективного функціонування та розвитку інформаційних відносин є розгляд питання гармонізації українського законодавства з європейськими і світовими стандартами.

Важливість даної теми пов'язана зі спрямуванням зовнішньої політики України на світове товариство та інтеграцію з ЄС, тож маємо узгодити функціонування податкового права у національному законодавстві відповідно до європейських інтеграційних процесів. Так, дослідження зарубіжного досвіду впливає на підвищення ефективності діяльності фіскальних служб нашої держави та сприяє розвитку податкових органів України з метою подальшого вдосконалення податкової системи, центром якої має стати людина і громадянин.

Право на доступ до податкової інформації у світовій правовій практиці пройшло не простий історичний шлях формування та удосконалення.

Виділимо *основні стадії формування права на доступ*: розвиток у межах свободи слова; практичне втілення нормативно-правових документів, що спрямовані на правомірне гарантування на доступ до податкової інформації людини і громадянина.

Перший випадок відомий нам у міжнародній практиці, який свідчить про прагнення надавати достовірну інформацію про діяльність влади, відносять до періоду правління династії Дзи китайського імператора Тайцзун (627–649 рр.). Тоді імператор запровадив імператорський комітет – особливу групу чиновників, які мали за обов'язок вести облік розпоряджень та листування чиновників нижчого рангу. Також вони надавали необхідну інформацію громадянам. А ще комітет імператора доповідав про факти безвідповідального ставлення дрібних урядовців до громадян країни. За відсутності засобів масової інформації цей комітет певною мірою виконував роль преси. Рішення для створення такого комітету, прийшло через розуміння, що для ефективного управління країною дуже важливо надати громадянам право доступу до інформації.

У Київській Русі поінформованість спільноти забезпечувалась на віче – відкритих зібраннях громадян. Ця традиція формувалась поступово – від свободи слова до права доступу до інформації. Звичайно, що населення Київської Русі розуміло, що більшість відомостей держава зберігає у таємниці.

У більшості європейських країн складові щодо надання права доступу до інформації почали формування у XVIII столітті, а у XX столітті вже виходили з принципу відкритості та свободи слова і друку.

Так, у XX столітті на міжнародному рівні питання доступу людини і громадянина до інформації визнається одним із фундаментальних прав у зв'язку із розвитком національних демократій, що спричинило продовження процесу прийняття законів щодо доступу до інформації та розширення їх змісту.

Загальна декларація прав людини та громадянина є основним документом, що проголошує права людини. Її положення є обов'язковими для виконання всіма країнами-учасниками. Згідно зі ст. 19 Декларації прав людини, яка гарантує право на свободу вираження власних поглядів, а також право на до-

ступ до інформації: «Кожна людина має право на свободу думки та її вираження. До цих прав також відносять право вільно висловлювати думки та збирати, отримувати та поширювати інформацію та думки через ЗМІ, незважаючи на кордони» [533]. Водночас зазначено, що можуть виникати певні обмеження у випадках, що визначені ст. 29 Загальної декларації, якщо «...це визначено законом з метою забезпечення відповідного визнання і поваги прав та свобод інших осіб, задоволення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [533].

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права також гарантує доступ до інформації: «Кожен повинен мати право на свободу думки і слова. Це право включає свободу збирати, отримувати і поширювати інформацію та думки різних видів усно чи письмово, друком незважаючи на кордони» [535].

Тож можемо визначити **основні принципи міжнародного законодавства про свободу інформації**:

- *принцип максимального оприлюднення*. В основі принципу максимального оприлюднення зобов'язання держави поширювати інформацію. Якщо державна влада забороняє особі доступ до інформації, то повинна нести відповідальність щодо обґрунтування відмови на кожному етапі розгляду справи. Тобто влада країни повинна довести, що інформація, доступ до якої забороняється, належить до сфери винятку;
- *обов'язок публікувати*. Органи влади зобов'язані публікувати основну інформацію відповідно до закону та визначати основні категорії інформації, що підлягають оприлюдненню. А саме: функціонування оперативної інформації про адміністрації, включаючи кошти, цілі, рахунки, стандарти, досягнення тощо. Відповіді на запити, скарги чи інші безпосередні дії публічної адміністрації; інструкції стосовно процедур, через які члени

суспільства можуть вносити законодавчі пропозиції; визначення типів інформації, якими володіє державна інституція і визначення форм, у яких ця інформація зберігається; зміст будь-яких адміністративних чи політичних рішень, що впливають на суспільство, разом із причинами ухвалення подібних рішень, а також матеріали щодо обґрунтування їх необхідності;

- *стимулювання відкритого уряду*. Публічні органи повинні активно сприяти діяльності відкритого уряду. Надання інформації громадянам про їхні права, а також всіляке сприяння роботі відкритого уряду є визначним чинником щодо впровадження законодавства про свободу інформації;
- *обмежена сфера винятків*. Винятки повинні бути зрозумілими, описуватися вузько і підлягати жорсткому контролю стосовно категорій можливої шкоди суспільним інтересам. Відмова державних органів оприлюднити інформацію є невинуватеною, вони не зможуть довести, що інформація пройшла «трискладовий тест», що включає інформацію щодо її легітимної мети, передбаченої законом. Оприлюднення інформації не повинно загрожувати спричиненням суттєвої шкоди вказаній легітимній меті. Якщо шкоду заподіяно, то вона повинна бути вагомішою, ніж суспільний інтерес в отриманні інформації;
- *процедура отримання доступу*. Запити стосовно надання інформації повинні опрацьовуватися швидко і справедливо. Перегляд відмов має бути доступним і незалежним. Процес ухвалення рішень щодо інформаційних запитів повинен розглядатись на трьох рівнях: публічний орган, адміністративний орган, судовий орган (подання апеляції);
- *кошторис*. Надмірна вартість не повинна перешкоджати особам подавати інформаційні запити. Кошти, які

- отримують публічні органи за надання права доступу до інформації, не повинні бути завищеними;
- *відкриті засідання публічних органів*. Засідання публічних органів повинні бути відкритими для громадськості;
 - *оприлюднення створює прецедент*. Закони, що суперечать принципу максимального оприлюднення, повинні бути змінені або скасовані;
 - *захист конфіденційності інформаторів*. Особи, які передають інформацію про правопорушення (інформатори), повинні бути захищеними.

На зламі ХХ – ХХІ ст. право на доступ до інформації здобуло законодавче визнання у посткомуністичних країнах, а також у низці країн Африки та Азії. Закони про доступ до інформації було прийнято в Албанії (1999 р.), Болгарії (2000 р.), Боснії та Герцеговині (2000 р.), Польщі (2001 р.), ПАР (2000 р.) тощо. Серед країн колишнього Радянського Союзу спеціальні закони, що регулюють порядок реалізації та захисту права на доступ до інформації, прийнято в Латвії, Литві, Естонії, Вірменії, Молдові, Азербайджані, Узбекистані.

У 2002 р. Комітет міністрів Ради Європи прийняв детальну Рекомендацію стосовно доступу до офіційних документів. «Країни-учасниці повинні забезпечити право особи на доступ за запитом до офіційних документів, що належать до органів державної влади» [605]. Цей принцип повинен застосовуватися в усіх без винятку випадках, без дискримінації на будь-якій основі, також враховуючи національні принципи. Рекомендація містить перелік можливих обмежень доступу до офіційних документів. Ці обмеження повинні бути чітко визначені законом, створювати усі умови для демократичного розвитку суспільства та відповідати параметрам захисту демократії в країні. Обмеження можуть допускатися стосовно інформації про національну безпеку та оборону і міжнародні відносини; запобі-

гання, розслідування та переслідування злочинної діяльності; про особисте життя та інші законні особисті інтереси: громадські чи приватні, комерційні, інші економічні інтереси; про рівність сторін судового процесу та екологічну безпеку, інспекцію, контроль та нагляд органів державної влади; економічну, грошову та валютну політику держави. Вносяться обмеження й по питаннях винесених на конфіденційні наради органів державної влади під час внутрішньої підготовки питання.

Слід зазначити, що неабиякого розвитку набуває зв'язок між дотриманням права на доступ до податкової інформації та якістю законодавства в цій сфері. Ухвалення спеціальних законодавчих гарантій щодо права на доступ до податкової інформації суттєво поліпшує ситуацію з його забезпеченням.

Сьогодні в понад 90 країнах світу ухвалено закони щодо доступу до публічної інформації. З-поміж 56 держав-членів організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) право на доступ до інформації про діяльність влади на рівні конституції закріпила 21 країна, 45 держав-членів ОБСЄ мають спеціальні закони про доступ до інформації. Проте слід зауважити, що навіть активний розвиток світового права дозволяє зафіксувати необхідність удосконалення міжнародного законодавства щодо доступу до податкової інформації, а також до визначених стандартів у цій сфері.

3.2 ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ОКРЕМИХ КРАЇН

3.2.1 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації США

Державою із розвиненою системою захисту інформаційного простору є США. Американці одні з перших впровадили систему захисту інформації на законодавчому рівні ще з 1974 року [606].

Законодавство у напрямі захисту інформації цієї держави визначає об'єкти правової охорони в інформаційній сфері, порядок реалізації права власності на інформаційні об'єкти, права і обов'язки власників, правовий режим функціонування інформаційних технологій, категорії доступу окремих суб'єктів до певних видів інформації, встановлюються категорії секретності, визначається конфіденційна інформація та право доступу до неї.

Водночас інформація у США може бути захищена за допомогою правових засобів захисту інтелектуальної власності, оскільки інформація розглядається саме як об'єкт права інтелектуальної власності.

Інтереси платника податків у США покликана охороняти Декларація прав платника податків, затверджена Міністерством фінансів США. Основними правами платників податків є право на отримання безкоштовної податкової інформації та допомоги під час підготовки податкових документів. Орієнтуватися в податковому законодавстві платникам податків допомагає Управління консультування та обслуговування, яке видає довідкові матеріали, безкоштовні інформаційні видання, організовує спеціальні програми. Службовці цього управління також надають безоплатну допомогу в заповненні податкових декларацій людям з низькими доходами і особам похилого віку [607, с. 399].

Існують центри Податкового Управління США (IRS), які є місцями індивідуальної допомоги, якщо особа вважає, що питання, яке пов'язане з наданням інформації, не може бути вирішене ані через Інтернет, ані по телефону.

Якщо платник податку проживає за межами Сполучених Штатів, то він може звернутися до посольства, або і консульства США, де на постійній основі працюють співробітники податкового управління. У цих відділеннях надають відповідь з питань оподаткування, допомагають знайти необхідну інформацію, а також надають інформацію щодо підготовки податкових декларацій за поточний і попередній податкові роки.

Важливість врахування зазначеного досвіду пов'язана із організацією податкового консультування громадян щодо права доступу до податкової інформації. У США платники податків повинні надавати органам податкового адміністрування всі відомості, що можуть бути використані під час визначення бази оподаткування. Навіть якщо вони містять інформацію не на користь платника. Органи податкової служби мають право перевіряти житло, листування, в тому числі особисте, чого не дозволяється жодній іншій державній службі. Цікавим є досвід США щодо впровадження нових механізмів звітування платників податків шляхом подання податкової звітності засобами електронного зв'язку. 1986 року у США вперше пройшло апробацію подання податкової звітності каналами зв'язку. Проведене дослідження виявилось успішним, тож наступного року в програмі брали участь уже 14 штатів. У 1998 році Конгрес США поставив за мету: до 2007 року 80% усіх звітів має подаватися в електронному вигляді. Таке рішення затвердили на законодавчому рівні. У 2006 році було видано постанови, що забороняли подавати звіти не електронним способом. Юридичні особи, які мали більше 10 млн доларів активів, відтепер жодним чином не могли уникнути використання нових технологій (раніше це поширювалося лише на осіб з кількістю активів у 50 млн доларів). Зараз американці можуть подати звіт по каналах зв'язку кількома способами. Підготувати та надіслати через аудиторську фірму посередника або заповнити звіти самостійно, за допомогою купленого програмного забезпечення й надіслати за допомогою оператора. Також можна заповнити звіт у режимі он-лайн на сайтах спеціальних операторів. Перелік цих сайтів розташований на порталі Служби національних доходів США. Вартість заповнення одного звіту становить від 10 до 40 тис. доларів. Фізичні особи з низьким доходом – менше 50 тис. доларів на рік заповнюють індивідуальну форму безоплатно. Така послуга має назву Free file. Завдяки активному співробітництву державних

органів і приватних компаній більш як половина всіх звітів (фізичних та юридичних осіб) у США надсилається через Інтернет. Перевагами використання такого формату подання звітності є можливість уникнути черг, зекономити час та гроші на доставку звітності до податкових органів тощо. До того ж програмне забезпечення звітності автоматично виконує спеціальні розрахунки та виявляє помилки. Система електронних ключів робить електронну звітність захищеною від протиправного втручання. Важливим фактором є відповідність електронної форми звітності з паперовою. Тому платник податків може подавати електронні документи і не проходити спеціального навчання. Отже, аналіз досвіду США щодо організації взаємодії податкових органів федерального та регіонального рівнів може бути корисним для України з огляду на утворення територіальних громад та об'єднань.

3.2.2 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації Російської Федерації

Сучасна податкова система Російської Федерації (РФ) практично введена в дію 1992 року та ґрунтується на більш як 20 законах, що охоплюють усі сфери життя країни.

Правову основу доступу людини і громадянина до інформації загалом, а також до податкової зокрема в РФ становить: Конституція Російської Федерації [608], Закон Російської Федерації «Про державну таємницю» від 6 жовтня 1997 року [609], Закон Російської Федерації «Про комерційну таємницю» від 29 липня 2004 року [610], Закон Російської Федерації «Про технічне регулювання» від 27 грудня 2002 року [611], Закон Російської Федерації «Про інформацію, інформаційні технології та захист інформації» від 26 липня 2006 року [612], Закон Російської Федерації «Про електронний цифровий підпис» від 13 грудня 2001

року [613], Закон Російської Федерації «Про правову охорону програм для ЄОМ» від 23 вересня 1992 року [614], Закон Російської Федерації «Про участь у міжнародному обміні» від 4 липня 1996 року [615], Закон Російської Федерації «Про сертифікацію продукції та послуг» від 27 грудня 1995 року [616], Закон Російської Федерації «Про банки і банківську діяльність» від 3 лютого 1996 року [617], Закон Російської Федерації «Про персональні дані» 2006 року [618], Податковий кодекс РФ від 2 жовтня 2006 року [619].

У ст. 22 Конституції Російської Федерації від 12 грудня 1993 року [608] зазначено, що «кожен має право на свободу та недоторканність» [608, с. 5], у ст. 23 також визначено: «...кожен має право на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю, захист своєї честі та доброго імені. Кожен має право на таємницю листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень. Обмеження цього права допускається тільки на підставі судових рішень» [608, с. 6].

Згідно зі ст. 24 Закону визначені правові підстави доступу до інформації, оскільки забороняється «збір, збереження, використання і поширення інформації про життя особи без її згоди» [608, с. 6].

Органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані забезпечити кожному можливість ознайомлення з документами і матеріалами, що безпосередньо пов'язані з його правами і свободами, якщо інше не передбачене законом, а у ст. 29 розкривається зміст свободи думки і слова, зокрема «кожному гарантується свобода думки і слова. Не допускається пропаганда чи агітація, що порушує соціальну, расову, національну чи релігійну ненависть і ворожнечу. Забороняється пропаганда соціальних, расових, національних, релігійних чи мовних переваг» [608, с. 8].

Також у Російській Федерації принципи правового регулювання відносин у сфері доступу людини і громадянина до ін-

формації, зокрема податкової, а також інформаційних технологій і захисту інформації базуються на принципах свободи пошуку, отримання, передачі, відкритості виробництва і поширення інформації будь-яким законним способом, встановлення обмеження доступу до інформації здійснюється на основі федеральних законів; гарантується безпека при створенні інформаційних систем, їх експлуатації і захисту інформації; достовірність інформації та своєчасне надання; недоторканність приватного життя, неприпустимість збору, збереження, використання і поширення інформації про приватне життя особи без її згоди.

Інформація може бути об'єктом публічних, громадянських та інших правових відносин. Інформація як така може вільно використовуватись однією особою і передаватись іншій особі, якщо федеральними законами не встановлені обмеження доступу до інформації або інші вимоги до порядку її надання чи поширення.

Закон Російської Федерації «Про інформацію, інформаційні технології та захист інформації» [612] регулює відносини, що виникають при здійсненні права на пошук, отримання, передачу, виробництво та поширення інформації; застосування інформаційних технологій, а також забезпечення захисту інформації. Положення цього Закону не поширюються на відносини, що виникають при правовій охороні результатів інтелектуальної діяльності і засобів індивідуалізації, що можна прирівняти до них. Стосовно теми даного дослідження слід виділити основні поняття даного Закону, що відносяться до права людини і громадянина на доступ до податкової інформації: «інформація – відомості (повідомлення, дані) незалежно від форми їх надання»; «інформаційні технології – процеси, методи пошуку, збору, збереження, обробки, надання, поширення інформації та способи втілення таких процесів і методів»; «інформаційна система – сукупність інформації, що знаходиться в базі даних, яка забезпечує обробку її інформаційних технологій і технічних засобів»; «інформаційно-телекомунікаційна мережа – технологічна

система, призначена для передачі по лініях зв'язку інформації, доступ до якої здійснюється з використанням засобів обчислювальної техніки»; «володілець інформації – особа, яка самостійно створила або отримала на основі закону чи договору право дозволяти чи обмежувати доступ до інформації, що визначається за будь-якими принципами»; «доступ до інформації – можливість отримання інформації та її використання»; «конфіденційність інформації – обов'язкове для виконання особою, яка отримала доступ до певної інформації, обов'язковою вимогою є не передавати таку інформацію третім особам без згоди її володільця»; «надання інформації – дії, спрямовані на отримання інформації певним колом осіб чи на передачу інформації певному колу осіб»; «поширення інформації – дії, спрямовані на отримання інформації певним колом осіб чи передачу інформації невизначеному колу осіб», а також як різновид інформації визначено поняття «документована інформація – зафіксована на матеріальному носії шляхом документування інформація з реквізитами, що дозволяє визначити таку інформацію в установленому законодавством Російської Федерації порядку» [612].

Інформація залежно від категорії доступу до неї поділяється на загальнодоступну та на інформацію, доступ до якої обмежено федеральними законами (інформація обмеженого доступу).

Відповідно до порядку надання інформації поділяється на:

- інформацію, що вільно поширюється;
- інформацію, що надається за згодою осіб, які беруть участь у відповідних правовідносинах;
- інформацію, що відповідно до федеральних законів необхідно надавати і поширювати, тобто доступ до неї не обмежений. Така інформація може використовуватись будь-якими особами за умови дотримання федеральних законів. Володілець такої інформації має право вимагати від осіб, які поширюють цю інформацію, називати себе джерелом такої інформації;

- інформацію, поширення якої обмежується або забороняється. Володільцями такої інформації може бути громадянин (фізична особа), юридична особа, Російська Федерація, суб'єкт Російської Федерації, муніципальна освіта.

Володілець інформації, якщо інше не передбачено федеральними законами, має право:

- дозволяти чи обмежувати доступ до інформації, визначати порядок чи умови такого доступу;
- використовувати інформацію, в тому числі поширювати її;
- захищати у встановленому законом порядку, якщо інформація була незаконно отримана чи незаконно використовувалась іншими особами;
- здійснювати інші дії з інформацією чи дозволяти проводити такі дії.

Варто також наголосити на тому, що *володілець інформації при забезпеченні своїх прав також має й зобов'язання:*

- дотримуватись інтересів інших осіб;
- вживати заходів щодо захисту інформації;
- обмежувати доступ до інформації, якщо такий обов'язок встановлено федеральними законами;
- норми Єдиного стандарту є обов'язковими для всіх територіальних органів Федеральної податкової служби Росії, які взаємодіють з платниками податків. Контролюють їх дотримання керівники управлінь Федеральної податкової служби Росії, у тому числі за допомогою аудиторських і тематичних перевірок організації роботи податкових органів нижчого рівня. Текст Єдиного стандарту обслуговування платників податків розміщено у відкритому доступі на Інтернет-сайтах Федеральної податкової служби та обласних управлінь податкової служби.

Аналіз законодавства Російської Федерації надає можливість констатувати, що нормативне право на доступ до інформації за-

галом, а також податкової інформації, як її різновиду в Російській Федерації закріплено у ст. 8 Закону *Російської Федерації «Про інформацію, інформаційні технології та захист інформації»* від 2006 року [612], в якому зазначено, що громадяни (фізичні особи) і організації (юридичні особи) мають право здійснювати пошук і отримання інформації в будь-яких формах з різних джерел за умови дотримання вимог, що встановлені федеральними законами. Громадянин (фізична особа) має право на отримання інформації від державних органів, а також органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у порядку, передбаченому законодавством Російської Федерації. Організації також мають право на отримання інформації від державних органів, а також органів місцевого самоврядування, що безпосередньо стосується прав та обов'язків даної організації [612].

Наголошуємо, що у Російської Федерації не може бути обмежено доступ до нормативно-правових актів, що захищають права, свободи і обов'язки людини і громадянина, а також до тих документів, які встановлюють правовий статус організацій і повноваження державних органів місцевого самоврядування; інформації про діяльність державних органів, а також про використання бюджетних коштів (за винятком відомостей, що можуть містити державну або службову таємницю); іншої інформації, доступ до якої не обмежено федеральними законами. Державні органи й органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити доступ до інформації російською мовою і державною мовою республіки у складі Російської Федерації відповідно до федеральних законів. Особа, яка воліє отримати доступ до такої інформації, не зобов'язана обґрунтовувати необхідність її отримання. Рішення і діяльність (бездіяльність) державних органів і органів місцевого самоврядування, суспільних організацій, посадових осіб, що порушують право на доступ до інформації, можуть бути оскаржені у суді; у випадку, якщо в результаті неправомірної відмови у доступі до

інформації, несвоєчасного її надання або надання завідомо неправдивої інформації чи такої, що не відповідає змісту запиту, були завдані збитки, то вони підлягають відшкодуванню відповідно до цивільного законодавства.

Інформація про діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування надається на безоплатних засадах, плата може встановлюватись лише у випадках, передбачених федеральними законами. Обмеження доступу до інформації встановлюється відповідно до федеральних законів з метою захисту основ конституційного ладу, моралі, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб для забезпечення оборони країни та її безпеки. Також дотримується конфіденційність інформації, доступ до якої обмежено федеральними законами. Не можна оминати питання захисту інформації, що становить державну таємницю здійснюване відповідно до законодавства країни про державну таємницю. Федеральними законами встановлюються умови віднесення інформації до відомостей, що становлять комерційну, службову та іншу таємницю, обов'язковість за дотримання конфіденційності такої інформації, а також відповідальність за її розголошення (додаток 1). Інформація, що отримана громадянами (фізичними особами) при виконанні ними професійних обов'язків чи організаціями при здійсненні певних видів діяльності (професійна таємниця), підлягає захисту в тих випадках, коли на цих осіб згідно з федеральними законами покладені обов'язки з дотримання конфіденційності такої інформації. Інформація, що становить професійну таємницю, може надаватись третім особам відповідно до федеральних законів і згідно з рішенням суду, а термін дії з дотримання конфіденційності інформації може бути обмежено тільки за згодою громадянина (фізичної особи), яка надала цю інформацію про себе. Забороняється вимагати від громадянина надання інформації про приватне життя, в тому числі інформацію про його особисту чи сімейну таємницю, а також отримувати таку інформацію всупе-

реч волі громадянина (фізичної особи), якщо інше не передбачене федеральними законами [612].

Розповсюдження та поширення інформації в Російській Федерації здійснюється вільно при дотриманні вимог, встановлених законодавством. Так, інформація, що поширюється без засобів масової інформації, повинна містити достовірні відомості про її володільця чи про іншу особу, яка поширює інформацію, у межах та формі, що є достатніми для ідентифікації такої особи. Надання інформації здійснюється в порядку, що встановлюється за згодою осіб, які беруть участь в обміні інформацією. При використанні для розповсюдження інформації засобів, що дозволяють визначати отримувача інформації, в тому числі поштових відправлень і електронних повідомлень, особа, яка надає інформацію, зобов'язана забезпечити отримувачу можливість відмови від такої інформації.

Захист інформації у РФ спрямований на прийняття правових, організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення захисту інформації від неправомірного доступу, знищення, модифікування, блокування, копіювання, надання, поширення, а також від інших неправомірних дій стосовно такої інформації; дотримання конфіденційності інформації обмеженого доступу; реалізацію права на доступ до інформації. Державне регулювання відносин у сфері захисту інформації здійснюється шляхом встановлення вимог про захист інформації, а також відповідальності за порушення законодавства РФ про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації. Володільць інформації, оператор інформаційної системи зобов'язані попередити несанкціоновані доступи до інформації і (або) передачу її особам, які не мають права на доступ до інформації; забезпечити своєчасну фіксацію фактів несанкціонованого доступу до інформації; попередження можливих негативних наслідків щодо порушення порядку доступу до інформації; недопущення впливу на технічні засоби обробки інформації, в результаті якого порушується

їх функціонування; можливість відновлення інформації; постійний контроль за забезпеченням рівня захищеності інформації.

За правопорушення у сфері інформації, інформаційних технологій і захисту інформації визначено дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність відповідно до законодавства Російської Федерації. Особи, права і законні інтереси яких були порушені у зв'язку з розголошенням інформації обмеженого доступу чи іншим неправомірним використанням такої інформації, мають право звернутись у встановленому порядку за судовим захистом своїх прав, у тому числі за відшкодуванням збитків, компенсації моральної шкоди, захисту честі, гідності та ділової репутації.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо за можливе виокремити такі позитивні риси російського нормативно-правового регулювання права на доступ до податкової інформації, як: зобов'язання володільця інформації, оператора інформаційної системи; дотримання конфіденційності до інформації з обмеженим доступом; попередження несанкціонованих доступів до інформації і (або) передачі її особам, які не мають права на доступ до інформації, а також можливих негативних наслідків щодо порушення порядку доступу до інформації; забезпечення своєчасної фіксації фактів несанкціонованого доступу до інформації; контроль впливу на технічні засоби обробки інформації, щоб не порушувалось їх функціонування; можливість відновлення інформації; здійснення постійного контролю за забезпеченням рівня захищеності інформації.

3.2.3 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації Республіки Білорусь

Законодавча система Республіки Білорусь не має єдиного нормативно-правового акта, який повністю регулював би пи-

тання щодо права громадян на отримання податкової інформації. Це питання регламентується кількома законодавчими документами: Конституцією Республіки Білорусь [620], Законом Республіки Білорусь «Про пресу та інші засоби масової інформації» від 13 січня 1995 року [621], Законом Республіки Білорусь «Про інформацію, інформатизацію і захист інформації» від 10 листопада 2008 року [622], Концепцією державної політики в галузі інформатизації ухваленій Указом Президента Республіки Білорусь від 06 квітня 1999 року № 195 «Про деякі питання інформатизації в Республіці Білорусь» [623], Концепцією національної безпеки Республіки Білорусь, затвердженій Указом Президента Республіки Білорусь від 17 липня 2001 року № 390 [624].

Право білоруських громадян на інформацію вперше було гарантовано Конституційними положеннями 1994 року. У ст. 34 Конституції Республіки Білорусь було визначено, що «громадянам гарантується право на отримання, збереження і поширення повної, достовірної і нової інформації про діяльність урядових і суспільних інститутів, а також інформації про політичне, економічне і міжнародне життя» [620]. В результаті Конституційного референдуму в листопаді 1996 року положення Конституції були змінені. У новій редакції Конституції зазначено, що «поширення інформації може бути обмежене законодавством, якщо це необхідно для захисту честі, гідності, особистого і сімейного життя громадян, а також для забезпечення належних їм прав у повній мірі» [620].

Також у ст. 28 Конституції Республіки Білорусь зазначено: «Кожен громадянин має право на одержання, зберігання і поширення повної, достовірної і нової інформації про діяльність державних і суспільних закладів, а також інформації про політичне, економічне і міжнародне життя» [620].

Слід зазначити, що ст. 28 Конституції Республіки Білорусь і ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ратифікованого Білоруссю в 1973 році, дозволяють обмежити

право на інформацію тільки у випадках, чітко визначених законом. Водночас змінена ст. 34 дозволяє обмежувати ці права підзаконними актами, такими як президентські укази чи постанови уряду, які офіційна доктрина інтерпретує як «законодавство».

Відповідно до ст. 7.4 *Конституції Республіки Білорусь* «розорядження державних органів друкуються чи доводяться до відома спільноти іншим способом, передбаченим законом» [620].

Ст. 104 *Конституції Республіки Білорусь* передбачає розголошення змісту законів одразу після їх прийняття, а набирає чинності через десять днів після публікації, якщо в законі не передбачено іншої норми. Президентські укази оприлюднюються і набирають силу згідно з аналогічною процедурою.

Створення *Закону Республіки Білорусь «Про пресу та інші засоби масової інформації»* від 13 січня 1995 року було пов'язане з протестом народних депутатів Верховної Ради Республіки Білорусь щодо монополізації ЗМІ. Конституційний Суд перевірів на відповідність Конституції три укази Президента: № 19 від 04 серпня 1994 року [624], № 27 від 05 серпня 1994 року [625], № 128 від 28 вересня 1994 року [625], що стосувалися видавництва «Білорусь», а також Суспільного телебачення і радіо. Суд констатував, що видавництво «Білорусь» монополізувало ринок друкованих ЗМІ. Це призвело до цензури надрукованих у грудні 1994 року видань, в яких поширювались образи на адресу окремих державних діячів. На думку суду, це було порушенням конституційних прав громадян на отримання повної, вичерпної і нової інформації. Суд також визначив, що Суспільне радіо і телебачення превалює на медіа-ринку і має атрибути центрального державного адміністративного органу. Внаслідок цього воно стало абсолютним монополістом на білоруському ринку електронних ЗМІ. На основі викладених фактів суд визначив, що численні положення «Про суспільне телебачення і радіо», що були розміщені в Президентському Указі № 128 від 28 вересня 1994 року [621], порушували конституційні положення, заборо-

няючи монополізацію ЗМІ державними органами, суспільними організаціями і приватними особами.

Відповідно до зазначеного факту було ухвалено *Закон Республіки Білорусь «Про пресу та інші засоби масової інформації»* від 13 січня 1995 року [621]. Згідно зі ст. 3 *Закону* «громадяни Республіки Білорусь мають право на вільний пошук, отримання, використання і поширення інформації за допомогою ЗМІ, а також на вільне висловлення своїх думок і поглядів. Білорусь визнає мережу ЗМІ як основу конституційних прав громадян Білорусі, включаючи свободу слова, інформації, а також – як важливий компонент національної культури. З цією метою країна вживає необхідних заходів щодо економічної підтримки ЗМІ» [621]. Ст. 32 вищезазначеного *Закону* передбачає: «Громадяни Республіки Білорусь мають право на отримання через ЗМІ нової і достовірної інформації у сфері політики, економіки та екології, а також інформації, що стосується діяльності державних органів і суспільних організацій» [621]. Засоби масової інформації мають право подати запит про діяльність державних органів, державних організацій і суспільних об'єктів, а також про їх співробітників і членів. Заяву можна подати в письмовій чи усній формі. Керівники цих органів і організацій, їх заступники, працівники відділів public-relations, уповноважені особи зобов'язані надати необхідну інформацію протягом десяти днів з моменту отримання заяви. Ст. 33 *Закону* регулює випадки відмови чи затримки надання інформації. У наданні інформації може бути відмовлено, якщо ця інформація містить державну чи комерційну таємницю, передбачену законом. У разі відмови заявника повинні повідомити про причини відмови протягом десяти днів після подання заяви. Про затримку відповіді заявника зобов'язані проінформувати протягом семи днів, а повідомлення повинно складатися з: підстави відмови у своєчасному наданні інформації; дати надання інформації; персональних даних службовця, який ухвалив рішення про затримку надання інформації; дати рішення.

Закон Республіки Білорусь «Про інформацію, інформатизацію і захист інформації» від 10 листопада 2008 року вперше регламентує визначення поняття «інформація», її видів та порядків доступу до інформації.

Відповідно до ст. 2 *Закону*: **доступ до інформації** – це можливість отримання інформації, в тому числі інформаційних ресурсів та її (їх) використання; **захист інформації** – комплекс правових, організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення цілісності (незмінності), конфіденційності, доступності і збереження інформації від неправомірного (несанкціонованого) доступу, знищення, блокування, копіювання, надання, розповсюдження, а також від інших неправомірних дій стосовно інформації, що захищається; **інформація** – відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси незалежно від форми їх надання; **інформація, поширення і (чи) надання якої обмежене** – інформація, доступ до якої обмежено законодавством Республіки Білорусь чи її власником відповідно до законодавчих актів Республіки Білорусь; **інформація, поширення і (чи) надання якої заборонено** – інформація, доступ до якої заборонено законодавством Республіки Білорусь чи її власником відповідно до законодавчих актів Республіки Білорусь; **інформаційні відносини** – відносини, що виникають в процесі збору, здійснення пошуку, передачі, отримання, збереження, обробки, накопичення, використання, розповсюдження і (чи) надання інформації, а також її захисту з використанням інформаційних технологій, систем і мереж; **конфіденційність інформації** – вимога не допускати надання і (чи) поширення інформації без згоди її власника; **загальнодоступна інформація** – інформація, поширення і (чи) надання якої необмежене.

Право особи на доступ до інформації гарантується в ст. 21 *Закону*, яка передбачає, що «фізичні і юридичні особи, які мають документовану інформацію, що стосується інших фізичних чи юридичних осіб, повинні забезпечити останнім можливість

ознайомлення з інформацією, що стосується безпосередньо їх чи їх законних інтересів» [621].

У таких випадках фізичні чи юридичні особи мають відповідні права: право доступу до документованої інформації, яка їх стосується; право отримання усіх деталей, що гарантують повну і достовірну інформацію; право отримання даних про особу, яка збирає і використовує інформацію, а також ознайомлення з метою цих дій. Відповідно до ст. 19 *Закону* «державні органи, юридичні і фізичні особи користуються рівними правами у сфері доступу до джерел інформації. Єдиним винятком є секретні дані» [621].

Також важливим нормативно-правовим документом, що регламентує право людини і громадянина на доступ до податкової інформації у Республіці Білорусь, є *Податковий кодекс Республіки Білорусь* [626].

Податкове законодавство Республіки Білорусь – це система прийнятих на основі та відповідно до Конституції Республіки Білорусь нормативних правових актів, що включає Податковий кодекс і прийняті відповідно до нього закони, декрети, укази і розпорядження Президента Республіки Білорусь, що регулюють податкові питання; міжнародні договори Республіки Білорусь та постанови Уряду; міжнародні договори Республіки Білорусь; нормативно-правові акти республіканських органів державного управління, органів місцевого врядування і самоврядування. У випадку розходження акта податкового законодавства з Конституцією Республіки Білорусь діє Конституція, а у випадку розходження декрету чи указу Президента Республіки Білорусь з Податковим кодексом чи іншим законом чинний Кодекс має верховенство тільки тоді, коли повноваження на видання декрету чи указу були надані Податковим кодексом.

Офіційне трактування положень акта податкового законодавства здійснюється у порядку, встановленому законодавством, а їх застосування не допускається за аналогією. Усі рі-

шення, ухвалені державними органами і посадовими особами, у випадку нечіткого трактування Кодексу повинні ухвалюватися на користь платника податків.

Декрети Президента Республіки Білорусь і закони Республіки Білорусь, що встановлюють відповідальність за недотримання податкового законодавства не мають зворотної сили, за винятком випадків, коли вони пом'якшують чи скасовують відповідальність громадян.

Важливо, що *Податковий кодекс Республіки Білорусь* також не містить конкретизованої дефініції «податкова інформація», тільки у ст. 79 регламентується визначення «податкова таємниця» – будь-які відомості, що отримані державними органами про платників податків або інших осіб.

Податкова таємниця не підлягає розголошенню, за винятком випадків, що передбачені законодавством. Відомості, що складають податкову таємницю мають спеціальний режим зберігання і доступу, що визначається законодавством. Втрата документів, що складають податкову таємницю, чи розголошення таких даних тягнуть за собою відповідальність, передбачену законодавством.

Виняток з поняття «податкова таємниця» становлять відомості: прізвище, ім'я, по батькові платника податків або іншої особи; назва організації; дані, розголошені платником податків або іншою особою самотійно чи за її згодою; обліковий номер платника податків, у тому числі дата його присвоєння; дата першої оплати особами, які займаються приватною діяльністю, а також у сфері агроекотуризму, відповідно до збору за здійснення приватної діяльності і збору за здійснення діяльності у сфері агроекотуризму; назва податкового органу за місцем постановки на облік платника податку, а також дані, що надаються податковим чи правоохоронним органам інших країн відповідно до міжнародних договорів Республіки Білорусь; інформація, що надається державним органам, іншим державним органам з

метою здійснення адміністративних процедур (окрім даних про співвласників (учасників, власників майна) юридичних осіб і відомостей про відкриття (закриття) рахунків у банках; дані, що надаються контролюючим (наглядовим) органам з єдиної інформаційної бази даних контролюючих (наглядових) органів.

Таким чином, **аналізуючи нормативно-правову базу доступу до податкової інформації людини і громадянина в Республіці Білорусь, можна дійти таких висновків.**

1. Законодавча система Республіки Білорусь не має єдиного нормативно-правового акта, який повністю регулював би питання щодо права громадян на отримання податкової інформації. Це питання регламентується кількома законодавчими документами, що являють собою своєрідний законодавчий симбіоз при визначенні понять «податкова інформація» і «право доступу до податкової інформації».
2. До поняття «податкова інформація» слід віднести дані, що не включені до поняття «податкова таємниця», а доступ до податкової інформації мають фізичні і юридичні особи, які мають документовану інформацію, що стосується інших фізичних чи юридичних осіб, повинні забезпечити останнім можливість ознайомлення з інформацією, що стосується безпосередньо їх чи їх законних інтересів. Водночас, ця інформація не повинна становити податкову таємницю, не мати обмеження доступу і не бути забороненою.

3.2.4 Особливості нормативно-правового регулювання суспільних відносин у сфері доступу до податкової інформації Республіки Словенія

У Республіці Словенії доступ до інформації регулюється Конституцією, прийнятою 23 грудня 1991 року [625].

Ст. 39 Основного Закону гарантує «свободу думки, свободу слова, свободу зібрань, а також свободу преси та інших засобів масової інформації» [625]. Кожен має право вільно збирати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї. За винятком випадків, передбачених законом, кожен має право доступу до інформації за достатніх підстав законності свого інтересу.

Свобода інформації регулюється також *Законом Республіки Словенії «Про засоби масової інформації»* 1994 року [625]. Закон регулює різні напрями розвитку суспільної комунікації, а також права й обов'язки журналістів. Закон не суперечить міжнародним правовим актам, зокрема Загальній декларації прав людини [533], Європейській конвенції захисту прав людини і основних свобод [534].

Закон визначає основну відповідальність держави у сфері захисту безпеки, включаючи адекватні заходи, а також сприяння розвитку тих ЗМІ, котрі абсолютно необхідні для забезпечення громадян Республіки Словенії необхідною інформацією, з метою захисту і збереження національної ідентичності. Враховуючи той факт, що вказані ЗМІ не займаються діяльністю, що спрямована на отримання прибутку, країна надає їм необхідну допомогу, в тому числі фінансову. Діяльність таких ЗМІ ґрунтується на принципах: свобода інформації, недоторканність і захист людської гідності, свобода інформаційних потоків і відкритість для різних точок зору. Питання свободи інформації регулюються статтями 8 і 24 Закону.

Відповідно до ст. 8, регулюється доступ до інформації, яка оприлюднюється без затримки. Згідно з цією статтею суспільні ЗМІ зобов'язані на вимогу уповноваженого державного органу чи закладу одразу оголосити надзвичайне повідомлення, метою якого є протидія і попередження загрози життю і здоров'ю громадян, потенційних збитків їх матеріальному становищу, загрози безпеки державі, а також охороні національного і культурного спадку.

У ст. 24 Закону закріплено, що державні органи, органи місцевого самоврядування, суспільні організації і заклади, підприємства і особи, які виконують суспільні функції (далі – джерело інформації) зобов'язані виконувати свою роботу прозоро, забезпечувати суспільство достовірною, вичерпною і детальною інформацією про свою діяльність. Ці органи та заклади зобов'язані розробляти методи відкритої роботи; вони обирають способи розкриття інформації і призначають особу, відповідальну за забезпечення процесу відкритості. Закон гарантує вільний доступ до інформації, але за певних умов.

Так, доступ до інформації буде обмежено чи заборонено, якщо необхідна інформація згідно із Законом містить державну, військову, посадову чи торгову таємницю, а також її розкриття і поширення може стати причиною порушення *privacy* (розкриття персональних даних) чи ускладнить ведення судового процесу. В таких випадках джерело інформації зобов'язане у відповідь на запит у письмовій формі обґрунтувати причини, відповідно до яких доступ до даної інформації є небажаним. Джерело інформації зобов'язане забезпечити правдиві та вичерпні відомості [625, с. 102].

Відповідно до внутрішніх інструкцій уряду Республіки Словенії відкритість діяльності уряду є основоположним принципом його функціонування. Статті 83-87 передбачають відкритість усіх урядових дій і процедур. На практиці відкритість ґрунтується на проведенні прес-конференцій і офіційних заяв. Цей метод інформування суспільства дуже важливий з огляду на відмову журналістам перебувати на засіданнях Ради міністрів. Відповідно до структури державного устрою існує спеціальний Урядовий інформаційний офіс, який надає інформацію і забезпечує відкритість роботи окремих департаментів [625, с. 106].

Згідно зі структурою Національної Асамблеї Республіки Словенії суспільство повинно бути проінформоване про діяльність

Асамблеї. Асамблея зобов'язана інформувати громадян про перебіг засідань, а також ухвалені рішення. Парламентські законодавчі акти публікуються в Офіційному журналі цілком. Громадяни мають право відвідувати засідання Національної Асамблеї в межах положень Національної Асамблеї, що стосується порядку проведення засідань. Однак Асамблея може вирішити, що деякі сесії чи фрагменти сесій повинні бути закритими. Право бути присутніми на засіданнях Національної Асамблеї мають також представники суспільних ЗМІ. Асамблея може дозволити їм бути присутніми навіть на тих засіданнях, які є закритими для сторонніх осіб. При цьому довести до широкого загалу можна ту інформацію, яку дозволяє оприлюднити Асамблея. Національна Асамблея може прийняти рішення, що на окремих засіданнях присутність певної групи осіб є небажаною, тоді доступ до парламентської інформації закритий для всіх.

У Республіці Словенії Омбудсмен посідає чільне місце у процесі забезпечення доступу до інформації, що стосується роботи державних органів та місцевого самоврядування, представницьких органів, суспільних інститутів, а також осіб, які виконують суспільні функції. Омбудсмен звертається до суду на підставі скарг громадян. Має право звертатись до державних органів, а також в інші вищевказані інстанції за необхідною документацією, яку повинні надати у визначений термін (не більше як вісім днів). Діяльність цих органів є відкритою, тому вони зобов'язані надавати повну, точну й достовірну інформацію, що стосується їх роботи. У випадку, коли необхідна інформація не надається, Омбудсмен може повідомити про це компетентні контролюючі органи, Національну Асамблею і спільноту. Омбудсмен має такі повноваження: має право перевіряти всі файли і документи, що зберігають державні органи, не залежно від того чи містять вони державну, чи службову таємницю. Омбудсмен, його заступник і співробітники його офісу зобов'язані зберігати секретні данні та інформацію, розміщену в докумен-

тах, яку надає уряд. Особливо, якщо інформація складає державну, військову чи службову таємницю. Як правило, справи, що ґрунтуються на таких документах, розглядаються Омбудсменом особисто. До найважливіших повноважень Омбудсмена належить право запрошувати посадових осіб для пояснень, що стосуються розгляду справ. Посадові особи, які не хочуть надавати пояснення, можуть бути притягнені до суду і оштрафовані.

ВІТЧИЗНЯНЕ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

- 4.1 СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ
- 4.2 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ
- 4.3 ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

4.1 СТАН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

У вітчизняному законодавстві інформаційні правовідносини у податковій сфері регламентовано такими нормативно-правовими актами: Конституція України [542], закони України «Про доступ до публічної інформації» [602], «Про інформацію» [543], «Про державну таємницю» [578], «Про офіційну статистику» [627], «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» [628], «Про нотаріат» [629], «Про захист персональних даних» [630], Податковий кодекс України [631], Цивільний кодекс України [544] тощо.

У ст. 17 Конституції України визначено, що забезпечення надання інформації є однією з найважливіших функцій держави. Таким чином, у Конституції України визнано і законодавчо закріплено забезпечення права доступу до інформації для кожного громадянина країни. Так само право доступу до податкової інформації є гарантованим правом кожного громадянина.

Відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України [542]. Виходячи з тексту даної статті, працівники Державної фіскальної служби України при забезпеченні права на доступ до подат-

кової інформації повинні діяти винятково у рамках закону, у межах своїх повноважень та відповідно до Конституції України.

Конституцією України гарантовано право громадян на доступ до інформації, проте зазначається, що не припустимо збирання, зберігання, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, а також тільки в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Наведемо роз'яснення відповідно до теми нашого дослідження щодо конфіденційної податкової інформації. До неї належить така інформація: про платників податків – фізичних та юридичних осіб, яку одержують контролюючі органи у зв'язку з виконанням покладених на них функцій, крім інформації щодо невиконання або не належного виконання ними податкових зобов'язань та вчинення інших правопорушень у сфері оподаткування; про зовнішньоекономічну діяльність, фінансування валютних, експортно-імпортних операцій, одержана контролюючими органами згідно із законодавством України; про підготовку та укладання міжнародних договорів України з питань оподаткування; про діяльність контролюючих органів, зокрема щодо стягнення податків; інша податкова інформація, яка є власністю держави та включена до переліку конфіденційної інформації Міністерством доходів і зборів України. Проте слід наголосити, що винятком є випадки, визначені законом, а саме: національні інтереси та забезпечення економічного добробуту та прав людини.

Кожний громадянин має право ознайомитися в установах і організаціях органів державної влади, органів місцевого самоврядування з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування мате-

ріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації. Відповідно, кожен громадянин України має право на доступ до податкової інформації в державних органах відповідних фіскальних структур, якщо ці відомості не становлять державної таємниці. Зазначимо, що у поняття «право доступу до податкової інформації» з'являються нові характеристики: захист стосовно себе неправомірних дій у суді, спростування інформації, якщо вона є недостовірною (наголошуємо не тільки про себе, а й про членів своєї сім'ї), відшкодування матеріальної і моральної шкоди.

У ч. 2 ст. 34 *Конституції України* здійснення прав щодо збирання, зберігання та поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання правопорушенням чи злочинам для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [542]. Так, обмеження права доступу до податкової інформації за бажанням особи також може мати місце відповідно до ч. 2 ст. 34 *Конституції України*.

Конституційний Суд України в абзаці першому пункту 1 резолютивної частини Рішення від 30 жовтня 1997 року № 5-зп відніс до конфіденційної інформації про фізичну особу, крім вказаної, ще й відомості про її майновий стан, а відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 (далі – Рішення КСУ) щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 *Конституції України*.

До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту і сімейний стан, ре-

лігійні переконання та стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

У ч. 3 ст. 32 *Конституції України* надається громадянам право на доступ до відомостей, що стосуються їх особисто, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею [542]. Право на доступ до податкової інформації може надаватись громадянам України, якщо ця інформація відноситься до них особисто, не є державною таємницею чи будь-якою іншою захищеною законом таємницею.

Конституційний Суд України (КСУ), надаючи офіційне тлумачення частин першої, другої статті 32 *Конституції України*, вважає, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. До такої інформації КСУ відніс національність і освіту, сімейний стан і релігійні переконання, стан здоров'я та матеріальний стан, адресу, дату і місце народження, місце проживання та перебування тощо. Також до цих даних належить інформація про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами. Це інформація про членів сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому та інтимному, товариському та професійному, діловому, інших сферах життя особи. За винятком даних стосовно виконання повноважень посадовою особою, пов'язаних зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. У контексті забезпечення права на доступ до податкової інформації особливо слід звернути увагу на поняття «персональні дані», а також майнові відносини особи з іншими особами. Такі дані можуть містити податкову інформацію.

Якщо Конституційний Суд України дійшов висновку, що збирання і зберігання, використання та поширення державою, органами місцевого самоврядування та юридичними або фізичними особами конфіденційної інформації про особу без її згоди є втручанням в її особисте та сімейне життя, яке допускається винятково у визначених законом випадках і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, то перенесемо ці положення на право доступу до податкової інформації і визначимо, що заборонено надавати, збирати, поширювати податкову інформацію про особу іншим особам без її згоди.

Тривалий час у *Законі України «Про інформацію»* не надавалось визначення поняття «податкова інформація». Тільки після ухвалення Податкового кодексу України було внесено ряд змін та доповнень, згідно з якими поряд з інформацією про фізичну особу, довідково-енциклопедичного характеру, про стан довкілля (екологічну інформацію), про товар (роботу, послугу), науково-технічну інформацію, правову, статистичну та соціологічну інформацію, з'явилась і податкова інформація.

Згідно зі ст. 16 *Закону України «Про інформацію»* податкова інформація – це сукупність відомостей і даних, що створені або отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України [631]. Відповідне визначення є й у Податковому кодексі України.

Згідно зі ст. 5 *Закону України «Про інформацію»* кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [543]. Отже, у нормативно-правових актах є такі структурні елементи права на податкову інформацію: «одержання», «використання», «поширення», «зберігання» та «захист». У ст. 9 *Закону України «Про інформацію»* зазначається

також, що основними видами інформаційної діяльності є створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації. Відповідно, так само можна визначити такі види податкової інформаційної діяльності, як створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорона та захист інформації.

У новій редакції даного Закону від 2012 року залишається без змін класифікація видів інформації та їх визначення. Такий підхід законодавців обумовлений тим, що вилучення видів інформації з Закону України «Про інформацію» може призвести до необґрунтованих дій, наприклад, працівників Державної фіскальної служби України, якщо вилучити з нього поняття «податкова інформація».

Нових змін зазнає Закон України «Про інформацію» у редакції 2012 року, в якому немає поняття «право власності на інформацію», надається нове визначення поняття «цензура», удосконалюється визначення «оціночні судження».

У Законі України «Про інформацію» не застосовується поняття «право власності на інформацію», оскільки законодавець вважає, що поняття «право власності» не може застосовуватись до інформації, яка є нематеріальним об'єктом. Також враховуючи походження права власності як правового інституту, властивість інформації, яка за бажанням може відтворюватись безліч разів, не слід відносити до неї поняття «право власності на інформацію», що, на нашу думку, є не цілком слушним. При розгляді питання права людини і громадянина на доступ до податкової інформації обов'язково потрібно враховувати той факт, що інформація певного змісту може мати власника – особу. Але саме на податкову інформацію особа має «право власності», бо ця інформація безпосередньо є її власністю. Також тільки після надання згоди особою на використання відповідної інформації дозволяється її використовувати винятково у порядку і межах, визначених та дозволених законодавством. На противагу ж на-

шій думці, законодавці вважають, що поняття «право власності на інформацію» слід віднести до компетенції інтелектуальної власності (пропонують звертатись до Цивільного кодексу України, Закону України «Про авторське право й суміжні права»). На нашу думку, тут не враховано того факту, що природа поняття «податкова інформація» передусім пов'язана із особою, а не є продуктом людського інтелекту, тим паче не має відношення до природи авторського права й суміжних прав.

Водночас у зазначеному Законі надається нова редакція оціночних суджень, до яких слід відносити поняття образи і наклепу. До оціночних суджень належать висловлювання, що не мають конкретних дій, фактичних даних про особу. Таким чином, враховуючи це поняття відповідно до чинного законодавства України, не дозволяється застосовувати право на доступ до податкової інформації в межах оціночних суджень. Поняття «цензура» зазнало змін у частині переліку суб'єктів, які тепер можуть зазнавати цензури, ліквідовано згадування, що вона має виходити з боку державних органів, посадових осіб. Якщо інформація узгоджується з власником, це не вважається цензурою (відповідне уточнення є важливим для забезпечення людини і громадянину права доступу до податкової інформації).

Під податковою інформацією розуміють сукупність відомостей та даних, створених або отриманих суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності, що необхідні для реалізації покладених на органи державної податкової служби завдань і функцій.

Порядок подання податкової інформації органам державної податкової служби визначається Кабінетом Міністрів України.

Головним документом, що регламентує функціонування системи податкової інформації, джерела і режим її роботи, є *Податковий кодекс України*.

Органам державної податкової служби податкова інформація надається періодично. Також така інформація може надава-

тись відповідно до окремого письмового запиту таких органів у безоплатному порядку.

Відповідно до нової редакції Закону України «Про інформацію» закріплюються зі змінами поняття «інформаційна безпека України», «забезпечення інформаційної безпеки України», відповідно до яких вводяться обмеження щодо обігу інформації через кордони. Важливо, що при забезпеченні права на доступ до податкової інформації теж необхідно враховувати поняття безпеки передачі податкової інформації, у зв'язку з цим актуальним стає питання забезпечення інформаційної безпеки України. Хоча відповідні норми, пов'язані із захистом інформації, закріплені у ч. 1. ст. 17 Конституції України.

З метою ідентифікації особи у податковому законодавстві України введено ідентифікаційні номери. Процес ідентифікації передбачає перевірку даних про особу на достовірність. На сьогодні в Україні впроваджені ідентифікаційні документи фізичної особи. Вони мають державний зразок, є матеріальними носіями інформації про особу (фізичну). Дана інформація розміщена у загальному державному реєстрі.

Особливістю ідентифікаційного коду є його структура: у перших п'яти цифрах зазначена дата народження особи; потім чотири цифри вказують на порядковий номер осіб, які народились в один день; наступний знак визначає стать особи (парний вказує на особу чоловічої статі, а непарний – на особу жіночої статі); остання цифра – секретне контрольне число, що не розголошується. Воно є на обліку ДФС України.

Звертаємо увагу, що запитувану інформацію про ідентифікаційні номери працівників державних службовців можна отримати з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків. Володільцем бази даних ідентифікаційних номерів громадян України є Державна фіскальна служба України. За отриманням подібної інформації слід звертатись безпосередньо до володільця персональних даних.

Оскільки система законодавчого контролю ідентифікації особи є доволі складною, то останнім часом існує думка щодо застосування ідентифікаційного номера як номера паспорта і платника податку, соціального забезпечення, посвідчення водія.

Щодо інформації про окремі встановлені ставки місцевих податків, зборів та надані податкові пільги, то вона також надається податковим органам для використання цієї інформації в діяльності податкової служби. Крім того, надається інформація про дозволи, ліцензії, патенти та свідоцтва на право провадження окремих видів діяльності, що видаються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та Національним банком України. Для забезпечення інформаційно-аналітичної діяльності державної податкової служби використовується інформація про експортні та імпорتنі операції платників податків, яка надається відповідними державними органами.

Важливо зазначити, що не може бути джерелом податкової інформації та інформація, яка є суб'єктивною чи поширювалась з метою дискредитації того чи іншого платника податків. Тому в Податковому кодексі України акцентовано увагу на тому, що податковою інформацією можна вважати виключно ту інформацію, яка офіційно оприлюднена як така, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства. Звернемось до визначення публічної інформації. Публічна інформація – це відображена і задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, чи яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законом України «Про доступ до публічної інформації».

У Законі України «Про доступ до публічної інформації» інформація про заробітну плату та інші виплати працівнику державного органу або органу місцевого самоврядування відносить-

ся до інформації про фізичну особу, яка не є конфіденційною. Вона стосується здійснення особою посадових чи службових обов'язків. Зазначені пункти розкриваються також у положеннях інших законів.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» забороняє обмежувати доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами. Розпорядження бюджетними коштами включає здійснення витрат із державного чи місцевого бюджету. Заробітна плата та інші виплати (премії, матеріальна допомога тощо) посадовим та службовим особам відносяться до витрат із державного бюджету.

Згідно із внесеною зміною до статті 6 Закону не належать до інформації з обмеженим доступом відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленої за формою і в порядку, що встановлені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції», крім відомостей, зазначених у пункті 7 додатку.

Цей Закон України також забороняє відносити до інформації з обмеженим доступом відомості про розміри й види оплати. Закон України «Про оплату праці» дозволяє надавати відомості про оплату праці іншим особам, коли це передбачено законодавством.

Наведене узгоджується із *Законом України «Про захист персональних даних»*. Цей Закон допускає, що інші закони можуть забороняти віднесення персональних даних певних категорій фізичних осіб або певних персональних даних до інформації з обмеженим доступом. Крім того, відповідно до Закону дозволяється поширення персональних даних без згоди відповідної особи у випадках, визначених Законом, в інтересах економічного добробуту і прав людини. Це інформація про бюджетні витрати, що відповідає інтересам запобігання та виявлення корупції і є необхідною для економічного добробуту, а також забезпечує право особи на доступ до інформації.

Отже, визначаючи дотримання права на доступ до податкової інформації зауважимо, що інформація про заробітну плату і премії, матеріальну допомогу та будь-які інші виплати з державного чи місцевого бюджету працівнику державного органу або органу місцевого самоврядування не є конфіденційною. Вона не може бути обмежена в доступі і підлягає наданню на запит. Доступ до такої інформації санкціонований законом та не потребує згоди особи.

Водночас законодавством України передбачено доступ до податкової інформації спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції. Це органи прокуратури і спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, а також Служби безпеки України і Військової служби правопорядку у Збройних силах України та підрозділи внутрішньої безпеки митних органів, якщо інше не передбачено законом. Спеціально уповноважені суб'єкти безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи щодо виявлення, розслідування та припинення корупційних правопорушень.

Частиною п'ятою статті 5 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» визначено, що відповідно до статті 16 Закону визначено порядок доступу до персональних даних. Порядок доступу до персональних даних третіх осіб визначається умовами згоди суб'єкта персональних даних. Згода надається володільцю персональних даних на обробку цих даних або відповідно до вимог закону. Доступ до персональних даних третій особі не надається, якщо зазначена особа відмовляється взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення виконання вимог цього Закону або неспроможна їх забезпечити.

Виходячи з вищезазначеного, володілець персональних даних має законні підстави відмовити у наданні запитуваної інформації у разі відсутності мети проведення перевірки.

З огляду на зазначене, виходячи з положень статті 32 Конституції України та Закону України «Про захист персональних даних», а також розглянувши повноваження органів прокуратури стосовно надання конфіденційної інформації, володілець персональних даних має законні підстави не надавати запитуваної інформації.

Водночас, інформацію стосовно посади працівників, що вони обіймають, та з якого часу працівники на ній перебувають, володілець персональних даних може надавати органам прокуратури. Така інформація не є конфіденційною згідно зі статтею 20 Закону України «Про інформацію».

У цій статті визначено поділ інформації за порядком доступу. Інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. Окрім цього, відповідно до частини 3 статті 296 Цивільного кодексу України використання імені фізичної особи з метою висвітлення її діяльності або діяльності організації, в якій вона працює чи навчається, що ґрунтується на відповідних документах (звіти, стенограми, протоколи, аудіо-, відеозаписи, архівні матеріали тощо), допускається без її згоди.

Держава здійснює контроль за режимом доступу до інформації. Завдання контролю за режимом доступу до податкової інформації полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства про інформацію органами державної податкової служби та недопущенні необґрунтованого віднесення відомостей до категорії інформації з обмеженим доступом.

Водночас конфіденційна інформація має надаватися Державною фіскальною службою, яка є розпорядником інформації. Також надання відповідної інформації здійснюється, якщо є законні підстави для обмеження у доступі до такої інформації, які існували раніше, скасовані. Слід обов'язково врахувати той факт, що обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо

документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений.

Водночас, наприклад, у практичній діяльності нотаріусів по-всякчас постає питання щодо надання відповідей на запити з ДФС України для надання податкової інформації. Розглянемо це питання відповідно до чинного законодавства, враховуючи специфіку нашого наукового дослідження. Зазначимо, що надання відповідей нотаріусів щодо надходження до них запитів ДФС стосовно надання інформації про вступ фізичних осіб у права спадкоємця (обдаровуваного) з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом спадкування (дарування), здійснюється згідно з вимогами ст. 19 Конституції України, адже органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а також їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України.

Ст. 5 *Закону України «Про нотаріат»* [629] проголошує, що на нотаріусів покладено обов'язок зберігати в таємниці відомості про особу. До збереження такої таємниці також належить інформація про майно особи й особисті майнові та немайнові права. Ці положення є обов'язками, які нотаріус одержує у зв'язку зі вчиненням нотаріальних дій.

У ст. 8 цього Закону встановлено перелік органів та осіб, на вимогу яких нотаріусом надаються довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи.

Так, відповідно до частини 7 ст. 8 *Закону України «Про нотаріат»* надаються довідки про суму нотаріально посвідчених договорів. Ці довідки необхідні винятково для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування. Вони надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу органів доходів і зборів.

Також відповідно до ст. 20 *Податкового кодексу України* контролюючі органи мають право отримувати від нотаріусів

за письмовим запитом інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця. Ця інформація повинна містити повні дані про таку особу та про майно, отримане за правом спадкування.

Відповідно до ст. 73 *Податкового кодексу України* контролюючі органи мають право звернутися до платників податків та інших суб'єктів інформаційних відносин із письмовим запитом, у якому надається інформація щодо необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій, завдань та її документального підтвердження. Такий запит підписується керівником (заступником керівника) контролюючого органу. Він повинен містити перелік інформації, яка запитується та документів, що її підтверджують, а також підстави для надіслання запиту. Ця стаття *Податкового кодексу України* передбачає перелік підстав надсилання письмового запиту про подання інформації платнику податків або іншим суб'єктам інформаційних відносин.

Окрім того, у п. 10 Порядку періодичного подання інформації органам державної податкової служби та отримання інформації зазначеними органами за письмовим запитом, затвердженого *Постановою Кабінету Міністрів України «Про порядок періодичного подання інформації органам державної податкової служби та отримання інформації зазначеними органами за письмовим запитом»* № 1245 від 27.12.2010 р. [632], зазначається, що у запиті повинна бути інформація про посилання на норми закону, відповідно до яких орган державної податкової служби має право на отримання такої інформації, а також підстави для надіслання запиту та опис інформації, що запитується, конкретний перелік документів, що її підтверджують.

Однак у запитах державної податкової інспекції не міститься підстав для надсилання таких запитів нотаріусам, а також посилання на норми закону, відповідно до яких податкова інспекція має право на отримання інформації щодо вступу осіб у права обдаровуваного.

З огляду на викладене, можемо констатувати, що запити ДФС України до нотаріусів щодо надання інформації про вступ фізичних осіб у права спадкоємця (обдаровуваного) з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом спадкування (дарування), не містять посилання на норми закону, відповідно до яких орган державної податкової служби має право на отримання такої інформації, підстави для надсилання таких запитів нотаріусам не відповідають вищезазначеним нормам *Закону України «Про нотаріат»*.

Фіскальні органи мають право запитувати інформацію про суму сплаченого громадянином податку на доходи фізичних осіб (ст. 8 Закону України «Про нотаріат» [629], ст. 20 і ст. 73 Податкового кодексу України) [629; 631]. Водночас втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього або його помічника, інших працівників, які у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства. Такі положення регламентують гарантії в індексі професійної діяльності нотаріусів (стаття 8.1 Закону України «Про нотаріат») [629].

Згідно зі ст. 20 *Закону України «Про прокуратуру»* [633] при здійсненні прокурорського нагляду за додержанням і застосуванням законів прокурор має право мати доступ до документів і матеріалів, необхідних для проведення перевірки. У тому числі це може бути письмова вимога і дані, що відносяться до комерційної таємниці або до інформації з обмеженим доступом.

Дозволяється письмово вимагати подання у прокуратуру у визначений прокурором строк зазначених документів та матеріалів, видачі необхідних довідок, а також операцій і рахунків юридичних осіб та інших організацій задля перевірки. Питання

отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється у порядку та обсязі, регламентованих *Законом України «Про банки і банківську діяльність»* [634].

Процедура призначення проведення перевірки ініціюється прокурором, який ухвалює постанову. У ній зазначаються підстави, що свідчать про можливі порушення законності і обґрунтовується необхідність вчинення дій, передбачених пунктами 3, 4 та 5 частини першої статті 20 *Закону України «Про прокуратуру»*.

Проведення перевірки без надання копії зазначеної постанови представнику підприємства або установи, організації чи підприємства незалежно від форм власності, її підпорядкованості чи приналежності, фізичній особі – підприємцю не дозволяється. Постанова прокурора може бути оскаржена цими особами до прокурора вищого рівня або суду в порядку адміністративного судочинства протягом десяти днів з дня одержання копії постанови. За результатами розгляду скарги прокурор вищого рівня приймає рішення про задоволення скарги та скасування постанови або про відмову у задоволенні скарги. Оскарження постанови до прокурора вищого рівня не позбавляє особу права на її оскарження до суду, яке може бути здійснене нею протягом десяти днів з дня одержання рішення прокурора вищого рівня про результати розгляду скарги.

Таким чином, якщо до запиту прокуратури з посилання на статтю 20 *Закону України «Про прокуратуру»* не додається копія постанови, в якій зазначено підстави, що свідчать про можливі порушення законності та обґрунтовано необхідність вчинення дій, передбачених пунктами 3, 4 та 5 частини першої статті 20 цього Закону, володільці персональних даних не зобов'язані надавати інформацію на вимогу. Слід враховувати положення цих нормативних документів при забезпеченні права доступу до податкової інформації.

У межах даного дослідження проводилось опитування працівників ДФС. На думку респондентів, українське законодавство,

яке регулює право на доступ до податкової інформації, є недостатньо ефективним (76 %). Також під час проведення анкетування було встановлено, що більше половини опитуваних (56,6 %), які визначили стан справ у державі щодо права на доступ до податкової інформації, як незадовільний. Тільки 5 % опитуваних визнали право на доступ до податкової інформації в Україні на належному рівні.

Хоча у Податковому кодексі України визначено головну інституцію, що відповідає за право на доступ до податкової інформації, більшість опитуваних зазначили, що в державі відсутній адекватний ефективний інституційно-правовий механізм забезпечення права на доступ до податкової інформації (68 %).

На думку опитуваних, вітчизняне законодавство недостатньо повно визначає, які дані включає податкова інформація (57 %). Держава задля покращення ситуації у сфері захисту права на доступ до податкової інформації має посилити відповідальність за порушення персональних даних (38 %), посилити превентивну діяльність у сфері права на доступ до податкової інформації (35 %). Також у цілому здійснити адекватні заходи, щоб покращити інформаційну безпеку суспільства (33 %), а також залучити іноземних фахівців у цій сфері (5 %).

23 % респондентів зауважили, що Україна потребує допомоги міжнародного співтовариства у сфері права на доступ до податкової інформації.

Щодо правопорушень у цій сфері, то результати опитування свідчать, що вони мають прихований характер. Лише 15 % опитуваних зазначили, що звертались до правоохоронних органів, коли порушувались їх права у цій сфері. З цих осіб лише у 10 % випадків винні особи несли відповідальність за вчинене. У 18 % випадків було повторне порушення цього права.

72 % опитуваних підтримують нашу пропозицію щодо необхідності доповнити Кодекс України про адміністративні пра-

вопорушення статтею, що передбачає адміністративну відповідальність за порушення права на доступ до податкової інформації. 28 % опитуваних вважають за необхідне доповнити Кримінальний кодекс України статтею, що передбачає кримінальну відповідальність за порушення права на доступ до податкової інформації.

18 % опитуваних зазначили, що доречнішим є внести відповідні зміни до Податкового кодексу України щодо статті «Порушення законодавства у сфері права на доступ до податкової інформації».

78 % опитуваних зазначили також, що має бути передбачено більш суворе покарання за порушення права на доступ до податкової інформації.

Отже, вітчизняне законодавство у сфері права на доступ до податкової інформації є недостатньо ефективним. Хоча з прийняттям та набранням чинності Податкового кодексу України ситуація стала поліпшуватись. Однак говорити про сформовану ефективну інституційно-правову систему у цій сфері неможливо. Вищезазначене обумовлює необхідність оптимізації ситуації у цій сфері.

4.2 ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розвиток права на доступ до податкової інформації в Україні обумовлено основними тенденціями розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій та засобів зв'язку в цілому і правового режиму податкової інформації зокрема.

До *основних тенденцій розвитку правового режиму податкової інформації* в Україні сучасні вчені відносять юридичне та технологічне забезпечення права та технічних можливостей на доступ і передачу, збереження та захист інформації у ДФС України.

Науковці звертають увагу також на реалізацію концепції універсального доступу до системних інформаційних баз ДФС України, що забезпечить дотримання усіх рівнів захисту.

Цілеспрямоване використання новітніх інформаційних технологій у ДФС України та удосконалення системи їх захисту науковці пов'язують з подальшим ефективним розвитком в Україні електронного урядування на засадах функціонування нормативно-правової бази, спрямованої на ефективний захист інформації, формування нових державних програм, що спрямовані на удосконалення правового режиму податкової інформації в Україні з урахуванням світового досвіду та основних норм європейського законодавства. Процес збільшення інформаційного обміну між вітчизняними податковими органами та податковими органами зарубіжних країн обумовлюється транснаціональністю інформаційних правопорушень.

Отже, серед основних тенденцій розвитку правового режиму податкової інформації в Україні є збільшення інформаційних прав і свобод людини та громадянина в податковій сфері, а також посилення уваги органів державної фіскальної служби щодо забезпечення інформаційної безпеки за підтримки міжнародного співтовариства [416, с. 234].

Серед основних тенденцій розвитку права на доступ до податкової інформації слід виокремити спрощення правових обмежень на такий доступ.

Так, 29.07.2015 р. у Верховній Раді було зареєстровано Проект закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо доступу до інформації про платників податку [635].

Цей законопроект має на меті на законодавчому рівні закріпити право банків отримувати інформацію про доходи клієнта-платника податку із Державного реєстру фізичних осіб-платників податків та Єдиного банку даних про платників податків-юридичних осіб. На думку авторів законопроекту, запровадження у законодавство передбачених норм створить

правові умови для урегулювання отримання банками інформації із податкових реєстрів та баз.

Основними завданням законопроекту є вдосконалення законодавства та створення відповідного правового підґрунтя, щоб мінімізувати ризики банківських установ при здійсненні кредитних операцій. Такий підхід буде сприяти загальному збільшенню обсягів кредитування в Україні та зменшенню обсягів проблемних кредитів у банківському секторі.

Зростання кредитних вкладень банківської системи в економіку України, а також розширення можливостей отримання кредитів фізичними особами та суб'єктами господарювання є важливим фактором для розвитку країни.

Звичайно, що цей фактор поступово негативно впливає на розвиток усіх галузей економіки. Особливої актуальності набула проблема невиконання позичальниками своїх зобов'язань за отриманими кредитами. При цьому, з огляду на специфіку діяльності банків, які оперують залученими коштами, передусім коштами фізичних осіб, питання неповернення кредитів стає важливим чинником у розвитку сфери банківських послуг нашої країни.

Одним із факторів, який має суттєве значення в процесі видачі та обслуговування кредитів, є можливість перевірки банківськими установами достовірності інформації позичальника про його платоспроможність та фінансовий стан. Адже в практиці банківських установ нерідко трапляються прецеденти видачі кредитів як фізичним, так і юридичним особам, які надали банку недостовірну інформацію про свої доходи.

Автори законопроекту пропонують запобігти таким неправомірним діям позичальників шляхом забезпечення можливості банкам у режимі реального часу отримувати інформацію із Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб про суми доходів, виплачених цим платникам податків.

Крім того, на думку авторів законопроекту, забезпечення права банкам здійснювати моніторинг фінансового стану позичальників за допомогою достовірних джерел (Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб) надасть можливість на ранніх стадіях відслідковувати погіршення їх фінансового стану.

Це також надасть можливість вжити превентивних заходів для недопущення дефолту таких клієнтів. Автори законопроекту вважають, що надання банкам права отримувати достовірну інформацію про доходи клієнтів із податкових реєстрів та баз, зменшить кількість шахрайств із фінансовими ресурсами. Це сприятиме захисту інтересів вкладників, покращить інвестиційний клімат у банківській сфері нашої держави та поверне довіру між банками та їх клієнтами завдяки прозорості та відкритості.

Водночас слід враховувати той факт, що надання податкової інформації можливе лише за умови дотримання порядку, встановленого чинним законодавством України.

Слід зазначити, що обробка даних у базі персональних даних – ДРФО проводиться з метою забезпечення реалізації податкових відносин відповідно до Податкового кодексу України. У разі надання доступу банкам або бюро кредитних історій до інформації, що міститься у розпорядженні ДРФО, актуальним є питання, до якої саме інформації пропонується надати доступ?

У редакції законопроекту це питання пропонується вирішити так: «Кредитор – банк (за наявності згоди власника інформації) та бюро кредитних історій з метою перевірки платоспроможності боржника та визначення його фінансового стану має право одержувати необхідні відомості з Державного реєстру фізичних осіб – платників податків, Єдиного банку даних про платників податків – юридичних осіб про суми доходів, виплачених платникам податків, та утриманих з них податків, зборів,

платежів, будь-яку іншу інформацію, необхідну для визначення його фінансового стану та перевірки платоспроможності» [635].

Тобто фактично стороннім особам, якими у даному випадку виступають банки, або бюро кредитних історій буде надано доступ до інформації із ДРФО згідно з таким критерієм, як: інформація, необхідна для визначення фінансового стану та перевірки платоспроможності. Зважаючи на це, хочемо запропонувати авторам законопроекту розмістити у тексті роз'яснення, яка саме інформація є необхідною для визначення фінансового стану та перевірки платоспроможності, оскільки вважаємо конструкцію законопроекту, запропоновану автором, недосконалою та такою, що може мати наслідком зловживання.

Ще одним питанням, на яке варто звернути увагу, є правомірність перевірки банківськими установами інформації на достовірність, яку надає позичальник про свій фінансовий стан та платоспроможність за допомогою ДРФО.

Слід зазначити, що ДРФО використовується для перевірок в окремих випадках відомостей фінансового характеру про фізичних осіб. Йдеться про перевірки достовірності відомостей, що зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру відповідно до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Такі перевірки здійснюються апаратом Державної фіскальної служби України, а також її територіальними органами (державними податковими інспекціями) за місцем проживання (податковою адресою) суб'єкта декларування.

Під час здійснення перевірки контролюючим органом використовується наявна в інформаційних ресурсах контролюючих органів податкова інформація як така, що міститься в податкових деклараціях платників податків (у разі їх подання відповідно до законодавства). Може включатись до переліку перевірки інформація, яка надана особою. Перевірка проводиться стосовно осіб, які надають дозвіл або з власної ініціативи чи за запитом

контролюючого органу щодо документального підтвердження зазначених у декларації відомостей, встановлених за результатами перевірки розбіжностей між відомостями, зазначеними в декларації, та наявною в контролюючого органу податковою інформацією про них. Надається інформація, що надходить від державних органів, органів місцевого самоврядування та інших юридичних осіб публічного права. Підприємства і установи, а також організації проходять перевірку незалежно від форм власності. Платники податків перевіряються в установленому законом порядку, зокрема на предмет отриманих доходів, наявності нерухомого майна, транспортних засобів, про вклади у банках, цінні папери та інші активи, фінансові зобов'язання, інші відомості, які мають надаватися декларантом.

Фактично перевіряється така інформація, як відповідність суми доходів даним, зазначеним у декларації (у тому числі – одержаних (нарахованих) з джерел за межами України). Підлягають перевірці відомості щодо наявності нерухомого майна та суми витрат на придбання у власність, оренду чи інше право користування, що вказані у декларації, наявній податковій інформації про нерухоме майно. Відомості щодо наявності транспортних засобів та суми витрат на придбання у власність, оренду чи інше право користування, вказаних у декларації, наявній податковій інформації про транспортні засоби. Достовірність відомостей щодо наявності майнових прав, у тому числі суми коштів на рахунках у банках та в інших фінансових установах, номінальної вартості цінних паперів, розміру внесків до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства чи організації.

Таким чином, можемо дійти висновку, що ДРФО може слугувати лише одним із джерел інформації про фінансовий стан особи. Відтак, видається сумнівною ефективність використання даного засобу в якості такого, що дозволить суттєво мінімізувати ризики банківських установ при здійсненні кредитних операцій. Тим більш сумнівним видається, що такі зміни до зако-

нодавства сприятимуть загальному збільшенню обсягів кредитування в Україні та зменшенню обсягів проблемних кредитів у банківському секторі.

Враховуючи отримані нами результати, ми вважаємо, що закріплення на законодавчому рівні права сторонніх осіб на доступ у режимі реального часу до податкової інформації не допоможе розв'язати проблему перевірки банківськими установами достовірності інформації позичальника про його фінансовий стан та платоспроможність. Натомість, викладене сприятиме додатковим ризикам для інформації, що міститься у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків та Єдиному банку даних про платників податків – юридичних осіб.

4.3 ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Квінтесенцією належного правового забезпечення інформаційного суспільства є його розвиток, який має бути комплексно забезпечений правом. Водночас розвиток як позитивна динаміка може відбуватись лише у разі створення в суспільстві легітимних умов для задоволення правомірних потреб та інтересів суб'єктів інформаційних відносин. Відтак, саме розвиток інформаційного суспільства в умовах належного правового поля має сприйматися як запорука безпечних умов існування інфраструктури та суспільства XXI століття [636].

У відкритому глобальному світі XX – XXI століть Україна стикнулася з новими закономірностями перебігу цивілізаційних процесів, інформаційних революцій та інших високих технологій щодо прискореної інтеграції міжнародного співтовариства, що обумовлюють появу і необхідність розв'язання нових проблем життєдіяльності людства, узгодження нових принципів взаємодії та правил поведінки. Інформаційна безпека нале-

жить до тих різновидів безпеки, де національний та інтернаціональний моменти нерозривно пов'язані. Це означає, що йдеться про той вид національної безпеки, який водночас є суто національним й відносно національним за своїм змістовним наповненням й за формами, забезпечуючи таким чином самозбереження нації та її прогресивний розвиток на шляхах розвитку інформаційного середовища у глобальному контексті.

Глобалізація сучасних комунікацій, нові виклики державній безпеці зумовили виникнення нового формату війни, що ґрунтується на інформаційні складовій. Для його визначення в науковому та публіцистичному дискурсах застосовуються такі поняття, як неоголошена, інформаційно-психологічна, нестандартна, мережевоцентрична, або ж гібридна війна.

Суть гібридної війни полягає у тому, щоб одна домінантна група управління (альфа-група незалежно від того держава це, чи могутня транснаціональна корпорація, синдикат) створила необхідні та достатні умови для підкорення іншої соціальної групи (соціальної системи, громадянського суспільства, держави тощо), при цьому не встановлюючи повного та тотального контролю над суверенітетом та територією, іншими важливими, але не життєво необхідними атрибутами, що супроводжується також капітуляцією збройних сил.

Іншими словами, **гібридна війна** – це цілеспрямований процес встановлення зовнішнього управління альфа-суб'єктом над об'єктом управління, встановлення тотального контролю над сферою державного управління, в якому вирішальну роль відіграють інформаційні засоби [637, с. 14].

Розвиток інформаційних технологій, інформаційна глобалізація, поєднана із механізмами розвитку інформаційного суспільства, утворюють нові феномени. За цих обставин будь-яке джерело інформації може бути використане з метою отримання переваги у гібридній війні. Адже навіть часткове розголошення інформації, що має стратегічне значення для держави чи окре-

мих громадян, або використання такої інформації може завдати шкоди здоров'ю, честі, гідності та правам і свободам громадян.

Основою для виграшу у гібридній війні є збалансована інституційна система і ефективне державне управління, причому в усіх складових національної безпеки, а не лише військовій. І відповідний інформаційне забезпечення є обов'язковою запорукою успіху в гібридній війні.

Особливої актуальності дане питання набуває для податкової інформації – відомостей і даних, що створені чи отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, установленому Податковим кодексом України.

Інформація, що збирається, використовується та формується контролюючими органами у зв'язку з обліком платників податків, уноситься до інформаційних баз даних, а отже, отримання несанкціонованого доступу до таких баз даних надає можливість отримати інформацію про фінансовий стан кожного громадянина. Зокрема, в базах даних Державної фіскальної служби міститься інформація про: прізвище, ім'я, по батькові платника податків; дату народження; місце народження (країна, область, район, населений пункт); місце проживання; для іноземців: громадянство та номер, що використовується під час оподаткування в країні громадянства; джерела отримання доходів; об'єктів оподаткування; суми нарахованих та/або отриманих доходів; суми нарахованих та/або сплачених податків; інформація про податкову знижку та податкові пільги платника податків; серія, номер свідоцтва про народження, паспорта (аналогічні дані іншого документа, що посвідчує особу), ким і коли виданий; інформація про фізичних осіб, які померли.

Не викликає сумніву той факт, що в умовах гібридної війни питання доступу до податкової інформації набувають особливої актуальності.

Особливість гібридної війни полягає у тому, що вона суттєво відрізняється від звичайної війни, де застосування збройних сил виступає обов'язковим та вирішальним компонентом, а також від інформаційних операцій (інформаційних кампаній, інформаційної боротьби тощо).

Гібридні війни є іманентним компонентом сучасної політики сильних держав, а відтак, існує необхідність не лише вивчення досвіду проведення таких війн проти України, а й напрацювання власної наступальної концепції репутаційного розвитку, в рамках якої окрему увагу необхідно приділяти не лише протидії гібридним війнам, а й формуванню засад управління державою в умовах гібридного миру, а також проведенню даного виду війн проти тих суб'єктів управління або міжнародних акторів, які активно загрожують або становлять потенційну загрозу національним інтересам України.

Гібридна війна довела неспроможність міжнародних безпекових інституцій ефективно протидіяти їй. Маніпулювання із юридичною термінологією при посиленні на Будапештський меморандум фактично нівелювало роль ГА ООН, демонстрація неефективності застосування права вето при голосуванні в ГА ООН, бездіяльність, а інколи зрада чиновників ОБСЄ, в місію яких включені громадяни Росії, доводить необхідність системного вивчення даного феномена, особливо в напрямі зміни підходів до діяльності міжнародних безпекових інституцій.

Глобалізація виступає одним із чинників, який впливає на національну ідентичність, тому її вивчення та ефекти від неї повинні бути прогнозовані та мати адекватні алгоритми відповіді.

Наведено основні постулати гібридного миру, які виділяються сучасними дослідниками [637, с. 16]:

- демонстрація єдності в досягненні поставлених цілей;
- демонстрація переконаності та дієве доведення незворотності європейського вибору;
- Україна – незалежна та самостійна суверенна держава;

- Українська нація – автохтонна, історична, політична, інформаційна та безпекова європейська нація, яка само-стійно, свідомо та цілеспрямовано, навіть під загрозою війни та знищення державності, через власне усвідомлене рішення здійснила європейський вибір, визнала європейські цінності складовою аксіологічного виміру української національної ідентичності, усвідомила себе частиною європейської спільноти та європейського майбуття;
- Україна має власне місце не лише в історії, а й в майбутньому як самостійна незалежна та ефективна держава;
- Україна має перетворитися із об'єкта геополітики на суб'єкт.

Інформаційна війна проти України спрямована не лише на розхитування ситуації всередині держави, а і на створення негативного іміджу України у світі.

Стартував цей процес ще 2005 року, під час першої «газової» війни. Тоді Україну успішно представили в якості нечесного, щонайменше сумнівного транзитера газу, незважаючи на те, що протягом десятиліть Україна ніколи не допускала зриву поставок природного газу до Європи через свою територію. Показово, що одночасно з цими звинуваченнями Росія наголошувала на необхідності будівництва газопроводів, альтернативних українській системі (Північноєвропейський газопровід у Балтійському морі, друга нитка «Блакитного потоку» в Чорному морі та розширення газотранспортної системи в Білорусі, що тепер належить Газпрому). До того ж звинувачення у крадіжках газу не підкріплювалися конкретними фактами.

Із того часу позиція Росії мало змінилась. Так само мало зробила й Україна для зміни власного позиціонування у світовій розстановці сил. Хоча питання про необхідність активізації зусиль для створення позитивного іміджу України порушувалась неодноразово [638, с. 9].

Відповіддю на такі маніпуляції та й загалом на «інформаційні бойові дії» є формулювання власної інформаційної стратегії з урахуванням міжнародного порядку денного. Ця інформаційна стратегія матиме на меті позиціонування України як активного і самостійного учасника системи європейської безпеки, утвердження національної ідентичності та міжнародно-правової суб'єктності.

Гібридна війна не є винаходом сьогодення. Адже комбінації інформаційно-психологічного, економічного та воєнного протистояння використовувались і раніше. Але гібридність сучасного конфлікту в тому, що питома вага факторів принципово інша. Набагато потужнішою також є використання засобів та особливостей інформаційного суспільства. Відтак, нагальною очевидною потребою є формулювання асиметричної, так само гібридної відповіді на гібридну загрозу, ключовим аспектом якої є інформаційна війна.

Комунікативні технології формування міжнародного іміджу держави базуються на діяльності із захисту та просування інтересів держави на міжнародній арені, а також на інформуванні світової громадськості про геополітичні, економічні, географічні тощо особливості держави, стан її розвитку та досягнення. Об'єктами впливу зовнішньополітичних комунікативних технологій є світові держави, міжнародні та регіональні організації, транснаціональні корпорації, лідери країн та особи, які ухвалюють політичні рішення, політична та бізнес-еліти країн світу, а також світова громадськість.

Одним із методів гібридної війни є активне проведення інформаційно-психологічних операцій [639, с. 25]. Придатність інформаційно-психологічних війн для геополітичної експансії пояснюється тим, що їх використання як інструменту зовнішньої політики не призводить до виникнення прямої воєнної конфронтації з державами, що стали жертвами такої агресії, і в цілому мирні відносини з ними зберігаються, незважаючи на завдану значну шкоду, яку можна порівняти з втратами че-

рез ведення бойових дій на території цих держав. Тому переваги інформаційно-психологічної агресії в інформаційному суспільстві, порівняно з агресією військовою, економічною чи політичною, роблять операції інформаційного впливу основною формою експансії, використовуваної політичним керівництвом держави для поширення свого впливу на інших суб'єктів геополітичної конкуренції з метою захисту національних інтересів і забезпечення державної безпеки [640, с. 293].

У сучасних умовах Україна постає типовим об'єктом зовнішніх руйнівних інформаційних впливів. І, зважаючи на постійні інформаційно-психологічні атаки, з боку відповідних державних органів України повинна бути активна інформаційна протидія, яка має забезпечити реальну інформаційну безпеку держави.

Перші кроки у даному напрямі були зроблені шляхом внесення на розгляд Верховної Ради України проекту закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення інформаційного режиму проведення антитерористичної операції [641].

Розробка цього проекту викликана непоодинокими випадками розповсюдження в засобах масової інформації та соціальних медіа-відомостей про розташування, розгортання та переміщення підрозділів Збройних сил України та інших військових формувань, стан їх бойової та мобілізаційної готовності, технічний стан озброєння та військової техніки, рівень оснащення, забезпечення та морально-психологічний стан військовослужбовців, стан оперативного обладнання територій, стан виконання робіт підприємствами оборонно-промислового комплексу та іншої інформації, яка ставить під загрозу успішне проведення антитерористичної операції.

Також відповідно до Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [642], *пріоритетами забезпечення інформаційної безпеки є:*

- забезпечення наступальності заходів політики інформаційної безпеки на основі асиметричних дій проти всіх форм і проявів інформаційної агресії;
- створення інтегрованої системи оцінки інформаційних загроз та оперативного реагування на них;
- протидія інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства;
- розробка і реалізація скоординованої інформаційної політики органів державної влади;
- виявлення суб'єктів українського інформаційного простору, що створені та/або використовуються Росією для ведення інформаційної війни проти України, та унеможливлення їхньої підривної діяльності;
- створення і розвиток інститутів, що відповідають за інформаційно-психологічну безпеку, з урахуванням практики держав – членів НАТО;
- удосконалення професійної підготовки у сфері інформаційної безпеки, упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури із залученням громадянського суспільства та бізнесу.

У зв'язку з цим, на думку авторів законопроекту [641], існує потреба у встановленні заборони на незаконне поширення або сприяння поширенню інформації про проведення антитерористичної операції без дозволу оперативного штабу. Це може стати важливим з огляду на потенційний збройний конфлікт між РФ та Україною, оскільки незаконне поширення інформації, наприклад про місця дислокації ЗС України, можуть зашкодити державній безпеці.

У контексті доступу до податкової інформації маємо зауважити, що наразі питання реалізації зазначеного права у зоні проведення антитерористичної операції залишаються поза ува-

гою державних органів та дослідників наукової проблематики інформаційного права.

Так, з метою забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції та осіб, які проживають в зоні проведення тимчасової антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення, у вересні 2014 року був прийнятий Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [643].

Згідно із вказаним Законом **період проведення антитерористичної операції** – це час між датою набрання чинності Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014 та датою набрання чинності Указом Президента України про завершення проведення антитерористичної операції або військових дій на території України.

Територією проведення антитерористичної операції визнана територія України, на якій розташовані населені пункти, визначені у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, розпочата відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014.

Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [189] встановлено мораторій на:

- нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за кредитними зобов'язаннями (стаття 2 зазначеного Закону);

- проведення перевірок органами і посадовими особами, уповноважених законами, здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності (стаття 3);
- нарахування пені за несвоєчасне внесення платежів за житлово-комунальні послуги (стаття 8).

Встановлено, що для осіб, які зареєстровані та переселилися з території проведення антитерористичної операції в період її проведення, реєстрація фізичної особи-підприємця здійснюється державними реєстраторами за адресою тимчасового проживання без вимоги державних реєстраторів реєстраційних служб територіальних органів Міністерства юстиції України в областях та місті Києві наявності реєстрації про місце проживання за місцем проведення реєстраційних дій.

Також визначено, що проведення реєстраційних дій щодо зміни місцезнаходження юридичних осіб та місця проживання фізичних осіб-підприємців, місцезнаходженням/місцем проживання яких є територія проведення антитерористичної операції, здійснюється щодо юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців державними реєстраторами реєстраційних служб територіальних органів Міністерства юстиції України в областях та місті Києві.

Проведення реєстраційних дій, пов'язаних зміною складу засновників (учасників) та керівника юридичної особи, місцезнаходженням якої є територія проведення антитерористичної операції, на період її проведення забороняється.

Ліцензії та документи дозвільного характеру, видані суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, строк дії яких закінчився у період її проведення, вважаються такими, що продовжили свою дію на період проведення антитерористичної операції.

Під час проведення антитерористичної операції суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність на території прове-

дення антитерористичної операції, звільнені від сплати за користування земельними ділянками державної та комунальної власності. Також скасовано на період проведення антитерористичної операції орендну плату за користування державним та комунальним майном суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції.

Протягом терміну дії цього Закону [643] щодо нерухомого майна, розташованого на території проведення антитерористичної операції, що належить громадянам України (у тому числі фізичним особам-підприємцям) або юридичним особам – суб'єктам малого і середнього підприємництва та перебуває в іпотеці, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 43–47 (у частині реалізації предмета іпотеки на прилюдних торгах) Закону України «Про іпотеку».

Також Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [643] визначені особливості забезпечення реалізації права на спадкування та підтвердження обставин непереборної сили.

Поряд із цим, у вказаному нормативному акті відсутні згадки про особливості доступу до податкової інформації у зоні проведення антитерористичної операції, хоча за змістом відповідні положення мали б міститися саме у даному Законі України. Також вказані питання не врегульовані на цей час іншими законодавчими документами.

Тож переконані, що існує необхідність законодавчого регулювання питань реалізації права на доступ до податкової інформації у зоні проведення антитерористичної операції.

При чому існує необхідність врегулювання питань доступу як до відкритої податкової інформації, так і до інформації з обмеженим доступом, оскільки заходи з додаткового захисту інформації з обмеженим доступом мають розроблятися з урахуванням ступеню обмеження доступу.

Вказані питання можуть бути вирішені як через видання окремого нормативного акта, так і через внесення змін до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» [643].

Сучасний період функціонування податкового права і здійснення права доступу до податкової інформації в Україні – період зміни зовнішнього середовища, що полягає в посиленні конкурентної боротьби; збільшенні тиску з боку природних монополістів; соціальної сфери. Функціонування Державної фіскальної служби характеризується наявністю великих витрат, основна частка яких припадає на податкове адміністрування, що має складну структуру і частково забезпечується за допомогою права доступу до податкової інформації.

Чинна податкова система України ґрунтується на законах, що охоплюють всі сфери життя держави. За своєю структурою і принципам побудови податкова система в основному має відображати загальнопоширені у світовій практиці податкові системи.

Від того, наскільки правильно побудована система доступу до податкової інформації, залежить ефективне функціонування податкового законодавства. Виконуючи завдання інформатизації Державної податкової служби, потрібно законодавчо визначити, які функції вона виконує, на якому рівні і як здійснюється взаємодія між рівнями ієрархії.

Система управління оподаткуванням має являти собою єдину централізовану систему, побудовану за принципом багаторівневої ієрархічної організації: республіканського, обласного та районного рівнів. Кожен рівень повинен мати свої функції і специ-

фіку. Органом (суб'єктом) управління системою оподаткування є Державна фіскальна служба, що складається з підрозділів, які здійснюють методологічне керівництво і контролюють оподаткування за видами (галузями) податків. До обласного рівня слід віднести державні податкові інспекції, котрі входять до складу областей. Районний рівень охоплює державні податкові інспекції міст обласного підпорядкування, сільських районів, районів обласного підпорядкування. Головним завданням фіскальних служб України є контроль за дотриманням законодавства.

Основними функціями державних податкових інспекцій в районах, містах без районного поділу і районах у містах повинні бути: контроль за дотриманням законодавства; забезпечення своєчасного і повного обліку платників податків і платежів до бюджету; взаємодія з відповідними органами виконавчої влади, правоохоронними та фінансовими органами, банками з питань контролю за правильністю реалізації та виконання платниками податків законодавчих та інших розпорядчих документів; передача правоохоронним і судовим органам матеріалів за фактами порушень, за які передбачена кримінальна відповідальність; забезпечення правильності застосування фінансових санкцій, передбачених законодавством; ведення в установленому порядку діловодства, здійснення обліку кореспонденції і бланків документів суворої звітності.

Склад і структура системи права доступу до податкової інформації повинні також відповідати адміністративно-територіальному поділу України.

Основна мета забезпечення права доступу до податкової інформації у сучасних умовах України полягає в оптимальному та ефективному наданні інформації людині та громадянину суб'єктом управління; держави в особі податкової служби за допомогою системи чинного законодавства.

У дослідженні пропонується інформаційно-логічна модель автоматизації компонентів податкової служби щодо забезпечення права доступу до податкової інформації.

У зв'язку з вищевикладеним пропонується ввести **автоматизовану інформаційну систему з такими функціями:**

- удосконалення оперативності роботи та продуктивності праці податкових інспекторів;
- підвищення достовірності даних з обліку платників податків і ефективності контролю за дотриманням податкового законодавства;
- оперативне отримання даних про надходження податків (по кожному платнику податків або групі платників податків, з кожного виду податків або групи податків) за запитом на будь-яку дату обліку, на будь-яких вертикальних рівнях системи управління оподаткуванням;
- забезпечення контролю за дотриманням права доступу до податкової інформації;
- поліпшення якості та оперативності доступу до податкової інформації;
- поглиблений аналіз діяльності державних органів під час забезпечення права на доступ до податкової інформації;
- забезпечення повної та своєчасної поінформованості податкових інспекцій всіх рівнів про податкове законодавство на будь-яку дату обліку, починаючи за поточну раніше;
- своєчасне інформування адміністрації території, що обслуговується, про дотримання податкового законодавства;
- скорочення обсягу паперового документообігу;
- вдосконалення оперативності рішень з управління права доступу до податкової інформації.

Одним із пріоритетних завдань податкової служби забезпечення права на доступ до податкової інформації є розробка і реалізація цільової комплексної програми інформатизації податкових органів як системи заходів організаційного, науково-технічного, кадрового, матеріального і фінансового характеру, спрямованих на розв'язання проблем інформаційного забезпечення.

Для розробки такої програми нами визначені об'єкти інформатизації, які мають поділитись за двома основними рівнями: регіональним та територіальним.

На регіональному рівні об'єктом інформатизації є апарат Державної фіскальної служби України областей і міст, а також Києва, податкові управління, управління методики та ревізій, управління обліку та звітності, управління аналізу та прогнозування, контрольне управління, управління оподаткування іноземних юридичних і фізичних осіб, юридичне управління, бюро державного реєстру підприємств, управління кадрів і навчальних закладів, управління справами, управління матеріально-технічного постачання та ін.

На районному рівні до об'єктів інформатизації повинні належати державні територіальні податкові інспекції.

Розглянемо підхід до інформатизації податкової служби, що реалізує принцип дворівневої структури. *Основними напрямками інформатизації є:*

- створення інформаційної системи податкової служби області, міста;
- розробка і впровадження в практику роботи нових ефективних інформаційних технологій;
- створення сучасної комунікаційної мережі, що забезпечує інформаційний обмін як усередині системи, так і з інформаційними системами Державної податкової служби України та іншими інформаційними системами служб адміністрації області, міста;
- підготовка кадрів до роботи в інформаційному середовищі.

Звичайно, що реалізація зазначених напрямів потребує певних матеріальних витрат, проте, ефект від добре спланованої та втіленої у життя політики інформатизації принесе значний вигаш. Результатами такої інформатизації стануть не тільки принципово нові можливості для виконання завдань податко-

вою службою міста, а саме зміни в повсякденній праці фахівців-податківців, зростання інтелектуалізації та звільнення від рутинних операцій. Також така інформатизація створить можливості для впровадження проблемно-цільового методу управління податковою службою міста, області. Інформатизація повинна забезпечити створення умов для ефективного виконання поставлених перед податковою службою міста, області завдань і ґрунтуватися на комплексному охопленні основних напрямів діяльності. При цьому максимальний ефект досягається тільки тоді, коли інформатизація пронизує діяльність організації в цілому, набуває системного характеру. Розвиток засобів інтегрованої обробки даних надає можливість значно підвищити оперативність і ефективність виконання управлінських завдань.

Пропонується персоналізувати інформаційно-обчислювальні потужності, однак при цьому зберігати централізовані бази даних.

Впровадження інформаційних технологій повинне реалізувати принцип: «Потрібну інформацію потрібному співробітнику в потрібний час».

Децентралізований збір і обробка інформації (на робочому місці співробітника) нададуть можливість забезпечити право доступу до податкової інформації, підвищити повноту, точність і актуальність документів, що готуються, пришвидшити їх підготовку. Продуктивність праці на рутинних операціях збільшується в кілька разів за рахунок застосування на автоматизованих робочих місцях (АРМ) спеціального програмного забезпечення. Наприклад, застосування розвинених засобів електронної комунікації (мережеві засоби, електронна пошта та ін.) економить до 20% робочого часу. Загальна вартість обробки документів за рахунок застосування електронних засобів зменшується в 10-15 разів.

Так, ми відкидаємо як неефективні спроби надцентралізації та монополізації інформаційної діяльності. Найбільший ефект, на нашу думку, від створення загальносистемних банків даних

досягається тоді, коли вони створюються в підрозділах, за родом своєї діяльності здійснюють аналіз та оцінку інформації. У цьому випадку забезпечується природне право доступу до інформації, виробляються накопичення та обробка відомостей, що надходять відповідно до встановлених завдань та функцій підрозділів у місця їх оцінки та ухвалення рішень, забезпечуються повнота й актуальність банків даних, не порушуючи традиційних, налагоджених взаємозв'язків.

Необхідною вимогою до інформатизації податкової служби є забезпечення права доступу до інформації, дотримання конфіденційності інформації, її захисту від несанкціонованого доступу, умисного знищення та розкрадання. Реалізація цих умов повинна досягатися системою організаційних, технічних і програмних засобів захисту.

Отже, основними **принципами** інформатизації податкової служби, що забезпечуватимуть право на доступ до податкової інформації є:

- комплексність і системність інформатизації, її підпорядкованість виконання завдань, що стоять перед податковою службою на даний час і в перспективі;
- активність у забезпеченні інформаційних потреб користувачів;
- поетапність і наступність у проведенні інформатизації;
- інтеграція з Державними програмами інформатизації та розвитку;
- розподіленість зберігання і обробки інформації (можливе застосування сучасних технологій Blockchain);
- накопичення інформації в банках даних в місцях її використання;
- сумісність загальносистемних банків даних по входу, виходу і базовим завданням;
- надання користувачеві зручного автоматизованого доступу до інформації в межах встановленої компетенції;

- забезпечення різних підходів до введення інформації (одноразове і багаторазове), багатоцільове її використання;
- інтелектуалізація обробки інформації;
- забезпечення необхідної конфіденційності інформації.

Під час забезпечення права на доступ до податкової інформації слід враховувати, що *усю інформацію, яка надходить до податкових інспекцій, слід поділити на такі потоки:*

- відомості про юридичних та фізичних осіб, які перебувають на даній території;
- інформація про надходження і повернення податків та інших платежів;
- відомості про доходи, отримані усіма платниками, які перебувають на даній території;
- інформація, необхідна для організації роботи податкової інспекції.

Таке інформаційне забезпечення повинне включати: систему класифікації та кодування; уніфіковану систему документації; ієрархічну систему банків даних; систему захисту даних.

Тоді *усередині територіальної податкової інспекції з'являються такі потоки даних:* 1) вхідна інформація по фізичних особах (заяви, листи і скарги громадян); різного роду акти; відомості про доходи громадян; 2) вхідна інформація по юридичних особах: статuti й установчі договори; свідоцтва про реєстрацію; 3) вхідна інформація з банківських установ: відомості про фінансові операції; 4) вхідна інформація з директивних органів: рішення, постанови, накази, розпорядження; 5) інформація щодо оперативно-бухгалтерського обліку: (перевірки, ревізії); 6) довідкова інформація; 7) юридична інформація.

Зазначимо, що зміни, які відбуваються в галузі політики та економіки, зміна правових та бюджетних відносин між рівнями і гілками влади, процес інтеграції українського законодавства

вимагають створення адекватної податкової політики і побудови ефективної, справедливої і стабільної податкової системи.

Отже, підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до податкової інформації є одним із пріоритетних завдань податкового законодавства.

Його метою є розроблення і реалізація цільової комплексної програми інформатизації податкових органів – як системи заходів організаційно-правового, науково-технічного, кадрового, матеріального і фінансового характеру, спрямованих на вирішення завдань інформаційного забезпечення.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан реалізації права на доступ податкової інформації в Україні потребує поліпшення відповідно до національних інтересів й узгодження з міжнародними стандартами, одним із інструментів яких є удосконалення правового статусу інституційно-функціонального механізму забезпечення, а також прийняття відповідних змін та доповнень до чинного деліктного законодавства, а також відповідних спеціальних нормативних актів у цій сфері. Така ситуація поєднана з тим, що в наукових розвідках недостатньо уваги приділяється порушеному питанню.

У результаті проведеного дослідження запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у з'ясуванні стану забезпечення права на доступ до податкової інформації в Україні, визначенні основних ускладнень, що виникають при цьому, та науковому обґрунтуванні напрямів їх подолання. Сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вирішення зазначеного завдання. Основні з них такі.

Досліджено стан наукової розробленості правового режиму доступу до податкової інформації у вітчизняній правовій доктрині, що дало змогу констатувати недостатнє відпрацювання цієї теми. Дана тема є предметом дослідження багатьох юридичних наук – теорії держави та права, інформаційного права, адміністративного права, кримінального права, цивільного права та інших. Більшою мірою дана проблематика побічно розглядається в межах конституційного, інформаційного, податкового права. Генезис таких досліджень є дискретним.

Визначено методологічні засади дослідження, оскільки дана тема стала актуальною лише у ХХІ ст., внаслідок чого сам процес її дослідження не має традиційних, визначених форм. Методологічний інструментарій роботи містить розлогі когнітивні можливості для формування нових підходів, нового знання про предмет, його вивчення і вірогідність отриманих результатів. Це вимагає використання загальних, філософських, загальнонаукових, частково наукових та спеціальних методів дослідження. Таке всебічне і багатофункціональне використання методів під час проведення дослідження сприятиме об'єктивному, всебічному і ґрунтовному розкриттю предмета. Об'єктом науково-теоретичного дослідження виступає не просто окреме явище, конкретна ситуація, а цілий клас понять, пов'язаних із поняттям «право на доступ людини і громадянина до податкової інформації». Мета та безпосередні завдання науково-теоретичного дослідження полягають у тому, щоб знайти загальне у ряду поодиноких явищ та розкрити закони, за якими виникає, функціонує таке явище, як право на доступ до податкової інформації, з огляду на наукові позиції і характеристики предмета дослідження.

Надано визначення понять «податкова інформація» та «доступ до податкової інформації» як відомості, повідомлення, дані, що отримуються, збираються, поширюються і передаються суб'єктами податкового права у порядку, встановленому законодавством та отримання та використання особою або кількома особами (групою осіб) податкової інформації, що закріплена на відповідному носії (через інформаційно-технологічну систему) або у вигляді паперового або цифрового документа відповідно.

З'ясовано зміст права людини та громадянина на доступ до податкової інформації. Структурною особливістю права на доступ до інформації визначено: отримання інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самовряду-

вання; ознайомлення з відомостями про себе. Поняття «право доступу до податкової інформації» розглянуто через сучасну класифікацію системи податкової інформації в Україні.

Класифіковано види доступу до податкової інформації за такими критеріями: залежно від суб'єкта; за походженням; за режимом доступу; за місцем надання права на доступ; за ступенем гласності; за строком надання доступу.

Визначено співвідношення понять «податкова інформація» та «податкова таємниця» як загального та частини. Податкова таємниця є лише одним із елементів податкової інформації. Остання охоплює і публічну, відкриту податкову інформацію.

Розкрито особливості інституційного забезпечення права на доступ до податкової інформації. Особливістю інституційного забезпечення права на доступ до податкової інформації у дослідженні визначено взаємодію державних і недержавних інституцій у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації. Коло суб'єктів взаємодії державних і недержавних інституцій у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації складає багаторівневу систему. Нині відсутній нормативно-правовий акт, у якому чітко встановлюється компетенція, завдання та функції державних і недержавних інституцій щодо формування механізму права на доступ до податкової інформації. За цих умов допомогти підвищити ефективність взаємодії державних і недержавних інституцій у формуванні механізму права на доступ до податкової інформації має чітка регламентація організаційно-правових форм, мети та принципів їхніх спільних дій відповідними внутрішньовідомчими та міжвідомчими адміністративно-правовими актами.

Визначено основні складові механізму забезпечення права на доступ до податкової інформації: контроль за реалізацією права на доступ до податкової інформації; оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів Державної фіскальної служби України щодо доступу до інформації; притягнення до відповідальності

посадових осіб за недотримання чинного законодавства, що регулює відносини у сфері забезпечення доступу до податкової інформації.

Проаналізовано міжнародні стандарти правового регулювання права на доступ до податкової інформації. У європейських країнах окремі складові права доступу до податкової інформації формуються у XX столітті, виходячи з принципу відкритості та свободи слова і друку. Поступово на міжнародному рівні питання доступу людини і громадянина до інформації стає одним із фундаментальних та набуває таких рис: право людини на доступ до податкової інформації визнається одним із фундаментальних прав через розвиток національних демократій; продовження процесу прийняття законів щодо доступу до інформації та розширення їх змісту. На зламі XX–XXI ст. право на доступ до інформації здобуло законодавче визнання і в посткомуністичних країнах, а також у низці країн Африки та Азії. Основними міжнародними принципами права на доступ до податкової інформації є: принцип максимального оприлюднення; обов'язок публікувати; стимулювання відкритого урядування; обмеження винятків; процедура отримання доступу; кошторис; відкриті засідання; оприлюднення створює прецедент; захист інформаторів. З метою забезпечення конституційного права громадян України на інформацію та права на доступ до податкової інформації слід враховувати норми європейського права.

З'ясовано стан вітчизняного законодавства у сфері доступу до податкової інформації та особливості його подальшого розвитку у сфері доступу до податкової інформації. На розвиток правового регулювання права на доступ до податкової інформації в Україні впливають тенденції розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій та засобів зв'язку в цілому і правовий режим податкової інформації зокрема: юридичне та технологічне забезпечення права та технічних можливостей на доступ, передачу, збереження та захист інформації у ДФС Укра-

їни; реалізація концепції універсального доступу до системних інформаційних баз ДФС України із дотриманням усіх належних захисних механізмів; цілеспрямоване використання новітніх інформаційних технологій в ДФС України та удосконалення системи їх захисту; подальший ефективний розвиток в Україні «електронного урядування» на засадах нормативно-правової бази, спрямованої на ефективний захист інформації; формування нових державних програм, спрямованих на удосконалення правового режиму податкової інформації в Україні з урахуванням світового досвіду та основних норм європейського права, законодавства країн Європейського Союзу; збільшення інформаційного обміну між вітчизняними податковими органами та податковими органами інших країн, що обумовлено серед іншого транснаціональністю інформаційних правопорушень. Серед основних тенденцій розвитку права на доступ до податкової інформації в Україні є: збільшення меж втручання громадськості в інформаційну діяльність органів ДФС України, зменшення кола відомостей, що складають податкову інформацію з обмеженим доступом.

Запропоновано шляхи підвищення ефективності правового регулювання права на доступ до податкової інформації в Україні. Підвищення ефективності права на доступ до податкової інформації в Україні має здійснюватись, беручи до уваги такі фактори: збільшення інформаційних прав і свобод людини та громадянина в податковій сфері; посилення уваги органів державної фіскальної служби щодо інформаційної безпеки; спрощення правових обмежень на доступ до податкової інформації; створення належного правового підґрунтя для мінімізації ризиків банківських установ при здійсненні кредитних операцій, що, своєю чергою, має сприяти загальному збільшенню обсягів кредитування в Україні та зменшенню обсягів проблемних кредитів у банківському секторі. У межах дослідження автором проводилось опитування працівників ДФС. На думку рес-

пондентів, українське законодавство, яке регулює право доступу до податкової інформації, є недостатньо ефективним (76 %). Також під час проведення анкетування було встановлено, що більше половини опитуваних (56,6 %), яким було запропоновано оцінити стан справ у державі щодо права доступу до податкової інформації, зазначили, що він знаходиться на негативному рівні. Тільки 5 % визнали право на доступ до податкової інформації в Україні на належному рівні.

Аргументовано необхідність розроблення та прийняття: Концепції формування і розвитку державної інформаційної політики; Концепції стратегічних комунікацій, Інформаційного кодексу України. Водночас існує необхідність законодавчого регулювання питання доступу до податкової інформації у зоні проведення антитерористичної операції. Зокрема, виокремлюється потреба у врегулюванні питань доступу до відкритої податкової інформації та інформації з обмеженим доступом за допомогою внесення змін до Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консул, 2008. 656 с.
2. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права : учебник для вузов. М. : Спарк, 2004. 528 с.
3. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М. : Юристъ, 1997. 672 с.
4. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія права і держави : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2008. 270 с.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. [5-те вид., зі змін.]. Київ : Атіка, 2001. 176 с.
6. Волинка К. Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2000. 18 с.
7. Мороз С. П. Ідея прав людини у політико-правовій думці України (ІХ-початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 20 с.
8. Рабінович С. П. Права людини у природно-правовій думці неотомізму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2003. 19 с.
9. Рабінович С. Сторінки історії: релігійні канонічні джерела і Загальна декларація прав людини: Тора. Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні: праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України. Серія І. Дослідження і реферати. Київ, 1998. Вип. 1. С. 95–101.
10. Рабінович С. Права людини “першого покоління” і канонічні джерела християнства. Право України. 2001. № 3. С. 50–54.
11. Рабінович С. Права людини і соціальна доктрина католицької церкви. Вісник Академії правових наук України. 2001. № 1. С. 154–168.
12. Рабінович С. Гідність людини як онтологічна основа її невід’ємних прав: католицька інтерпретація. Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. 2002. Вип. 12–13. С. 126–131.

13. Рабінович С. Принцип персоналізму в офіційному католицькому вченні про права людини. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні та політичні науки. 2002. Вип. 16. С. 381–386.
14. Рабінович С. Принцип спільного блага у природно-правовому вченні католицької церкви. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. 2002. Вип. 3. С. 150–160.
15. Рабінович С. Поняття прав людини у природно-правовій думці неотоїзму. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 1. С. 44–58.
16. Магновський І. Й. Гарантії прав і свобод людини та громадянина в праві України (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 20 с.
17. Магновський І. Й. Формування ідей гарантій прав і свобод людини в українській теоретико-правовій думці. Захист прав, свобод і законних інтересів громадян України в процесі правоохоронної діяльності : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. (27 квіт. 2001 р.) / ДІВС. Донецьк, 2001. С. 213–222.
18. Магновський І. Й. Судовий захист прав людини – невід’ємна складова правової держави. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. № 2. С. 96–100.
19. Магновський І. Й. Питання про економічні права громадян та їх гарантії в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. № 4. С. 76–81.
20. Магновський І. Й. Відображення гарантій прав і свобод людини та громадянина у поглядах М. Драгоманова та М. Ковалевського. Право України. 2002. № 5. С. 137–139.
21. Магновський І. Й. Конституційно-правовий статус особи (її громадянські права і свободи). Право України. 2002. № 7. С. 18–22.
22. Магновський І. Й. Деякі питання щодо судового захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. 2002. Вип. 13–14. С. 198–201.
23. Магновський І. Й. Економічні гарантії конституційних прав і свобод людини та громадянина. Право України. 2003. № 1. С. 29–34.
24. Магновський І. Й. Юридичні гарантії – правові засоби максимального здійснення прав і свобод особистості. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. 2002. № 3. С. 45–53.
25. Магновський І. Й. Сутність гарантій прав і свобод людини та громадянина у процесі державотворення. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали IX регіональної наук.-практ. конф. (13–14 лют. 2003 р.) / ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2003. С. 156–157.
26. Магновський І. Й. Теоретико-правова сутність понять права і свободи людини і громадянина. Актуальні проблеми прав людини, правової

- системи та держави : тези доп. міжнар. студентської наук. конф. (7–8 трав. 2003 р.) / ЛНУ ім. І. Франка. Львів, 2003. С. 27–28.
27. Денісова О. С. Роль преси у правовому інформуванні громадян України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 17 с.
28. Денісова О. С. Правова свідомість як фактор ефективного розвитку соціально-демократичного суспільства в Україні. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. 2000. № 4. С. 154–159.
29. Денісова О. С. Основні засоби та методи впливу преси на формування і розвиток правової свідомості суспільства. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2001. № 1. С. 80–85.
30. Денісова О. С. Сучасні підходи до поняття та структури правової свідомості. Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. 2001. № 4. С. 16–23.
31. Денісова О. С. Фактори, що впливають на формування правової свідомості громадян. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. 2002. № 1. С. 21–25.
32. Гапотій В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2004. 17 с.
33. Гапотій В. Д. Співвідношення категорій „суверенітет” і „суверенні права”. Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. 2004. № 34. С. 3–6.
34. Гапотій В. Д. Вплив глобалізаційних процесів на теорію та практику державного суверенітету. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 27. С. 243–250.
35. Гапотій В. Д. Федералізм як фактор, що впливає на сучасне розуміння державного суверенітету. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. Вип. 28. С. 273–278.
36. Гапотій В. Д. Загально-теоретична характеристика суверенних прав народу та їх відображення в українському законодавстві. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. 2004. Вип. 4. С. 41–47.
37. Леонтьєва Л. В. Права жінок та юридичні гарантії їх захисту в Україні (теоретико-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2005. 19 с.
38. Козакова А. В. Забезпечення рівних прав жінок і чоловіків в українському суспільстві. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. № 18. С. 300–306.
39. Леонтьєва Л. В. Міжнародні та національні стандарти в галузі прав жінок. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2004. № 25. С. 204–208.

40. Леонтьєва Л. В. Система юридичних гарантій захисту прав жінок в Україні. Право і безпека. 2005. № 2. С. 30–35.
41. Леонтьєва Л. В. Механізм дотримання прав жінок на рівні міжнародних організацій. Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук. праць. 2004. № 3 (12). С. 190–197.
42. Леонтьєва Л. В. Культурні права жінок в теорії трьох поколінь прав людини. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2005. № 29. С. 135–139.
43. Несинова С. В. Державно-правовий механізм захисту прав неповнолітніх в Українській РСР (60-і – поч. 80-х рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 20 с.
44. Несинова С. В. Захист прав неповнолітніх в Україні (роль органів міліції у 1960–70-х рр.). Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ України. 2004. № 1. С. 217–221.
45. Несинова С. В. Організаційно-правові аспекти захисту прав неповнолітніх у 60-х – поч. 80-х рр. XX ст. в Українській РСР. Науковий потенціал світу 2004 : матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф. (1–15 листоп. 2004 р.). Дніпропетровськ, 2004. Т. 48. Право. С. 26–28.
46. Несинова С. В. Державні гарантії захисту права дитини на особливу турботу про здоров'я підростаючого покоління в Українській РСР у 60–80 рр. XX ст. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2005. № 1. С. 328–338.
47. Несинова С. В. Історико-правові аспекти розвитку державної ювенальної політики України у XX ст. Українське право. 2005. № 1. С. 128–132.
48. Несинова С. В. Цілі та задачі держави із захисту прав дітей в УРСР: історія формування. Вісник Запорізького інституту внутрішніх справ України. 2004. № 4. С. 306–316.
49. Несинова С. В. Взаємодія комісій у справах неповнолітніх з органами прокуратури з питань захисту прав дитини в Українській РСР у 60–80 рр. XX ст. Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ України. 2005. № 1. С. 159–165.
50. Несинова С. В. Комісії у справах неповнолітніх як основний орган з захисту прав дітей та підлітків в УРСР. Наука і освіта 2005 : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (7–21 лют. 2005 р.). Дніпропетровськ, 2005. Т. 44. Право. С. 39–42.
51. Несинова С. В. Про комплексність профілактики правопорушень учнів профтехучилищ. Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук. конф. (25 берез. 2005 р.) / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2005. С. 31–34.

52. Опольська Н. М. Правове забезпечення прав і свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2006. 20 с.
53. Рогова О. Г. Право на життя в системі прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.
54. Рогова О. Г. Аксіологічний аспект права людини на життя. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. 2004. Вип. 68. – С. 162–169.
55. Рогова О. Право на життя: розвиток законодавства і суспільно-правової практики. Вісник Академії правових наук України. 2004. № 2 (37). С. 206–214.
56. Рогова О. Г. Про час виникнення права людини на життя: загальнотеоретичний аналіз. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 4 (43). С. 198–207.
57. Рогова О. Г. Право людини на життя: загальнотеоретичний аспект. Сучасні проблеми юридичної науки: стан та перспективи розвитку : тези доп. та наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів / за ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. С. 22–24.
58. Рогова О. Г. Вимоги до медичного обслуговування в контексті соціального аспекту права людини на життя. Актуальні проблеми правознавства : тези доп. та наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів / за ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2005. С. 144–147.
59. Рогова О. Г. Поняття права людини на життя. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. 2006. № 11. С. 241–243.
60. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2006. 217 с.
61. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2006. 16 с.
62. Сенюта І. Етико-правові аспекти реалізації конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2002. Вип. 37. С. 51–56.
63. Сенюта І. Система прав громадян України у сфері охорони здоров'я. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2003. Вип. 38. С. 8–13.
64. Сенюта І. Право на охорону здоров'я в конституціях країн СНД: порівняльно-правовий аналіз. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2003. № 3–4 (7–8). С. 65–69.

65. Сенюта І. Медичне право і Медичний кодекс України: реалії та перспективи. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2004. Вип. 23. С. 159–165.
66. Сенюта І. Законодавче забезпечення права на охорону здоров'я в Україні: історико-правовий огляд. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2004. Вип. 39. С. 59–68.
67. Сенюта І. Міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2004. Вип. 40. С. 24–36.
68. Сенюта І. Гарантії забезпечення права на охорону здоров'я. Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України. 2004. № 2 (2). С. 181–192.
69. Сенюта І. Правове регулювання медико-біологічного експерименту в Україні. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. статей. 2004. Вип. 14. С. 97–103.
70. Сенюта І. Медична таємниця: медико-правові аспекти. Життя і право : Львівський правничий часопис. 2005. № 1 (13). С. 43–50.
71. Сенюта І. Право людини на охорону здоров'я як гарантія здійснення права на життя. Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. 2005. Вип. 41. С. 23–33.
72. Сенюта І.Я. Інформована добровільна згода пацієнта. Юридичний вісник України. 2006. № 19. С. 7.
73. Любінець О., Сенюта І. Медичне право : програма для слухачів фак-тів післядипломної освіти вищ. мед. навч. закл. та закладів післядипломної освіти МОЗ України. Київ, 2004. 66 с.
74. Сенюта І. Законодательство о здравоохранении Украины: реалии и перспективы. Актуальные проблемы правового регулирования медицинской деятельности : материалы первой всерос. науч.-практ. конф. (Москва, 16 мая 2003 г.). М., 2003. С. 99–102.
75. Сенюта І. Некоторые аспекты законодательного регулирования охраны здоровья в Украине. Актуальные проблемы правового регулирования медицинской деятельности : материалы второй всерос. науч.-практ. конф. (Москва, 26 марта 2004 г.). М., 2004. С. 133–137.
76. Senyuta I. Methods of patients' rights defense in Ukraine. Health promotion. Theoretical and Practical Aspects / Edited by N. Gozdek, M. Sygit. Lublin, 2005. P. 40–46.
77. Senyuta I. Prawa pacjentów podeszściego wieku: międzynarodowo-prawne standardy i ustawodawcze zabezpieczenie na Ukrainie. Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Problemy zdrowia publicznego w kontekście transformacji demograficznej i epidemiologicznej” (18–20 maja 2005). Popowo k/ Warszawy, 2005. P. 91.

78. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2006. 16 с.
79. Пашук Т. І. Концепція юридичних засобів: до загальнотеоретичної характеристики. Юридична Україна. 2004. № 8. С. 10–17.
80. Пашук Т. І. До питання про види правозахисної діяльності (загально-теоретичний аспект). Бюлетень Міністерства юстиції України. 2005. № 6. С. 25–35.
81. Пашук Т. І. Державно-юридичний захист прав людини: поняття та ознаки. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2004. № 11. С. 32–47.
82. Пашук Т. І. До загальнотеоретичної характеристики державно-юридичного захисту прав людини. Життя і право. 2005. № 4. С. 33–43.
83. Пашук Т. І. Юридичні засоби захисту прав людини: поняття та види. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 28. С. 48–56.
84. Пашук Т. І. Право на ефективний засіб правового захисту: інтерпретація Європейським судом з прав людини. Адвокат. 2004. № 6. С. 25–29.
85. Пашук Т. І. Співвідношення прав на ефективний засіб юридичного захисту і на справедливий судовий розгляд (у світлі європейських стандартів). Адвокат. 2005. № 1. С. 35–42.
86. Пашук Т. І. Деякі спеціальні умови ефективності юридичних засобів захисту прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). Адвокат. 2005. № 8. С. 34–39.
87. Пашук Т. І. До питання про ефективність національних юридичних засобів захисту прав людини (у світлі європейських стандартів). Юридична Україна. 2005. № 10. С. 19–25. Пашук Т. І. Ефективність юридичних засобів захисту прав людини: загальнотеоретичні проблеми дослідження. Вісник Академії правових наук України. 2006. № 1. С. 191–201.
88. Пашук Т. І. Юридичні засоби захисту прав людини крізь призму потребно-інструментального підходу. Філософія права: проблеми та підходи : навч. посіб. для студ. спец. „Правознавство”. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2005. С. 314–330.
89. Пашук Т. И. Право на эффективное средство правовой защиты (ст.13 Конвенции о защите прав человека и основных свобод) как модель формально-юридического обеспечения субъективного права. Актуальные проблемы развития правовой системы современного общества : материалы междунар. науч. конф. студентов и аспирантов. Минск, 2003. С. 44–45.
90. Пашук Т. І. Право людини на ефективний захист державою її прав і свобод. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали X регіональної наук.-практ. конф. Львів, 2004. С. 12–13.

91. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державно-юридичний захист: до загальнотеоретичної характеристики. Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали II Всеукр. наук. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів. Одеса, 2004. С. 68–70.
92. Пашук Т. І. Теорія юридичних засобів: концептуально-методологічний аспект. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XI регіональної наук.-практ. конф. Львів, 2005. С. 20–22.
93. Пашук Т. І. Інструментальна теорія права: загальнотеоретична характеристика. Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави : матеріали III Всеукр. наук. конф. молодих науковців, аспірантів і студентів. Одеса, 2005. С. 125–128.
94. Верланов С. О. Економічні і соціальні права людини: європейські стандарти та їх впровадження в юридичну практику України (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2008. 18 с.
95. Рабінович А. В. Право людини на гідний рівень споживання та юридичний механізм його забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2007. 16 с.
96. Рабінович А. В. Захист прав споживачів: можливості удосконалення законодавчого механізму. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. 2003. Вип. 18. С. 550–554.
97. Рабінович А. В. Вивчення прав споживачів у вищій школі: науково-теоретичні та методичні аспекти. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2004. Вип. 25. С. 302–306.
98. Рабінович А. В. Споживчі права людини: до розробки загальноюридичних понять. Юридична Україна. 2005. № 10. С. 32–37.
99. Рабінович А. В. Право людини на якісні продукти харчування: нормативно-юридичний механізм його забезпечення в Україні (загальна характеристика). Підприємництво, господарство і право. 2006. № 11. С. 21–24.
100. Рабінович А. В. Право людини на споживчу інформацію та юридичний механізм його забезпечення в Україні. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2007. Вип. 36. С. 322–327.
101. Рабінович А. В. Права споживачів в Україні: можливості удосконалення законодавчого захисту. Становлення і розвиток правової системи України : тези доп. і наук. повідом. наук.-практ. конф. (21 берез. 2002 р.). Київ, 2002. С. 134–136.

102. Рабінович А. В. Деякі питання щодо прав споживачів та їх захисту. Україна наукова – 2003 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (16–20 черв. 2003 р.). Дніпропетровськ, 2003. С. 54–56.
103. Рабінович А. В. Споживчі права людини: до розробки загальнотеоретичного апарату дослідження. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XI регіональної наук.-практ. конф. (3–4 лют. 2005 р.). Львів, 2005. С. 55–56.
104. Рабінович А. В. Нормативно-юридичний механізм забезпечення права людини на якісні продукти харчування: можливості удосконалення. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIII регіональної наук.-практ. конф. (8–9 лют. 2007 р.). Львів, 2007. С. 330–332.
105. Рабінович А. В. Інформація на товари і послуги як об'єкт споживчих прав людини. Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. ст. Луцьк, 2007. Т. 1. С. 448–451.
106. Снігур І. Й. Механізм реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 19 с.
107. Снігур І. Й. До питання про поняття механізму реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 28. С. 130–135.
108. Снігур І. Й. Право громадян на участь у здійсненні державної влади. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2005. № 3. С. 107–117.
109. Снігур І. Й. Правова культура в контексті реалізації права громадян на участь у здійсненні державної влади. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 3. С. 98–109.
110. Снігур І. Й. Місце юридичних гарантій у системі гарантій права громадян на участь у здійсненні державної влади. Правове регулювання економіки : зб. наук. праць. 2006. № 6. С. 239–248.
111. Снігур І. Й. Юридичні гарантії прав та свобод людини і громадянина як необхідна умова їх реальності. Юридичні читання молодих вчених : зб. матеріалів всеукр. наук. конф. (23–24 квіт. 2004 р.) / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. С. 131–135.
112. Снігур І. Й. До питання про участь громадян у здійсненні державної влади або роздуми про демократію. ПОЛІТ-2005 : зб. матеріалів V-ої Міжнар. наук. конф. студентів та молодих учених (12–13 квіт. 2005 р.) / НАУ. Київ, 2005. С. 556.
113. Снігур І. Й. Загальні гарантії права громадян на участь у здійсненні державної влади. Другі юридичні читання : зб. матеріалів Всеукр.

- наук. конф. (18 трав. 2005 р.) / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. С. 132–134.
114. Снігур І. Й. Реалізація права громадян на участь у здійсненні державної влади в Україні. Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в Україні : зб. матеріалів Всеукр. наук. конф. (28–29 квіт. 2005 р.) / НУ „Острозька академія”. Острог, 2005. С. 134–135.
115. Снігур І. Й. Діалог між владою та громадянами в контексті реалізації права на участь у здійсненні державної влади. Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспірантів (17–18 берез. 2006 р.) / Волинський держ. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк, 2006. С. 254–255.
116. Снігур І. Й. Правовий нігілізм як перешкода на шляху формування правової культури громадян. Від громадянського суспільства – до правової держави : зб. матеріалів I міжнар. наук.-практ. конф. (28 квіт. 2006 р.) / Харк. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. С. 153–156.
117. Білозьоров Є. В. Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 18 с.
118. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 18 с.
119. Тацій Л. В. Стандарти функціонування адвокатури в Україні. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. 2004. № 3 (38). С. 248–253.
120. Тацій Л. В. Функції адвоката в цивільному судочинстві. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. 2004. Вип. 67. С. 178–182.
121. Тацій Л. В. Адвокат в юридичному механізмі захисту прав людини. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. 2004. Вип. 8. С. 141–148.
122. Тацій Л. В. Взаємовідносини органів управління юстиції та адвокатури. Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.) / Нац. юрид. акад. України. Харків, 2004. С. 55–57.
123. Тацій Л. В. Місцеве самоврядування й адвокатура в Україні як інститути громадянського суспільства. Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 трав. 2004 р.) / Ін-т державного будівництва та місцевого самоврядування АПРН України. Харків, 2004. С. 258–263.

124. Тацій Л. В. Функції та призначення адвокатури як добровільного професійного громадського об'єднання. Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 12 жовт. 2007 р.). Харків, 2007. С. 137–138.
125. Яковюк І., Чапала Г. Огляд регіональної наукової конференції “Конституція Пилипа Орлика 1710 р. і розвиток українського конституціоналізму”. Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. 2006. № 1 (44). С. 229–232.
126. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 188 с.
127. Максименко Ю. Є. Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 20 с.
128. Тихомиров О. О. Забезпечення інформаційної безпеки як функція держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 231 с.
129. Супрун В. М. Теоретико-правові основи інформаційного суверенітету : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2010. 21 с.
130. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет у системі суміжних юридичних категорій. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2008. Вип. 40. С. 31–39.
131. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет як один з елементів інформаційної безпеки держави: теоретико-правовий аспект. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2009. № 841. С. 136–139.
132. Супрун В. М. Правові принципи інформаційного суверенітету. Право і безпека. 2009. № 3. С. 34–38.
133. Супрун В. М. Теоретико-правова розробленість категорії „інформаційний суверенітет” у сучасній юридичній науці. Проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування на сучасному етапі : тези міжнар. наук.-практ. конф. / [редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк]. Харків, 2009. С. 184–186.
134. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет, інформаційна безпека, інформаційне суспільство, інформаційна приватність, інформаційна самоізоляція: теоретико-правовий аспект. Право на приватність: тенденції і перспективи : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 14 листоп. 2008 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2008. С. 195–197.
135. Супрун В. М. Взаємодія понять права на інформацію та інформаційний суверенітет: теоретико-правовий аспект. Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах :

- тези Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених / ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2008. С. 26–28.
136. Шумак О. І. Громадські права і свободи людини за Конституцією України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2000. 221 с.
137. Горова О. Б. Конституційні громадські права людини в Україні і їх забезпечення міліцією (роль міжнародно-правових норм в цьому процесі) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2000. 221 с.
138. Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права та свободи людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2001. 22 с.
139. Демиденко В. А. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини й громадянина в діяльності міліції» : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 196 с.
140. Грицкевич С. Г. Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 21 с.
141. Мальота А. І. Конституційні особливості права та свободи людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 221 с.
142. Букач В. В. Конституційні політичні права та їх забезпечення міліцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 22 с.
143. Фролов Ю. М. Економічні права і свободи людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2005. 20 с.
144. Козлов В. І. Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 22 с.
145. Шаповал Т. В. Конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2009. 22 с.
146. Гориславський К. О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2003. 22 с.
147. Чуб О. О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2004. 22 с.
148. Грабильніков А. В. Конституційне право громадян України брати участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 22 с.
149. Малишко В. М. Конституційне право на свободу світогляду і віросповідання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 22 с.

150. Домбровська О. В. Конституційне право на життя людини і громадянина та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 22 с.
151. Боняк В. О. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2005. 22 с.
152. Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 22 с.
153. Олійник В. С. Конституційне право людини на особисту недоторканність і його забезпечення органами внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 19 с.
154. Івершенко Л. А. Конституційне право людини і громадянина на приватну власність в Україні та забезпечення його реалізації органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2006. 19 с.
155. Мацокін В. В. Право громадян України на достатній життєвий рівень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2007. 19 с.
156. Васьковська О. В. Конституційне право на мирні збори та механізм його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2007. 19 с.
157. Чернега Р. Т. Право громадян на участь у місцевому самоврядуванні України: стан та шляхи вдосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2007. 19 с.
158. Мілова Т. М. Конституційне право людини і громадянина на свободу наукової творчості в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2008. 19 с.
159. Різник С. В. Забезпечення державою конституційного права людини і громадянина на підприємницьку діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2008. 16 с.
160. Романенко К. М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 19 с.
161. Ковбан А. В. Конституційно-правова регламентація права людини на свободу світогляду та віросповідання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 19 с.
162. Іванюшенко В. В. Конституційне право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля та його забезпечення в системі місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2009. 22 с.

163. Альонкін О. А. Конституційне право людини на свободу світогляду і віросповідання та гарантії його реалізації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2009. 22 с.
164. Денісова М. М. Правове забезпечення реалізації конституційного права на мирні зібрання в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 22 с.
165. Козир О. В. Конституційне право на недоторканність житла : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2011. 22 с.
166. Бедь В. В. Право людини на свободу совісті: конституційно-правове регулювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 22 с.
167. Скібіна О. О. Вибори як основоположна форма участі громадян України в політичному процесі. Проблеми законності : міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій ; Нац. юрид. акад. України. 2003. Вип. 61. С. 28–33.
168. Скібіна О. О. Поняття участі громадян в управлінні державними справами: конституційно-правовий аспект. Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 22. С. 310–314.
169. Скібіна О. О. Розвиток ідеї участі громадян України в управлінні державними справами. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 4 (35). С. 299–306.
170. Скібіна О. О. Конституційні гарантії права громадян України на участь в управлінні державними справами. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. 2004. Вип. 65. С. 31–36.
171. Скібіна О. О. Конституційний механізм реалізації права громадян України на участь в управлінні державними справами. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. 2004. Вип. 66. С. 158–163.
172. Скібіна О. О. Політичні права молоді в аспекті безпосереднього народовладдя. Конституція України – гарант розвитку творчих здібностей молоді : матеріали “круглого столу” (27 черв. 2002 р.). Харків, 2002. С. 23–25.
173. Скібіна О. О. Правові засади участі громадян в управлінні державними справами. Проблеми розвитку юридичної науки у новому столітті (До Міжнародного дня науки за мир і розвиток) : тези наук. доп. та повідом. учасників наук. конф. молодих учених (м. Харків, 25–26 груд. 2002 р.) / за ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2003. С. 10–12.
174. Скібіна О. О. Громадянин як суб’єкт конституційного права на участь в управлінні державними справами // Особистість в умовах сучасних політичних відносин: Зб. наук. статей (за матер. XIV Харківських політологічних читань). – Харків: Право, 2003. – С. 167-169;

175. Скібіна О. О. Виборче законодавство України та передвиборна агітація: шляхи вдосконалення. Нове законодавство України та питання його застосування : тези доп. та наук. повідом. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів (м. Харків, 26–27 груд. 2003 р.) / за ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2004. С. 25–28.
176. Липачова Л. М. Реалізація конституційного права людини та громадянина на звернення за захистом своїх прав і свобод до Європейського Суду з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Дніпропетровськ, 2002. 196 с.
177. Кушакова Н. В. Конституційне право на інформацію в Україні (порівняльний аналіз) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2003. 243 с.
178. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 19 с.
179. Лазаренко Л. А. Конституційне право на звернення людини і громадянина та його забезпечення в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2010. 19 с.
180. Котляревська Г. М. Конституційне право громадян на звернення до органів влади в Україні (питання теорії та практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 22 с.
181. Нестеренко О. В. Право на доступ до інформації в Україні: конституційно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2008. 243 с.
182. Нестеренко О. В. Проблеми конституційно-правового регулювання права на інформацію в Україні. Проблеми законності : міжвід. наук. зб. 2005. Вип. 75 С. 7–13.
183. Нестеренко О. В. Проблеми вдосконалення законодавства України по забезпеченню права на доступ до інформації. Проблеми законності: міжвід. наук. зб. 2006. Вип. 83. С. 110–115.
184. Нестеренко О. В. Підстави обмеження права на доступ до інформації. Проблеми законності : міжвід. наук. зб. 2007. Вип. 86. С. 49–55.
185. Нестеренко О. В. Інформаційний омбудсман в механізмі забезпечення прав людини і основоположних свобод. Юридична Україна. 2008. № 1. С. 16– 21.
186. Нестеренко О. В. До питання заснування інституту спеціалізованого Омбудсмана із захисту права на доступ до інформації в Україні. Молодь у юридичній науці : зб. тез міжнар. наук. конф. молодих вчених «Четверті осінні юридичні читання», (21 – 22 жовт. 2005 р.) : у 3 ч. Хмельницький, 2005. Ч. 1. Загальнотеоретичні та історичні правові науки. Конституційне право. С. 201–204.

187. Нестеренко О. В. Генезис права на доступ до інформації. Актуальні проблеми правознавства : тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених та здобувачів / за ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2006. С. 31–33.
188. Нестеренко О. В. Неурядові правозахисні організації в механізмі забезпечення права на доступ до інформації в Україні. Конституційно-політичний процес в Україні: ідеї, досвід, проблеми : зб. наук. ст. за матеріалами XVIII Харк. політол. читань. Харків, 2006. С. 88–89.
189. Нестеренко О. В. Законодавче регулювання права на доступ до інформації в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XII регіон. наук.-практ. конф. (9–10 лют. 2006 р.). Львів, 2006. С. 167–168.
190. Нестеренко О. В. Фактори, що впливають на реалізацію права на доступ до інформації. Простір і час сучасної науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (24–26 квіт. 2006 р.). Київ, 2006. С. 29–31.
191. Нестеренко О. В. Проблеми забезпечення права на доступ до інформації: конституційно-правовий аспект. Конституція України – основа побудови правової держави і громадянського суспільства : тези доп. та наук. повідомл. учасн. всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів, (26–27 черв. 2006 р.) / за заг. ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2006. С. 27–30.
192. Нестеренко О. В. Огляд змін до законодавства в сфері регулювання діяльності засобів масової інформації та свободи інформації в Україні у 2005 р. Свобода висловлювань і приватність : щокварт. дод. до інформ.-аналіт. бюл. Харк. правозахис. групи “Права людини”. 2005. № 4. С. 3–9.
193. Нестеренко О. В. Чи зможе прийняття законопроекту „Про інформаційну відкритість органів державної влади та вищих посадових осіб України” забезпечити інформаційну відкритість влади. Свобода висловлювань і приватність : щокварт. дод. до інформ.-аналіт. бюл. Харк. правозахис. групи “Права людини”. 2005. № 3. С. 9–11.
194. Смолла Р. Право граждан на получение информации: «прозрачность» деятельности государственных органов. URL: <http://www.infousa.ru/government/dmpaper10.htm>.
195. Волчинская Е. К., Терещенко Л. К., Якушев М. В. Интернет и гласность. М. : Галерея, 1999. 89 с.
196. Права людини в Україні – 2004. Доповідь правозахисних організацій / за ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Харків. : Фоліо, 2005. 165 с.
197. Доступ до інформації та електронне урядування / [авт.-упоряд. М. С. Демкова, М. В. Фігель]. Київ : Факт, 2004. 106 с.

198. Шевердяев С. Н. Право на доступ к информации в России: проблемы теории и законодательства. Журналистика и право. 2004. Вып. 35. С. 18–23.
199. Лазаренко Л. А. Поняття конституційного права людини і громадянина на звернення. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. 2008. № 2 (38). С. 86–93.
200. Лазаренко Л. А. Види конституційного права на звернення. Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 70–78.
201. Лазаренко Л. А. Зміст конституційного права на звернення. Право і суспільство. 2008. № 5. С. 9–15.
202. Лазаренко Л. А. Удосконалення нормативно-правового регулювання конституційного права на звернення. Розвиток України в XXI столітті : економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : тези доп. Міжнар. інтернет-конф. Тернопіль, 2008. С. 37–41.
203. Лазаренко Л. А. Зміст забезпечення конституційного права людини і громадянина на звернення в умовах формування громадянського суспільства в Україні. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. (5–6 черв. 2008 р.). Черкаси, 2008. С. 176–181.
204. Лазаренко Л. А. Конституційно-правові засади права на звернення людини і громадянина в Україні. Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Копецькікова) : матеріали міжвуз. наук.-теор. конф. (26 груд. 2008 р.). Київ, 2009. С. 137–140.
205. Лазаренко Л. А. Звернення громадян – як засіб забезпечення, захисту та утвердження всіх прав людини і громадянина, закріплених конституцією України. Права людини та механізм їх забезпечення в Україні (у рамках загальноукраїнського тижня права) : матеріали міжвуз. наук.-теор. конф. (4 груд. 2009 р.). Київ, 2009. С. 125–128.
206. Лазаренко Л. А. Забезпечення конституційного права на звернення громадян парламентом України. Право і суспільство. 2009. № 6. С. 31–36.
207. Котляревська Г. М. Конституційне право на звернення до органів влади в системі прав людини в Україні. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 41. С. 303–308.
208. Котляревська Г. М. До питання практики законодавчого регулювання звернень громадян в Україні. Віче. 2008. грудень (№ 236). С. 27–28.

209. Котляревська Г. М. Становлення законодавства України про звернення громадян до органів влади. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 43. С. 205–210.
210. Котляревська Г. М. Законодавче регулювання звернень громадян у країнах СНД. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2009. Вип. 44. С. 245–249.
211. Котляревська Г. М. Визначення поняття та видів звернень громадян до органів влади. Віче. 2009. Листопад № 22 (№ 259). С. 13–15.
212. Котляревська Г. М. Актуальні питання вдосконалення законодавства і практики про звернення громадян до органів влади. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 49. С. 145–152.
213. Котляревська Г. М. Методичні питання класифікації звернень громадян до органів влади. Юридична Україна. 2010. № 5. С. 34–39.
214. Котляревська Г. М. Конституційне і законодавче регулювання звернень громадян у країнах СНД (порівняльно-правовий аспект). Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. матеріалів міжнар. наук. симпозіуму [«Дні порівняльного правознавства»], (м. Київ, 8–11 квіт. 2009 р.) Київ, 2009. С. 263–267.
215. Котляревська Г. М. Вдосконалення законодавства про звернення громадян до органів влади: Концептуальні питання. Треті Конституційні читання : зб. тез наук. доп. і повідом. міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, присв. пам'яті академіка права Ю. М. Тодики (м. Харків, 28–29 трав. 2010 р.). Харків, 2010. С. 176–179.
216. Котляревська Г. М. Право на звернення до органів влади в Україні та країнах СНД (порівняльно-правовий аспект). Порівняльне правознавство : філософські, історико–теоретичні та галузеві аспекти : матеріали II Всеукр. круглого столу (м. Львів, 28 трав. 2010 р.) / ЛьвДУВС. Львів, 2010. С. 382–385.
217. Пушкіна О. В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2008. 22 с.
218. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2007. 22 с.
219. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 22 с.
220. Регушевський Е. Є. Конституційно-правові гарантії політичних прав та свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2004. 22 с.

221. Бринь Т. О. Конституційний Суд України в механізмі захисту та забезпечення прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 . Харків, 2010. 22 с.
222. Кравченко О. О. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 22 с.
223. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2010. 22 с.
224. Серьогін В. О. Конституційний принцип гласності у діяльності органів державної влади України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 1999. 22 с.
225. Чубарук Т. В. Конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2012. 213 с.
226. Тодика Ю., Серьогін В. Конституційний принцип гласності: поняття та сутність. Вісник Академії правових наук України. 1998. № 1 (12). С. 50–58.
227. Тодика Ю., Серьогін В. Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян. Право України. 1998. № 6. С. 22–24, 29.
228. Серьогін В. О. Принцип гласності у Конституції України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 1997. Вип. 2. С. 123–127.
229. Серьогін В. О. Гласність в історії вітчизняної політико-правової думки та державного будівництва. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. 1997. Вип. 3–4. С. 167–174.
230. Серёгин В. Конституция и общественное мнение. Бизнес Информ. 1996. № 23. С. 9–11.
231. Серёгин В. Информатизация парламентов: перспективное направление развития гласности законодательных органов. Бизнес Информ. 1998. № 20. С. 13–15.
232. Серьогін В. О. Гласність роботи українського парламенту з точки зору стандартів Ради Європи. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом : матеріали наук.-практ. конф. (Жовтень, 1998 р.) / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 1998. С. 213–216.
233. Чубарук Т. В. Окремі аспекти дослідження інформаційного законодавства. Правове регулювання економіки : зб. наук. праць. 2007. № 7. С. 184–189.
234. Чубарук Т. В. Законодавче забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Право України. 2007. № 9. С. 67–69.

235. Чубарук Т. В. Система джерел екологічної інформації в аспекті конституційного права доступу до такої інформації. *Правова інформатика*. 2008. № 3 (19). С. 31–37.
236. Чубарук Т. В. Конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери. *Правова інформатика*. 2010. № 3 (27). С. 16–20.
237. Чубарук Т. В. Реалізація конституційного принципу забезпечення інформаційної безпеки. *Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. [“Шості осінні юридичні читання”], (м. Хмельницький, 26–27 жовт. 2007 р.) : у 3 ч. / Хмельницький ун-т управління та права. Хмельницький, 2007. Ч. 1. Теорія та історія держави і права. Історія політичних та правових вчень. Філософія права. Конституційне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Міжнародне право. Порівняльне законодавство*. С. 20–23
238. Чубарук Т. В. Загальнотеоретичні питання поняття “конституційні засади”. *Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. [“Сьомі осінні юридичні читання”], (м. Хмельницький, 28–29 листоп. 2008 р.) : у 4 ч. / Хмельницький ун-т управління та права. Хмельницький, 2008. Ч. 2. Конституційне право. Адміністративне право. Фінансове право. Інформаційне право. Земельне право. Аграрне право. Екологічне право. Природоресурсне право. Трудове право. Право соціального забезпечення*. С. 192–194.
239. Чубарук Т. В. Інформаційна сфера як об’єкт конституційно-правового регулювання. *Сучасний вимір держави і права : зб. наук. праць. Миколаїв, 2008. С. 474–476.*
240. Чубарук Т. В. Науково-теоретичне розуміння принципів права: основні категорії та підходи. *Закарпатські правові читання : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів, (28–30 квіт. 2009 р., м. Ужгород) / за заг. ред. Ф. Г. Вашука ; Закарпатський держ. ун-т. Ужгород, 2009. С. 65–67.*
241. Чубарук Т. В. Особливості захисту права на інформацію в системі захисту прав людини. *Держава і право: De lege praeterita, instante, future : тези міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 27–28 листоп. 2009 р.). Миколаїв, 2009. С. 128–130.*
242. Синьов О. В. Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на права і свободи громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2001. 22 с.
243. Бородин І. Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 22 с.

244. Ієрусалімова І. О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 22 с.
245. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2007. 22 с.
246. Пабат О. В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 22 с.
247. Сіліч І. І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2008. 22 с.
248. Марценюк О. Г. Теоретико-методологічні засади інформаційного права України: реалізація права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 266 с.
249. Благодарний А. М. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про державну таємницю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2006. 200 с.
250. Шлома Г. О. Адміністративно-правове забезпечення службової таємниці в органах внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2008. 286 с.
251. Шатковська І. В. Адміністративно-правове забезпечення лікарської таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 198 с.
252. Головкова О. М. Адміністративна відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 200 с.
253. Запорожець І. Г. Адміністративно-правові засади управління у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 205 с.
254. Матвієнко П. Є. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про комерційну таємницю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 264 с.
255. Тунік А. В. Правовий захист персональних даних в Україні : дис. ... канд. ... юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 212 с.
256. Баскаков В. Ю. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 193 с.
257. Ліпкан В. А., Баскаков В. Ю. Адміністративно-правовий режим інформації з обмеженим доступом в Україні : монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2013. 344 с.
258. Сопілко І. М. Правове регулювання відносин щодо отримання органами державної влади України інформації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 198 с.

259. Стоєцький О. В. Адміністративна відповідальність за порушення у сфері інформаційної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 191 с.
260. Березовська І. Р. Адміністративно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 18 с.
261. Гурковський В. І. Організаційно-правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2004. 225 с.
262. Красіков Д. О. Правове забезпечення інформаційної безпеки в діяльності органів внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 20 с.
263. Логінов О. В. Сучасні проблеми забезпечення інформаційної безпеки в контексті формування системи державного управління. Науковий вісник Юридичної академії МВС України. 2003. № 3. С. 199–205.
264. Логінов О. В. Класифікація загроз та небезпек інформаційній безпеці системи органів державного управління України. Міліція України (наук.-практ. зб.). 2004. № 8. С. 12–16.
265. Логінов О. В. Гносеологічний аспект управління інформаційною безпекою України. Науковий вісник Юридичної академії МВС України. 2004. № 2. С. 153–161.
266. Логінов О. В. Деякі аспекти інформаційного забезпечення діяльності Уряду України. Сучасні проблеми управління : зб. матеріалів II Між-нар. наук.-практ. конф. / [уклад.: Б. В. Новиков, І. І. Федорова та ін.]. Київ, 2003. Ч. 1. С. 127–130.
267. Логінов О. В. Інформаційна безпека: потребнісний та гносеологічний підходи. Забезпечення прав людини та громадянина в умовах реформування політичної та правової системи України : тези доп. наук.-практ. конф. / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. С. 253–256.
268. Кузенко Л. В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 200 с.
269. Кузенко Л. В. Правове регулювання права громадян на інформацію в сфері державного управління : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 20 с.
270. Кузенко Л. В. Акти управління, як носії інформації. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. № 1 (10). С. 97–101.
271. Кузенко Л. В. Інформація, як необхідна умова державного управління. Класифікація інформації для її організації в системі органів внутрішніх справ. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2000. № 4 (13). С. 124–131.

272. Кузенко Л. В. Інформація як елемент державного управління: загальні засади її класифікації. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2001. № 11. С. 216–220.
273. Кузенко Л. В. Питання інформаційної політики по висвітленню роботи органів державної влади. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2001. № 12. С. 234–238.
274. Кузенко Л. В. Організація та використання технічного забезпечення в державному управлінні. Збірник наукових статей Донецького інституту внутрішніх справ при Донецькому національному університеті. 2001. № 2. С. 141–149.
275. Кузенко Л. В. Інформаційна обумовленість державного управління. Право України. 2002. № 3. С. 16–19.
276. Кузенко Л. В. Процесуальний зміст управління. Структурна організація форм та функцій управління як його окремих елементів. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2002. № 16. С. 168–173.
277. Кузенко Л. В. Питання про адміністративно-процесуальну природу державного управління. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2002. № 1 (18). С. 120–125.
278. Кузенко Л. В. Адміністративна відповідальність за порушення прав громадян на інформацію. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2002. № 3 (20). С. 316–321.
279. Сопілко І. М. Особливості прояву правового нігілізму в управлінській діяльності та шляхи подолання. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2007. № 1 (2). С. 31–33.
280. Сопілко І. М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2008. № 4 (9). С. 66–70.
281. Сопілко І. М. Проблеми визначеності суб'єктів права у сучасній юридичній науці. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2008. № 11–12 (85–86). С. 151 – 156.
282. Сопілко І. М. Теоретико-правові проблеми визначеності суб'єктів права: сучасний стан і основні тенденції. Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). 2008. № 1–2. С.63–65.
283. Сопілко І. М. Окремі питання фінансування системи охорони здоров'я в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення. Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). 2008. № 3–4. С. 91–94.
284. Сопілко І. М. Правові підстави для отримання органами державної влади України інформації. Часопис Київського університету права. 2009. № 1. С. 135–142.

285. Сопілко І. М. Підходи до класифікації інформації, яку можуть отримувати органи державної влади України. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 6. С. 60–64.
286. Сопілко І. М. Особливості формування основних понять і категорій інформаційного права щодо отримання органами державної влади інформації. Підприємництво, господарство і право. 2009. № 9. С. 76–79.
287. Сопілко І. М. Формування підходів до уніфікації понятійно-категоріального апарату інформаційного права. Часопис Київського університету права. 2009. № 3. С. 126–132.
288. Сопілко І. М. Правовий статус біженців у міжнародному і національному праві. Наука і молодь : зб. наук. праць міжнар. наук. конф. / НАУ. Київ, 2003. С. 796–799.
289. Сопілко І. М. Правові аспекти співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями у галузі забезпечення авіаційної безпеки. Проблеми гармонізації законодавства країн СНД та Європейського Союзу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / Нац. акад. ДПС України. Ірпінь, 2004. С. 413–415.
290. Сопілко І. М. До питання про взаємодію органів цивільної авіації та правоохоронних органів щодо забезпечення безпеки пасажирів при використанні надлегких повітряних суден. Матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції професорсько-викладацького складу та студентів, присвяченої Всесвітньому Дню прав людини / Нац. аграр. ун-т. Київ, 2004. С. 49–50.
291. Сопілко І. М. Права і свободи людини. XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія : матеріали IV міжнар. наук.-теорет. конф. Київ, 2004. С. 240–243.
292. Сопілко І. М. Підходи до розуміння антропології права. Авіа – 2007 : матеріали VIII Міжнар. наук.-техн. конф. / НАУ. Київ, 2007. Т. 3. С. 61.25–61.26.
293. Сопілко І. М. Інформаційні потреби та проблеми їх реалізації. Організаційно-управлінські, економічні та нормативно-правові аспекти забезпечення діяльності органів управління та підрозділів МНС України : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. / МНС України ; Академія пожежної безпеки імені героїв Чорнобиля. Черкаси, 2009. С. 140–142.
294. Сопілко І. М. Суб'єкти інформаційних відносин та порядок отримання інформації. Державна політика розвитку цивільної авіації XXI століття: економічний патріотизм та стратегічні можливості України : матеріали наук.-практ. конф. (7–8 лют. 2008 р.) / НАУ. Київ, 2008. С. 131–133.
295. Сопілко І. М. Підходи до класифікації адміністративних правопорушень на повітряному транспорті. Авіа-2009 : матеріали IX міжнар. наук.-техн. конф. / НАУ. Київ, 2009. Т. 3. С. 26.17–26.20.

296. Сопілко І. М. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / [В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, І. М. Сопілко та ін.]. 2-ге вид. Київ : Знання, 2009. С. 60–68.
297. Марценюк О. Г. Заборонена інформація та її місце у системі інформаційних відносин. Право України. 2006. № 5. С. 44–48.
298. Марценюк О. Г. Режими доступу до інформації в системі українського права. Юридична Україна. 2006. № 7. С. 23–29.
299. Марценюк О. Г. Право людини на інформацію в європейському та українському праві. Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право. 2006. № 2, т. 2. С. 429–432.
300. Калюжний Р. А., Марценюк О. Г. Предмет та методи інформаційного права. Правова інформатика. 2008. № 3 (19). С. 5–9.
301. Марценюк О. Г. Права фізичних і юридичних осіб на медичну конфіденційну інформацію. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (17–18 квіт. 2008 р.). Львів, 2008. С. 166–171.
302. Калюжний Р. А., Марценюк О. Г. Теоретико-методологічні засади формування науки інформаційного права. Інформаційне суспільство в Україні: інформаційно-правова культура, освіта, наука : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 трав. 2008 р.). Суми, 2008. С. 38–44.
303. Марценюк А. Г. Конфиденциальная информация в системе права на информацию в Украине. Историко-правовые и социально-экономические аспекты развития общества : тезисы докл. V Межвуз. науч.-практ. конф. (5 апр. 2006 г.). Чернигов, 2006. С. 25–27.
304. Лопатін С. І. Адміністративно-правові відносини у сфері права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 266 с.
305. Лопатін С. І. Методологічні підходи до дослідження адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення права громадян на інформацію. Наука і правоохорона. 2009. № 4. С. 188–193.
306. Лопатін С. І. Правовий статус громадян як суб'єктів адміністративно-правових відносин в інформаційній сфері. Форум права. 2010. № 2. С. 277–282. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/101cvcv.pdf>.
307. Лопатін С. І. Роль і значення інформації в адміністративно-правових відносинах. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 49. С. 230–235.
308. Лопатін С. І. Забезпечення права громадян на інформацію як об'єкт адміністративно-правових відносин. Наука і правоохорона. 2010. № 2. С. 143–149.
309. Беляков К. І., Лопатін С. І. Обіг персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах правоохоронних органів в контексті

дотримання прав людини. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (4 груд. 2009 р.) / ДНДІ МВС України. Київ ; Харків, 2009. С. 221–223.

310. Лопатін С. І. Інформаційна безпека та реалізація громадянами прав у сфері інформатизації. Національні інтереси та проблеми забезпечення безпеки України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 5–6 листоп. 2009 р.) / КірюОІ ХНУВС. Кіровоград, 2009. С. 156–159.
311. Петров С. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 24 с.
312. Петров С. В. Зміст права на інформацію. Юридичний вісник Причорномор'я. 2011. № 3 (3), ч. 2. С. 182–193.
313. Петров С. В. До питання про правову природу права громадян на інформацію. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2012. № 19, т. 3. С. 180–183.
314. Петров С. В. Суб'єкти забезпечення права громадян на інформацію. Форум права. 2012. № 3. С. 544–549. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12pevpgr.pdf>.
315. Петров С. В. Місце права громадян на інформацію в адміністративно-правовому статусі громадянина. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2012. № 4. С. 59–64.
316. Петров С. В. Проблематика захисту права на інформацію. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2013. № 21, ч. 2, т. 2. С. 145–149.
317. Петров С. В. Комерційна таємниця і «ноу-хау» в праві. Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку економіки України : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 26 листоп. 2010 р.). Донецьк, 2010. С. 139–142.
318. Петров С. В. Інформація як об'єкт адміністративно-правових відносин. Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку економіки України : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 25 листоп. 2011 р.). Донецьк, 2011. С. 139–144.
319. Петров С. В. Право громадян на інформацію в історичній ретроспективі. Сучасні аспекти правового життя України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 серп. 2012 р.). Київ, 2012. С. 75–77.
320. Петров С. В. Інформація як об'єкт права: постановка проблеми. Актуальні проблеми адміністративного права та процесу : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 28 верес. 2012 р.). Донецьк, 2012. С. 210–213.

321. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності ОВС України: організаційно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 408 с.
322. Чуприна О. В. Адміністративна відповідальність за порушення права на інформацію : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 174 с.
323. Дзіс С. А. Проблеми авторського права в сфері новітніх комп'ютерних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2004. 252 с.
324. Дмитришин В. С. Набуття та передання авторських прав на комп'ютерні програми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 20 с.
325. Колісник А. С. Цивільно-правовий захист комп'ютерного програмного забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2007. 187 с.
326. Селіванов М. В. Захист права на комп'ютерну програму (авторсько-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2002. 20 с.
327. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 34 с.
328. Ващинець І. І. Цивільно-правова охорона авторських прав в умовах розвитку інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 20 с.
329. Пастухов О. М. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 18 с.
330. Кулініч О. О. Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних відносин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2006. 200 с.
331. Дідук А. Г. Правовий режим конфіденційної інформації: цивільно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2008. 243 с.
332. Петров Є. В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 18 с.
333. Гоголь Б. М. Право на інформацію в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 200 с.
334. Письменицький А. А. Информационное право Украины. Харьков : Бизнес Информ, 1996. 208 с.
335. Марущак А. І. Правомірні засоби доступу громадян до інформації : навч.-практ. посіб. Біла Церква : Буква, 2006. 432 с.
336. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації : навч.-практ. посіб. Київ : КНТ, 2007. 535 с.
337. Марущак А. І. Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності : навч. посіб. Київ : Скіф ; КНТ, 2008. 344 с.
338. Цимбалюк В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики) : монографія. Київ : Освіта України, 2010. 388 с.

339. Ліпкан В. А., Залізняк В. А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2012. 304 с.
340. Ліпкан В. А., Кушнір О. В. Правові та організаційні засади взаємодії суб'єктів протидії торгівлі людьми : монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2013. 376 с.
341. Ліпкан В. А., Дімчогло М. І. Консолідація інформаційного законодавства України : монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2014. 408 с.
342. Ліпкан В. А., Череповський К. П. Інкорпорація інформаційного законодавства України: монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2014. 408 с.
343. Цимбалюк В. С. Кодифікація інформаційного законодавства України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 38 с.
344. Цимбалюк В. С. Інформаційне право : концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства : монографія. Київ : Освіта України, 2011. 426 с.
345. Цимбалюк В. С. Охорона та захист інформаційних ресурсів на засадах юридичної деліктології. Правова інформатика. 2007. № 4 (16). С. 13–24.
346. Татарникова К. Г. Кодифікація законодавства України про інформацію: підходи до формування теорії інформаційного права. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 6. С. 35–38.
347. Татарникова К. Г. Методологічні підходи до кодифікації законодавства України про інформацію. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 5. С. 99–101.
348. Татарникова К. Г. Концепт комплексної кодифікації законодавства про інформацію. Юридичний вісник. 2013. № 3 (28). С. 69–73.
349. Татарникова К. Г. Концепт фрагментарної галузевої кодифікації законодавства про інформацію: методологія визначення. Підприємництво, господарство і право. 2013. № 9. С. 53–55.
350. Татарникова К. Г. Отдельные предложения по решению ряда научных и практических проблем, связанных с кодификацией информационного законодательства. Закон и жизнь. 2013. DECEMBRIE. С. 200–202. (Молдова).
351. Татарникова К. Г. Тенденції розвитку законодавства у сфері захисту персональних даних. Інформаційні стратегії в глобальному управлінні : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 жовт. 2011 р.). Київ, 2011. С. 65–66.
352. Татарникова К. Г. Деякі аспекти методології кодифікації інформаційного законодавства. Правові та політичні проблеми сучасності : тези

- доп. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 22 квіт. 2012 р.). Луцьк, 2012. С. 38–40.
353. Татарникова К. Г. Кодифікація інформаційного законодавства як напрям боротьби з тероризмом. Інформаційні технології боротьби з тероризмом : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 лип. 2012 р.). Київ, 2012. С. 17–21.
354. Татарникова К. Г. Щодо змісту поняття Кодифікація інформаційного законодавства. Проблеми державного будівництва в Україні : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу [«Україна в Євроінтеграційних процесах»], (м. Київ, 18–19 лют. 2012 р.). Київ, 2012. Вип. 20. Т. 1. С. 165–168.
355. Татарникова К. Г. Гносеологічний аспект розвитку теорії інформаційного права у контексті протидії екстремізму та тероризму. Імперативи розвитку цивілізації. 2013. Вип. № 1. С. 65–69.
356. Татарникова К. Г. Засади комплексної кодифікації законодавства про інформації. Проблеми державного будівництва в Україні : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу [«Україна в Євроінтеграційних процесах»], (м. Київ, 16–17 лют. 2013 р.). Київ, 2013. Вип. 21. Т. 1. С. 226–229.
357. Капінус Л. І. Актуальні проблеми прийняття інформаційного кодексу України. Підприємництво, господарство і право. 2012. № 7. С. 59–62.
358. Капінус Л. І. Содержание права человека и гражданина на доступ к информации. Закон и жизнь. 2013. С. 57–61. (Молдова).
359. Капінус Л. І. Проблеми вироблення уніфікованого поняття права на доступ до інформації. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія : Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2013. № 1 (26). С. 41–46.
360. Ліпкан В. А., Капінус Л. І. Доступ до інформації з обмеженим доступом: проблеми вироблення уніфікованих дефініцій. Публічне право. 2013. № 4 (12). С. 45–54.
361. Капінус Л. І. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина. Підприємництво, господарство і право. – 2014. № 1. С. 53–57.
362. Капінус Л. І. Право людини та громадянина на інформацію: плани та реальність. Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12–13 квіт. 2012 р.) : у 4 т. Харків, 2012. Т. 2. С. 44–46.
363. Капінус Л. І. Актуальні проблеми прийняття інформаційного кодексу України. Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та напрями розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 2012 р.) : у 2 ч. Запоріжжя, 2012. Ч. 2. С. 35–38.

364. Капінус Л. І. Проблеми визначення поняття права на доступ до інформації. Правові та політичні проблеми сучасності : матеріали наук.-практ. конф. (Луцьк, 22 квіт., 2012 р.). Київ, 2012. С. 27–30.
365. Капінус Л. І. Інформаційний тероризм та дотримання права людини та громадянина на доступ до інформації. Інформаційні технології боротьби з тероризмом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 15 лип., 2012 р.). Київ, 2012. С. 14–17.
366. Капінус Л. І. Доступ до інформації та застереження про публічний порядок. Імперативи розвитку цивілізації : матеріали наук.-практ. конф. [«Протидія сучасним формам тероризму та екстремізму»], (Київ, 31 січ. 2013 р.). Київ, 2013. С. 61–63.
367. Капінус Л. І. Проблеми визначення поняття права на доступ до інформації. Проблеми державного будівництва в Україні : матеріали наук.-практ. конф. професорсько-викладацького складу [«Україна в Євроінтеграційних процесах»], (Київ, 15–16 лют. 2014 р.). Київ, 2013. С. 73–75/
368. Бандурка О. М. Понікаров В. Д., Попова С. М. Податкове право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 312 с.
369. Податкове право України : навч. посіб. / за ред. М. П. Кучерявенка. Харків : Право, 2010. 256 с.
370. Податкове право : навч. посіб. / [Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін.] ; за ред. проф. М. П. Кучерявенка. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 400 с.
371. Кучерявенко Н. П. Налоговое право : учебник. Харьков : Консул, 2001. 360 с.
372. Угровецький О. П. Система оподаткування в Україні: становлення, адміністрування, реформування : монографія. Харків : Золота миля, 2009. 326 с.
373. Бандурка О. О. Державна податкова служба в Україні: система, правовий статус, модернізація : монографія. Харків : НУВС, 2004. 233 с.
374. Бандурка О. О. Управління державною податковою службою в Україні : монографія. Харків : НУВС, 2005. 504 с.
375. Марченко В. Б., Легкова М. Ф. Податкове право : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 225 с.
376. Алісов Є. О., Воронова Л. К., Кадькаленко С. Т. Фінансове право : підручник. Харків : Консум, 1999. 496 с.
377. Алісов Е. А. Финансовое право Украины : учеб. пособ. Харьков : Эспада, 2005. 360 с.
378. Бех Б. В., Дмитрик О. О., Криницький І. Є. Фінансове право України : підручник / за ред. М. П. Кучерявенка. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 320 с.
379. Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право : учеб. пособ. для студ. юрид. вузов и фак-тов. Харьков : Легас, 2003. 360 с.

380. Воронова Л. К., Криницький І. Е., Кучерявенко Н. П. Финансовое право : учеб. пособ. для студ. юрид. вузов и фак-тов. Харьков : Право, 2006. 384 с.
381. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : Алерта ; КНТ, 2006. 376 с.
382. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Особлива частина : навч. посіб. Київ : Алерта ; КНТ, 2006. 613 с.
383. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Практикум. Київ : Алерта ; КНТ, 2004. 216 с.
384. Роль В. Ф., Сергієнко В. В. Попова С. М. Фінансове право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 392 с.
385. Финансовое право : учебник / под ред. И. Н. Пахомова. Харьков : Одиссей, 2003. 380 с.
386. Финансовое право : учебник / под ред. О. Н. Горбуновой. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юрист, 2004. 496 с.
387. Мацюк В. Я. Використання інформаційного ресурсу підрозділами податкової міліції для прийняття управлінського рішення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 15 с.
388. Стаценко-Сургучова І. С. Організаційно-правові засади інформаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 21 с.
389. Рекуненко Т. О. Адміністративно-правові засади управління інформаційними ресурсами органів державної податкової служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 21 с.
390. Мацюк В. Я. Якість збору, аналізу інформації – гарантія виконання управлінського рішення. Збірник наукових праць Академії ДПС України. 2002. № 4. С. 301–304.
391. Шамрай В. О., Мацюк В. Я. Інформація та інформаційна характеристика процесу управління. Вісник ХІРУП "Науковий часопис". 2002. № 4. С. 146–152
392. Мацюк В. Я. Організаційно-правові засади інформаційного забезпечення управління органами податкової міліції. Вісник Запорізького юридичного інституту. 2003. № 1. С. 114–123.
393. Мацюк В. Я. Інформація в структурі правового управління. Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України. 2003. № 3. С. 182–191.
394. Мацюк В. Я. Організаційно-правові аспекти аналізу інформаційних зв'язків в органах податкової міліції. Правова держава : щорічник наукових праць. 2003. Вип. 14. С. 279–286.

395. Мацюк В. Я. Інформаційний ресурс та його використання підрозділами податкової міліції. Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. 2004. № 26. С. 12–19.
396. Субіна Т. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в органах державної податкової служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 19 с.
397. Субіна Т. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в органах державної податкової служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 189 с.
398. Стаценко-Сургучова І. С. Організаційно-правові засади організаційно-аналітичної роботи в органах державної податкової служби України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ірпінь, 2008. 203 с.
399. Теремецький В. І., Коваль В. Ф. Основні напрями модернізації взаємодії структурних підрозділів ДПС в інформаційній сфері. Вісник Вищої ради юстиції. 2012. № 2 (10). С. 142–156.
400. Коваль В. Ф. Новації інформаційного забезпечення діяльності податкової міліції. Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні : зб. наук. праць за матеріалами круглого столу, 17 трав. 2012 р., та наук.-практ. інтернет-конференції. Київ, 2012. С. 143–146.
401. Касьяненко М. М., Гринюк М. В., Цимбал П. В. Організація роботи та управління органами державної податкової служби України : навч. посіб. Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. 229 с.
402. Франчук В. И. Основы построения организационных систем. М. : Экономика, 1991. 111 с.
403. Мацюк В. Я. Використання інформаційного ресурсу підрозділами податкової міліції для прийняття інформаційного рішення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 208 с.
404. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів / за ред. В. Д. Сущенко ; Нац. акад. внутр. справ України ; Держ. наук.-дослід. експертно-криміналістичний центр МВС України. Київ, 2008. 189 с.
405. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. [2-ге вид., доповн. і перероб.]. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
406. Вицин С. Е. Системный подход и преступность. М. : Акад. МВД СССР, 1980. 400 с.
407. Воскресенский Г. М. Теория управления в сфере правоохранительной деятельности. М. : Акад. МВД СССР, 1985. 324 с.
408. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики : моногр. /

- [Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, М. Я. Швець, В. Д. Гавловський та ін.] ; за ред Р. А. Калюжного та В. О. Шамрая. Київ, 2002. 296 с.
409. Закупень Т. В. Об информационном обеспечении управленческой деятельности госструктур. НТИ. Сер. 1. 1997. № 8. С. 12–18.
410. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть общая : учеб. / [С. Н. Бочаров, Г. П. Герт, И. А. Еремичев и др.] ; под ред. А. П. Коренева ; Моск. юрид. ин-т ; Обществ. об-ние «Щит». М. : МЮИ ; Щит, 1996. 325 с.
411. Жалинский А. Э., Костицкий М. В. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация / науч. ред. В. Т. Нор. Львов : Вища шк., 1980. 208 с.
412. Твердохліб М. Г. Інформаційне забезпечення менеджменту : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2000. 208 с.
413. Тривайло А. Ю. Оцінка кількісних та якісних характеристик інформаційного забезпечення управлінської діяльності керівників. Регіональні перспективи. 2000. № 2–3. С. 152–154.
414. Мандзюк О. А. Правовий режим податкової інформації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Запоріжжя, 2014. 19 с.
415. Мандзюк О. А. Правовий режим податкової інформації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2014. 198 с.
416. Ліпкан В. А., Шепета О. В., Мандзюк О. А. Правовий режим податкової інформації в Україні : монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2015. 440 с.
417. Мандзюк О. А. Стан та перспективи розвитку правового режиму податкової інформації в Україні : монографія. Київ : Дорадо-Друк, 2015. 192 с.
418. Кондукторов А. С. Механизм правового регулирования отношений по уплате налогов в связи с применением специальных налоговых режимов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Саратов, 2013. 26 с.
419. Кондукторов А. С. Продолжительность действия механизма правового регулирования общественного отношения по уплате налога. Ученый, Наставник, Личность. Саратов, 2013. С. 165–168.
420. Кондукторов А. С. О функциональной роли государства в механизме правового регулирования отношений по уплате налога. Современная юридическая наука и правоприменение (IV Саратовские правовые чтения) : сб. тезисов докладов по материалам Междунар. науч.-практ. конф. (г. Саратов, 3–4 июня 2011 г.) / Сарат. гос. акад. права. Саратов, 2011. С. 164–165.
421. Кондукторов А. С. О применении «неклассических» методов в исследовании классического механизма правового регулирования налоговых отношений. Юридическая наука и правоприменение (V

- Саратовские правовые чтения) : сб. тезисов докладов Всерос. науч.-практ. конф. (г. Саратов, 1–2 июня 2012 г.) / Сарат. гос. юрид. акад. Саратов, 2012. С. 212–213.
422. Кондукторов А. С. Развитие механизма правового регулирования отношений по взиманию налогов как результат финансово-правовой политики (попытка теоретического осмысления. Правовая политика и модернизация государственности : материалы междунар. науч.-практ. конф. (13–14 декабря 2012 года) : тезисы статей молодых ученых, специалистов, аспирантов и студентов юридических вузов и факультетов. Пятигорск, 2012. Т. 2. С. 149–151.
423. Овчинников С. С. Правовое регулирование специальных налоговых режимов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2005. 24 с.
424. Бондаренко О. А. Правовое регулирование специальных налоговых режимов в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2005. 208 с.
425. Апатова Е. А., Делова О. В. Специальные налоговые режимы как правовая основа эффективности малого предпринимательства. Предпринимательство в России: проблемы и пути совершенствования законодательства : сб. науч. статей по материалам Межвуз. науч.-практ. конф. / КИГМС Курск, 2008. С. 7–12.
426. Рахматуллина О. В. Специальные налоговые режимы для малого бизнеса в зарубежных странах. Труды Оренбургского института (филиала) МГЮА. Оренбург, 2011. Вып. 13. С. 132–137.
427. Зиновьев И. В. Специальные налоговые режимы в налоговом регулировании деятельности малых предприятий. М., 2003. 64 с.
428. Перепелица М. О. Правове регулювання статусу платників податків і зборів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 21 с.
429. Перепелица М. А. Налоговое давление и особенности его правового регулирования. Проблемы законності : міжвідом. наук. зб. 2000. Вип. 41. С. 141–145.
430. Перепелица М. А. Правовой статус субъектов налоговых правоотношений. Проблемы законності : міжвідом. наук. зб. 1999. Вип. 37. С. 110–115.
431. Перепелица М. А. Место плательщика налогов и сборов в системе субъектов налоговых правоотношений и его правовая природа. Проблемы законності : міжвідом. наук. зб. 1999. Вип. 39. С. 56–62.
432. Перепелица М. А. Представительство в налоговом праве. Зб. наук. праць з фінансового права / відп. ред. Л. К. Воронова ; Акад. прав. наук України ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 1999. С. 194–199.

433. Перепелица М. А. К вопросу о содержании налогового правоотношения. Правове регулювання державних доходів та видатків (Доповіді та виступи на міжнар. наук.-практ. конф.) / Академія правових наук України. Харків, 1998. С. 260–266.
434. Перепелица М. О. До питання про зміст податкового зобов'язання. Актуальні проблеми формування правової держави в Україні (До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини та основних свобод) : тези доп. та наук. повідом. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених / за ред. проф. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України. Харків, 2000. С. 126–128.
435. Кучерявенко Н. П., Перепелица М. А. Научно-практический комментарий к Закону Украины "О системе налогообложения" (По состоянию на 15 сент. 1997 г.). Харьков : Консум, 1997. 92 с.
436. Мулявка Д. Г. Адміністративно-правові заходи забезпечення прав платників податків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 21 с.
437. Мулявка Д. Г. До питання законодавчого врегулювання взаємовідносин платників податків і органів ДПС України. Збірник наукових праць Академії ДПС України. Ірпінь, 2001. № 1. С. 166–170.
438. Мулявка Д. Г. Використання інформаційних технологій та систем у діяльності підрозділів податкової міліції. Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці та бізнесі : тези доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. Ірпінь, 2001. С. 58–63.
439. Мулявка Д. Г. До проблеми правового забезпечення взаємовідносин між платниками податків та податковими органами. Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку) : зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. (20–22 груд. 2001 р.) / Акад. ДПС України. Ірпінь, 2002. С. 626–629.
440. Тараненко С., Мулявка Д. Проблеми удосконалення правового регулювання і практики застосування міліцією заходів адміністративного примусу: правозахисний аспект. Збірник наукових праць Академії ДПС України. 2002. № 3. С. 216–223.
441. Мулявка Д. Г. До питання нормативного врегулювання податкових відносин. Збірник наукових праць Академії ДПС України. 2002. № 4. С. 321–323.
442. Шамрай В. О., Заруба П. І., Мулявка Д. Г. Інформаційне забезпечення захисту прав платників податків в Україні. Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (15–17 трав. 2003 р.). Ірпінь, 2003.
443. Мулявка Д. Г. До питання розгляду скарг платників податків на рішення органів державної податкової служби. Податкові та інші правоохо-

- ронні органи у ХХІ столітті: управління, діяльність, взаємодія : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (30 трав. 2003 р.). Ірпінь, 2003.
444. Мулявка Д. Практика розгляду скарг платників податків в органах ДПС України. Збірник наукових праць Національної академії ДПС України. 2003. № 4. С. 160–168.
445. Греца Я. В. Правовий механізм реалізації та захисту прав і законних інтересів суб'єктів податкових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 21 с.
446. Греца Я. В. Актуальні проблеми правового регулювання захисту прав платників податків в судовому порядку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2004. Вип. 3. С. 104–108.
447. Греца Я. В. Гарантії реалізації прав суб'єктів податкових правовідносин : поняття та види. Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. 2004. Вип. 253. Правознавство. С. 112–117.
448. Греца Я. В. Захист прав суб'єктів податкових правовідносин: теоретичні аспекти. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2004. Вип. 26. С. 328–331.
449. Греца Я. В. Правові аспекти визначення механізму реалізації прав суб'єктів податкових правовідносин. Міліція України : наук.-практ. зб. 2005. № 41. С. 3–6.
450. Греца Я. В. Правове забезпечення податкової реформи в країнах Центральної Європи в умовах поглиблення процесів європейської інтеграції. Правовий статус національних меншин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Ужгород, 2003. С. 73–77.
451. Греца Я. В. Правовий механізм відшкодування шкоди, заподіяної неправомірними рішеннями та діями органів державної податкової служби. Міліція України : наук.-практ. зб. 2004. № 30. С. 7–11.
452. Греца Я. В. Правовий механізм реалізації прав органів державної податкової служби Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 28. С. 323–329.
453. Греца Я. В. Стабільність і доступність податкового законодавства – запорука забезпечення дотримання прав та законних інтересів платників податків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2002. Вип. 2. С. 102–105.
454. Федорчук О. М. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2003. 21 с.
455. Федорчук О. М. Принципи права в системі гарантій прав і законних інтересів платників податків. Право України. 2003. № 9. С. 34–38.

456. Федорчук О. М. Захист прав і законних інтересів платників податків – особливості правосуб'єктності платників. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2001. Вип. 14. С. 277–283.
457. Федорчук О. М. Поняття та зміст захисту прав і законних інтересів платників податків. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. статей. 2001. Вип. VII. С. 102–112.
458. Федорчук О. М. Перспективи формування органів податкової юстиції. Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія : Право. 2002. С. 181–187.
459. Федорчук О. М. До питання захисту прав і законних інтересів платників податків. Структурні підрозділи органів Державної податкової служби, які уповноважені розглядати скарги платників податків. Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія : Право. 2000. Вип. 1. С. 129–136.
460. Федорчук О. М. До питання захисту прав платників податків // Наукові записки Національного університету Острозька академія. 1999. Т. II, ч. I. С. 223–228.
461. Каменська Н. П. Проведення у справах за зверненнями платників податків до органів державної податкової служби України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 21 с.
462. Каменська Н. П. Деякі аспекти удосконалення нормативно-правового регулювання інформаційних відносин. Правова інформатика. 2007. № 1 (13). С. 37–41.
463. Каменська Н. П. Проведення у справах за зверненнями платників податків – джерело інформації для органів державної податкової служби України та платників податків. Правова інформатика. 2007. № 2 (14). С. 63–68.
464. Каменська Н. П. Про деякі проблеми нормативно-правового регулювання розгляду скарг платників податків на рішення органів державної податкової служби України з питань оподаткування. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 6 (138). С. 76–78.
465. Каменська Н. П. Адміністративні звернення та особливості адміністративного провадження Науковий вісник Національної академії ДПС України (економіка, право). 2007. № 2 (37). С. 152–158.
466. Каменська Н. П. Платники податків як суб'єкти адміністративного права й адміністративних правовідносин. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки]. 2007. Вип. 37. С. 276–282.
467. Каменська Н. П. Сутність адміністративних проваджень у справах за зверненнями платників податків до органів ДПС України. Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). 2008. № 1 (40). С. 209–219.

468. Каменська Н. П. Адміністративні звернення як засіб реалізації та захисту прав фізичних, юридичних осіб в Україні. Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. (13 квіт. 2007 р., Тернопіль). / відп. за вип. В. І. Михайлюк. Тернопіль, 2007. Ч. 1. С. 245–248.
469. Каменська Н. П. Деякі проблеми законодавчого регулювання щодо розгляду органами державної податкової служби звернень громадян – платників податків. Сучасні проблеми юридичної науки та практики : тези доп. та наук. повідом. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та здобувачів, (23–24 квіт. 2007 р., Харків) / за заг. ред. проф. М. І. Панова ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2007. С. 325–328.
470. Каменська Н. П. Податкове роз'яснення: порядок надання та значення у спорі. Бібліотека „Баланс”. 2008. № 1. С. 11–13.
471. Каменська Н. П. Чим регламентується особистий прийом громадян в органах ДПС? Бібліотека „Баланс”. 2008. № 71 (796). С. 32.
472. Каменська Н. П. Звернення громадян податкові органи будуть розглядати по-новому. Громадянське суспільство. 2008. № 4 (6). С. 20–26.
473. Каменська Н. П. До питання діяльності органів державної податкової служби України щодо розгляду звернень платників податків – громадян. Тенденції та перспективи розвитку податкової системи України : матеріали наук.-практ. конф. (19 верес. 2008 р.) / Держ. податк. адмін. України ; Нац. ун-т ДПС України [та ін.]. Ірпінь, 2008. С. 345–348.
474. Каменська Н. П. Порядок адміністративного оскарження рішень, дій і бездіяльності органів державної податкової служби, їх посадових осіб: процесуально-правові аспекти. Інноваційна та фінансова політика держави у природоресурсних галузях. Процесуально-правове регулювання відносин, які виникають при вирішенні податкових спорів за участю органів ДПС. Використання моделей у процесі розподілу бюджетних призначень органами ДПС України : зб. тез за матеріалами круглих столів / Держ. податк. адмін. України ; Нац. ун-т ДПС України [та ін.]. Ірпінь, 2008. С. 33–35.
475. Політило В. Я. Право людини та громадянина на доступ до податкової інформації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 21 с.
476. Машко А. Проблеми теорії держави та права. Основи : курс лекцій. Київ : Четверта хвиля, 2008. 464 с.
477. Порох В. В., Порох С. К. Теория государства и права : учебник для вузов. М. : Спарк, 2005. 600 с.

478. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. [2-ге вид., перероб. і доповн.]. Київ : Знання-Прес, 2002. 295 с.
479. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 355 с.
480. Козюбра Н. И. Понятие и структура методологии юридической науки. Методологические проблемы юридической науки / отв. ред. Н. И. Козюбра. Київ, 1990. С. 5–19.
481. Козюбра М. І. Наукознавчі проблеми загальної теорії держави і права. Методологічні проблеми правової науки. Харків, 2003. С. 91–94.
482. Лукич Р. Методология права. М. : Прогресс, 1981. 304 с.
483. Сырых В. М. Метод правовой науки: основные элементы и структура. М. : Юрид. лит., 1980. 176 с.
484. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. М. : Юрид. лит., 1981. Т. 1. 360 с.
485. Рабінович П. М. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. Методологічні проблеми правової науки. Харків, 2003. С. 75–78.
486. Тарасов Н. Н. Метод и методологический подход в правоведении (попытка проблемного анализа). Изв. вузов. Правоведение. 2001. № 1. С. 31–50.
487. Казимирчук В. П. Право и методы его изучения. М. : Юрид. лит., 1965. 204 с.
488. Токарська А. С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2008. 35 с.
489. Осадча Л. В. Соціальна комунікація як об'єкт філософського аналізу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2010. 18 с.
490. Яременко І. А. Комунікативне вчення Юргена Хабермаса в проблемному полі незавершеності модерну : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Дніпропетровськ, 2007. 17 с.
491. Дудаш Т. І. Праворозуміння: герменевтичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2008. 16 с.
492. Бернюков А. М. Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2008. 16 с.
493. Триняк В. Ю. Інформаційна безпека як соціокультурний феномен (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
494. Ляшенко В. М. Європейське право як феномен духовно-практичного освоєння дійсності : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 12.00.12. Київ, 1999. 16 с.

495. Колпаков В. К. Деліктний феномен в адміністративному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 37 с.
496. Єзеров А. А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2007. 18 с.
497. Заінчковський М. Л. Права людини як новоєвропейський філософський та політико-правовий феномен : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 12.00.12. Київ, 2003. 20 с.
498. Левчук-Хмара М. В. Право в сучасному етико-філософському дискурсі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.07. Київ, 2010. 15 с.
499. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 40 с.
500. Стовба О. В. Правова ситуація як онтологічна основа правової реальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Харків, 2005. 16 с.
501. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2001. 19 с.
502. Храбан І. А. Конфігурація європейської безпеки в контексті реалізації національних інтересів України (воєнно-політичний аспект) : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 21.01.01. Київ, 2008. 32 с.
503. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.
504. Гусарев С. Д. Функціональний підхід та функції юридичної практичної діяльності. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. 2005. Вип. 30. С. 55–60.
505. Миндалёв И. В. Системы классификации. Теория экономических информационных систем : электрон. учеб.-метод. комплекс. Красноярский аграрный гос. ун-т : [сайт]. URL: <http://www.kgau.ru/istiki/teis/index.html>.
506. Маркарян Е. Вопросы системного исследования общества. М. : Знание, 1972. 303 с.
507. Алексеев С. С. Структура советского права. М. : Знание, 1972. 303 с.
508. Тиунова Л. Б. О системном подходе к праву. Советское государство и право. 1986. № 10. С. 46–52.
509. Афанасьев В. Г. Системность и общество. М. : Политиздат, 1980. 368 с.
510. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. М. : Наука, 1973. 270 с.
511. Петрушенко Л. А. Единство системности, организованности и самодвижения. М. : Мысль, 1975. 286 с.
512. Садовский В. Н. Основание общей теории систем. Логико-методологический анализ. М. : Наука, 1974. 280 с.

513. Садовский В. Н. Системная деятельность и ее философское осмысление. Системные исследования : ежегодник. М., 1980–1981.
514. Керимов Д. А. Философские основания политико-правовых исследований. М. : Мысль, 1986. 332 с.
515. Соколов В. Г., Смирнов Б. А. Исследование гибкости и надежности экономических систем / отв. ред. Б. Б. Розин. Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1990. 249 с.
516. Маркс К. Сочинения : в 50 т. [2-е изд]. М. : Политиздат, 1960 Т. 23. 900 с.
517. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. Київ : ВІРА-Р, 1999. 215 с.
518. Максимов С. І., Рабінович М. П., Тодика Ю. М. Даньшин І. М. Проблеми методології сучасного правознавства. Вісник Академії правових наук України. 1997. Вип. 1. С. 146–150.
519. Неприцький О. А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті роки ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Вінниця, 2003. 230 с.
520. Бунге М. Х. О месте, занимаемом политической экономией в системе народного образования, и о её отношении к практической деятельности. Киев : Университетская тип., 1856. 65 с.
521. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. Український історичний журнал. 1999. № 3. С. 3–22.
522. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. М. : Юнити-Дана, 2000. 500 с.
523. Глухарева Л. И. Права человека в современном мире (социально-философские основы и государственно-правовое регулирование). М. : Юрист, 2003. 304 с.
524. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 480 с.
525. Конституційне право України : підручник / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ : Ін Юре», 2002. 544 с.
526. Гулиев В. Е., Рудинский Ф. М. Социалистическая демократия и личные права. М. : Юрид. лит., 1984. 190 с.
527. Копейчиков В. В. Права человека: мифы и реальность. Київ : Вища школа, 1987. 87 с.
528. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юрист, 2001. 776 с.
529. Ростовщиков И. В. Обеспечение прав и свобод личности в СССР. Вопросы теории. Саратов : Саратов. ун-т, 1988. 117 с.
530. Рабінович П. М. Права людини та їх юридичне забезпечення : навч. посіб. Київ, 1992. 100 с.
531. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски решения. М. : Норма, 2001. 752 с.

532. Статут Ради Європи : підписаний в Лондоні 05 трав. 1949 р. Офіційний вісник України. 2004. № 26. Ст. 1733.
533. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217 А (III) від 10 груд. 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
534. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : підписана в Римі, 04 листоп. 1950 р. Офіційний вісник України. 2006. № 32. Ст. 2371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
535. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : підписаний від 16 груд. 1966 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
536. Права человека и ты: Основные документы ООН, документы ОБСЕ и документы СЕ о правах человека / [сост. и ред. Ф. Куинн]. Варшава : ОБСЕ/БДИПЧ, 1997. 288 с.
537. Африканська Хартія прав людини. African Court on Human and Peoples' Right. URL: <https://www.african-court.org/>.
538. Американська конвенція про права людини. Конституанта : [сайт]. URL: <http://constituanta.blogspot.com>.
539. Хартія основних прав Європейського Союзу : проголошена в Ніцці 7 груд. 2000 р. ІПС ЛІГА:ЗАКОН : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303>.
540. Международные акты о правах человека : сб. док. / [сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева] ; Комиссия по правам человека при Президенте РФ. М. : НОРМА, 2000. 784 с.
541. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
542. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96 ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
543. Про інформацію : Закон України від 2 жовт. 1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
544. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
545. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. [3-тє вид., виправл. та доповн.]. Київ : Атіка, 2004. 512 с.
546. Годованець В. Ф. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2005. 360 с.
547. Конституція незалежної України : навч. посіб. / Кол. авт.; за заг. ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. Київ : Інститут дер-

- жави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Спілка юристів України, 2000. 428 с.
548. Погорілко В. Ф., Головченко В. В., Сірий М. І. Права та свободи людини і громадянина в Україні / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Ін Юре, 1997. 52 с.
549. Актуальні проблеми конституційного права України : підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. Київ : Скіф, 2012. 532 с.
550. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
551. Пушкіна О. В. Питання класифікації прав людини та способів закріплення у сучасній конституційній практиці. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2004. № 11. С. 8–20.
552. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : підручник. Тернопіль : Астон, 2003. 432 с.
553. Гладун З. С., Федчишин М. Г. Основи конституційного права України : навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Тернопіль : Економічна думка, 1999. 151 с.
554. Капицын В. М. Права человека и механизмы их защиты : учеб. пособ. М. : Экмос, 2003. 288 с.
555. Бачило И. Л. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации. Государство и право. 2001. № 2. С. 5–14.
556. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики ; Академія правових наук України. Київ : Українська правнича фундація, 1999. 678 с.
557. Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва : прийнята 4 листоп. 1966 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_067.
558. Конституційне право України : підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закладів освіти / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. [2-ге доопр. вид.]. Київ : Наукова думка, 2000. 732 с.
559. Шеннон К. Работы по теории информатики и кибернетики. М. : Ин. лит., 1963. 324 с.
560. Ложе И. Информационные системы. Методы и средства. М. : Мир, 1979. 632 с.
561. Моль А. Социодинамика культуры / [пер. с фр.]. М. : Прогресс, 1973. 430 с.
562. Виннер Н. Кибернетика и общество. М. : Ин. лит., 1958. 305 с.
563. Тронь В. Феномен інформації – майбутнє Всесвіту. Вісник УАДУ. 1998. № 4. С. 200–207.

564. Лукашевич В. Г. До визначення поняття «інформація», що вживається в сучасному юридичному обігу. Вісник Запорізького юридичного інституту. 1998. № 3. С. 263–268.
565. Колодій І. Поняття та зміст інформації : соціальні та правові аспекти. Підприємництво, господарство і право. 2007. № 1. С. 83–86.
566. Голубев В. О. Програмно-технічні засоби захисту інформації від комп'ютерних злочинів. Запоріжжя : Павел, 1998. 123 с.
567. Кормич Б. А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2004. 427 с.
568. Копылов В. А. Информационное право : учебник. [2-е изд. перераб. и доп.]. М. : Юристъ, 2003. 512 с.
569. Антопольский А. А. Правовое регулирование информационных объектов. Проблемы информатизации. 1999. Вып. 3. С. 51–55.
570. Дозорцев В. А. Информация как объект исключительного права. Дело и право. 1996. № 4. С. 27–38.
571. Про телекомунікації : Закон України від 18 листоп. 2003 р. № 1280-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 12. Ст. 155.
572. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 черв. 1993 р. № 3322-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 33. Ст. 345.
573. Податковий менеджмент : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [О. О. Папаїка, В. О. Орлов, О. В. Грицак та ін.]. Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. 361 с.
574. Долгий О. Класифікація інформації: зв'язок із забезпеченням безпеки працівників державної податкової служби. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 11. С. 75–79.
575. Дмитренко Е. С. Повноваження органів державної податкової служби у сфері забезпечення інформаційної безпеки: проблеми реалізації. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2012. № 1 (8). С. 41–46.
576. Баранова Н. Б. Конституционное право граждан на информацию и его реализация в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Пенза, 2005. 196 с.
577. Мохова О. Ю. Нормативно-правовое регулирование доступа к открытой информации в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2005. 212 с.
578. Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93.
579. Про розгляд звернення : лист Міністерства доходів і зборів України від 11 верес. 2013 р. № 4375/д/99-99-18-06-05-14. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4375810-13#Text/>.

580. Иншаков О. Экономические институты и институции: к вопросу о типологии и классификации. Социологические исследования. 2003. № 9. С. 42–51.
581. Гайдай Т. Інституція як інструмент інституційного аналізу. Економічна теорія. 2006. № 2. С. 53–64.
582. Словарь иностранных слов / под ред. В. В. Берцева, Н. М. Семенова. М. : Дрофа, 2009. 817 с.
583. Веблен Т. Теория праздного класса. М. : Прогресс, 1984. 367 с.
584. Commons R. John. Institutional Economics. American Economic Review. 1931. Vol. 21. P. 648–657.
585. Норт Д. Інституції, інституціональні зміни та функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 198 с.
586. Шаститко А. Е. Новая институциональная экономическая теория. М. : ТЕИС, 20002. 591 с.
587. Мандибур В. Інституційна архітектоніка власності та закономірності її функціонування. Харків : ХНУ, 2005. 116 с.
588. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. 3-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1972. Т. 9. 624 с.
589. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Scienses. 1932. Vol. 73. № 4. P. 560–595.
590. Турен А. Повернення дієвця / [пер. з фр.]. Київ. : Альтерпрес, 2003. 320 с.
591. Попов В., Прутська О. Інституціональна складова трансформаційних процесів. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2003. № 1. С. 13–18.
592. Косиця О. О. Окремі аспекти правового регулювання інформаційного забезпечення діяльності фіскальних органів пострадянських країн. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. № 1. С. 18–22.
593. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 382 с.
594. Взаємодія державної податкової служби з іншими державними відомствами : наук.-метод. матеріали / Наук.-метод. відділ ЦПН ДПА України. Київ : ДПА України, 2008. 139 с.
595. Кривоніс М. А. Поняття взаємодії в законодавстві України з питань митної справи. Митна справа. 2011. № 6 (78). С. 15–20.
596. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв та ін. ; голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
597. Философский словарь / [сост. В. Н. Мирошниченко, Л. В. Остапенко, Э. В. Шахова] ; под. ред. А. П. Ярещенко. Ростов н/Д : Феникс, 2004. 560 с.

598. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. 30-е изд. М. : Сов. энциклопедия, 1971. Т. 5. 640 с.
599. Социальная философия : словарь / [сост. и ред. В. Е. Кемеров, Т. Х. Керимов]. 20-е изд. испр. и доп. М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая Книга, 2006. 656 с.
600. Краткий психологический словарь / [сост. А. Л. Свенцицкий]. М. : Велби ; Проспект, 2008. 512 с.
601. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : НАВСУ, 1999. 702 с.
602. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
603. Про затвердження Порядку складання та подання запитів на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України, форми подання запиту на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні органів Державної фіскальної служби України : наказ Міністерства фінансів України від 10 трав. 2015 р. № 309. Офіційний вісник України. 2015. № 26. Ст. 771.
604. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 груд. 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. № 51 (додаток). Ст. 1122. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
605. Рекомендація Rec(2002) «Про доступ до офіційних документів» [Електронний ресурс] : ухв. Комітетом міністрів Ради Європи 21 лют. 2002 р. на 784-му засіданні заступників міністрів. Офіс Ради Європи в Україні : [сайт]. URL: [http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r\(2002\)2.htm](http://www.coe.kiev.ua/docs/km/r(2002)2.htm).
606. Беляков К. Інформація організаційно-правової сфери. Право України. 2004. № 6. С. 88–92.
607. Кашин В. А. Налоги и налогообложение: актуальные проблемы налоговой политики и налогового администрирования : курс лекций : учеб. пособ.]. М., 2009. 576 с.
608. Конституция Российской Федерации. Текст и справочные материалы / [сост. В. В. Маклаков]. М. : Эксмо, 2009. 64 с.
609. Про державну таємницю : Федеральний закон Російської Федерації від 06 жовт. 1997 р. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html/.
610. Про комерційну таємницю : Федеральний закон Російської Федерації від 29 лип. 2004 р. № 98-ФЗ/ URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html.
611. Про технічне регулювання : Федеральний закон Російської Федерації від 27 груд. 2002 р. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_40241/.

612. Об информации, информационных технологиях и о защите информации: Федеральный закон Российской Федерации от 27 июля 2006 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/.
613. Про електронний цифровий підпис : Федеральний закон Російської Федерації від 13 груд. 2001 р. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html.
614. Про правову охорону програм для ЄОМ : Федеральний закон Російської Федерації від 23 верес. 1992 р. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html.
615. Про участь у міжнародному інформаційному обміні : Федеральний закон Російської Федерації від 4 лип. 1996 р. № 85-ФЗ. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html
616. Про сертифікацію продукції та послуг : Федеральний закон Російської Федерації від 27 груд. 1995 року. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html.
617. Про банки і банківську діяльність : Федеральний закон Російської Федерації від 03 лют. 1996 р. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW.
618. Про персональні дані : Федеральний закон Російської Федерації від 27 лип. 2006 р. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html.
619. Податковий кодекс РФ : Федеральний закон Російської Федерації прийнятий 19 лип. 2000 р. URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_19671/.
620. Конституція Республіки Беларусь : принята 15 марта 1994 г. Конституции зарубежных государств : учеб. пособ. / [сост. проф. В. В. Маклаков]. М., 2003. 593 с.
621. Про пресу та інші засоби масової інформації : Закон Республіки Білорусь від 13 січ. 1995 р. № 3515-XII. URL: <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/zakonodatelstvo>.
622. Про інформацію, інформатизацію і захист інформації : Закон Республіки Білорусь від 10 листоп. 2008 р. № 455-3. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z239_page_10.html.
623. Про деякі питання інформатизації в Республіці Білорусь : указ Президента Республіки Білорусь від 06 квіт. 1999 р. № 195. URL: <https://president.gov.by/ru/gosudarstvo/zakonodatelstvo>.
624. Концепції національної безпеки Республіки Білорусь : затв. указом Президента Республіки Білорусь від 17 лип. 2001 р. № 390. URL: <http://www.pravo.by>.
625. Права человека : сб. междунар. договоров / [сост. Ю. Нипорко]. М., 2015. 315 с.

626. Податковий кодекс Республіки Білорусь : прийнятий Законом Республіки Білорусь від 19 груд. 2002 р. № 166-З. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30404087.
627. Про офіційну статистику : Закон України від 16 серп. 2022 р. № 2425-IX. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#n350>.
628. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
629. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1992 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>.
630. Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
631. Податковий кодекс України : прийнятий 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 13–14, № 15–16. Ст. 112.
632. Про затвердження Порядку періодичного подання інформації органам державної податкової служби та отримання інформації зазначеними органами за письмовим запитом : постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2010 р. № 1245. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2010-%D0%BF#Text>.
633. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
634. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-III. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
635. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо доступу до інформації про платників податку : проект Закону України реєстр. № 2460а від 29 лип. 2015 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://www.rada.gov.ua/>.
636. Ліпкан В. А., Сопілко І. М., Кірян В. О. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : О. С. Ліпкан, 2015. 664 с.
637. Ліпкан В. А. Сутність гібридної війни проти України / В. А. Ліпкан // Імперативи розвитку цивілізації : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. [«Інформаційна безпека у воєнній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку»], (Київ, 31 берез. 2015 р.). Київ, 2015. С. 13–16.
638. Рубан Ю. Україна як суб'єкт і об'єкт сучасних міжнародних інформаційних воєн. Стратегічні пріоритети. 2009. № 2 (11). С. 5–9.

- 639. Малик Я., Береза О. Забезпечення інформаційної безпеки України у контексті світового досвіду. Ефективність державного управління. 2012. № 32. С. 20–27.
- 640. Манойло А. В. Государственная информационная политика в особенных условиях. М. : ФИФИ, 2003. 388 с.
- 641. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення інформаційного режиму проведення антитерористичної операції : проект Закону України реєстр. № 2050а від 09 черв. 2015 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46987.
- 642. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 43. Ст. 1353.
- 643. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 44. Ст. 2040.

СЛОВА ДЯКИ

Висловлюємо слова щирої дяки тим, хто своїми змістовними та доброзичливими порадами, неординарними думками, конструктивними рекомендаціями, організаційною підтримкою сприяли проведенню досліджень, результатом яких і стало видання цієї праці.

Особливу подяку автори висловлюють *Олегові Андрійовичу Мандзюку* і *Михайлові Юрійовичу Віхляєву* за підтримку теми дослідження і чітке документальне супроводження захисту, а також членам спеціалізованої вченої ради, зокрема: В.М. Бевзенку, Є.В. Курінному, М.О. Германюку, А.Т. Комзюку, Ю.В. Пирожковій, В.В. Прокопенку, І.О. Сквірському, А.А. Шараї, від яких було отримано чимало конструктивних порад.

Вихід цієї праці став можливий, завдяки ґрунтовній підтримці:

- наукового колективу Інституту адміністративного правосуддя та судової реформи Глобальної організації союзницького лідерства під керівництвом кандидата юридичних наук, доцента *Ігоря Володимировича Діордіци*,
- директора Інституту теророґенезу ГОСЛ доктора юридичних наук, професора *Ігоря Миколайовича Рижова*,
- колективу Академії наук вищої освіти України.

Щиросердна дяка за креативний підхід, відповідальну та копітку роботу Голові наглядової ради Глобальної організації союзницького лідерства – *Олені Сергіївні Ліпкан*, завдячуючи якій власно і побачила світ дана праця.

Від себе особисто (*Ліпкан В. А.*) хочу низько вклонитися моїм вчителям.

Передусім, щиро дякую своїй матусі *Галині Федорівні Ліпкан*, своїй дружині – *Ліпкан Олені Сергіївні*, за їх довготерпіння та всіляке сприяння творчій атмосфері, що й стало запорукою на-
тхнення.

Ушанувати світлу пам'ять свого батька *Анатолія Миколайовича Ліпкана*, який натхненно вкладав у мене свою любов, загартував мій непереборний дух, сформував незламний характер, дав мені шлях у житті, спрямував мою життєву енергію на досягнення шляхетних цілей.

Красно вдячний своїй першій вчительці *Катерині Іванівні Сидоренко*, яка підтримувала мене з перших років навчання, привчала до самостійного осягнення навколишнього середовища, готувала до майбутніх перемог і невдач і в цілому сприяла становленню мене як особи з чітко сформованою громадянською позицією.

Шаную світлу пам'ять *Сергія Михайловича Штефана*, який після мого закінчення з золотою медаллю спеціалізованої фізико-математичної школи № 173 м. Києва, зумів прищепити мені любов до права, спонукав до глибшого розуміння його сутності і призначення у сучасному буремному світі.

Дякую *Юрію Валер'яновичу Александрову*, який розпалив жаринку любові вже до юридичної науки, надав можливість повірити у власні сили та навернув мене до перших маленьких успіхів – у 1995 році, саме під його керівництвом, я виборов перемогу на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт, який проводила Українська правнича фундація, отримавши премію імені Володимира Суміна.

Згадую добрими словами людину, яка після мого закінчення з відзнакою Національної академії внутрішніх справ України відкрила мені двері до тернистого шляху науки – керівника кандидатської дисертації – *Володимира Івановича Антипова*, який був джерелом життєдайної сили і наснаги, еталоном наукового

керівника та особистості. Саме він прищепив мені навички до копіткої аналітичної праці, навчив ефективно працювати з матеріалом, наполегливо рухатись вперед, постійно вчитись.

Особлива дяка своєму науковому консультанту з докторської дисертації – *Василю Івановичу Шакуну* – порядність, мудрість, поміркованість і принципова наукова позиція якого сприяли моему становленню як доктора юридичних наук і вченого, здатного самостійно формувати наукові школи, пропагуючи науковий стиль мислення і буття, а також епістемологічні спільноти.

Спасибі усім нашим Вчителям, ми щиросердно вдячні і завжди пам'ятатимемо та цінуватимемо Вашу істинну віру в кожного з нас.

Дякуємо усім, хто цінує нашу наукову діяльність і щиро підтримує нас!

Наукове видання

**Ліпкан Володимир Анатолійович
Політило Валерій Ярославович**

**ПРАВО НА ДОСТУП
ДО ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Монографія

Керівник проєкта: *В. А. Ліпкан*
Художній редактор: *О. Г. Новіков*
Літературний редактор: *Н. І. Гриценко*
Випускаючий редактор: *О. О. Мошковська*
Коректор: *О. С. Ліпкан*
Дизайн обкладинки: *В. А. Ліпкан*
Комп'ютерне верстання: *Д. В. Лепешин*
Відповідальний за випуск: *І. О. Михайленко*

Підписано до друку 18.02.18. Формат 60х84/16. Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Умов. друк. арк. 22,0

Наклад 300 прим. Зам. № 0903

Видавець ФОП Ліпкан Володимир Анатолійович

03126, Київ, вул. М. Донця, 23, б, кв. 33

Е-mail: book@market-ua.com,

сайти: www.book.market-ua.com.

www.goal-int.org

www.lipkan.com

Свідोцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5943 від 15.01.18